

JURIS EUROPENSIS SCIENTIA



науковий журнал

Випуск 1/2025



Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Журнал містить наукові статті з актуальних проблем теорії та історії держави і права, філософії права; конституційного та муніципального права; адміністративного, фінансового, податкового права; цивільного та господарського права і процесу; трудового права, права соціального забезпечення; аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права; кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права; кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності; міжнародного права.

Для наукових та науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів, здобувачів, практичних працівників, студентів, курсантів та всіх зацікавлених осіб.

Головний редактор:

Латковська Тамара Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», Чернівці, Україна, orcid.org/0000-0003-3159-5994

Редакційна колегія:

Біла-Тіунова Любов Романівна, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри адміністративного і фінансового права, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, orcid.org/0000-0001-7886-793X

Гнатівська Альона Львівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права, Чернівецький юридичний інститут Національного університету «Одеська юридична академія», Чернівці, Україна, orcid.org/0000-0001-7171-3209

Дудченко Валентина Віталіївна, доктор юридичних наук, професор кафедри загальної теоретичної юриспруденції, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, orcid.org/0000-0003-0915-6530

Давидова Ірина Віталіївна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, orcid.org/0000-0001-5622-671X; Researcher ID AAG-9051-2019

Колодін Денис Олексійович, кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету цивільної та господарської юстиції, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, orcid.org/0000-0001-6368-0849

Глиняна Катерина Михайлівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, orcid.org/0000-0002-1778-1021; ResearcherID AАН-4546-2019

Латковський Павло Павлович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, orcid.org/0000-0002-2406-766X

Манжосова Олена Вікторівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного та господарського права, Чернівецький юридичний інститут Національного університету «Одеська юридична академія», Чернівці, Україна, orcid.org/0000-0002-8873-4783

Марущак Анна Валеріївна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, orcid.org/0000-0003-2337-0402 – відповідальний секретар

Сідак Микола Васильович, доктор юридичних наук, професор, Вища школа економіки та менеджменту публічної справи в м. Братислава (Словаччина), orcid.org/0000-0002-4895-8037

Чанишева Галія Інсафівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, orcid.org/0000-0003-1852-8068

Mirica Stefania-Cristina, доктор філософії, Університет «Dunarea de Jos», м. Галац, Румунія, SCOPUS ID 56968006800

Рекомендовано до друку та поширення через
мережу Internet вченою радою Національного університету
«Одеська юридична академія» 10.02.2025 р. (протокол № 5)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.jes.nuoua.od.ua

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська, румунська, французька

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 1188 від 24.09.2020 р. (додаток 4)
журнал "Juris Europensis Scientia" включено до Переліку наукових фахових видань України
категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право»). До 1 липня 2020 р. журнал виходив під назвою
«Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 94(478)''18'':342.3

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.1>**Я. В. Попенко**

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри права

Мелітопольського державного педагогічного університету

імені Богдана Хмельницького

orcid.org 0000-0003-0841-0875

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК «АВТОНОМІСТСЬКИХ» ТА «КОНСТИТУЦІЙНИХ» ПРОЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ДУНАЙСЬКИХ КНЯЗІВСТВ НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ.

Стаття присвячена розгляду та характеристиці основних державно-правових проєктів можливого устрою Дунайських князівств початку ХІХ ст. Важливим аспектом даної теми є те, що на тлі проникнення нових прогресивних інститутів у вигляді політичних партій, парламентів, конституцій тощо, юридична думка князівств Валахії та Молдавії не залишилась осторонь цих процесів.

Автономістські проєкти Г. Гуку та А. Віларе (Валахія) хоча і передбачали збереження безпосереднього підпорядкування Османській імперії, водночас передбачали проведення низки прогресивних державних реформ у князівстві (реформування внутрішнього управління, зміна податково-фінансової системи, організація власних правоохоронних органів та збройних сил). У середовищі Молдавського князівства поруч із традиційними консервативно-автономістськими поглядами, активно розвивалися ліберально-демократичні конституційні проєкти. Вони знайшли своє втілення в документі І. Теутулу під назвою «Карвунарська конституція». Змістовно конституція 1822 р. охоплювала основні державно-правові аспекти життєдіяльності суверенної країни (права та свободи людини та громадянина, система управління, судова влада та фінансова система тощо).

Під час чергової війни на Балканах над проєктами державного устрою князівств продовжували працювати А. Стурдза, М. Стурдза, Г. Асакі, Г. Беляну, Д. Дашков та ін. Підсумковий результат війни у вигляді Адріанопольського договору (1829 р.), став поворотним моментом у державотворчих прагненнях Валахії та Молдавії. З цього часу почався більш активний та чіткіше сформульований процес становлення та визначення політико-правової ідентичності з точки зору розуміння сучасної концепції державного суверенітету. Результатом роботи різних комісій та комітетів стали Органічні регламенти, які набули статусу актів конституційного характеру і фактично стали першими «конституціями» Валахії (1831 р.) та Молдавії (1832 р.).

Ключові слова: автономія, Адріанопольський договір, Дунайські князівства, Карвунарська конституція, Органічні регламенти.

Popenko Ya.V. THE ORIGIN AND THE DEVELOPMENT OF "AUTONOMIST" AND "CONSTITUTIONAL" PROJECTS OF THE STATE SYSTEM OF THE DANUBE PRINCIPALITIES AT THE BEGINNING OF THE XIX CENTURY

The article is devoted to the consideration and the characterization of the main state-legal projects of the possible structure of Danube Principalities at the beginning of the 19th century. The important aspect of this theme is that against the background of the penetration of the new progressive institutions in the form of the political parties, the parliaments, the constitutions, etc., the legal opinion of the principalities of Wallachia and Moldavia did not remain aloof from these processes.

The autonomist Projects of H. Huku and A. Vilare (Wallachia), although foresaw the preservation of the direct subordination to Ottoman Empire, at the same time they foresaw the implementation of the number of the progressive state reforms in the principality (reforming internal administration, changing tax and financial system, organizing its own law enforcement agencies and armed forces).

In the environment of the Moldavian Principality, next to the traditional conservative-autonomist views, liberal-democratic constitutional projects have been developing actively. They found their embodiment in the document of I. Teutulu entitled "Karvunar Constitution". In content, the constitution of 1822 covered the main state and legal aspects of the life activity of the sovereign country (rights and freedoms of man and citizen, system of governance, judiciary and financial system, etc.). During the next war in Balkans, A. Sturdza, M. Sturdza, G. Asaki, G. Belianu, D. Dashkov and others continued to work on the projects of the state system of the principalities. The final result of the war in the form of the Treaty of Adrianople (1829) became turning moment in the state-building aspirations of Wallachia and Moldavia. From this time, more active and clearly formulated process of formation and definition of political and legal identity began from the point of view of understanding the modern concept of state sovereignty.

The result of work of different commissions and committees became Organic Regulations, which acquired the status of acts of constitutional nature and became actually the first "constitutions" of Wallachia (1831) and Moldavia (1832).

Key words: autonomy, Treaty of Adrianople, Danube Principalities, Karvunar Constitution, Organic Regulations.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших особливостей державно-політичного розвитку балканського регіону у першій половині XIX ст. з впевненістю можна назвати поступове, але цілеспрямоване проникнення нових прогресивних інституцій у вигляді партій, парламентів, конституцій тощо. Не минули ці процеси і князівства Валахії та Молдавії, де активно відбувалися процеси національного самовизначення та політико-державної ідентичності. Водночас, значним стримуючим фактором на шляху державотворення князівств було те, що ці землі перебували в центрі постійної дипломатичної, військової та економічної боротьби інших більш сильних та розвинутих держав. Тому формування та становлення нових державно-правових інститутів на території Валахії та Молдавії перебувало у прямій залежності від того, хто саме стане переможцем у боротьбі за Балкани.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї необхідності проведення реформ у князівствах з метою становлення власних держав регулярно виникали та розвивалися в середовищі політичних та інтелектуальних еліт Валахії та Молдавії. За даними В. Джорджеску загальна кількість різних варіантів проєктів лише з 1769 до 1848 рр. становить 350 [5]. Теоретичною базою для написання статті стали наукові праці зарубіжних вчених XIX–XXI ст. Джерельною базою дослідження є положення Карвунарської конституції, «Фундаментального регламенту для Молдавії та Валахії», Адріанопольського миру та Органічних регламентів. Водночас, маємо відзначити, що питання «конституційної історії» Румунії XIX ст. в українській історико-юридичній науці практично відсутнє.

Метою статті є аналіз та характеристика «автономістських» та «конституційних» проєктів державного устрою Дунайських князівств на початку XIX ст. та визначення їх державно-правового значення.

Виклад основного матеріалу. Звісно охопити весь наявний фактологічний матеріал складно в межах однієї публікації, тим паче, що більшість тогочасних проєктів «повторювали» або «доповнювали» один одного. Тому доцільно надати аналіз та характеристику основних з них за період 1821–1832 р., оскільки саме цей проміжок часу став вирішальним у формуванні основ державно-правового устрою Дунайських князівств XIX ст.

Одні з перших спроб створення власного національного уставу («конституції») з внутрішнього управління припадають на початок XIX ст. Такі проєкти розроблялися як серед емігрантських кіл, так і безпосередньо в середовищі місцевого боярства. В основній змістовній частині вони мали схоже спрямування, але водночас місти-

ли й певні регіональні відмінності. Так обидва князівства прагнули від Туреччини остаточного юридичного скасування правління уряду «фанаріотів». Додатково князівство Валахія прагнуло повернення всіх прав та привілеїв, які воно мало за часів правління султана Мехмеда IV та господаря М. Басараба. Представники Молдавії домагалися повернення принципів самостійного управління, які були гарантовані капітуляцією 1529 р. та ст. 16 Кучук-Кайнарджійського договору 1774 р.

Поза увагою не залишалися і питання внутрішнього устрою князівств та необхідність проведення державних реформ. В цьому контексті, звернімо увагу на проєкти, запропоновані Г. Гіку та А. Віларе для князівства Валахія. Вони схожі між собою, тому доцільним буде розглянути їх спільно:

Внутрішнє управління: обрання господарів із середовища місцевого боярства (проєкт Г. Гіку); обрання правителя пожиттєво (усунення від влади передбачалося лише після визнання його винним у судовому порядку (проєкт А. Віларе); збереження станових привілеїв боярства; призначення на всі державні посади лише місцевих мешканців; реформування диванів князівства та розширення їх прав, зокрема у фінансових та судових питаннях; реформа адміністрації та створення окремого «кримінального департаменту».

Податково-фінансова система: впровадження пільгового оподаткування строком на п'ять років; бюджет мав формуватися виключно місцевим диваном; публічний контроль над фінансами та створення «казначейської комісії»; свобода торгівлі; запровадження індивідуального податку та фіксованої оплати праці для державних службовців.

Крім того, пропонувалося створення окремого поліцейського управління та армії («земське ополчення» або «національна гвардія») [4, р. 77–88]. Проєкти передбачали проведення і інших реформ (освітня, поштова). Відзначимо також, що А. Віларе вперше запропонував тезу, що користування надрами князівства має бути безкоштовним (виключення – рідкісні метали та сіль) [4, р. 90].

У Молдавії теж не залишалися осторонь питання розробки внутрішніх уставів управління. Звернімо увагу на положення Карвунарської конституції або «Конституції карбонаріїв». Підготовку документу пов'язують з ім'ям І. Теутулу (І. Теуту), який належав до середнього заможного молдавського боярства. Проєкт конституції був написаний ним в Ясах та датований 13.09.1822 р. (за іншими даними – квітень 1822 р. [4, р. 96]). Один із найавторитетніших дослідників А. Ксенопол пізніше назвав документ «першим втіленням конституційної думки на румунських землях» [12, р. 85–86]. Змістовно Конституція охоплювала практично всі державно-правові аспекти жит-

тедіяльності суверенної країни. Зупинимося на окремих з них:

Права, свободи та загальні принципи: свобода віросповідання (ст. 2); повага та захист приватної власності (ст. 3), але допускалася норма законної експропріації з компенсацією (ст. 5); індивідуальна свобода (ст. 6); рівність всіх перед законом незалежно від посади або походження (ст. ст. 7–8, 18); захист честі та гідності людини (ст. 10); захист інтересів держави (ст. 11); право громадянства (ст. ст. 14–16); всі закони та інші акти, а також права та обов'язки громадян мають бути опубліковані (ст. 17). В сучасному розумінні – принцип відкритості та прозорості в діяльності органів державної влади [12, р. 573–576].

Система управління: Молдавському князівстві традиційно законодавчі та судові повноваження були сконцентровані в князівській раді, до якої входили привілейовані бояри та господар. Членство у раді, як правило, передавалося у спадок, а кількісний склад змінювався в залежності від конкретних обставин. Конституція 1822 р., маючи ліберально-демократичний характер, передбачила докорінну реформу ради. Пропонувалося зберегти існуючі посади, але замінити спадкову князівську раду виборною Громадською радою (представницькими зборами), де більшість членів обиралися. Законодавче право надавалося князю та Громадській раді, а управлінсько-виконавча функція передавалася боярам (уряду) (ст. 19). Запропонований підхід до реформи вищих органів влади, передбачений ст. 19 повністю узгоджувався зі змістом ст. 12 документу, яка передбачала демократичний характер управління в князівстві через систему поділу влади.

Таким чином, у контексті стратегічного бачення державно-правових основ розвитку князівства, Конституція 1822 р. передбачала впровадження принципів конституційної монархії, коли влада правителя є обмеженою. При цьому статус монарха (господаря) обмежений не лише формально-юридично, а й фактично (ст. 23). Громадська рада уповноважувалася забезпечувати виконання потреб громадян та скликалася князем. Її засідання мали відбуватися відкрито та вільно (ст. 20). Раді надавався значний обсяг повноважень (розробка, доповнення та прийняття законів; визначення податків; економічні питання; управління освітою та державними установами та ін. (ст. 21)) [12, р. 577].

Судова система мала бути незалежною та відокремленою від інших державних інституцій. Вона складалася з центральних та місцевих судів. Суди мали діяти дотримуючись принципу територіальності (ст. 29), принципу забезпечення права на оскарження судового рішення (ст. 31) та ін.

Державна служба: вибори посадових осіб в князівстві мали проводитися Громадською радою спільно із правителем (ст. 46). Критеріями

допуску до участі у виборах на посаду виступали «...заслуги у добрих справах та гідність кожного для довіреної йому посади» (ст. 46). Всі службовці отримували заробітну плату (ст. 49). У ст. 50 передбачалася відповідальність службовців за порушення своїх посадових обов'язків, зокрема хабарництво [12, р. 584–586].

Податки та поземельні відносини: складний механізм земельного оподаткування постійно перебував на порядку денному в князівстві. У ст. 54 Конституції прямо вказувалося, що «існуючий податок на землю не має своєї законної ваги», тому має бути впорядкований з врахуванням інтересів всіх зацікавлених сторін (власники, орендарі, держава). Для цього створювалася спеціальна кадастрова комісія. Вона мала провести технічні (геодезичні) роботи, які підтверджували право власності на землю та видати відповідну грамоту. Спірні питання між власниками вирішувалися в суді (ст. 67).

Важливою ознакою демократичності Конституції 1822 р. стала ст. 72, яка проголошувала свободу виборів господаря князівства. При цьому і правитель, і Громадська рада не могли бути вище закону (ст. 74). Закон виступав основою на якій ґрунтується свобода та суспільні інтереси (ст. 75) [12, р. 593–594]. Тим самим визначалася сутність конституційного режиму – підпорядкування правлячої влади існуючому закону.

Відзначимо, що конституційний проєкт 1822 р. не був втілений у князівстві через потужний внутрішньополітичний опір з боку заможного боярства, яке вважало, що документ суперечить та порушує їх давні права та привілеї. Не був він підтриманий і з боку Османської імперії.

В 1827 р. у Молдавії та Валахії були створені спеціальні комітети з розробки статуту «спільного управління країною, заснованого на старих правах та звичаях, але з врахуванням нових потреб» [4, р. 140]. До складу комісії увійшли Г.Бринковяну, Г.Беляну, А.Філіпеску, Ш.Белечану та ін. Окремі члени комісії мали прогресивні погляди на майбутній устрій. Зокрема, Є.Потека писав: «Правитель служить благу народу, а не народ існує та служить правителю. Правитель хоча і має владу, але саме народ дає її йому ... саме народ може прибрати правителя та обрати нового» [4, р. 144–145]. Йому також належали проєкти створення національного виборчого законодавства. Попри розроблені документи реформ та моделі державного устрою, діяльність комісії практичного результату не дала, не змігши з одного боку подолати консерватизм місцевої правлячої еліти, з іншого – розпочалася війна 1828–1829 рр. Під час війни роботи були дещо призупинені, але все ж тривали.

В 1828 р. власний проєкт устрою для Дунайських князівств розробив А.Стурдза. Запропоно-

ваний ним документ складався з чотирьох частин під назвою «Проект роботи над майбутньою конституцією князівств Молдавії та Валахії» (*згодом автор відмовився від такого формулювання та самого терміну «конституція» і остаточний варіант отримав назву «Фундаментальний регламент для Молдавії та Валахії»*). Документ складався з шести глав та 66 параграфів. Автор змістовно аргументував необхідність проведення державних реформ у князівствах та наполягав на впровадженні прогресивних політико-правових інституцій:

Принципи організації державної влади: господар обирається пожиттєво, а в разі його смерті або усунення від влади першим претендентом на престол має бути його старший син (за умови досягнення 24 років); господар – гарант та головний виконавець законів; для особистих потреб правителя та його родини виділяється спеціальний цивільний лист; правитель не має права впроваджувати нові податки без погодження з Генеральною асамблеєю тощо.

Генеральна асамблея отримувала право на: видання цивільних та кримінальних законів; право перевірки податкових зборів та визначення їх розміру; визначення оплати праці державним службовцям та ін. В разі необхідності (бездіяльності) асамблеї, господар міг закрити її достроково.

Судочинство мало проводитися у відповідності до звичаїв князівств, але з врахуванням змін, внесених Генеральною асамблеєю та санкціонованих господарем; система цивільних та кримінальних судів поділяється на дві інстанції. На місцевому рівні діють трибунали, у столицях князівств – судові дивани. Строк повноважень суддів визначався у дев'ять років. Найвища міра покарання могла бути призначена лише за наявності санкції господаря.

Права соціальних станів, на думку А. Струдзи, мав визначити спеціальний закон про загальне право громадянства. Проект А. Струдзи також передбачав вирішення церковних та освітніх питань, встановлення карантинного контролю, прикордонну службу та поліцію, визначення митного тарифу та грошового курсу. У випадку виникнення суперечностей між князівствами, остаточне вирішення питання зберігалося за Константинополем та Петербургом.

Підсумковим результатом запропонованих різними авторами варіантів устрою Дунайських князівств стало передання цих проектів спеціальному комітету під керівництвом М. Мінчакі. Саме він мав розробити остаточний узгоджений варіант. Зважаючи на наявність відмінностей та розбіжностей у середовищі місцевих еліт, було вирішено створити у складі комітету дві окремі комісії. До складу «молдавської» увійшли І. Катаржи, К. Конакі, К. Кантакузіно-Пешкану та М. Стур-

дза. До «валашської» були залучені Г. Беляну, Е. Белечану, А. Віларе та І. Філіппеску.

Значно прискорило роботу комітету завершення війни. 2 (14).09.1829 р. був підписаний Адріанопольський мир. Окрема стаття договору (ст. 5) стосувалася автономного статусу Дунайських князівств, який Туреччина зобов'язувалася зберегти та розширити [1, р. 321]. Окремий Додатковий протокол договору також передбачав для князівств: пожиттєве обрання господарів; самостійне внутрішнє управління; створення національної адміністрації та ін. [8, р. 280–290].

Відзначимо, що Адріанопольський договір став поворотним моментом у державотворчих прагненнях обох князівств. З цього часу почався більш активний та чіткіше сформульований процес становлення та визначення політичної та правової ідентичності з точки зору розуміння сучасної концепції державного суверенітету. Водночас, актуалізовані внутрішні інституційні реформи на територіях князівств, почали відбуватися в межах законних конституційних змін та вимог [10, р. 55]. Результатом роботи комітету стали Органічні регламенти, які набули статус актів конституційного характеру і фактично стали першими «конституціями» Молдавії та Валахії. В основному робота над текстами документів була завершена у березні-квітні 1830 р. Підготовлений варіант документів був відвезений спільною делегацією від князівств до Петербурга (М. Стурдза, М. Мінчакі, А. Вілара, Г. Асакі).

Після обговорення та внесення змін тексти регламентів були повернуті для прийняття позачерговими зборами князівств (була змінена назва «боярські народні збори» на «звичайні загальні збори»; уточнені повноваження виконавчої гілки влади тощо [2, р. 48–49]). Скликання сесії парламенту було заплановано проводити 1 грудня. Зміни торкнулися і чисельного складу представників боярства (з 34 до 20 осіб, а з округів з 37 до 19). Хоча за своєю суттю документи і мали конституційний характер, однак сама назва конституція не згадувалася, оскільки князівства де-факто і де-юре контролювалися іншими державами [2, р. 45].

З іншого боку, Органічні регламенти, попри відсутність назви конституція – безперечно мали прогресивний характер для князівств. Більше того, вони стали вагомим кроком до майбутньої національної єдності та державної суверенності, що і було досягнуто в 1866 р. з прийняттям Конституції.

Першим Органічний регламент був затверджений 10.03.1831 р. надзвичайними народними зборами у Валахії. У Молдавії прийняття документу відбулося пізніше через нестабільну внутрішньополітичну ситуацію, викликану повстанням 1831 р. Крім того, місцеві бояри були незадоволені пунктами, які обмежували їх «давні» права

та привілеї, які вони відстоювали у вже згаданій вище Карвунарській конституції. Більшість населення також вважали, що положення регламенту ще більше обмежують їх соціально-економічні права [3, р. 12]. У князівстві текст документу був публічно представлений 31.03.1831 р. 4 травня були створені Надзвичайні Ревізійні збори, які мали розглянути та ухвалити текст документу. Доречним буде звернути увагу на той факт, що до складу зборів увійшли переважно представники молдавського дворянства, всі інші класи були проігноровані.

Тобто, попри широкомовний конституційний та демократичний характер Органічного регламенту, молдавська консервативна еліта не поспішала поступатися своїми домінуючими позиціями в тогочасному політичному та економічному керівництві князівства. Дослідниця А. Йордаке відзначила: «Проект конституції представляв собою справжній прогрес, хоча і мав олігархічний характер ... Правління дійсно ставало конституційним, затвердженням радою, але складалося лише з боярства. Таким чином не могло бути мови про народне представництво» [7, р. 84]. З іншого боку, в Молдавії поступово оформлювалися державотворчі політичні сили, акцентовані на впровадження в суспільство демократичних змін. Органічний регламент фактично ставав одним з перших офіційних документів в цьому напрямку.

Підсумковим результатом тривалих дебатів (64 засідання) стало прийняття регламенту 3 листопада. Текст документу, який складався з дев'яти глав та 435 статей, був підписаний у трьох екземплярах. Остаточні відредаговані тексти документів набули чинності у князівстві Валахія 1.07.1831 р. (371 ст.), а у князівстві Молдавія – 1.01.1832 р. (425 ст.) [5, р. 105]. Змістовні частини обох документів мало чим різнилися між собою, що стратегічно визначило схожий шлях розвитку обох князівств. З державно-юридичної точки зору, регламенти затверджували концепцію і принципи існування та розвитку сучасних європейських держав.

Окремо слід зауважити, що Османська імперія підтвердила правомірність документів спеціальним гатти-шерифом 1834 р. [6, р. 951–952]. Щоправда, указ вніс певні уточнення та зміни в оригінальний текст. Документ 1834 р. складався з семи статей: ст. 1 підтверджувала, що господарі обираються та правлять пожиттєво; ст. 2 гарантувала незалежність правителів князівств у внутрішньому адмініструванні; у ст. ст. 3–4 Туреччина гарантувала територіальну недоторканість обох автономій. Документ підтверджував право на утримання армії, чисельність якої погоджувалась господарями (виконавча влада) та місцевими диванами (законодавчі органи). Інші статті врегульовували питання торгівлі та сплати князівства-

ми щорічного податку (ст. ст. 6–7). По-суті наказ 1834 р. не лише підтверджував автономний статус обох Дунайських князівств, а й мав стати гарантією їх економічного розвитку.

Нова редакція Органічних регламентів 1835 р. була визнана найбільш «повною» та набула законної сили. У такому вигляді документи діяли до 1858 р., коли була прийнята Паризька конвенція.

Органічні регламенти стали головними юридичними документами, які визначали законність та правомірність всіх реформ на території князівств. Безумовно їх, як основу майбутньої Конституції 1866 р., слід розглядати у сукупності з реформаторською діяльністю того часу [11]. Підкреслюючи важливість та необхідність прийняття регламентів А. Лапедату згодом відзначив у своїй роботі: «Вони позитивно вплинули на розвиток наших країн (*князівств – Я.П.*), оскільки дали їм сучасний державний устрій та суспільно-політичні інститути». З іншого боку, на думку дослідника, документи заклали потенційний конфлікт між місцевою елітою та парламентом (Загальними зборами) [9, р. 4–5].

Висновки та перспективи. Підсумовуючи, можемо констатувати, що автономістські проекти Г. Гуку та А. Віларе хоча і передбачали збереження підпорядкування Османській імперії, водночас передбачали проведення низки прогресивних державних реформ у князівстві. У середовищі Молдавського князівства поруч із традиційними консервативно-автономістськими поглядами активно розвивалися ліберально-демократичні проекти, які знайшли своє логічне втілення в Карвунарській конституції 1822 р.

Попри свій компромісний характер, безумовним фактом стало те, що Органічні регламенти заклали державно-правові основи майбутнього законодавчого союзу Молдавії та Валахії. За організаційною суттю та значенням документи містили в собі основи конституційного права як бази державного устрою. Запровадженням положення про пожиттєве обрання господарів, надзвичайні Народні збори де-юре встановлювали таку форму правління як конституційна монархія, яка відповідала іншим європейським зразкам того часу. Важливого державно-правового значення набув і принцип розділу влади.

Положення Органічних регламентів сприяли успішній модернізації державно-управлінських, економічних і соціально-культурних структур тогочасного суспільства обох князівств, завдяки чим законним шляхом було усунуто чимало пережитків попереднього феодального ладу. Маючи характер Основних законів Валахії та Молдавії, регламенти визначали межі розвитку суспільства та державних установ, що стало важливою віхою у процесі подальшої розробки документів та положень конституційного характеру.

Лінепамыпа

1. Actes et Documents Relatifs a L'histoire de la Régénération de la Roumanie / D.A.Sturdza et C.Colescu-Vartic. Tome I : 1391–1841. Bucarest : L'institut D'arts Graphiques Charles Göbl, 1900. 1099 p.

2. Coptileț V. Considerente privind elaborarea și adoptarea regulamentelor organice în principatele române. *Revista Națională de Drept*. 2019. Nr. 1–3 (219–221). P. 44–51.

3. Coptileț V. Reflecții asupra chestiunii privind elaborarea Regulamentelor Organice. *Studia Universitatis. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova. Seria "Științe sociale"*. 2007. Nr 3. P. 11–15.

4. Filitti I.C. Frământările politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828. București : "Cartea Românească", 1932. 191 p.

5. Georgescu V. The Romanians A History. Columbus : Ohio State University Press, 1991, 357 p.

6. Hertlet E. The Map of Europe by Treaty : Showing the Various Political and Territorial Changes which Have Taken Place Since the General Peace of 1814. Volume 2. London : Butterworths, 1875. 1588 p.

7. Iordache A. Originile conservatorismului politic din România și rezistența sa contra procesului de democ-

ratizare 1821–1882. București : Editura Politică, 1987. 312 p.

8. Kerner J.R. Russia's New Policy in the Near East after the Peace of Adrianople; Including the Text of the Protocol of 16 September 1829. *The Cambridge Historical Journal*. 1937. Vol. 5. No. 3. P. 280–290.

9. Lapedatu A. Abolirea protectoratului rusesc în Țările Române (1834–1858). *Conferința ținută la Universitatea liberă din București în 11 Decembrie 1932. Extras din Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj*. Cluj : Tipografia "Cartea Românească", 1933. 22 p.

10. Ploscaru C. The Danubian Principalities (1829–1835) : Autonomy and Constitutional Features in the Comparative European Context. *Analele Universității din Craiova. Istorie*. 2022. Nr 2 (42). Anul XXVII. P. 55–71

11. Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei, în Colecțiunea vechilor legiuri administrative / ed. de P.Negulescu și G.Alexianu. București : Întreprinderile "Eminescu", 1944. 368 p.

12. Xenopol A.D. Istoria partidelor politice în România. Partea I : Dela Origina Până la 1848. Partea II : Dela 1848 Până la 1866. București : Libraria Stanciulescu, 1920. 626 p.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.56

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.2>**О. М. Богданов**

аспірант

Київського університету інтелектуальної власності та права

orcid.org/0009-0000-7350-1330

ЕФЕКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАСАД СУДОУСТРОЮ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

Статтю присвячено визначенню поняття та змісту ефективності організаційних засад судустрою в Україні. Автором доведено, що ефективність правосуддя безпосередньо залежить від належної організації системи судів, оскільки це впливає, зокрема, на дотримання строків розгляду справи, як однієї з вимог права особи на справедливий суд, а також на територіальну доступність, оскільки більшість спорів підвідомчі місцевим судам як судам першої інстанції.

Охарактеризовано принципи інстанційності та територіальності судової влади. Акцентовано увагу на важливості реалізації цих принципів. Доведено, що завдяки дотриманню цих принципів можливо досягти ефективного та компетентного вирішення справ (спорів) відповідної категорії, розмежувати компетенцію між різними судовими юрисдикціями.

З'ясовано поняття та значення вимоги «суд встановлений законом» відповідно до національного законодавства та судової практики. Аргументовано, що дотримання цієї вимоги виражається у тому, що справу розглядає професійний та компетентний у відповідній сфері суддя, який пройшов відбір та був призначений на посаду у встановленому законом порядку, та був обраний автоматизованою системою розподілу справ між суддями для розгляду конкретної справи. Доведено, що вимога «суд встановлений законом» означає також, що справа розглядається за процесуальними правилами, встановленими для відповідного виду судової юрисдикції.

Автором проведено оцінку ефективності гарантій реалізації конституційного права особи на судовий захист її прав, свобод та інтересів. Обґрунтовано, що ефективність гарантій реалізації права особи на судовий захист забезпечують реальність відповідного права особи.

На підставі проведеного науково-правового аналізу, автором доведено, що ефективність гарантій реалізації права особи на судовий захист є недостатньою. З'ясовано, що на сучасному етапі мають місце проблеми із фінансуванням судів, укомплектуванням судів суддівськими кадрами – суддями та працівниками апарату, ефективністю притягнення суддів до відповідальності у разі вчинення ними порушень законодавства.

Ключові слова: ефективність, правосуддя, судустрой, організаційні засади, територіальність, інстанційність.

Bogdanov O.M. THE EFFICIENCY OF THE ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF THE JUDICIARY IN UKRAINE: CONCEPT AND CONTENT

The article is devoted to the definition of the concept and content of the effectiveness of the organizational foundations of the judiciary in Ukraine. The author proved that the effectiveness of justice directly depends on the proper organization of the court system, as this affects, in particular, compliance with the terms of consideration of the case, as one of the requirements of the individual's right to a fair trial, as well as on territorial accessibility, since most disputes are subordinated to local courts as courts of the first instance.

The principles of instance and territoriality of judicial power are characterized. Attention is focused on the importance of implementing these principles. It has been proven that due to the observance of these principles, it is possible to achieve effective and competent resolution of cases (disputes) of the corresponding category, to delimit competence between different court jurisdictions.

The concept and meaning of the requirement "a court established by law" is clarified in accordance with national legislation and judicial practice. It is argued that compliance with this requirement is expressed in the fact that the case is considered by a professional and competent judge in the relevant field, who passed the selection and was appointed to the position in accordance with the procedure established by law, and was chosen by an automated system of distribution of cases between judges to consider a specific case. It has been proven that the requirement "the court is established by law" also means that the case is considered according to the procedural rules established for the corresponding type of court jurisdiction.

The author evaluated the effectiveness of guarantees of the realization of the constitutional right of a person to judicial protection of his rights, freedoms and interests. It is substantiated that the effectiveness of guarantees of the realization of the individual's right to judicial protection ensure the reality of the corresponding individual right.

On the basis of the conducted scientific and legal analysis, the author proved that the effectiveness of guarantees for the realization of the individual's right to judicial protection is insufficient. It has been found that at the present stage there are problems with the financing of courts, the staffing of courts with judicial staff – judges and staff, the effectiveness of bringing judges to justice in case of violations of the law.

Key words: efficiency, justice, judicial system, organizational principles, territoriality, instance.

Постановка проблеми. Судова влада є однією з трьох гілок влади відповідно до ст. 6 Конституції України; її незалежність та самостійність забезпечується системою гарантій, серед яких самостійне фінансування шляхом визначення окремої статті видатків у Державному бюджеті України, встановлений порядок утворення та ліквідації судів, визначений спосіб професійної підготовки суддів, функціонування органів та служб, що забезпечують роботу суду тощо.

Ефективність правосуддя залежить від належної організації системи судів, оскільки це впливає, зокрема, на дотримання строків розгляду справи, як однієї з вимог права особи на справедливий суд, а також на територіальну доступність, оскільки більшість спорів підвідомчі місцевим судам як судам першої інстанції.

Таким чином, дослідження ефективності організаційних засад судоустрою в Україні є актуальним напрямком дослідження сучасної науки конституційного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання, пов'язані з визначенням організаційних засад судоустрою в Україні, досліджували такі вчені, як О.В.Басай, А.І.Виноградова, В.О.Гринюк, І.Й.Магновський, А.Г.Полянський, Т.А.Цувіна та ін. Водночас, у науці конституційного права недостатньо актуальних наукових робіт, присвячених дослідженню критеріїв ефективності організаційних засад судочинства та їх впливу на ефективність здійснення правосуддя.

Постановка мети та завдань дослідження. Метою статті є визначення поняття та змісту ефективності організаційних засад судоустрою в Україні. Для реалізації цієї мети виконані такі завдання: 1) охарактеризовано принципи інстанційності та територіальності судової влади; 2) з'ясовано поняття та значення вимоги «суд встановлений законом» відповідно до національного законодавства та судової практики; 3) здійснено оцінку ефективності гарантій реалізації конституційного права особи на судовий захист її прав, свобод та інтересів.

Результати дослідження. Ефективність організованої в Україні системи судоустрою необхідно розглядати в декількох аспектах. Зокрема, ефективність організації судоустрою відповідно до Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» забезпечується дотриманням трьох базових принципів, на яких ґрунтується судоустрій, а саме – принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності [1].

Реалізація першого принципу забезпечує територіальну доступність судочинства та передбачає утворення розгалуженої системи судів першої інстанції. Зокрема, згідно із положеннями ч. 1 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» місцевими загальними судами є окруж-

ні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах) [2].

Необхідно зауважити, що в Україні в цілому утворено розгалужену систему місцевих судів, проте у зв'язку з тимчасовою окупацією деяких територій України виникла необхідність у перенесенні цих судів на інші території.

Відповідний Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було прийнято у березні 2022 р., яким передбачено, що у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, робота суду може бути припинена з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив діяльність та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено [3].

Так, для реалізації конституційного права особи на судовий захист, було змінено територіальну підсудність більше 100 національних судів, які під час воєнного стану не можуть працювати [4].

Наступними є принципи спеціалізації та інстанційності, важливість реалізації яких обумовлена тим, що саме завдяки цим принципам можливо досягти ефективного та компетентного вирішення справ (спорів) відповідної категорії, розмежувати компетенцію між різними судовими юрисдикціями.

Реалізація даних принципів в аспекті європейської інтеграції пов'язана з такою засадничою гарантією права особи на правосуддя, як розгляд справи «судом встановленим законом». У Конвенції зазначається, що суд, який розглянув справу, не віднесено до його юрисдикції, не може вважатися «судом, встановленим законом» у розумінні частини першої статті 6 Конвенції [5]. Цей принцип також знайшов своє закріплення у ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до ч. 1 якої кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом.

Тобто поняття «суд встановлений законом» означає, крім іншого дотримання принципу спеціалізації та інстанційності під час розгляду та вирішення справ (спорів) у судах всіх юрисдикцій, включаючи адміністративні суди.

У науковій літературі висловлюється точка зору, що відповідність вимозі «суд, встановлений законом» передбачає існування та дотримання таких передумов: 1) законодавча основа створення та функціонування суду; 2) діяльність суду на підставі та відповідно до норм закону; 3) реалізація судом визначених законом повноважень у спосіб, передбачений законом. Такий підхід на думку А.І.Виноградової, дозволяє звернути увагу

на те, що в багатьох випадках конструкція «суд, встановлений законом» передбачає не в «чистому вигляді» організаційний чи юрисдикційний (компетенційний) компонент, а, так би мовити, змішаний [6, с. 131].

Більш широкий підхід до розуміння вимоги «суд, встановлений законом» пропонує Т. А. Цувіна. На переконання вченої, встановлення суду на підставі закону передбачає необхідність дотримання: 1) вимог національного законодавства, що висувуються до кандидатів на посаду суддів, а також дотримання вимог національного законодавства при проведенні конкурсу на заміщення вакантних посад та призначення суддів; 2) вимог щодо призначення складу суду у конкретній справі, а, отже, вимагає перевірки легітимності участі кожного із суддів у розгляді відповідної справи; 3) норм вітчизняного законодавства щодо правил предметної і суб'єктної, інстанційної та територіальної юрисдикції [7, с. 138–140].

В аспекті цього дослідження, варто зазначити, що дотримання вимоги щодо інстанційності та юрисдикції судів є важливим з огляду на існуючі особливості у процесі розгляду справи у порядку адміністративного, господарського, кримінального або цивільного судочинства.

Наприклад, визначальним принципом здійснення правосуддя в адміністративних справах є принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі і обов'язок суб'єкта владних повноважень доказувати правомірність своїх дій чи рішень, на відміну від визначального принципу цивільного судочинства, який полягає у змагальності сторін [8].

Ще одним елементом організаційних засад судочинства є ефективність гарантій реалізації конституційного права особи на судовий захист її прав, свобод та інтересів. Тобто цей елемент дозволяє оцінити ефективність гарантій, визначених національним законодавством, які забезпечують реальність відповідного права особи.

Досить поширеною серед науковців є думка про те, що гарантії реалізації права на судовий захист слід поділити на організаційні і функціональні [9; 10; 11]. Організаційними гарантіями здійснення правосуддя є незалежність і неупередженість суду, гласність і відкритість судового розгляду, рівність усіх перед законом і судом. Функціональними гарантіями належного здійснення правосуддя, які забезпечують реалізацію принципу судового захисту прав та інтересів є змагальність, диспозитивність і винесення судового рішення в розумний термін [12, с. 104].

Водночас, деякі науковці пропонують гарантії забезпечення ефективного правосуддя виокремити у три групи: 1) загальні гарантії незалежної діяльності суддів; 2) безпека процесу відправлення правосуддя: а) забезпечення належної охорони

приміщень судів, а також громадського порядку під час здійснення правосуддя; б) здійснення спеціальних заходів щодо забезпечення особистої безпеки суддів та членів їх сімей; 3) матеріально-технічне і організаційне забезпечення здійснення правосуддя: а) заробітна плата суддів та спеціалістів судів має встановлюватися в розмірі, що гарантує їх незалежність, достатньо забезпечувати матеріальні умови для належного виконання ними службових обов'язків; б) гарантії державного захисту не тільки суддів, а й їх сімей; в) фінансування судової влади має здійснюватися за рахунок державного бюджету, самостійним розділом з розподілом по окремих статтях бюджету щодо кожного виду судочинства; г) забезпечення службовими приміщеннями, придатними для здійснення правосуддя, а також всіма необхідними коштами на виконання організаційно-технічних дій щодо здійснення правосуддя [13, с. 75].

До інших гарантій доцільно віднести: контроль за діяльністю суддів, можливість притягнення їх до дисциплінарної відповідальності у разі вчинення дисциплінарного проступку, функціонування органів суддівського самоврядування та спеціальних органів (Вищої кваліфікаційної комісії суддів, Вищої ради правосуддя), що здійснюють кваліфікаційне оцінювання суддів, розглядають справи про дисциплінарні порушення та вирішують питання про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, а також їх звільнення тощо.

При цьому, контроль за діяльністю судів має здійснюватися урахуванням таких принципів, що окреслюють специфіку контрольних процедур в сфері судової влади: пріоритетність органів суддівського самоврядування серед суб'єктів контролю, доступність контролю, невтручання в поточну діяльність судді, відсутність плановості та систематичності заходів притягнення суддів до відповідальності, обов'язкове врахування правового режиму суддівського імунітету та незалежності суддів [14, с. 191].

Між тим, деякі науковці справедливо зауважують, що деякі законодавчо закріплені гарантії реалізації конституційного права особи на судовий захист залишається досить неефективними, оскільки у державі існує надзвичайно низька спроможність закріплених у законодавстві механізмів реагування на випадки втручання у здійснення правосуддя. В обґрунтування цієї думки Ю. О. Фідря зазначає, що Закон зобов'язує суддю (під загрозою притягнення до дисциплінарної відповідальності) повідомити Вищу раду правосуддя та Генерального прокурора про факти втручання в його діяльність щодо здійснення правосуддя. У свою чергу Вища рада правосуддя веде і оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті Реєстр повідомлень суддів про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, а також проводить

перевірку таких повідомлень, оприлюднює результати та ухвалює відповідні рішення [15, с. 55]. На думку вченого, такий механізм є доволі громіздким та часто не завершується реальним притягненням винних осіб до відповідальності.

Досліджуючи ефективність гарантій забезпечення реалізації права особи на судовий захист, необхідно звернути увагу на таку гарантію, як надання реальної можливості особі приймати участь у розгляді справи, подавати докази та пояснення по суті спору, а також можливість апеляційного та, у визначених процесуальним законом випадках, касаційного оскарження. Така можливість, передусім, забезпечується своєчасним інформуванням особи про дату та місце розгляду справи, а також результати такого розгляду.

У нинішніх реаліях зазначена гарантія набуває особливої актуальності. З метою забезпечення її реалізації у липні 2022 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану», яким передбачено додаткові форми повідомлення про судовий розгляд справи та надіслання судових рішень.

Зокрема, передбачається, що судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом.

Додатковим способом інформування про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, місце, дату і час судового засідання, може бути надання інформації з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі з використанням мобільного застосунку Порталу Дія [16].

У контексті порушеної проблеми, необхідно вказати на важливість запровадження електронного суду, як однієї з гарантій забезпечення доступності правосуддя.

Електронний суд, за визначенням О.С.Гиляка, у його теперішньому вигляді, надає учасникам судового процесу такі можливості як: 1) отримання інформації щодо стадій розгляду судової справи; 2) надсилання процесуальних документів електронною поштою учасникам судового процесу; 3) надсилання судової повістки у вигляді SMS-повідомлень; 4) сплата судового збору онлайн; 5) оприлюднення відомостей у справах про банкрутство [17, с. 17].

Висновки. На підставі вищезазначеного можна дійти висновку, що критеріями ефективної

організації судочинства та ефективності гарантій реалізації права на особи на судовий захист є: територіальна доступність судів усіх юрисдикцій; дотримання вимоги «суд, встановлений законом», що виражається у тому, що справу розглядає професійний та компетентний у відповідній сфері суддя, який пройшов відбір та був призначений на посаду у встановленому законом порядку, та був обраний автоматизованою системою розподілу справ між суддями для розгляду конкретної справи; справа розглядається за процесуальними правилами, встановленими для відповідного виду судової юрисдикції; особа має реальну можливість приймати участь у відкритому судовому розгляді її справи, крім випадків, визначених законом, подавати докази та пояснення по суті спірних правовідносин; надання особі права на апеляційне, а у визначених процесуальним законом випадках, касаційне оскарження судового рішення тощо.

Законодавством України закріплено цілу систему гарантій реалізації конституційного права особи на судовий захист, однак ефективність таких гарантій є недостатньою, оскільки наразі мають місце проблеми із фінансуванням судів, укомплектуванням судів суддівськими кадрами – суддями та працівниками апарату, ефективністю притягнення суддів до відповідальності у разі вчинення ними порушень законодавства тощо.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України від 03.03.2022 № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#n2>
4. Татулич І. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. Вебсайт Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. 2022. URL: <https://law.chnu.edu.ua/osoblyvosti-zdiisnennia-sudochynstva-v-umovakh-voiennoho-stanu/>
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. Виноградова А.І. Право на «суд, встановлений законом» у контексті оновлення цивільного процесуального законодавства України. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 4. С. 129–135.
7. Цувіна Т.А. «Суд, встановлений законом» як елемент права на справедливий судовий роз-

гляд у цивільному судочинстві. Часопис Київського університету права. 2019. № 2. С. 137–141.

8. Постанова Верховного Суду України від 1 червня 2016 року у справі № 569/23686/13а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58928570>

9. Тимченко Г.П. Принцип справедливого судового процесу та його закріплення в новому ЦПК України. Часопис Київського університету права. 2005. № 1. С. 75–79.

10. Гринюк В.О. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2004. 20 с.

11. Магновський І.Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2003. 221 с.

12. Басай О.В. Реалізація принципу судового захисту цивільних прав та інтересів. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Вип. 4 (25). Т. 1. С. 100–105.

13. Полянський А.Г. Реалізація функції правосуддя в сучасних умовах конституційного розвитку України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 171 с.

14. Нестор Н.В. Принципи контролю за діяльністю суду (суддів). Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Вип. 1(2). Т. 3. С. 188–191.

15. Фідря Ю.О. Заборона втручання у здійснення правосуддя: до питання ефективності гарантії. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.; редкол.: О.В.Щербанюк (голова), Л.Г.Бзова (відпов. секр.) та ін. Київ : Видавництво ВАІТЕ, 2020. 356 с.

16. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 27.07.2022 № 2461-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20#n2>

17. Гиляка О.С. Окремі аспекти функціонування електронного правосуддя в Україні. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.; редкол.: О.В.Щербанюк (голова), Л.Г.Бзова (відпов. секр.) та ін. Київ : Видавництво ВАІТЕ, 2020. 356 с.

УДК 342.727

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.3>**Д.Є.Волкова**

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

orcid.org/0000-0002-2856-6984

ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКИЙ ПІДХІД У ФУНКЦІОНУВАННІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ПРАКТИКА ЄС

На підставі аналізу залучення релігійних організацій країн – членів Європейського Союзу до міжнародної співпраці, відзначено їхню значну роль у сфері гуманітарної допомоги під час криз, зокрема конфліктів, природних катастроф та соціальних потрясінь. Констатовано, що вони часто мають широку мережу волонтерів, що дозволяє їм діяти оперативно та ефективно в зонах конфлікту.

Враховуючи, що реформа децентралізації публічної влади в Україні не завершена, а лише призупинена на період дії режиму воєнного стану, наголошено на розробках ЄС, які стосуються місцевого самоврядування. Виявлено, що ЄС не надає жодних преференцій неурядовим організаціям, заснованим на вірі, та дотримується принципів недискримінації та гуманітарних цінностей (наприклад, у період з 2007 по 2016 рік було підписано 263 грантові контракти з релігійними організаціями, що склало 150 мільйонів євро, або близько 9 % від загальної суми, виділеної в межах Тематичної програми щодо організацій громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування). Це є важливим для розуміння політики ЄС щодо релігійних організацій, оскільки підкреслює принцип рівності та недискримінації в розподілі фінансування. Попри значну кількість грантів, отриманих релігійними організаціями, ЄС не розглядає їх як окрему привілейовану групу, а застосовує до них ті ж самі критерії, що й до інших неурядових організацій. Це демонструє прагнення ЄС до забезпечення плюралізму та рівних можливостей для всіх суб'єктів громадянського суспільства.

Сформульовано, що релігійні організації відіграють значну роль у реалізації соціальних та гуманітарних програм (а отже, що їхня діяльність відповідає принципу людиноцентризму). Їхня частка у фінансуванні (9 % від загального бюджету програми) свідчить про їхню активну участь у громадських ініціативах, хоча вони не є домінуючими суб'єктами в цій сфері. Це може вказувати на те, що релігійні організації адаптуються до секулярних стандартів роботи в європейському контексті, інтегруючись у загальну систему підтримки громадянського суспільства.

Ключові слова: релігійні організації, свобода совісті, свобода віросповідання, діяльність релігійних організацій, конституційний статус релігійних організацій.

Volkova D. Ye. HUMAN-CENTRED APPROACH TO THE FUNCTIONING OF RELIGIOUS ORGANISATIONS: EU PRACTICE

Based on the analysis of the involvement of religious organisations of the European Union member states in international cooperation, the author notes their significant role in the field of humanitarian assistance during crises, including conflicts, natural disasters and social upheavals. It is stated that they often have a wide network of volunteers, which allows them to act quickly and effectively in conflict zones.

Given that the reform of decentralisation of public power in Ukraine has not been completed, but only suspended for the period of martial law, the author emphasises the EU developments related to local self-government. It is revealed that the EU does not provide any preferences to faith-based NGOs and adheres to the principles of non-discrimination and humanitarian values (for example, between 2007 and 2016, 263 grant contracts were signed with religious organisations, amounting to 150 million euros, or about 9 % of the total amount allocated under the Thematic Programme for Civil Society Organisations and Local Governments). This is important for understanding the EU's policy towards religious organisations, as it emphasises the principle of equality and non-discrimination in the distribution of funding. Despite the significant number of grants received by religious organisations, the EU does not consider them as a separate privileged group, but applies the same criteria to them as to other non-governmental organisations. This demonstrates the EU's commitment to ensuring pluralism and equal opportunities for all civil society actors.

It is formulated that religious organisations play a significant role in the implementation of social and humanitarian programmes (and thus that their activities are in line with the principle of human centrism). Their share in funding (9 per cent of the total programme budget) indicates their active participation in civic initiatives, although they are not the dominant actors in this area. This may indicate that religious organisations are adapting to secular standards of work in the European context, integrating into the general system of support for civil society.

Key words: religious organisations, freedom of conscience, freedom of religion, activities of religious organisations, constitutional status of religious organisations.

Постановка проблеми. Людиноцентристський підхід у повсякденній діяльності релігійних організацій є важливим напрямом сучасних наукових досліджень (особливо конституційно-правового спрямування), оскільки він відображає зміну парадигми взаємодії релігійних організацій із

суспільством. У контексті європейської правової та соціальної моделі, де забезпечення прав і свобод людини є ключовим принципом держави, аналіз ролі релігійних організацій у соціальній сфері державного і суспільного життя набуває особливої актуальності. З одного боку, такі організації збе-

рігають традиційні форми діяльності, а з іншого – адаптуються до сучасних викликів, включаючи процеси секуляризації, міграції та цифрової трансформації.

Актуальність цієї теми для конституційного права України також зумовлена необхідністю пошуку оптимального балансу між автономією релігійних організацій та їх відповідальністю перед суспільством у контексті прав людини. З цієї точки зору представляють інтерес досвід та практика, а також і напрацювання країн-членів ЄС (та відповідні документи ЄС – адже Європейський Союз має розвинену нормативну базу щодо релігійної свободи, рівності та недискримінації, що визначає рамки діяльності релігійних організацій у правовому полі). Водночас у різних країнах ЄС існують відмінності у підходах до їх регулювання та участі у соціальних процесах, що потребує комплексного аналізу та обговорення.

Дослідження цієї теми є особливо цінним для розробки рекомендацій щодо вдосконалення державної політики у сфері співпраці з релігійними організаціями, інтеграції їхньої діяльності у соціальні програми та підвищення їхньої ролі у забезпеченні сталого розвитку. З огляду на зростання інтересу до міждисциплінарних досліджень, що поєднують право, соціологію та релігієзнавство, вивчення людиноцентристського підходу у діяльності релігійних організацій сприятиме глибшому розумінню їхньої соціальної місії у сучасному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цілому, в українських юридичних фахових виданнях є вкрай мало публікацій, які присвячені окремим аспектам європейських підходів, стандартів тощо у сфері саме функціонування громадських організацій (див., наприклад, [1–7]). Також слід зазначити, що увагу дослідників значно частіше звертає на себе відповідна практика та документи органів Ради Європи, ніж ЄС. Тому існує потреба в глибшому аналізі та більш комплексному дослідженні цього питання.

Мета цієї статті – проаналізувати, як саме застосовується людиноцентристський підхід у практиці функціонування релігійних організацій в Європейському Союзі та країнах – членах.

Виклад основного матеріалу. У країнах ЄС релігійні організації відіграють важливу роль у суспільному житті, надаючи соціальні послуги, сприяючи інтеграції та підтримуючи моральні цінності. Багато з них активно впроваджують людиноцентристський підхід, зосереджуючись на потребах окремих осіб та громад (як релігійних, так і територіальних). Наприклад, у Німеччині діє система «діаконії» (*Diakonie*) – соціальної служби протестантських церков, яка надає широкий спектр послуг: від догляду за літніми людьми до підтримки біженців. Подібним чином, у Фран-

ції католицька організація «Карітас» (*Caritas*) займається допомогою бездомним, бідним сім'ям та мігрантам, забезпечуючи їх основними потребами та сприяючи їхній соціальній інтеграції (Карітас діє не лише у Франції, але й в інших країнах також).

Європейський Союз приділяє значну увагу забезпеченню прав і свобод людини, включаючи свободу віросповідання та діяльність релігійних організацій. Людиноцентристський підхід передбачає, що в центрі уваги релігійних організацій повинні бути потреби та права індивідів, а також сприяння їхньому благополуччю та розвитку.

Правова база ЄС щодо релігійних організацій є усталеною.

У статті 10 Хартії основних прав Європейського Союзу закріплено право кожного на свободу думки, совісті та релігії. Це право включає свободу змінювати релігію або переконання та свободу сповідувати релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, публічно або приватно, у богослужінні, навчанні, практиці та дотриманні обрядів.

Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року встановлює загальні рамки рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності, забороняючи дискримінацію за релігійною ознакою. Це підкреслює важливість забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від їхніх релігійних переконань.

Більш детальну інформацію, однак, дають документи ЄС, які не мають офіційного характеру, а носять характер рекомендації та / або узагальнення кращих практик. Саме їхні положення сприяють розповсюдженню позитивного досвіду та формування підґрунтя для його розвитку. Одним з таких документів є брифінг Європейського Парламенту від листопада 2017 р. «ЄС та релігійні організації у сфері розвитку та гуманітарної допомоги».

Якщо звернутися до стислого опису цього Брифінгу, то стає зрозумілим, що він присвячений виключно тим практикам, які базуються на досліджуваному нами людиноцентристському підході. Стилий опис (резюме) містить три ключових абзаци.

По-перше, зазначено, що «у всьому світі релігійні організації (РО) активно працюють у сферах розвитку та гуманітарної допомоги. Їхній релігійний характер може впливати з різних вимірах (зв'язок з релігійною організацією, фінансування, місія або основні бенефіціари), але в сукупності вони є важливими суб'єктами бенефіціарними, але всі разом вони є важливими акторами на місцях. Тим не менш, не існує фіксованого визначення РО, і на практиці існує багато різних форм релігійних організацій, які беруть активну участь у наданні допомоги та сприянні розвитку. Дійсно,

релігійні релігійні організації є одними з найбільших груп неурядових організацій, що працюють у сфері розвитку та допомоги» [8]. З цього можна зробити низку висновків.

Насамперед, це підкреслює значущість релігійних організацій як ключових суб'єктів соціальної допомоги, які реалізують людиноцентристський підхід у своїй діяльності. Далі, відсутність єдиного визначення РО вказує на їхню гнучкість та адаптивність до потреб територіальних громад, що є важливим чинником ефективності соціальної допомоги. Нарешті, активна участь релігійних організацій у розвитку та соціальній підтримці демонструє їхню здатність до інтеграції релігійних ідей із загальнолюдськими цінностями, що відповідає європейським принципам захисту прав людини.

Наступний абзац резюме містить таку інформацію: «за останні 20 років національні та міжнародні донори виявили інтерес до кращого розуміння та співпраці з релігійними організаціями. Світовий банк та низка країн-членів ЄС розробили програми та напрацювали досвід у цій сфері. Частково причиною зростаючого інтересу до роботи релігійних організацій є визнання того, що релігійна приналежність часто відіграє важливу роль у суспільствах-бенефіціарах, і що робота з релігійними лідерами в цих громадах часто є найефективнішим способом достукатися до членів територіальних громад» [8]. У цьому абзаці важливими є акцент на те, що релігійні організації отримують все більше і більше фінансування (а отже, мають все більше і більше можливостей, коли йдеться про соціальну допомогу). А також варто взяти до уваги наведений в останньому реченні зв'язок між релігійними громадами та територіальними громадами (це є особливо важливим у муніципально-правових дослідженнях).

Резюме завершується абзацом, відповідно до якого «Сам Європейський Союз також співпрацює з релігійними організаціями у сфері розвитку та гуманітарної допомоги, через різні програми з громадянським суспільством та у сфері прав людини. Тим не менш, ЄС не веде точної статистики, оскільки віросповідання бенефіціара не є одним з критеріїв релігійний характер бенефіціарів не є одним з критеріїв для вибору їх як партнерів» [8]. Це свідчить про прагнення ЄС забезпечити нейтральність та недискримінаційний підхід у співпраці з релігійними організаціями, зосереджуючись на загальнолюдських цінностях та ефективності їхньої діяльності. Водночас такий людиноцентристський підхід підкреслює важливість міжконфесійного діалогу та інтеграції релігійних громад у ширший контекст громадянського суспільства. Таким чином, релігійні організації залишаються важливими акторами у сфері

гуманітарної допомоги та розвитку, незалежно від їхньої конфесійної приналежності.

Брифінг складається з чотирьох основних розділів, кожен з яких розглядає ключові аспекти діяльності релігійних організацій (РО) у сфері розвитку та гуманітарної допомоги в ЄС.

Розділ I «Релігійні організації: визначення та діяльність». У цьому розділі аналізується питання визначення релігійних організацій. Як вже зазначалось вище, у цій сфері законодавство країн-членів ЄС не є уніфікованим, а сам Європейський Союз не пропонує такої дефініції. Логіка є наступною: наразі краще, щоб визначення цього поняття були доволі широкими. Тоді вони варіюються залежно від місії, джерел фінансування тощо релігійних організацій. Крім того, у Розділі 1 також розглядається активність РО у гуманітарній сфері, зокрема роль у забезпеченні соціальної допомоги, підтримці прав людини та сталого розвитку.

Розділ 2 «Міжнародна та національна взаємодія». Даний розділ присвячений співпраці релігійних організацій на різних рівнях – як у межах окремих держав, так і на міжнародній арені. Тут аналізуються приклади їхньої взаємодії з урядами, міжнародними інституціями та громадянським суспільством – причому міжнародний рівень не обмежується ЄС, європейськими міжнародними організаціями (Радою Європи) – мова йде і про ООН, і про інші міжнародні організації світового рівня.

Розділ 3 «Фінансування релігійних організацій Європейським Союзом». У цьому розділі розглядаються програми ЄС, які передбачають фінансову підтримку релігійних організацій у межах розвитку та гуманітарної допомоги. Особлива увага приділяється тому, що фінансування не ґрунтується на релігійному принципі, а натомість залежить від ефективності та відповідності діяльності тих чи інших релігійних організацій принципу людиноцентризму (тобто, що їх основною метою є не лише релігійне служіння, а й реальна допомога тим, хто її потребує).

Останній розділ містить перелік основних документів, досліджень та політичних стратегій, що використовуються у брифінгу.

Таким чином, аналізуючи залучення релігійних організацій до міжнародної співпраці, можна відзначити їхню значну роль у сфері гуманітарної допомоги під час криз, зокрема конфліктів, природних катастроф та соціальних потрясінь. Вони часто мають широку мережу волонтерів, що дозволяє їм діяти оперативно та ефективно в зонах конфлікту.

Враховуючи, що реформа децентралізації публічної влади в Україні не завершена, а лише призупинена на період дії режиму воєнного стану, важливо звернути увагу на ті положення бри-

фінгу, які стосуються місцевого самоврядування. Вони сконцентровані у фрагменті під назвою «Тематична програма щодо організацій громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування». Зокрема, у тексті зазначено, що «ЄС не надає жодних преференцій неурядовим організаціям, заснованим на вірі, та дотримується принципів недискримінації та гуманітарних цінностей. У період з 2007 по 2016 рік було підписано 263 грантові контракти з релігійними організаціями, що склало 150 мільйонів євро, або близько 9 % від загальної суми, виділеної в межах Тематичної програми щодо організацій громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування» [8]. Цей фрагмент є важливим для розуміння політики ЄС щодо релігійних організацій, оскільки він підкреслює принцип рівності та недискримінації в розподілі фінансування. Попри значну кількість грантів, отриманих релігійними організаціями, ЄС не розглядає їх як окрему привілейовану групу, а застосовує до них ті ж самі критерії, що й до інших неурядових організацій. Це демонструє прагнення ЄС до забезпечення плюралізму та рівних можливостей для всіх суб'єктів громадянського суспільства.

Окрім того, цей фрагмент підтверджує, що релігійні організації відіграють значну роль у реалізації соціальних та гуманітарних програм (а отже, що їхня діяльність відповідає принципу людиноцентризму). Їхня частка у фінансуванні (9 % від загального бюджету програми) свідчить про їхню активну участь у громадських ініціативах, хоча вони не є домінуючими суб'єктами в цій сфері. Це може вказувати на те, що релігійні організації адаптуються до секулярних стандартів роботи в європейському контексті, інтегруючись у загальну систему підтримки громадянського суспільства.

З огляду на ці аспекти, дослідження людиноцентричного підходу у функціонуванні релігійних організацій у контексті європейської практики є надзвичайно актуальним. Аналіз політики фінансування дозволяє визначити, як релігійні організації поєднують свою духовну місію із соціальними та гуманітарними завданнями, а також які виклики постають перед ними у сучасному демократичному суспільстві.

Висновки. Незважаючи на вищенаведене, релігійні організації в ЄС стикаються з низкою викликів у реалізації людиноцентристського підходу. Серед них – необхідність адаптації до секуляризації суспільства, забезпечення прозорості та підзвітності, а також дотримання принципів недискримінації та поваги до прав людини.

Для подальшого зміцнення людиноцентристського підходу релігійним організаціям рекомен-

дується:

- підвищувати обізнаність про права людини: проводити навчальні програми та семінари для членів організацій щодо прав людини та принципів недискримінації;

- сприяти міжрелігійному діалогу: встановлювати партнерські відносини з іншими релігійними та нерелігійними організаціями для обміну досвідом та спільної роботи над соціальними проектами;

- забезпечувати прозорість діяльності: публікувати звіти про свою діяльність, фінансові надходження та витрати, щоб зміцнити довіру громадськості.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають в тому, щоб напрацювати пропозиції, які дозволять релігійним організаціям в Україні адаптуватися до сучасних соціальних реалій: враховувати зміни в суспільстві та відповідати на нові виклики, такі як міграція, зміни клімату та цифровізація. У цілому ж, людиноцентристський підхід у діяльності релігійних організацій сприяє зміцненню соціальної згуртованості, підвищенню довіри до релігійних організацій як виду громадських організацій та забезпеченню сталого розвитку суспільства в цілому.

Література

1. Волкова Д.Є. Право на об'єднання в громадські організації в конституційних актах України ХХ століття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Право»*. 2013. Вип. 21. Ч. 1. Т. 1. С. 126–129.
2. Volkova D.E. Genesis of the constitutional regulation of freedom of associations in Ukraine. *Електронне наукове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2020. № 6. С. 53–57.
3. Волкова Д.Є. Рішення Європейського Суду з прав людини про свободу асоціацій у справах за участю України. *Держава і право*. Київ, 2013. № 60. С. 106–111.
4. Qaracayev C. Due process as constitutional control's subject: theory and practice of the Constitutional court of Azerbaijan and European court of human rights. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 64. С. 14–17.
5. Лєреза Ю.О. Свобода та розумність як правові цінності сучасного цифрового європейського суспільства. *Law. State. Technology*. 2024. № 3. С. 9–13.
6. Mishyna N.V. Role of local and regional authorities in the implementation of ECtHR judgments: bibliographical review. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 146–151.
7. Mishyna N. European court of human rights' judgements implementation by local and regional authorities: relevant publications on the topic. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2023. Т. 33. С. 52–57.
8. European Parliament. The EU and faith-based organisations in development and humanitarian aid. Briefing, November 2017. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/608800/EPRS_BRI\(2017\)608800_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/608800/EPRS_BRI(2017)608800_EN.pdf)

УДК 352.001

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.4>**В.Е.Гедульянов**кандидат юридичних наук
orcid.org/0000-0002-2746-0838

ЄВРОПЕІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ НАПРЯМИ ПОДАЛЬШОГО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ

Виявлено два основні напрямки європеїзації місцевого самоврядування в Україні на найближчому етапі конституційної реформи: а) інтеграція європейських стандартів у сферу екологічної політики, що включає децентралізацію, сталий розвиток, адаптацію до змін клімату та управління природними ресурсами; б) активізація боротьби з мовою ворожнечі по відношенню до виборних органів місцевого самоврядування через впровадження інформаційних та просвітницьких ініціатив.

На прикладі екологічних стратегій для територіальних громад продемонстровано, що сфера місцевого самоврядування є яскравим прикладом інтеграції європейських та міжнародних стандартів. Така інтеграція забезпечує відповідність принципів демократичного врядування, рівності та інклюзивності глобальним вимогам, що є критично важливою умовою для подальшої розбудови України.

Запропоновано віднести до числа кращих практик розробку типових екологічних стратегій для територіальних громад. Такі стратегії сприятимуть посиленню ролі органів місцевого самоврядування у гарантуванні та захисту прав людини, у досягненні цілей сталого розвитку та водночас забезпечуватимуть виконання міжнародних і європейських зобов'язань України, передбачених відповідними правовими та програмними документами.

Встановлено, що поширення мови ворожнечі у соціальних мережах становить значну загрозу для соціальної згуртованості, демократичних процесів та ефективності діяльності представницьких органів місцевого самоврядування. Такі прояви послаблюють довіру громадян до місцевої влади, підривають авторитет обраних представників і створюють умови для дестабілізації місцевих громад.

Запропоновано розробити та впровадити національну стратегію протидії мові ворожнечі, яка базуватиметься на комплексному підході. Основні елементи стратегії щодо місцевого самоврядування можуть включати: а) освітні програми для представників органів місцевого самоврядування, спрямовані на підвищення обізнаності щодо виявлення, попередження та ефективної протидії мові ворожнечі; б) інформаційні кампанії для членів територіальних громад, акцентовані на просуванні цінностей толерантності, інклюзивності та поваги до прав людини; в) механізми моніторингу проявів мови ворожнечі у цифровому просторі, що дозволить своєчасно реагувати на виклики, пов'язані з онлайн-заялюванням та фейковими новинами.

Ключові слова: представницька демократія, демократія, представницькі органи, інститут представницької демократії, місцеве самоврядування, органи місцевого самоврядування, територіальні громади, екологічні права, мова ворожнечі.

Hedulianov V. E. EUROPEISATION AS THE MAIN DIRECTION FOR FURTHER IMPROVEMENT OF LEGAL REGULATION OF THE ESTABLISHMENT AND OPERATION OF REPRESENTATIVE LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE CURRENT CONSTITUTIONAL REFORM

The article identifies two main areas of Europeisation of local self-government in Ukraine at the next stage of constitutional reform: a) integration of European standards into the field of environmental policy, including decentralisation, sustainable development, adaptation to climate change and natural resource management; b) intensification of the fight against hate speech against elected local self-government bodies through the introduction of information and educational initiatives.

The example of environmental strategies for territorial communities demonstrates that the sphere of local self-government is a vivid example of the integration of European and international standards. Such integration ensures that the principles of democratic governance, equality and inclusiveness meet global requirements, which is a critical condition for the further development of Ukraine.

It is proposed to include the development of standard environmental strategies for territorial communities as a best practice. Such strategies will help to strengthen the role of local self-government bodies in guaranteeing and protecting human rights, in achieving the goals of sustainable development, and at the same time ensure the fulfilment of Ukraine's international and European obligations under the relevant legal and policy documents.

It is established that the spread of hate speech in social media poses a significant threat to social cohesion, democratic processes and the effectiveness of local government. Such manifestations weaken citizens' trust in local authorities, undermine the authority of elected representatives and create conditions for destabilisation of local communities.

The author proposes to develop and implement a national strategy for countering hate speech based on a comprehensive approach. The main elements of the strategy for local self-government may include: a) educational programmes for representatives of local self-government bodies aimed at raising awareness of the identification, prevention and effective counteraction to hate speech; b) information campaigns for members of territorial communities focused on promoting the values of tolerance, inclusiveness and respect for human rights; c) mechanisms for monitoring manifestations of hate speech in the digital space, which will allow timely response to challenges related to online intimidation and fake news.

Key words: representative democracy, democracy, representative bodies, institute of representative democracy, local self-government, local self-government bodies, territorial communities, environmental rights, hate speech.

Постановка проблеми. Місцеве самоврядування відіграє ключову роль у забезпеченні принципів субсидіарності та демократичної участі громадян у процесі ухвалення рішень на місцевому рівні. Помірність інтеграційних процесів у цій сфері пояснюється необхідністю збереження місцевої (локальної) автономії та врахування унікальних особливостей територіальних громад, які є важливою частиною національної ідентичності. Саме тому ЄС наразі не має «власних» (затверджених органами Європейського Союзу) документів, які б містили муніципальні стандарти. Так як усі країни – члени ЄС водночас є членами Ради Європи, то склався підхід, відповідно до якого застосовуються релевантні документи, прийняті органами Ради Європи (детальніше дивись [1–4]).

Аналіз останніх досліджень і публікацій таких авторів, як Антонюк У. В., Войцеховська О. В., Лєгеза Ю. О., Стець А. В. та інших (дивись, наприклад, [5–7]). При написанні статті автор спирався на концептуальні розробки також і інших українських вчених, які аналізували проблематику інституту представницької демократії у контексті застосування розробок такого органу Ради Європи, як Конгрес місцевих та регіональних влад, у сфері місцевого самоврядування.

Метою статті є виявлення та характеристика основних напрямів подальшого удосконалення правового регулювання створення та діяльності представницьких органів місцевого самоврядування в Україні в умовах сучасної конституційної реформи (з застосуванням розробок Ради Європи).

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи Європейську хартію місцевого самоврядування 1985 р. як документ, у якому міститься більшість європейських стандартів місцевого самоврядування, слід зазначити, що її зміст приводиться у відповідність з вимогами сьогодення не лише шляхом здійснення офіційного тлумачення, але й шляхом внесення змін та доповнень.

З цієї точки зору слід відмітити Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади від 16 листопада 2009 р., який у тому ж році був ратифікований Україною.

А станом на 1 березня 2025 р. Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи веде роботу над текстом так званого «зеленого» додаткового протоколу. Поки що інформації щодо того, коли його буде прийнято та відкрито для ратифікації, немає. Також поки що на офіційному веб-сайті Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи немає інформації щодо майбутнього змісту такого протоколу.

Варто зазначити, що екологічний вимір місцевого самоврядування стає все більш актуальним у контексті сучасних глобальних викликів, пов'язаних із змінами клімату, забрудненням довкілля

та необхідністю забезпечення сталого розвитку. З цієї точки зору органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у вирішенні екологічних питань, оскільки саме на місцевому рівні здійснюється управління природними ресурсами, впроваджуються заходи з енергоефективності, організовується утилізація відходів та забезпечується адаптація громад до наслідків кліматичних змін. Варто зазначити, що в Україні такі ініціативи існують вже доволі давно – тут практика правозастосування не відстає від сучасних європейських тенденцій муніципального розвитку.

Таким чином, в Україні ініціативи як самих органів місцевого самоврядування, так і інших суб'єктів за участю цих органів в екологічній сфері існують вже доволі давно. Одним із прикладів є співпраця органів місцевого самоврядування з міжнародними організаціями, державними органами та громадськими об'єднаннями у реалізації екологічних проектів і програм. Зокрема, Україна активно долучається до реалізації екологічних програм через синергію європейських та міжнародних ініціатив. До числа останніх належать:

- Меморандум про співпрацю із змін клімату 2004 р.;
- Меморандум про співпрацю щодо сталого розвитку, охорони довкілля та енергетики 2004 р.;
- Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Програмою Розвитку ООН в Україні про співробітництво у сфері сталого розвитку, навколишнього природного середовища та енергетики 2008 р. та інші документи (продовження переліку актуальних меморандумів та аналогічних угод [8]).

На цьому факті важливо наголосити щоб підкреслити: екологічна сфера є такою, в якій на місцевому рівні слід враховувати відсутність протиріч між європейськими та міжнародними (світового рівня) стандартами. Відсутність таких протиріч доцільно контролювати на державному рівні – про що зазначається в програмних актах чинного законодавства України (дивись, наприклад, Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.), так і в літературі з цього питання (дивись, наприклад, [9]).

Такий підхід не входить в протиріччя з екологічними муніципальними розробками Ради Європи. Більше того – органи Ради Європи активно підтримують відповідні світові тенденції та стандарти. Так, на офіційному веб-сайті Конгресу місцевих і регіональних влад розміщено посилання на кілька стандартів сталого розвитку (*SDG, Sustainable Development Goals*), які розроблені ООН. Принагідно слід зауважити, що ці стандарти вважають для себе обов'язковими усі країни – члени ЄС; вони приділяють значну увагу їхньої

реалізації як на державному, так і на місцевому рівнях.

На підставі європейських та міжнародних документів, в Україні на місцевому рівні вже тривалий час успішно реалізується низка освітніх і просвітницьких програм. Наприклад, проекти на базі університетів, як-от Сумський державний університет, включають взаємодію з органами місцевого самоврядування для формування екологічної політики та розробки стратегій сталого розвитку регіонів. (дивись, наприклад, сфери залучення органів місцевого самоврядування до вирішення екологічних питань у текстах Програми охорони навколишнього природного середовища м. Суми на 2011–2015 рр., Програми моніторингу довкілля Сумської області на ці ж роки, Комплексної програми охорони навколишнього природного середовища Сумської області на ці ж роки).

Враховуючи, що муніципальні стандарти екологічного спрямування розробляються Конгресом місцевих і регіональних влад, який є одним з ключових органів Ради Європи, не можна обійти увагою проблематику прав людини – у контексті аналізованого питання це екологічні права людини.

Тут до європейських муніципальних стандартів органічно доєднуються європейські стандарти прав людини. А саме, це положення, які містяться у статті 37 Хартії основних прав Європейського Союзу 2000 р. (у цій статті немає згадки про місцевий рівень захисту та реалізації цих прав). Тим не менш, в юридичній літературі не викликає зауважень щодо того, що органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль у реалізації та захисті екологічних прав людини, оскільки вони знаходяться найближче до суб'єктів цих прав і мають безпосередній вплив на якість довкілля у територіальних громадах.

У цілому, в юридичній літературі констатується, що екологічні права людини, які включають право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, доступ до екологічної інформації та участь у прийнятті рішень, закріплені у міжнародних документах, зокрема в Орхуській конвенції про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. Роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні екологічних прав може бути важливою у наступних напрямках.

Першим напрямом на сучасному етапі є забезпечення права на безпечне довкілля. Органи місцевого самоврядування відповідають за впровадження заходів для зменшення забруднення повітря, води та ґрунтів, організацію управління відходами, а також розвиток зелених зон. Наприклад, прийняття місцевих екологічних програм та стратегій сталого розвитку дозволяє інтегрувати екологічні пріоритети у щоденне управління громадами. Зокрема, програми енергоефективності та

переходу на відновлювані джерела енергії не лише сприяють боротьбі зі змінами клімату, але й забезпечують членів територіальних громад чистішим довкіллям (в останні роки органи місцевого самоврядування активно залучають зарубіжних грантодавців до реалізації проектів за цим напрямом).

Другим напрямом є гарантування доступу до екологічної інформації, тут органи місцевого самоврядування виступають в якості одного з суб'єктів, на який покладено обов'язок, виконання якого є необхідною умовою реалізації цього екологічного права особистості. Адже ця інформація є критично важливою для підвищення прозорості управлінських процесів та участі громадськості в ухваленні рішень як на державному, так і на місцевому рівнях.

Третім напрямом як раз і є сприяння участі членів територіальної громади в ухваленні рішень як на державному, так і на місцевому рівнях. Їхня участь у цьому процесі щодо рішень, які стосуються екології, є важливою запорукою реалізації екологічних прав особистості. Органи місцевого самоврядування організовують громадські слухання, консультації та обговорення, які дозволяють враховувати думку членів територіальної громади при реалізації екологічних проектів, таких як забудова, створення промислових зон чи зміни в інфраструктурі. Це також підвищує рівень довіри членів територіальної громади до органів публічної влади у цілому та до органів місцевого самоврядування зокрема.

Залучення членів територіальних громад до участі у прийнятті рішень, пов'язаних із захистом довкілля, відповідає як загальним принципам Хартії 1985 р., так і Додатковому протоколу 2009 р., який закріплює право громадян брати участь у справах місцевих органів публічної влади. Участь громадян у розробці екологічних стратегій, консультаціях щодо впровадження інфраструктурних проектів чи ініціативах з енергетичної незалежності громад не лише посилює легітимність рішень, але й сприяє підвищенню екологічної свідомості населення.

Четвертим напрямом є те, що органи місцевого самоврядування нерідко виступають в якості суб'єктів у різноманітних механізмах захисту екологічних прав. Іншими словами, у випадках порушення екологічних прав особистості, органи місцевого самоврядування можуть виступати посередниками між членами територіальної громади та органами державної влади (у першу чергу – судовими інстанціями). Наприклад, вони можуть сприяти у зверненнях до суду щодо порушення стандартів екологічної безпеки або впливати на місцеві підприємства для забезпечення дотримання ними норм екологічного законодавства.

В якості п'ятого, останнього напрямку варто відмітити розвиток партнерства і міжнародної

співпраці в екологічній сфері. В Україні органи місцевого самоврядування активно долучаються до міжнародних проєктів та ініціатив, таких як «Угода мерів щодо клімату та енергії», які сприяють впровадженню інноваційних рішень для сталого розвитку. Такі партнерства дозволяють обмінюватися найкращими практиками та залучати фінансову та технічну допомогу, особливо з-за кордону, для вирішення екологічних проблем.

Отже, органи місцевого самоврядування є ключовими учасниками у захисті та реалізації екологічних прав людини. Їхня діяльність спрямована не лише на вирішення проблем екологічного характеру, але й на забезпечення правової захищеності членів територіальної громади, прозорості місцевого самоврядування у частині вирішення цих питань та на сталий розвиток екологічно відповідальних громад. У контексті роботи Ради Європи розвиток за зазначеними напрямками є важливим компонентом синергії європейських стандартів у сфері прав людини та стандартів місцевого самоврядування (муніципальних стандартів).

У. В. Антонюк, аналізуючи зміст законів України з цього питання, дійшов висновку, що «на законодавчому рівні, зокрема в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», не повною мірою врегульовані і визначені гарантії забезпечення екологічних прав саме органами місцевого самоврядування» [10, с. 114]. Отже, в Україні нормативна регламентація залучення органів місцевого самоврядування до вирішення питань екологічного значення потребує уточнення, у тому числі гармонізації з європейськими стандартами.

У цьому контексті варто наголосити, що Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р. закладає основи для розвитку екологічної політики на місцевому рівні, зокрема через принципи децентралізації та субсидіарності, які сприяють передачі повноважень щодо екологічного управління найближчому до громад рівню влади. Ця ідея знайшла відображення у багатьох практичних ініціативах, таких як розробка місцевих стратегій сталого розвитку (дивись вище приклади міста Суми та Сумщини) тощо.

Запропонований «зелений» додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування, над яким зараз працює Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи, має потенціал стати важливим кроком до посилення екологічної складової у роботі органів місцевого самоврядування. Його прийняття може закріпити зобов'язання щодо реалізації заходів з охорони довкілля, адаптації до змін клімату та забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Такий протокол також може встановити чіткі стандарти екологічного управління, які дозволять гармонізувати зусилля різних європейських держав у цій сфері.

Таким чином, європеїзація як основний напрям подальшого удосконалення правового регулювання створення та діяльності представницьких органів місцевого самоврядування в Україні в умовах сучасної конституційної реформи, передбачатиме внесення змін та доповнень у закони, які регламентують участь органів місцевого самоврядування у вирішенні проблем екологічного спектру.

Висновки. Продемонстровано, що Європейський Союз не має власних нормативних документів, які б регламентували муніципальні стандарти. Це обумовлено тим, що всі країни-члени ЄС водночас є членами Ради Європи, що дозволяє застосовувати релевантні документи Ради Європи, зокрема Європейську хартію місцевого самоврядування та інші акти Конгресу місцевих і регіональних влад. Аргументовано, що така модель співпраці забезпечує уніфікацію підходів до місцевого самоврядування на місцевому і регіональному рівнях. Водночас тенденція узгодження положень документів Ради Європи з міжнародними стандартами (зокрема у сфері прав людини) сприяє гармонізації регіональних і глобальних підходів до розвитку місцевого самоврядування.

Виявлено два основні напрямки європеїзації місцевого самоврядування в Україні на найближчому етапі конституційної реформи: а) інтеграція європейських стандартів у сферу екологічної політики, що включає децентралізацію, сталий розвиток, адаптацію до змін клімату та управління природними ресурсами; б) активізація боротьби з мовою ворожнечі по відношенню до виборних органів місцевого самоврядування через впровадження інформаційних та просвітницьких ініціатив.

На прикладі екологічних стратегій для територіальних громад продемонстровано, що сфера місцевого самоврядування є яскравим прикладом інтеграції європейських та міжнародних стандартів. Така інтеграція забезпечує відповідність принципів демократичного врядування, рівності та інклюзивності глобальним вимогам, що є критично важливою умовою для подальшої розбудови України.

Запропоновано віднести до числа кращих практик розробку типових екологічних стратегій для територіальних громад. Такі стратегії сприятимуть посиленню ролі органів місцевого самоврядування у гарантуванні та захисту прав людини, у досягненні цілей сталого розвитку та водночас забезпечуватимуть виконання міжнародних і європейських зобов'язань України, передбачених відповідними правовими та програмними документами.

Щодо мови ворожнечі, то її поширення у соціальних мережах становить знач-

ну загрозу для соціальної згуртованості, демократичних процесів та ефективності діяльності представницьких органів місцевого самоврядування. Такі прояви послаблюють довіру громадян до місцевої влади, підривають авторитет обраних представників і створюють умови для дестабілізації місцевих громад. Отже, варто рекомендувати розробити та впровадити національну стратегію протидії мові ворожнечі, яка базуватиметься на комплексному підході. Основні елементи стратегії щодо місцевого самоврядування можуть включати: а) освітні програми для представників органів місцевого самоврядування, спрямовані на підвищення обізнаності щодо виявлення, попередження та ефективної протидії мові ворожнечі; б) інформаційні кампанії для членів територіальних громад, акцентовані на просуванні цінностей толерантності, інклюзивності та поваги до прав людини; в) механізми моніторингу проявів мови ворожнечі у цифровому просторі, що дозволить своєчасно реагувати на виклики, пов'язані з онлайн-залякуванням та фейковими новинами.

Внаслідок цього, можна очікувати на зміцнення правових механізмів захисту обраних представників, зокрема їхньої фізичної безпеки, їхніх трудових прав та інструментів боротьби з фейковими новинами (що є ключовим фактором підвищення ефективності діяльності представницьких органів місцевого самоврядування). Такий підхід дозволить забезпечити стабільність місцевого самоврядування, зміцнити демократичні інститути на місцевому рівні та сприяти формуванню стійких і згуртованих територіальних громад.

Перспективи подальших досліджень полягають у тому, щоб проаналізувати більш детально проблематику мови ворожнечі.

Література

1. Mishyna N. European court of human rights' judgements implementation by local and regional authorities: relevant publications on the topic. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2023. Т. 33. С. 52–57.
2. Barvinenko V., Mishyna N., & Qaracayev C. Ukrainian local government and Council of Europe's standards: human rights protection and decentralisation at the times of militarisation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. № 9(4). С. 31–36.
3. Гораджаєв О. Я. Конституційні права і свободи людини і громадянина в країнах Співдружності Незалежних Держав і міжнародно-правові стандарти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 1998. 22 с.
4. Mishyna N.V. Role of local and regional authorities in the implementation of ECtHR judgments: bibliographical review. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 146–151.
5. Qaracayev C. Due process as constitutional control's subject: theory and practice of the Constitutional court of Azerbaijan and European court of human rights. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 64. С. 14–17.
6. Легеа Ю. О. Проблеми нормативно-правового забезпечення відносин у сфері електроенергетики як складової права на безпечне довкілля: досвід ФРН та України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 190–192.
7. Легеа Ю. О. Свобода та розумність як правові цінності сучасного цифрового європейського суспільства. *Law. State. Technology*. 2024. № 3. С. 9–13.
8. Стець А. В. Співпраця України з міжнародними екологічними організаціями. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7046/1/earth-day-15.pdf>
9. Войцеховська О. В. Екологічні аспекти і функції місцевого самоврядування. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7308/1/zbirnyk_tez_15-17_05_19_05.pdf
10. Антонюк У. В. Роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні екологічних прав в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія Право. Вип. 40. Т. 1. С. 111–114.

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.5>

З. А. Іванцова
доктор філософії,
доцент кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0001-7110-5967

РОЛЬ РАДИ ЄВРОПИ В ЗАХИСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: СПЕЦИФІКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

У статті проаналізовано правове забезпечення права власності в Україні з урахуванням конституційних гарантій та міжнародних стандартів, зокрема діяльності Ради Європи. Констатовано, що незважаючи на широкі гарантії прав власників, вони (власники) також мають і певні обмеження в реалізації наявного права, які спрямовані на забезпечення балансу між інтересами різних суб'єктів правовідносини. Окремо розглянуто юридичні та економічні гарантії, які сприяють стабільності економічної системи й ефективному функціонуванню інституту власності.

Також досліджено питання економічної функції Конституції України, що полягає в забезпеченні правових умов для розвитку економіки, стабільності ринку та захисту прав власників. Основа статті стосується діяльності Ради Європи, яка через низку документів і механізмів захищає право власності, зокрема в контексті внутрішньо переміщених осіб та осіб, які повертаються в Україну і компенсації за втрачене майно. Останнім нововведенням є створення Реєстру збитків в рамках Рейк'явікської декларації, що має за мету відшкодування збитків. Підкреслено важливість вищевказаного інструменту для фіксації порушень права власності та створення правової бази для компенсацій.

Водночас, вказано й на ряд проблемних аспектів, таких як необхідність альтернативних способів подачі заяв до Реєстру збитків у зв'язку з кіберзагрозами, проблемами у доступі до реєстраційних систем в постраждалих регіонах та можливими юридичними колізіями між законодавствами України й Нідерландів. Сформувано висновок щодо значущості діяльності Ради Європи у забезпеченні та захисті права власності на міжнародному рівні, а також на необхідності вирішення проблем для забезпечення ефективності механізмів компенсації.

Ключові слова: права людини, гарантії права власності, захист права власності, Реєстр збитків, компенсаційні механізми.

Ivantsova Z. A. THE ROLE OF THE COUNCIL OF EUROPE IN THE PROTECTION OF HUMAN CONSTITUTIONAL RIGHTS IN UKRAINE: SPECIFIC FEATURES OF ENSURING PROPERTY RIGHTS

The article analyzes the legal framework for ensuring property rights in Ukraine, taking into account constitutional guarantees and international standards, particularly the activities of the Council of Europe. It is noted that despite broad guarantees for property owners, they (the owners) also face certain limitations in exercising their rights, aimed at balancing the interests of various parties in legal relations. Legal and economic guarantees contributing to the stability of the economic system and the effective functioning of the property institution are examined separately.

The article also explores the economic function of the Constitution of Ukraine, which involves providing legal conditions for economic development, market stability, and the protection of property rights. The main focus is on the Council of Europe's activities, which protect property rights through various documents and mechanisms, particularly in the context of internally displaced persons, returnees to Ukraine, and compensation for lost property. A recent innovation is the creation of the Loss Register under the Reykjavik Declaration, aimed at ensuring restitution. The importance of this instrument for documenting violations of property rights and establishing a legal basis for compensation is emphasized.

At the same time, the article highlights several problematic aspects, such as the need for alternative methods of submitting claims to the Loss Register due to cyber threats, challenges in accessing registration systems in affected regions, and potential legal conflicts between the legislation of Ukraine and the Netherlands. The conclusion underscores the significance of the Council of Europe's role in ensuring and protecting property rights at the international level, as well as the need to address challenges to ensure the effectiveness of compensation mechanisms.

Key words: human rights, property rights guarantees, property rights protection, Loss Register, compensation mechanisms.

Постановка проблеми пов'язана з дослідженням права власності як одного із фундаментальних у конституційному праві, його гарантій та обмежень, а також механізмів забезпечення і захисту в умовах сучасних викликів. Зокрема висвітлено виклики, пов'язані з електронним форматом роботи Реєстру збитків, впливом кібератак, його доступністю для постраждалих регіонів, юридичними колізіями між законодавствами Нідерландів і України, а також питанням створення компенсаційного фонду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здебільшого сучасні національні дослідження у галузі конституційного права зазвичай стосуються таких аспектів права власності, як: право власності на землю (наприклад, Озімок І. В. «Конституційне право власності на землю в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правове дослідження» [1]), право власності на житло (Корчевна Л. О., Левенець А. В. «Захист права на житло в аспекті екологічних зобов'язань держави: міжнародні стандарти та національна практика»

[2]), а також і більш загальних питань [3–5]), право власності органів місцевого самоврядування (Мішина Н.В. «Формування бюджетів муніципальних органів (на матеріалах країн – членів Ради Європи)» [6]) тощо.

В той же час, серед вчених конституціоналістів менш досліджуваним залишається вивчення питання специфіки забезпечення права власності, як складової конституційних прав людини, з визначенням ролі органів Ради Європи.

Метою статті є комплексний аналіз специфіки забезпечення права власності як складової конституційних прав людини, з акцентом на діяльність Ради Європи в наведеній галузі. Комплексність наукового пошуку полягає визначенні правових та економічних гарантій, які забезпечують реалізацію права власності в Україні; виокремленні ролі Конституції України у забезпеченні правових умов для захисту права власності; особливим аспектом є визначення діяльності Ради Європи в частині захисту права власності (особливо в контексті внутрішньо переміщених осіб та осіб, які повертаються в Україну, відшкодування збитків та впровадження нового механізму — Реєстру збитків. У підсумку наведені наукові пошуки мають на меті визначити проблемні аспекти функціонування механізмів компенсації (згідно Реєстру збитків) для ефективного захисту прав власності.

Виклад основного матеріалу. Право власності, будучи одним із фундаментальних прав людини, є конституційним правом про що свідчить його закріплення у Конституції України.

Зокрема, основи правового «регулювання відносин власності закріплено в Конституції України, яка визначила коло об'єктів і суб'єктів права власності (статті 13, 41, 142, 143), рівність усіх суб'єктів права власності (стаття 13), гарантії права власності й обов'язки власників (статті 13, 41) та встановила, що правовий режим власності має визначатися виключно законами України (пункт 7 частини першої статті 92)» [7]. Із вказаного вбачається, що Конституція України не лише забезпечує можливість володіти, користуватися та розпоряджатися майном, а й встановлює баланс між інтересами окремої особи, суспільства та держави.

Зазначене чітко проявляється і у приписах Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), де згідно ч.1 ст. 319 ЦК України «власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд» [8], а з іншого боку визначаються і обмеження, як то: ч.2 ст. 319 ЦК України «власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. При здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків власник зобов'язаний додержуватися моральних засад суспільства» [8]; ч.5 ст. 319 ЦК України «власник

не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі» [8] тощо.

Таким чином, при наявності широкого спектра гарантій забезпечення права власності, необхідні і обмежувальні механізми, які спрямовані на забезпечення балансу між інтересами власника, суспільства та інших суб'єктів правовідносини.

Гарантії забезпечення права власності є однією із складових гарантій конституційних прав загалом і їх утвердження є особливим чинником формування правової держави.

Зазвичай за ознакою сфери суспільних відносин гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина диференціюють на економічні, політичні, ідеологічні, юридичні та ін. При дослідженні права власності значний науковий інтерес становлять саме юридичні та економічні гарантії, адже вони забезпечують збалансоване поєднання інтересів власника, суспільства та держави, сприяють ефективному функціонуванню інституту власності, а також гарантують реалізацію та захист прав власників в умовах ринкової економіки.

К.К. Кулі-Іванченко під правовими (юридичними) гарантіями слушно розуміє «сукупність правових умов, засобів та способів, які визначають процедуру, за допомогою якої особа може реально захищати свої права і свободи відповідно до законних підстав, передбачених Конституцією України та поточним законодавством» [9, с. 116], а щодо економічних гарантій відмічає, що вони «представлені інститутами власності, економічного плюралізму, свободи підприємницької та господарської діяльності тощо» [9, с. 116].

В рамках конституційного права України ведучи мову про право власності, гарантії захисту майнових прав та регулювання економічних відносин досить часто виокремлюється економічна функція конституції, яка, серед іншого, проявляється у забезпеченні стабільності економічної системи через правове регулювання відносин власності, підтримці конкуренції на ринку та захисті прав власників від зловживань. Конституція, визначаючи основи економічної організації держави, гарантує правові умови для ефективного захисту прав споживачів, боротьби з монополізмом та забезпечення справедливих умов для підприємництва.

Так, колектив авторів підручника Конституційне право України за загальною редакцією Слінько Т.М. відмічає, що «Економічна функція конституції полягає у впливі на економічну систему шляхом закріплення різних форм власності, їх рівності, регулюванні монополізму, механізму втручання держави в економічну систему. Конституція покликана збалансувати приватний і публічний інтерес у сфері власності» [10, с. 46]. Міхальов В.О. додає: «Економічна функція кон-

ституції полягає в тому, що вона, закріплюючи ті чи інші форми власності, їх співвідношення один з одним, об'єкти і суб'єкти права власності, тим самим направляє розвиток економічних відносин, що складають економічний лад суспільства» [11, с. 47].

Отже, економічна функція конституції полягає у правовому регулюванні відносин власності, забезпеченні стабільності економічної системи та балансуванні приватного і публічного інтересу, що сприяє розвитку економічних відносин у державі та гарантує захист права власності як фундаментального елемента соціально-економічної організації. При цьому, конституційна гарантія права власності забезпечує правову стабільність, що є необхідною для довіри до економічних відносин та інвестиційної діяльності.

Досліджуючи ж економічну функцію держави в цілому, Свиридчук Н. П. зазначає, що «окремі характеристики економічна функція держави потребує з точки зору її місця і ролі в системі функцій сучасної держави. По-перше, необхідно зазначити, що так як економічна функція здійснює найбільш загальний напрямок діяльності держави щодо реалізації поставлених перед нею цілей і завдань, вона належить до головних функцій країни, поряд з тим, так як її реалізація передбачає участь цілої низки державних органів, вона об'єктивно поділяється на підфункції. По-друге, економічна функція не обмежена часовими рамками і здійснюється державою протягом усього періоду свого існування, тому має постійний характер. По-третє, економічна функція реалізується як у внутрішній (внутрішньодержавній), так і в зовнішньополітичній сфері» [12, с. 13].

Стосовно зовнішньополітичної сфери варто відзначити, що її реалізація спрямована на забезпечення сприятливих умов економічного співробітництва, інтеграції в міжнародний ринок, участі в глобальних економічних процесах, а також на захист економічних інтересів держави за її межами. В даному контексті економічна функція держави тісно пов'язана з наддержавними органами, які впливають на формування міжнародних стандартів у сфері економіки та захисту прав власності.

Таким чином, право власності визнається одним із ключових і в наддержавних органах, у тому числі в Раді Європи, яка діючи на основі міжнародного співробітництва має значний вплив на захист права власності. Основними нормативними документами Ради Європи, що регулюють право власності виступають Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [13] (далі – Конвенція), а також Протокол № 1 до Конвенції, який безпосередньо гарантує захист права на власність.

Органами Ради Європи, що найбільш активно сприяють забезпеченню права власності, є Євро-

пейський суд з прав людини (своїми рішеннями гарантує реалізацію права власності відповідно до міжнародних стандартів), Комітет міністрів (наприклад, здійснює контроль за виконанням рішень ЄСПЛ), Парламентська асамблея Ради Європи (приймає резолюції, рекомендує державам-членам вдосконалювати національне законодавство), Конгрес місцевих і регіональних влад (зосереджується на питаннях захисту права власності на місцевому рівні) та ін.

Зокрема існує ряд документів вищевказаних органів, які також містять окремі засади щодо здійснення права власності. Наприклад, у відповідності до п.8 Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб від 5 квітня 2006 року, «Внутрішньо переміщені особи мають право користуватися своїм майном згідно з правом у сфері прав людини. Зокрема, внутрішньо переміщені особи мають право на повернення своєї власності, що була залишена у зв'язку з їхнім переміщенням. Якщо внутрішньо переміщені особи позбавлені можливості повернути свою власність, така втрата повинна бути належно компенсована» [14]. Відомою також є Резолюція 1708 (2010) Парламентської асамблеї Ради Європи щодо «Вирішення майнових питань біженців та внутрішньо переміщених осіб» [15] та ін.

Все ж особливо цінними залишаються рішення ЄСПЛ, які встановлюють прецеденти щодо тлумачення та застосування положень Конвенції та її протоколів у сфері захисту права власності. Зокрема, рішення ЄСПЛ забезпечують чіткі стандарти щодо мирного володіння майном, захисту від свавільного втручання держави, компенсації за порушення права власності та регулювання використання майна в інтересах суспільства. Такий підхід сприяє гармонізації національного законодавства держав-членів Ради Європи з міжнародними стандартами, забезпечуючи надійний механізм захисту права власності на місцевому та регіональному рівнях.

В частині забезпечення права власності Рада Європи має досить розгалужену діяльність, яка не обмежується вищевказаними напрямками. Одним із останніх проектів Ради Європи в цій частині відносно України є прийняття у 2023 році «Рейк'явікської декларації» [16], що передбачила заснування Реєстру збитків. Метою Реєстру збитків виступає забезпечення «документального обліку доказів та інформації щодо збитків, втрат та шкоди, завданих фізичним та юридичним особам, а також державі Україна» [17]. Вважається, що вказане є першим кроком до відшкодування, здійснюваного за допомогою «майбутнього міжнародного компенсаційного механізму, який буде створено окремим міжнародним інструментом» [18].

Правовою підставою ведення Реєстру збитків є «Статут Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України» [19] (далі – Статут), що є додатком до Резолюції СМ/Res(2023)3, прийнятої Комітетом Міністрів 12 травня 2023 року на 1466-му засіданні заступників Міністрів. Статут визначає мету, функції, організаційну структуру, порядок функціонування Реєстру збитків тощо.

Правовий статус Реєстру збитків визначено п. 3.1. ст. 3 Статуту, згідно якого: «Реєстр має статус юридичної особи згідно з національним законодавством Королівства Нідерландів та України і, таким чином, користується такою правоздатністю, яка необхідна для реалізації своїх функцій, виконання свого мандату і захисту своїх інтересів, зокрема здатністю укладати договори, набувати та відчувувати рухоме та нерухоме майно» [19].

В межах конституційно-правового аспекту створення і функціонування Реєстру збитків дозволить відновити право власності як конституційну гарантію адже зафіксуватимуться випадки порушення права власності (наприклад, через руйнування інфраструктури), створюватиметься доказова база (юридична основа) для компенсації втраченого майна.

«Подання заяв здійснюється заявниками через український веб-портал «Дія», розроблений для надання державних послуг в Україні» [18].

Зважаючи, що «заяви подаються до Реєстру виключно в електронній формі» [20], зазначене може бути одним із ключових викликів для належного функціонування Реєстру збитків. До прикладу 19 грудня 2024 року «сталася наймасштабніша кібератака на державні реєстри України за останній час» [21], а зважаючи що веб-портал «Дія» не зберігає особисті дані, а лише відображає інформацію, яка наявна в державних реєстрах, то «на порталі та в застосунку тимчасово не працюють:... Повідомлення про пошкоджене/знищене майно...» [22]. За таких обставин, з метою унеможливлення впливу кібератак та інших ризиків несанкціонованого доступу, – доцільним і обґрунтованим є розроблення і впровадження альтернативних способів подачі заяв офлайн (наприклад, використання засобів поштового зв'язку або ж через Центри надання адміністративних послуг).

Варто виділити й ряд додаткових проблемних аспектів функціонування Реєстру збитків виключно в електронній формі. Наприклад: в окремих постраждалих регіонах існує обмежений доступ до всесвітньої мережі Інтернет, наявна недостатність знань та/або технічних засобів для подання заяв та ін.

З іншого боку, враховуючи, що юридичний статус Реєстру збитків визначається законодавством Нідерландів та України, то різна правова система держав може створювати окремі юридичні колізії

(зокрема, при можливому вирішенні спорів про відповідальність посадових осіб може виникнути питання пріоритету законодавства у разі конфлікту норм), а тому необхідним є розглянути питання визначення пріоритетного законодавства.

До питання результативності Реєстру збитків не достатньо розробленим залишається питання створення і баланс компенсаційного фонду, здатного швидко та ефективно виплачувати компенсації жертвам. Однак зважаючи на цілі даного дослідження та глибину дискусії щодо створення компенсаційного фонду, факту існування такого принципу міжнародного права як імунітет держави (або ж «суверенна рівність» згідно статуту ООН) виходить за рамки цієї статті та, відповідно, визначає актуальність подальшого дослідження зазначеної проблематики.

На теперішній час, зі впливом більше двох років з моменту запровадження воєнного стану в Україні, відсутність компенсацій призводить до зниження мотивації потерпілих реєструвати свої збитки.

Висновки. За таких обставин, з урахуванням створення унікальних механізмів захисту конституційних прав людини в Україні роль Ради Європи та її органів важко переоцінити. Їх значущість полягає у забезпеченні та захисті конституційних прав людини, зокрема права власності, через закріплення міжнародних стандартів і створення механізмів для їх реалізації.

Завдяки діяльності органів Ради Європи створюються ефективні інструменти для захисту права власності. Одним із сучасних прикладів є Реєстр збитків, заснований на основі Рейк'явікської декларації, який надає можливість фіксувати порушення права власності та створювати юридичну базу для компенсації втрат.

Водночас, функціонування Реєстру збитків потребує вирішення низки проблемних аспектів, таких як можливість альтернативних способів подачі заяв, захист від кібератак, доступність для постраждалих регіонів та уникнення юридичних колізій між законодавствами двох країн. Забезпечення ефективності вищевказаного механізму стане важливим кроком у відновленні порушених прав і формуванні довіри до системи захисту прав власності не лише в Україні, а й на міжнародному рівні.

Література

1. Озімок І. В. Конституційне правовласність на землю в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правове дослідження, 2020. URL: <https://ccu.gov.ua/library/konstytuciyne-pravo-vlasnosti-na-zemlyu-v-ukrayini-ta-zarubizhnyh-krayinah-porivnyalno> (дата звернення: 26.12.2024).

2. Корчевна Л. О., Левенець А. В. Захист права на житло в аспекті екологічних зобов'язань держави: міжнародні стандарти та національна практика, 2023. URL: <https://journals.visnyk-onu.od.ua/index.php/law/article/view/25/23> (дата звернення: 26.12.2024).
3. Amelicheva, L., Martyniuk, O., Pyroha, I., Qaracayev, C., Myroshnychenko, V. Implementation of constitutional human rights and social guarantees of security in the context of digitalization. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (45). P. 265–271.
4. Barvinenko, V., Mishyna, N., Qaracayev, C. Ukrainian local government and Council of Europe's standards: human rights protection and decentralisation at the times of militarisation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. № 9(4). P. 31–36.
5. Кирдан Б. В. Міжнародні гарантії та підходи щодо відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі завданої внаслідок військових дій, 2024. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/9361/9413> (дата звернення: 26.12.2024).
6. Mishyna N. European court of human rights' judgements implementation by local and regional authorities: relevant publications on the topic. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2023. Т. 33. С. 52–57.
7. Рішення Конституційного Суду України від 01.07.1998 № 9-рп/1998 URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/9-rp.rtf> (дата звернення: 26.12.2024).
8. Цивільний кодекс України, 2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 26.12.2024).
9. Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю. та ін. Конституційне право України : навчально-методичний посібник, 2020. 242 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/22a4e64a-661a-4d64-ab33-0feff15d0a77> (дата звернення: 26.12.2024).
10. Слінько Т. М., Летнянчин Л. І. та ін. Конституційне право України, 2021. 592 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/images/files/p_KPU-2021.pdf (дата звернення: 26.12.2024).
11. Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю. та ін. Конституційне право України: прагматичний курс, 2017. 256 с. URL: <http://surl.li/liyhtd> (дата звернення: 26.12.2024).
12. Свиридчук Н. П. Щодо формування напрямів реалізації економічної функції держави у сучасному суспільстві. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 12–16.
13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top (дата звернення: 26.12.2024).
14. Рекомендація Рес (2006) 6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб, 2006. URL: <https://rm.coe.int/16806b5ab1> (дата звернення: 26.12.2024).
15. Resolution1708(2010)Final version. Solving property issues of refugees and internally displaced persons, 2010. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=%2017814&lang=en> (дата звернення: 26.12.2024).
16. Рейк'явікська декларація, 2023. URL: <http://surl.li/qcygjo> (дата звернення: 26.12.2024).
17. Реєстр збитків для України прийняв перші рішення про внесення заяв до Реєстру та завершив процес прийняття Форм Заяв у всіх категоріях збитків, 2024. URL: <https://rd4u.coe.int/uk/-/the-register-of-damage-for-ukraine-adopts-the-first-decisions-on-the-recording-of-claims-and-finalises-the-adoption-of-claim-forms> (дата звернення: 26.12.2024).
18. Реєстр збитків для України. Мандат та функції. URL: <https://rd4u.coe.int/uk/mandate-and-functions> (дата звернення: 26.12.2024).
19. Резолюція CM/Res(2023)3, 2023. URL: <http://surl.li/vymclg> (дата звернення: 26.12.2024).
20. Реєстр збитків для України. Заяви подаються до Реєстру виключно в електронній формі. URL: <https://rd4u.coe.int/uk/submit-a-claim> (дата звернення: 26.12.2024).
21. Держреєстри України зазнали наймасштабнішої за останній час кібератаки – Стефанішина, 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3940051-derzreestri-ukraini-zaznali-najmasstabnisoi-za-ostannij-cas-kiberataki-stefanisina.html> (дата звернення: 26.12.2024).
22. Через відновлення державних реєстрів у Дії тимчасово не працює частина сервісів, 2024. URL: <https://diia.gov.ua/news/onovlennia-reiestriv-skorystaitesia-ievidnovlenniam-kupivleiu-prodazhem-avto-broniuvanniam-ta-inshymu-servisamy-piznishe> (дата звернення: 26.12.2024).

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.3

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.6>**А.В.Ткачук**

начальник відділу публічних закупівель

ТОВ «ПК «АРКОН»

orcid.org/0000-0003-0117-4638

ДО ПИТАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПРИ НАБУТТІ МАЙНА СУБ'ЄКТОМ ГОСПОДАРЮВАННЯ БЕЗ ДОСТАТНІХ ПІДСТАВ

У статті розглянуто питання щодо змісту зобов'язань з набуття майна без достатніх підстав, а саме у частині законодавчого закріплення положень ст. 174 ГК України. Зазначене питання є актуальним оскільки його визначення передбачає чітке виокремлення зобов'язання при набутті майна суб'єктом господарювання без достатніх підстав та віднесення його до господарського. Враховуючи, що ГК України не містить відокремленої сукупності норм які є складовою інституту недоговірних зобов'язань та прямо регулюють зобов'язання, а положення ГК України встановлюють відсилку до норм ЦК України в науковій сфері висувалось твердження щодо виключення положення про безпідставне набуття майна з умов виникнення господарських зобов'язань. Водночас така позиція викликає певні сумніви, оскільки ігнорування особливостей господарських правовідносин та суб'єктного складу може призводити до правової невизначеності, що в свою чергу, може ускладнювати розмежування між цивільно-правовими та господарсько-правовими зобов'язаннями, створюючи ризики неоднозначного тлумачення та застосування норм законодавства.

Враховуючи зазначені обставини в статті розглядається можливість удосконалення наявної стаття 174 ГК України з врахуванням термінології якою оперує ГК та виокремлення суб'єктного складу відповідно до ст. 2 ГК України.

Встановлення приналежності недоговірних зобов'язань з безпідставного збагачення, що виникають між суб'єктами господарювання та учасниками господарських відносин саме до господарських дозволяє визначити їх особливості та умови виникнення. Оскільки сфера господарювання є динамічною, конкурентною та комплексною, зобов'язання які виникають при здійсненні суб'єктами господарської діяльності повинні мати чітку визначеність та суб'єктний склад, оскільки протилежне може знижувати рівень правового захисту учасників господарських відносин, породжувати зловживання, зокрема через маніпуляції із визначенням правової природи відповідних зобов'язань.

Ключові слова: господарське зобов'язання, безпідставне набуття майна, суб'єкт господарювання, учасники господарських відносин, недоговірні зобов'язання.

Tkachuk A.V. ON THE ISSUE OF OBLIGATIONS ARISING FROM THE ACQUISITION OF PROPERTY BY A BUSINESS ENTITY WITHOUT SUFFICIENT GROUNDS

The article addresses the issue of obligations arising from the acquisition of property without sufficient grounds, particularly concerning the legislative provisions of Article 174 of the Commercial Code of Ukraine (CCU). This issue is significant as its resolution requires a clear delineation of obligations related to the acquisition of property by a business entity without sufficient grounds and their classification as commercial obligations.

Given that the CCU does not contain a distinct set of rules forming part of the institution of non-contractual obligations and directly regulating such obligations, and that its provisions refer to the norms of the Civil Code of Ukraine (CivCU), scholars have proposed excluding provisions on unjust enrichment from the grounds for the emergence of commercial obligations. However, this position raises certain concerns, as ignoring the specific features of commercial legal relations and the composition of their subjects may result in legal uncertainty. Such uncertainty, in turn, complicates the differentiation between civil-law and commercial-law obligations, creating risks of ambiguous interpretation and application of legislation.

In light of these considerations, the article examines the potential improvement of the current wording of Article 174 of the CCU, taking into account the terminology employed by the Code and clearly defining the composition of the parties involved in accordance with Article 2 of the CCU.

Establishing the classification of non-contractual obligations arising from unjust enrichment between business entities and participants in commercial relations as commercial obligations allows for identifying their specific features and the conditions under which they arise. Given the dynamic, competitive, and complex nature of the commercial sector, obligations arising in the course of business activity must be clearly defined and include a precise composition of the parties involved. Failure to ensure such clarity could undermine the level of legal protection afforded to participants in commercial relations and give rise to abuses, including manipulation in determining the legal nature of the corresponding obligations.

Key words: commercial obligation, unjust enrichment, business entity, participants in commercial relations, non-contractual obligations.

Постановка проблеми. Господарський кодекс України не містить окремого комплексу норм, що регулюють недоговірні зобов'язання, а також не надає прямого врегулювання таких зобов'язань,

натомість його положення містять відсилку до норм Цивільного кодексу України (ЦКУ). У науковій сфері неодноразово висувалася пропозиція щодо виключення положень про безпідставне

набуття майна з умов виникнення господарських зобов'язань. Проте така точка зору викликає певні застереження, оскільки ігнорування специфіки господарських правовідносин і складу їх суб'єктів може призвести до правової невизначеності. Зазначене, ускладнює розмежування між цивільно-правовими та господарсько-правовими зобов'язаннями та створює ризики для неоднозначного тлумачення і застосування законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою господарського зобов'язання займалися такі науковці як В.С.Щербина, В.К.Мамутов, С.О.Віхров, О.П.Подцерковний, М.В.Каплюк, в свою чергу питання безпідставного збагачення були предметом дослідження Берестової І.Є., Бережняк Н.В., Бобровою Д.В. наукові надбання яких містять вагомий вклад у розуміння досліджуваної категорії та дають можливість подальшого наукового дослідження безпідставного набуття майна як умови виникнення господарського зобов'язання.

Мета статті полягає у висвітленні пропозиції щодо удосконалення положень Господарського кодексу України у частині визначення безпідставного набуття майна умовою виникнення саме господарського зобов'язання.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи зміст господарського зобов'язання при набутті майна без достатніх на те підстав перш за все варто зазначити, що, хоча термін «зобов'язання» спочатку з'явився у цивільному праві, особливості господарської діяльності та її правове регулювання виділяють господарські зобов'язання як окрему категорію.

У порівнянні з цивільно-правовими зобов'язаннями, господарські мають низку характерних рис:

1. Особливий склад суб'єктів: господарські зобов'язання виникають між суб'єктами господарювання та іншими учасниками господарських відносин. У цих зобов'язаннях беруть участь не просто боржник і кредитор, як у цивільному праві, а організаційно-господарські суб'єкти — зобов'язана та управлена сторони.

2. Особлива сфера відносин: такі зобов'язання формуються у сфері господарювання.

3. Мета: господарські зобов'язання спрямовані на досягнення господарських цілей, таких як забезпечення потреб господарської діяльності чи отримання прибутку.

4. Специфіка дій: ці зобов'язання передбачають виконання конкретних дій однією стороною на користь іншої. Дії можуть бути господарського або управлінсько-господарського характеру, наприклад, надання послуг, передача майна чи сплата грошей.

5. Вплив держави: держава може регулювати та стимулювати певні дії суб'єктів господарювання через економічні пільги, квоти та інші механізми [1, с. 365].

Загалом, господарські зобов'язання мають свою конкретну специфіку, яка відрізняє їх від цивільних зобов'язань, і спрямовані на забезпечення та регулювання господарської діяльності.

Стаття 173 ГКУ передбачає, що господарське зобов'язання це угода між суб'єктом господарювання та іншою стороною, де одна сторона зобов'язується зробити певну дію, яка стосується господарської або управлінсько-господарської сфери, на користь іншої сторони, і інша сторона має право вимагати її виконання [2].

Виходячи з тлумачення вищезазначеної норми, можна стверджувати, що зміст господарського зобов'язання включає сукупність прав та обов'язків його учасників, які, як правило, включають в себе не одну дію, а комплекс дій, спрямованих на досягнення спільного економічного результату.

Господарський кодекс України виокремлює певні підстави виникнення господарських зобов'язань та закріплює їх у ст. 174 яка передбачає, що господарські зобов'язання можуть виникати через:

1. Положення закону або іншого правового акту, що регулює господарську діяльність.

2. Рішення органу управління господарською діяльністю (включаючи рішення про створення підприємства, реєстрацію, видання ліцензій тощо).

3. Господарські угоди та інші угоди, передбачені законом.

4. Угоди, які не суперечать закону та ним не передбачені.

5. Заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання.

6. Придбання чи збереження майна за рахунок іншої особи без відповідних підстав.

7. В результаті створення об'єктів інтелектуальної власності.

8. Події, які закон пов'язує із настанням правових наслідків у господарській сфері (надзвичайний стан або військовий стан).

9. Рішення суду чи спеціального органу з правом на таке вирішення та ін.

Законодавцем виділено види господарських зобов'язань та закріплено положення про порядок їх регулювання відповідно до ст. 175 ГКУ. Зобов'язання з набуття майна суб'єктом господарювання без достатніх підстав є майново-господарським та недогвірним, положення даної статті відсилають нас до положень цивільного законодавства з обов'язковим урахуванням особливостей господарської діяльності [3, с. 123–124]. При цьому важливим застереженням є те, що зобов'язання майнового характеру, що виникають між суб'єктами господарювання та негосподарюючими суб'єктами – громадянами, не є господарськими і регулюються іншими актами законодавства. Відповідно при набуття майна суб'єктом господарювання за рахунок не господарюючого суб'єкта (громадянина) дані зобов'язання не вважаються господарськими.

Відповідно до ст. 2 ГК України законодавець передбачає, що суб'єкти господарювання є учасниками відносин у сфері господарювання разом з споживачами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування які наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності [2].

Сергійко О.В. зазначає, що ГК України, визначивши споживачів учасниками відносин у сфері господарювання, має на увазі юридичних осіб – організації, які споживають результати господарської діяльності, незалежно від того, чи є вони господарюючими, чи негосподарюючими суб'єктами (споживачі енергії, природного газу тощо). Відповідно до цього не є учасниками відносин у сфері господарювання споживачі – фізичні особи, права яких визначені окремим законодавством. Останнє положення має єдиний виняток: якщо права споживачів – фізичних осіб порушуються в результаті зловживання монопольним становищем або недобросовісної конкуренції, то факти цих порушень можуть стати підставою для притягнення суб'єктів господарювання (виробників, виконавців або продавців) до відповідальності в рамках господарських відносин, якими є й анти-монопольно-конкурентні відносини [4, с. 174]

При цьому згідно ст. 3 ГК України господарська діяльність провадиться суб'єктами господарювання а також негосподарюючими суб'єктами діяльності яких направлена на господарче забезпечення своєї діяльності.

Відповідно з метою чіткого визначення приналежності зобов'язання з безпідставного набуття майна саме до господарських, вбачаємо за доцільне викласти редакцію статті 174 ГК України з чітким визначенням суб'єктного складу.

З метою точного визначення належності зобов'язань із безпідставного набуття майна саме до господарських, доцільно запропонувати уточнену редакцію статті 174 ГК України, яка б чітко окреслювала суб'єктний склад таких зобов'язань:

«Стаття 174. Підстави виникнення господарських зобов'язань»

1. Господарські зобов'язання можуть виникати: безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність;

з акта управління господарською діяльністю; з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать;

внаслідок заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання, придбання або збереження майна суб'єкта господарювання (учасника господарських відносин) за рахунок іншого

господарюючого суб'єкта (учасника господарських відносин) без достатніх на те підстав;

у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності та інших дій суб'єктів, а також внаслідок подій, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання.

Таке формулювання точно відображає суб'єктний склад зазначених зобов'язань та однозначно підтверджує приналежність цього виду зобов'язань до господарських. Чинна редакція статті чітко не вказує на наявність двох суб'єктів господарювання чи учасників господарських відносин у відповідних зобов'язаннях, оскільки передбачає наступне формулювання:

Придбання або збереження майна суб'єкта господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав.

Придбання або збереження майна суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав.

Іншими словами, законодавець вказує, що другою стороною в господарському зобов'язанні в обох випадках виступає невизначена «інша особа», а не учасник господарських відносин. Відповідно використання терміну «інша особа» недоречно, зважаючи на специфічну термінологію, закріплену в ГК України.

Висновки. З метою чіткого визначення приналежності зобов'язань, що виникають з безпідставного набуття майна, до категорії господарських зобов'язань, пропонується внести уточнення до редакції статті 174 ГК України.

Наведе в статті формулювання дає можливість визначати суб'єктний склад таких зобов'язань, що дозволить однозначно віднести їх до господарських правовідносин, що мають свої особливості та виокремить дане безпідставне набуття як чітку умову виникнення господарських зобов'язань. Запропоноване формулювання забезпечує точність і правову визначеність, відокремлюючи господарські зобов'язання від інших видів правовідносин, зокрема цивільних, і враховує специфіку господарської діяльності. Зазначене дозволить знизити ризики правової невизначеності та забезпечити ефективніше регулювання діяльності в господарській сфері.

Література

1. Каплук, М.В. Зміст господарських зобов'язань та підстави їх припинення. Держава і право. 2009. Вип. 46. С. 364–370. Бібліогр.: 14 назв. укр.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 18, № 19–20, № 21–22, ст. 144.
3. Віхров С.О. Загальні та галузеві кваліфікаційні ознаки господарського зобов'язання. Університетські наукові записки. 2016. № 2. С. 122–131.
4. Сергійко О.В. Класифікація учасників господарських відносин. Приватне право і підприємництво. 2014. Вип. 13. С. 173–175.

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2:004

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.7>**О.Є. Луценко**

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри трудового права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

orcid.org/0000-0001-9357-8546

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН ДЛЯ РОЗШИРЕННЯ СФЕРИ ДІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА

У цій статті запропонована модель використання технології блокчейн у трудових правовідносинах, відповідно до якої блокчейн ідентифікуватиме роботодавців та працівників, реєструватиме всі трудові правовідносини, контролюватиме та обчислюватиме розвиток трудових правовідносин і, нарешті, обчислюватиме та передаватиме заробітну плату від роботодавців до працівників. Усі ці дії виконуватимуться за допомогою використання децентралізованих комп'ютерних програм, які називаються «розумними контрактами». Платформа працює через децентралізовану систему трьох типологій смарт-контрактів: SC-депозит, SC-заявка та SC-відносини. Для створення та автоматизації нових трудових відносин будуть записані всі ці три типології смарт-контрактів у системі платформи. Відповідно до системи станів, описаних вище, платформа налаштовуватиме три смарт-контракти з даними опису роботи, наданими роботодавцем.

У цій пропозиції ми передбачаємо потребу в платформі (певний інтерфейс), яка надає форми та інструкції, які спрощують створення системи блокчейн і контролюють перебіг трудових правовідносин. Платформа створює смарт-контракти, що спрощує створення нової пропозиції роботи та забезпечує дружній інтерфейс для працівників-претендентів, та забезпечує візуалізацію стану трудових правовідносин.

Важливим моментом у майбутньому використанні блокчейну у трудових відносинах є те, що блокчейн спрямований одночасно на захист прав працівників і роботодавців, а також на забезпечення контролю з боку компетентних органів під час перевірки необхідних вимог як під час укладення трудового договору (належність змісту договору), так і під час належного виконання всіх умов такого договору. Саме тому переваги застосування у трудових відносинах блокчейн-технології, яка базується на блокчейні та смарт-контрактах, надають можливість отримувати точні дані про співробітників і роботодавців, а також про всі угоди між ними, які аналізуються автоматично, щоб полегшити обробку договорів та зробити цю процедуру повністю автоматизованою, підвищити точність і швидкість обробки та забезпечити повну відповідність чинному законодавству.

Ключові слова: сфера дії трудового права, блокчейн, цифровізація, трудові правовідносини, смарт-контракти.

Lutsenko O. Ye. USING BLOCKCHAIN TECHNOLOGY TO EXPAND THE SCOPE OF LABOR LAW

This article proposes a model for using blockchain technology in labor relations, according to which the blockchain will identify employers and employees, register all labor relations, control and calculate labor relations development, and, finally, calculate and transfer wages from employers to employees. All these actions will be performed using decentralized computer programs called “smart contracts”. The platform operates through a decentralized system of three typologies of smart contracts: SC-deposit, SC-application, and SC-relations. To create and automate new labor relations, all three typologies of smart contracts will be recorded in the platform system. The platform will configure three smart contracts with job description data provided by the employer.

In the author's proposal, it is foreseen the need for a platform (a certain interface) that provides forms and instructions that simplify the creation of a blockchain system and control the progress of employment relations. The platform creates smart contracts, which simplifies the creation of a new job offer provides a friendly interface for employee applicants, and provides visualization of the status of employment relations. An important point in the future use of blockchain in labor relations is that blockchain is aimed at both protecting the rights of employees and employers, as well as ensuring control by competent authorities when verifying the requirements both during the conclusion of an employment contract (the adequacy of the content of the contract) and the proper implementation of all the terms of such a contract. That is why the advantages of using blockchain technology based on blockchain and smart contracts in labor relations provide the opportunity to obtain accurate data about employees and employers, as well as all agreements between them, which are analyzed automatically in order to facilitate the processing of contracts and make this procedure fully automated, increase the accuracy and speed of processing and ensure full compliance with current legislation.

Key words: scope of labor law, blockchain, digitalization, labor relations, smart contracts.

Постановка проблеми. Новітні форми зайнятості вимагають новітніх підходів до її використання, тому залучення осіб у трудові правовідносини у майбутньому може відбуватися за допомогою

цифрових платформ, які базуються на алгоритмізованих процесах пошуку підходящого кандидата та працевлаштування. Відтак, процедура підбору персоналу та моніторинг за дотриманням вико-

нання сторонами трудових правовідносин може звестися до алгоритму-консенсусу, що складається із певних блоків, які об'єднуються за допомогою технології блокчейну.

Науковці переконані, що «завдяки блокчейн-технології можна розширити межі працевлаштування, виключити питання дискримінації, автоматизувати шалену кількість процесів та надати працездатному населенню додаткові можливості працевлаштування. Фахівці все більше переконуються, що біржі праці, газети, журнали та навіть інтернет-сайти з пропозиціями роботи є відверто застаріли засобами пошуку вакансій. Невиконання вимог законодавства щодо письмового укладення трудового договору є питанням, яке досі не знайшло свого вирішення. Також все частіше не враховуються тенденції міграції молодих фахівців. Навіть такий невеликий перелік проблеми змушує замислитися над розробкою великої бази, у якій можна знайти і використати усі можливості, котрі гарантуються міжнародними актами, Конституцією і Законами України та іншими нормативно-правовими актами» [Шаповалова К.Р. Інститут блокчейну як механізм вдосконалення регулювання правовідносин у сфері трудового права та права соціального забезпечення. Одеса. 2018. 43 с., с. 9–10].

К.Р. Шаповалова переконана: «Ретельне вивчення та використання сутності механізму блокчейн дозволить сучасному трудовому законодавству зробити перші значимі кроки у трансграничний простір, реформувати законодавство відповідно до наявних викликів сучасності, а також стати передовою державою у сфері вдосконалення національної правової системи. Ця технологія зможе доповнити такі складові трудового права: трудовий договір, робочий час та час відпочинку, оплата праці, працевлаштування окремих категорій осіб, діяльність профспілок тощо» [1, с. 10].

Утім, деякі вчені занепокоєні «можливими ризиками під час використання механізму блокчейн, зокрема: розкриття персональних даних та конфіденційної інформації; низька пропускну здатність і швидкість роботи бази даних; рівень безпеки та децентралізації напряму залежить від кількості учасників; можливість введення недостовірних даних; людський чинник в управлінні доступом до реєстрів; ідентифікація користувачів бази; глобальна синхронізація бази даних; захист системи в інфраструктурі мережі та ін.» [2, с. 113–114].

Все ж ми переконані, що блокчейн є новим для царини права в цілому та трудового права, зокрема, а відтак, потребує ретельного вивчення та осягнення того, як саме ця технологія може бути використана для розширення сфери дії норм трудового права з метою оптимізації багатьох трудо-правових процесів. У цьому контексті науковці

висловлюють позицію, що «технологія блокчейн здатна взаємодіяти в системі трудових правовідносин через застосування (1) смарт-контрактів, або ж так званих «розумних» контрактів, (2) криптовалюти як винагороди за працю» [3, с. 193].

Метою цієї статті є висвітлення авторської пропозиції щодо можливого використання технології блокчейн для виникнення трудових правовідносин із метою розширення сфери дії трудового права та поширення її на новітні види діяльності та професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, блокчейн ще малодосліджений, лише науковці у галузях цивільного, податкового, земельного права фокусують увагу в своїх наукових пошуках на цю тематику, а ось вчені-трудовики ще мають замало напрацювань у цьому напрямі, лише деякі науковці у галузі трудового права починають цікавитися технологією блокчейн, зокрема Л.О. Остапенко, С.В. Андрушко, А.О. Кузь [3], О.Г. Серeda [4]. Відтак, для утвердження новітнього підходу для окреслення сфери дії трудового права значущим є осягнення сутності та можливих шляхів використання блокчейну для оновлення сфери дії трудового права.

Виклад основного матеріалу.

Сутність блокчейну в трудо-правовому аспекті

Блокчейн (*DLT – Decentralized Ledger Technology*), по суті, є реєстром, у якому зберігається кілька типологій транзакцій, що є інформаційним пакетом, у якому записуються певні дані, що включають відправника та одержувача, грошову суму та деякі додаткові властивості щодо обміну. Блокчейн складається з блоків, кожен із яких – це список підтверджених транзакцій відповідно до консенсусного алгоритму. Блоки об'єднуються в ланцюжок за допомогою криптографічного коду, який називається хеш-кодом, обчисленим на основі коду попереднього блоку та загальної цифрової інформації, яка складається з кожного нового блоку. Ці властивості роблять дані блокчейну незмінними, оскільки навіть невеличка модифікація зробить криптографічні коди несумісними з алгоритмом консенсусу. Відправники та одержувачі транзакцій мають бути обліковими записами блокчейну, які визначаються буквенно-цифровим кодом, який називається адресою.

Блокчейни другого покоління (напр. *Ethereumblockchain*) забезпечують програмуване обчислення за допомогою розробки децентралізованих програм, які називаються «розумними контрактами» (*smart contracts – SC*). Кожен SC може зберігати дані та виконувати функції, які можна викликати за допомогою відповідної транзакції, адресованої SC. Іншими словами, блокчейн – це кінцевий результат, у якому функція переходу стану представлена виконанням

транзакцій і SC. Новий стан залежить від даних, записаних у попередньому стані, який складається з інформації, що зберігається в блокчейні [5, с. 1234; 6, с. 114].

Використання технології блокчейн зможе забезпечити створення необхідної довіри за допомогою алгоритму-консенсусу, який керує одноранговою мережею. У справедливих трудових правовідносинах роботодавець і працівники повинні гарантувати чесність, надійність один одному та формування взаємної довіри на підставі прозорих умов трудових договорів. Відтак, блокчейн може використовуватися для впровадження та реалізації прозорої моделі трудових правовідносин.

Блокчейн-технологія – новітня грань сфери дії трудового права

У нашій пропозиції, для використання блокчейн з метою розширення сфери дії трудового права, ми моделюємо трудові правовідносини як систему юридично значущих дій, беручи до уваги необхідність юридичного визнання і авторизації. Початковий стан для формування та використання блокчейн-технології під час працевлаштування є «стан спокою», тобто система (платформа) готова до «створення» нових трудових правовідносин. Перша подія в алгоритмі називається «нова пропозиція працевлаштування» та полягає у створенні нової пропозиції про вакансію. Це відбувається, коли роботодавець завершує процедуру створення пропозиції про роботу за допомогою платформи. Зокрема, роботодавець використовує інтерфейс, наданий платформою, щоб визначити всі властивості нової вакансії: зміст трудової функції, назву посади, вимоги до працівника, кількість робочих годин, оплату часу та ін. Крім того, роботодавець депонує суму цифрових активів для покриття значення заробітної плати. Коли все зроблено, платформа створює та надсилає в блокчейн готове повідомлення, яке містить усю інформацію, необхідну для створення набору смарт-контрактів (SC), за допомогою яких система контролюватиме трудові відносини.

Подія нової пропозиції про роботу змінює стан із початкового стану на «стан очікування заявників». У цьому стані платформа налаштована приймати заявки нових працівників і потенційні працівники можуть подати заявку на відкриті вакансію. У цьому стані платформа показує працівникам пропозиції про роботу. Внутрішня ж програма подій описує, коли працівник подає заявку на пропозицію про роботу. Працівник має надіслати повідомлення блоку – смарт-контракту, який відповідає за отримання запиту програми, а також за обчислення та повернення працівнику ідентифікаційного коду заявника.

Коли працівник-претендент (відібраний платформою як такий, хто відповідає усім вимогам алгоритму) зустрічається з роботодавцем, який

може активізувати стан «подія найму» – наступний стан на платформі. У цьому випадку роботодавець вже має ідентифікатор заявника та надсилає повідомлення в блокчейн, щоб розпочати трудові відносини. Тепер система переходить у «стан відносин». У цьому стані працівник може в будь-який час перевірити усю свою «робочу ситуацію» та кількість відпрацьованих годин роботи. Блок «робочий день із внутрішньою подією» описує виконання щоденної кількості робочих годин і виникає, коли роботодавець надсилає повідомлення в блокчейн, щоб підтвердити, що працівник завершив робочий день. Автоматично, коли обумовлений робочий час закінчується, смарт-контракт «оголошує» про звітний період трудових правовідносин і відбувається подія «оплата», під час якої система так би мовити «переміщує» заробітну плату, внесену роботодавцем, на рахунок працівника. Як результат, ця подія переходить до стану завершення за звітний період, а потім алгоритм-консенсус починається знову і знову.

Таким чином, блокчейн ідентифікуватиме роботодавців та працівників, реєструватиме всі трудові правовідносини, контролюватиме та обчислюватиме розвиток трудових правовідносин і, нарешті, обчислюватиме та «передаватиме» заробітну плату від роботодавців до працівників. Усі ці дії виконуватимуться за допомогою використання децентралізованих комп'ютерних програм, які називаються «розумними контрактами». Платформа працює через децентралізовану систему трьох типологій смарт-контрактів: SC-депозит, SC-заявка та SC-відносини. Для створення та автоматизації нових трудових відносин будуть записані всі ці три типології смарт-контрактів у системі платформи. Відповідно до системи станів, описаних вище, платформа налаштовуватиме три смарт-контракти з даними опису роботи, наданими роботодавцем. Іншими словами, під час пропозиції про нову роботу три смарт-контракти створюються, налаштовуються та записуються в блокчейні, де кожен із трьох смарт-контрактів «знає» «адресу» (коди) двох інших.

У цій пропозиції ми передбачаємо потребу в платформі (певний інтерфейс), яка надає форми та інструкції, які спрощують створення системи блокчейн і контролюють перебіг трудових правовідносин. Платформа створює смарт-контракти, що спрощує створення нової пропозиції роботи та забезпечує дружній інтерфейс для працівників-претендентів, та забезпечує візуалізацію стану трудових правовідносин.

Важливим моментом у майбутньому використанні блокчейну у трудових відносинах є те, що блокчейн спрямований одночасно на захист прав працівників і роботодавців, а також на забезпечення контролю з боку компетентних органів під час перевірки необхідних вимог як під час укла-

дення трудового договору (належність змісту договору), так і під час належного виконання всіх умов такого договору. Нині компетентні органи не завжди в змозі в режимі реального часу вчасно виявляти, а головне попереджувати незаконні дії з точки зору захисту працівників і, як правило, не мають можливості здійснювати постійний і повний моніторинг дотримання законодавства про працю. Саме тому переваги застосування у трудових відносинах блокчейн-технології, яка базується на блокчейні та смарт-контрактах, надають можливість отримувати точні дані про співробітників і роботодавців, а також про всі угоди між ними, які аналізуються автоматично, щоб полегшити обробку договорів та зробити цю процедуру повністю автоматизованою, підвищити точність і швидкість обробки та забезпечити повну відповідність чинному законодавству. Це дозволить зменшити час перевірки компетентними органами законність трудового договору та відповідність його змісту законодавству про працю, оскільки використання блокчейн-технології буде означати, що якщо платформа «пропустила» такий договір, то це автоматично означає, що договір був укладений законно та повністю відповідає вимогам законодавства про працю та не порушує права працівників та роботодавця. Крім того, компетентний орган зможе проводити постійний моніторинг у режимі реального часу, просто отримуючи доступ до даних, записаних у блокчейнах. Трудові договори (у цьому випадку смарт-контракти) також будуть автоматично надсилатися до компетентних органів, а завдяки незмінності даних, збережених у блокчейні, платежі завжди відповідатимуть умовам смарт-контракту, які у свою чергу будуть відповідати виконанню платежів і базуватися на відпрацьованих годинах. Такі новітні цифрові можливості також створять можливість фактично звести до нуля зовнішній вплив на роботодавців та працівників, відійти від застарілого підходу здійснення нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю та перейти на моделі моніторингу, роблячи там самим моніторинг алгоритмізованим, не залежним від суб'єктивної думки компетентного органу, тим самим зменшуючи рівень корупційної складової.

Висновки. У запропонованій моделі використання технології блокчейн ідентифікуватиме роботодавців та працівників, реєструватиме всі трудові правовідносини, контролюватиме та обчислюватиме розвиток трудових правовідносин і, нарешті, обчислюватиме та передаватиме заробітну плату від роботодавців до працівників. Усі ці дії виконуватимуться за допомогою використання децентралізованих комп'ютерних програм, які називаються «розумними контрактами». Платформа працює через децентралізовану

систему трьох типологій смарт-контрактів: SC-депозит, SC-заявка та SC-відносини. Для створення та автоматизації нових трудових відносин будуть записані всі ці три типології смарт-контрактів у системі платформи. Відповідно до системи станів, описаних вище, платформа налаштовуватиме три смарт-контракти з даними опису роботи, наданими роботодавцем.

У цій пропозиції ми передбачаємо потребу в платформі (певний інтерфейс), яка надає форми та інструкції, які спрощують створення системи блокчейн і контролюють перебіг трудових правовідносин. Платформа створює смарт-контракти, що спрощує створення нової пропозиції роботи та забезпечує дружній інтерфейс для працівників-претендентів, та забезпечує візуалізацію стану трудових правовідносин.

Важливим моментом у майбутньому використанні блокчейну у трудових відносинах є те, що блокчейн спрямований одночасно на захист прав працівників і роботодавців, а також на забезпечення контролю з боку компетентних органів під час перевірки необхідних вимог як під час укладення трудового договору (належність змісту договору), так і під час належного виконання всіх умов такого договору. Саме тому переваги застосування у трудових відносинах блокчейн-технології, яка базується на блокчейні та смарт-контрактах, надають можливість отримувати точні дані про співробітників і роботодавців, а також про всі угоди між ними, які аналізуються автоматично, щоб полегшити обробку договорів та зробити цю процедуру повністю автоматизованою, підвищити точність і швидкість обробки та забезпечити повну відповідність чинному законодавству.

Література

1. Шаповалова К.Р. Інститут блокчейну як механізм вдосконалення регулювання правовідносин у сфері трудового права та права соціального забезпечення. Одеса. 2018. 43 с.
2. Радейко Р.І. Особливості впровадження технологій блокчейн у сфері публічних відносин в Україні. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 29. С. 112–118.
3. Остапенко Л.О., Андрушко С.В., Кузь А.О. Роль блокчейну в трудовому праві: значення для особи працівника. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 192–195. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/45>
4. Середа О.Г. До питання впровадження інституту блокчейну в трудових відносинах. *Розвиток трудового права і права соціального забезпечення: теорія і практика* : тези доп. та наук. повідомл. учасників VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 05 жовт. 2018 р.) / за ред. О.М.Ярошенка. Харків : Панов А.М., 2018. С. 189–193.
5. Andrea Pinna, Simona Ibbi A Blockchain-Based Decentralized System for Proper Handling

of Temporary Employment Contracts. In book: *Intelligent Computing: Proceedings of the 2018 Computing Conference*. Vol. 2. Pp. 1231–1243. URL: https://www.researchgate.net/publication/328657407_A_Blockchain-Based_Decentralized_System_for_Proper_Handling_of_Temporary_Employment_Contracts DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-01177-2_88 (дата звернення 26.01.2025).

6. Katherine L Christ, Christine V Helliard Blockchain technology and modern slavery: Reducing deceptive recruitment in migrant worker populations. *Journal of Business Research*. Vol. 131. July 2021. Pp. 112–120. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0148296321002289> <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.03.065> (дата звернення 25.01.2025).

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.8>**О.В.Тищенко**

*доктор юридичних наук, професорка,
професорка кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
orcid.org/0000-0002-3859-3046*

С.М.Черноус

*кандидат юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
директорка Центру соціального права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
orcid.org/0000-0003-0226-1696*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ТРУДОВОГО КОЛЕКТИВУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРО ПРАЦЮ

В статті розглядаються проблеми правового статусу трудового колективу як суб'єкта трудового права і сторони колективно-договірних відносин.

На підставі аналізу позицій представників української правничої науки, підтримується точка зору, що трудовий колектив є особливим, специфічним суб'єктом трудового права, діяльність якого має вагоме значення для ефективного узгодження інтересів працівників і роботодавця на локальному рівні підприємства, установи, організації, роботодавця-фізичної особи. Наголошується, що саме трудовий колектив є стороною колективних трудових відносин, інтереси якого представляє первинна профспілкова організація або інший уповноважений орган.

Звертається увага на сучасні проблеми трудового законодавства України в частині правового регулювання статусу трудового колективу. Як застарілі за змістом критикуються положення Закону «Про трудові колективи та підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями». Підкреслюється недосконалість правового змісту Глави XVI-A «Трудовий колектив» Кодексу законів про працю України (КЗпП України). Наголошується, що такий стан речей потребує змін.

Аналізуються тенденції подальшого реформування трудового законодавства України, зокрема розглядаються положення проекту Трудового кодексу України в частині правового регулювання статусу трудового колективу. Підтримується підхід, закладений у проекті Трудового кодексу України щодо закріплення на рівні кодифікованого акту статусу трудового колективу як учасника колективно-договірних правовідносин.

Розглядається питання щодо визначення статусу трудового колективу в актах Міжнародної організації праці (МОП) та законодавстві європейської спільноти. Доводиться, що попри відсутність прямого закріплення терміну «трудоий колектив» в міжнародних актах йдеться про повноваження працівників, їх представників, які вправі впливати на всі аспекти організації праці в широкому сенсі. Наголошується, що визначення засад взаємодії працівників та роботодавців, а також встановлення прав працівників та їхніх представників характеризує правовий статус таких суб'єктів та підкреслює їх роль у процесі узгодження інтересів сторін колективних трудових відносин.

Ключові слова: працівники, роботодавець, колективні трудові правовідносини, трудовий колектив, суб'єкт трудового права, трудове законодавство, міжнародно-правові акти у сфері праці.

Tyshchenko O. V., Chernous S. M. MODERN ISSUES OF THE LEGAL STATUS OF LABOR COLLECTIVE UNDER LABOR LEGISLATION

The article examines the problems of the legal status of the labor collective as a subject of employment law and a party to collective bargaining relations.

Based on the analysis of the views of representatives of Ukrainian legal science, the perspective is supported that the labor collective is a special and specific subject of employment law, with its activity playing a significant role in effective reconciling the interests of employees and employers at the local level of an enterprise, institution, organization, or individual employer. It is emphasized that the labor collective itself is a party to collective labor relations, whose interests are represented by the primary trade union organization or another authorized body.

Attention is drawn to current issues in Ukrainian labor legislation regarding the legal regulation of the status of the labor collective. The provisions of the Law "On Labor Collectives and Enhancing Their Role in the Management of Enterprises, Institutions, and Organizations" are criticized as outdated in their content. The legal framework of Chapter XVI-A "Labor Collective" of the Labor Code of Ukraine (LCU) is highlighted as imperfect. It is emphasized that the given situation requires changes.

The trends in the further reform of Ukraine's labor legislation are analyzed, particularly the provisions of the draft Labor Code of Ukraine concerning the legal regulation of the status of the labor collective. The approach embedded in the draft Labor Code of Ukraine which establishes the status of the labor collective as a participant in collective bargaining legal relations at the level of a codified act is supported.

The issue of defining the status of the labor collective in the acts of the International Labour Organization (ILO) and the legislation of the European Community is examined. It is argued that, despite the absence of a direct reference

to the term “labor collective” in international acts, they address the powers of employees and their representatives, who have the right to influence all aspects of labor organization in a broad sense. It is emphasized that defining the principles of interaction between employees and employers, as well as establishing the rights of employees and their representatives, characterizes the legal status of such entities and highlights their role in the process of reconciling the interests of the parties in collective labor relations.

Key words: employees, employer, collective labor relations, labor collective, subject of employment law, labor legislation, international legal acts in the field of labor.

Постановка проблеми. Як проголошено у Декларації МОП основних принципів та прав у світі праці, ухваленій 18 червня 1998 року, соціальна справедливість має найбільшу значущість у забезпеченні умов загального та міцного миру [1]. Зміст трудового законодавства сучасної цивілізованої держави відображає правові та соціально-економічні особливості ринку праці, а також вказує на рівень демократизації індивідуальних та колективних трудових відносин. Вагоме значення для досягнення соціального миру на ринку праці має збалансоване узгодження інтересів працівників і роботодавця, які об'єднані спільними організаційними умовами та завданнями на конкретному підприємстві, в установі, організації або в роботодавця-фізичної особи. Трудовий колектив є тим важливим локальним осередком, з якого починається реалізація соціального діалогу. Трудовий колектив – це суб'єкт трудового права, який відіграє значущу роль у реалізації фундаментального права на свободу об'єднання і права на укладення колективних договорів. Як записано у ст. 5 Європейської соціальної хартії (переглянутої) від 03.05.1996 р.: «З метою забезпечення здійснення або сприяння здійсненню свободи працівників і роботодавців створювати місцеві, національні або міжнародні організації для захисту своїх економічних і соціальних інтересів та вступати у такі організації, Сторони зобов'язуються, що національне законодавство жодним чином не обмежуватиме цю свободу та не використовуватиметься для її обмеження» [2]. Втілення вказаної засади неможливе, на нашу думку, без закріплення на законодавчому рівні правового статусу трудового колективу і його органів як учасників колективних трудових правовідносин, наділених відповідними правами та обов'язками, і діяльність яких забезпечуватиметься системою визначених гарантій. Такий підхід реалізовано у законодавстві країн європейської спільноти, де не тільки не применшується значення трудового колективу, а, навпаки, визначено його особливий статус як сторони колективних трудових відносин, яка уповноважена здійснювати взаємодію з роботодавцем, спрямовану на досягнення спільних завдань та цілей. В Україні ж, у процесі реформування трудового законодавства, останнім часом досить поширеною є точка зору щодо нівелювання ролі трудового колективу як суб'єкта трудового права, значення і доцільність визначення правового статусу якого вже відійшли в минуле. На нашу думку, такий підхід не відповідає

тенденціям розвитку законодавства європейської спільноти і потребує переосмислення з урахуванням вимог сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми удосконалення правового регулювання статусу трудового колективу як суб'єкта трудового права неодноразово досліджувалися в розрізі доктринального та практичного праворозуміння. Різні аспекти вказаного питання у своїх працях піднімали українські вчені, як-от: В. Андріїв, Р. Бутинська, С. Вишновецька, В. Волинець, Н. Гетьманцева, Ю. Гришина, М. Денисюк, К. Довжич, М. Дибань, В. Костюк, О. Середа, Г. Чанишева, В. Щербина, О. Ярошенко та ін. Утім, нові реалії соціально-економічного розвитку України та країн Європейського Союзу (ЄС), наявні проблеми ринку праці, зокрема в частині реалізації дотримання основоположних трудових стандартів, зумовлюють необхідність подальшого аналізу процесу вдосконалення правового регулювання статусу трудового колективу як первинного локального осередку.

Мета статті розглянути основні сучасні проблеми правового регулювання соціально-правового статусу трудового колективу як суб'єкта трудового права та сторони колективних трудових правовідносин за законодавством про працю.

Виклад основного матеріалу. Глобальне значення запровадження ефективного механізму захисту прав у сфері праці, заохочення гідної праці, необхідність посилення соціального захисту працівників та зміцнення діалогу з питань праці стали каталізатором підвищення уваги світової спільноти до проблематики ефективності представництва працівників як ключової складової узгодження інтересів працівників і роботодавців.

В науці трудового права України підтримується точка зору щодо особливого статусу трудового колективу як суб'єкта трудового права, значущості його ролі для здійснення захисту трудових прав працівників. Послідовно підтримуючи та розвиваючи концепцію колективного трудового права, професорка Г. Чанишева слушно наголошує, що визначення кола суб'єктів колективних трудових правовідносин є актуальною проблемою сучасної вітчизняної науки трудового права [3, с. 18]. Зокрема, одним з проблемних питань залишається визначення правового статусу трудового колективу як суб'єкта колективних трудових правовідносин. Щодо цього, заслуговує на увагу позиція Н. Гетьманцевої, І. Козуба, що трудовий колектив є специфічним суб'єктом трудового пра-

ва. Його специфічність проявляється у тому, що він не має статусу ні юридичної, ні фізичної особи. Трудовий колектив володіє трудовою правосуб'єктністю, що дає йому можливість вступати у різного роду відносини [4, с. 172]. К. Довжич, досліджуючи трудовий колектив як суб'єкт трудового права в Україні та країнах Європи, підкреслює, якщо трудовий колектив якісно виконує свою роботу, то це може знижувати ймовірність виникнення трудових спорів або підвищувати можливості вчасного та взаємовигідного їх подолання, тобто трудовий колектив, перебуваючи на боці працівника, може виступати медіатором між працівником і роботодавцем [5, с. 14]. М. Дибань обґрунтовує думку щодо первинного значення трудового колективу як суб'єкта колективних правовідносин, оскільки саме трудовий колектив ініціює створення уповноважених на представництво колективу працівників органів [6, с. 12]. Слушною є точка зору О. Огородника, який, аналізуючи статус трудового колективу як суб'єкта трудового права і соціального діалогу, вказує, що визнання трудових колективів повноправними суб'єктами дасть змогу змінити ставлення до самої категорії «наймані працівники», яка набуде необхідної конкретики, адже йтиметься про трудові колективи найманих працівників підприємства, підприємств галузі, регіону, нарешті, – держави. Це дещо змінить акценти. Отже, трудовий колектив – надзвичайно важливий суб'єкт трудового права, і в Україні, яка прагне європейської інтеграції і відповідності міжнародним стандартам, має бути створено належний юридичний механізм для його діяльності [7, с. 21]. Слід погодитись також з позицією професора В. Костюка, що трудовий колектив виступає виразником інтересів працівників, насамперед тих, які не об'єднані у професійні спілки, або ж якщо професійні спілки діють недостатньо ефективно [8, с. 85]. Звертаючи увагу на тенденції кодифікації законодавства про працю, В. Костюк справедливо наголошував щодо доцільності у проекті Трудового кодексу передбачити таке: поняття та ознаки трудового колективу (колективу працівників); умови та порядок набуття трудовим колективом (колективом працівників) правосуб'єктності; конкретизації трудових повноважень трудового колективу й пов'язані з ними трудові права та обов'язки; подальше розмежування трудового й господарського законодавства щодо трудового колективу та перенесення конструктивних положень до актів трудового законодавства; визначити чіткі правові межі взаємодії трудового колективу та професійної спілки, а також трудового колективу з роботодавцем та працівниками, органами влади [9]. Цитовані вище доктринальні положення дають змогу констатувати, що серед багатьох українських вчених слушно підтримується пози-

ція щодо надважливої ролі трудового колективу як суб'єкта трудового права, правовий статус якого потребує належного врегулювання.

Попри очевидність особливої ролі трудового колективу як суб'єкта трудового права, на сьогодні в Україні залишається фактично невирішеною проблема правового регулювання статусу трудового колективу. Базовим Законом, який визначає статус трудових колективів на сьогодні залишається Закон від 17 червня 1983 року «Про трудові колективи та підвищенні їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями» (далі – Закон від 17 червня 1983 року), який за своїм змістом (морально-застарілою ідейною наповненістю, понятійним апаратом тощо) переобтяжений архаїчними штампами й потребує повного осучаснення та перегляду, що має бути вирішено у процесі кодифікації трудового законодавства [10]. Зміст Закону від 17 червня 1983 року абсолютно не узгоджується з ідейними засадами децентралізації законодавства України, зокрема положеннями Закону України «Про децентралізацію законодавства України» від 21.04.2022 р. № 2215-IX. Такий підхід, на нашу думку, є непослідовним і не відповідає запитам суспільства. Закон від 17 червня 1983 року відсутній у Переліку актів органів державної влади і органів державного управління Союзу РСР, що не застосовуються на території України відповідно до пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції [11], тобто він залишається єдиним спеціальним нормативно-правовим актом, який визначає статус одного з основних суб'єктів колективних трудових правовідносин. Зрозуміло, що нормотворець не міг скасувати дію Закону від 17 червня 1983 року, не запропонувавши натомість іншого. Однак, і фрагментарність норм вказаного закону не створює належного правового регулювання.

Не упорядковує статус трудового колективу і Глава XVI-A «Трудовий колектив», якою було доповнено Кодекс законів про працю України у 1988 році [12], у ч. 1 ст. 252¹, якої вказано, що трудовий колектив підприємства утворюють усі громадяни, які своєю працею беруть участь у його діяльності на основі трудового договору (контракту, угоди), а також інших форм, що регулюють трудові відносини працівника з підприємством [13]. Викладена дефініція вже неодноразово піддавалася обґрунтованій критиці у наукових дослідженнях. Слід звернути увагу й на те, що Глава XVI-A КЗпП України складається з п'яти статей (Стаття 252¹. Трудовий колектив підприємства; Стаття 252⁵. Загальні принципи матеріальної заінтересованості трудового колективу в результатах господарської діяльності; Стаття 252⁶. Формування колективу бригади; Стаття 252⁷. Розподіл колективного заробітку у бригаді із застосуванням коефіцієнта трудової участі; Стаття 252⁸.

Взаємна відповідальність роботодавця і бригади) [13], які фактично не відображають статус трудового колективу і потребують перегляду.

Однією з спроб осучаснити законодавство України, яке регулює статус трудового колективу стала розробка Проекту Закону України «Про трудові колективи» № 6047-1 від 13.09.2001 р. (далі – Проект № 6047-1). У цьому законопроекті трудовий колектив визначався як: «об'єднання всіх працівників, які своєю працею беруть участь у його діяльності на основі трудового договору, а також інших форм, що регулюють трудові відносини працівника з підприємством, установою, організацією, включаючи власників підприємств.

Особи, які виконують роботи для підприємства, установи, організації на підставі цивільно-правових договорів до складу трудового колективу не включаються». До повноважень трудового колективу пропонувалось віднести такі: «брати участь у розробці і обговоренні проектів перспективних і поточних планів розвитку підприємства, установи, організації. План вступає в дію після затвердження його трудовим колективом; розглядати план розподілу прибутку і контролюють його виконання; першого тижня січня та червня кожного року заслуховувати адміністрацію про хід виконання планів і договірних зобов'язань, про результати господарської та зовнішньоекономічної діяльності; затверджувати і контролювати виконання плану соціального розвитку підприємства, установи, організації; приймати рішення про зміну форми власності і доводити його до відома відповідної інстанції; контролювати розподіл акцій своїх підприємств, установ, організацій; приймати рішення про визначення стратегічного іноземного інвестора; звертатися до вищих керівних державних, до міжнародних органів і організацій з метою вирішення їх загальних потреб; погоджувати з адміністрацією питання скорочення чисельності працюючих, перепідготовки кадрів, ліквідації підприємства. Брати участь у підготовці та проведенні виборів у народні депутати України та виборів до органів місцевого самоврядування; брати участь у виборах народних засідателів та присяжних» [14]. Не вдаючись до глибокого аналізу Проекту № 6047-1, зазначимо, що у наведених положеннях відсутнє поєднання впливу вільного ринку на трудові правовідносини, а також засад планової економіки, яка вже не повною мірою відповідала реаліям початку 2000-х років, якими датується вказаний законопроект. Можливо саме тому розгляд Проекту № 6047-1 на тому етапі суспільного розвитку так і не відбувся.

Необхідно констатувати, що в процесі кодифікації трудового законодавства належної уваги статусу трудового колективу тривалий час не приділялося, тобто у проектах Трудового кодексу

України № 1038-1 від 28.08.2003 р, № 1108 від 04.12.2007 р, № 1658 від 27.12.2014 р., у проекті Закону України «Про працю» № 2708 від 28.12.2019 р. термін «трудова колектив» не застосовується взагалі. Таким чином, почала формуватися хибна, на нашу думку, практика нівелювання статусу трудового колективу. Про вказане свідчить хоча б той факт, що у прийнятому 23.02.2023 р. Законі України «Про колективні угоди і договори» [15], набрання чинності якого відбудеться згодом, термін «трудова колектив» не застосовується теж. Проте, у нині діючому Законі «Про колективні договори і угоди» від 01.07.1993 р. № 3356-XII, статус трудового колективу певною мірою окреслюється, хоча б у частині його повноважень визначати представників для ведення колективних переговорів, обговорювати та схвалювати (відхиляти) проект колективного договору, а також прав щодо участі трудового колективу у формуванні, розподілі і використанні прибутку підприємства (якщо це передбачено статутом) як складової змісту колективного договору [16], що, на нашу думку, є логічним і справедливим.

Крім того, у чинному законодавстві про працю закріплений статус трудового колективу як суб'єкта, який може заохочуватися органами влади за трудові успіхи. Зокрема, згідно п. 1 Положення про Почесну грамоту Кабінету Міністрів України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2008 р. № 728, Почесною грамотою Кабінету Міністрів України нагороджуються трудові колективи підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності – за високі досягнення у забезпеченні соціально-економічного розвитку на загальнодержавному рівні, здобуття значних успіхів у виробничій, соціально-культурній, науковій, військовій, правоохоронній, міжнародній, творчій, спортивній, громадській та інших сферах діяльності, вагомий внесок у створення матеріальних, культурних і духовних цінностей. Клопотання про нагородження Почесною грамотою, як правило, вноситься у разі відзначення трудового колективу підприємства (установи, організації) з нагоди ювілейної дати від дня утворення підприємства (установи, організації) [17]. Це є важливою ознакою значення продуктивної діяльності трудового колективу як суб'єкта трудового права та сторони колективно-трудова правовідносин.

Про останні тенденції підвищення ступеню усвідомлення важливості правового статусу трудового колективу свідчить і той факт, що законодавець доповнюючи у 2022 році КЗпП України положеннями щодо мобінгу (цькування) при визначенні змісту цього протиправного діяння у загальному контексті застосовує термін «трудова колектив». А саме: відповідно до ч. 1 ст. 2-2

КЗП України: «Мобінг (цькування) – систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов’язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність» [18]. Це, на нашу думку, вказує на певні позитивні зрушення у частині переосмислення значущості трудового колективу і недоцільності вилучення цього терміну з трудового законодавства України.

Заслугує на схвалення й те, що не відмовились від закріплення категорії «трудоий колектив» і розробники проекту Трудового кодексу України, винесеного на обговорення Міністерством економіки України. У ч. 2 ст. 27 проекту Трудового кодексу України вказано: «2. Вільно обрані працівниками представники (представник) обираються загальними зборами (конференцією) трудового колективу. Трудоий колектив складають усі працівники, які перебувають у трудових відносинах з роботодавцем» [19]. Крім того, у законопроекті не оминули увагою і органи трудового колективу, такі, як: загальні збори (конференція) трудового колективу. У порядку затвердження колективного договору, визначеного ст. 202 проекту Трудового кодексу України передбачено, що: «1. Підготовлений спільною робочою комісією за результатами колективних переговорів проект колективного договору вноситься сторонами на розгляд загальних зборів (конференції) трудового колективу для обговорення та прийняття рішення щодо його підписання. Загальні збори (конференція) у разі потреби надають пропозиції до змісту проекту колективного договору. Загальні збори (конференція) трудового колективу уповноважують осіб від суб’єктів сторони працівників на підписання колективного договору. Загальні збори трудового колективу є правоможними в разі участі в них більше половини працівників юридичної особи-роботодавця, її відокремленого підрозділу, або фізичної особи-роботодавця, а конференція – у разі участі не менше двох третин делегованих працівників, якщо інше не встановлено законом. Загальні збори (конференція) можуть бути проведені в онлайн форматі за допомогою технічних засобів електронних комунікацій. 2. Рішення загальних зборів (конференції) приймаються закритим (таємним) або відкритим голосуванням більшістю голосів присутніх на них учасників» [19]. Закладений підхід, на нашу думку, відпові-

дає потребі закріплення у трудовому законодавстві України основних положень щодо статусу трудового колективу і його значення для реалізації колективно-договірних відносин на локальному рівні.

Розглядаючи проблеми правового регулювання статусу трудового колективу, варто торкнутися питання закріплення правової категорії «трудоий колектив» у міжнародно-правових актах. У науковій літературі висловлюється думка, що міжнародні правові акти також визнають колектив працівників (а не тільки їх представницький орган) самостійним суб’єктом колективних трудових правовідносин. Такої позиції дотримується Р.Бутинська [20, с.151]. Загалом підтримуючи, точку зору, що конвенції і рекомендації МОП містять положення присвячені свободі об’єднань, представництву працівників і праву на укладення колективних договорів, вважаємо за доцільне звернути увагу, що в актах МОП відсутні прямі положення, де чітко називається трудоий колектив як учасник колективних трудових правовідносин. У вказаних актах здебільшого застосовується поняття «представники працівників», «працівники підприємств» тощо, відповідно виникає питання чи коректно ототожнювати поняття «представники працівників», «працівники підприємств» з «трудоим колективом»? Спробуємо розібратись, дослідивши деякі положення актів МОП.

Як зазначено у ст. 2 Конвенції МОП про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів № 98 від 8 червня 1949 року: «1. Організації трудівників і підприємців мають належний захист проти будь-яких актів втручання з боку їхніх агентів або членів у створення й діяльність організацій та керування ними. 2. Зокрема, дії, що мають за мету сприяти заснуванню організацій трудівників під пануванням підприємців чи організацій підприємців або підтримувати організації трудівників шляхом фінансування чи іншим шляхом із метою поставити такі організації під контроль підприємців чи організацій підприємців, розглядаються як втручання у розумінні цієї статті» [21]. У Рекомендації МОП щодо консультацій та співробітництва між роботодавцями і працівниками на рівні підприємства № 94 від 26.06.1952 р., наголошено, що «треба вживати належних заходів з метою сприяння консультаціям та співробітництву між роботодавцями і працівниками на рівні підприємства у питаннях, котрі становлять загальний інтерес і не охоплені процедурою колективних переговорів чи якоюсь іншою процедурою, що звичайно застосовується у визначенні умов праці» [22]. Згідно ст. 3 Конвенції МОП про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються № 135 від 2 червня 1971 року, «термін

«представники працівників» означає осіб, яких визнано такими відповідно до національного законодавства чи практики, зокрема: а) представників професійних спілок, а саме представників, призначених чи обраних професійними спілками або членами таких профспілок; або б) виборних представників, а саме представників, вільно обраних працівниками підприємства відповідно до положень національного законодавства чи правил або колективних угод, і до функцій яких не входить діяльність, яку визнано як виключну прерогативу професійних спілок у відповідній країні [23]. З наведених положень слідує, що хоча в розглянутих міжнародно-правових актах термін «трудоий колектив» не застосовується, однак існування такої форми організації працівників безумовно визнається за фактом існування трудових правовідносин незалежно від назви, яка використовується. Застосування поняття «працівники підприємства» загалом враховує родову ознаку цієї спільноти, хоча, на нашу думку, для того, щоб набуту статусу суб'єкта трудових правовідносин, «community» має зорганізуватися – зібрати та провести загальні збори.

Щодо законодавства європейської спільноти, то, багато важливих положень щодо забезпечення взаємодії працівників і роботодавця закладені в Європейській соціальній хартії (переглянутій) від 03.05.1996 р. (далі – ЄСХ). Однак, і у вказаному акті теж не знаходимо терміну «трудоий колектив», застосовуються ж узагальнені поняття множинної форми «працівники», «їх представники» тощо. До прикладу. Згідно із ст. 22 ЄСХ: «З метою забезпечення ефективного здійснення права працівників брати участь у визначенні та поліпшенні умов праці та виробничого середовища на підприємстві Сторони зобов'язуються вживати заходів або заохочувати заходи, які надають можливість працівникам або їхнім представникам згідно з національними законодавством і практикою сприяти: а) визначенню і поліпшенню умов праці, організації праці, а також виробничого середовища; б) охороні здоров'я та праці на підприємстві; в) організації соціальних і соціально-культурних послуг і заходів на підприємстві; г) нагляду за дотриманням нормативних положень, що регулюють ці питання» [2]. Варто зауважити, що за змістом цитованої статті визначаються повноваження працівників, їх представників, які вправі впливати на всі аспекти організації праці в широкому сенсі, отже є прерогативою всіх працівників роботодавця. Тобто фактично йдеться про того суб'єкта, який традиційно в національній правовій системі іменується «трудоий колектив».

Крім того, значенню правового об'єднання працівників підприємства, групи підприємств та їх органів присвячена Директива Ради 94/45/ЄС

від 22 вересня 1994 року про створення Європейської робочої ради або процедури в підприємствах масштабу Співтовариства та групах підприємств на рівні Співтовариства з метою інформування та консультування працівників, де зазначається, що для того, щоб гарантувати, що працівники підприємств або груп підприємств, які діють у двох або більше державах-членах, належним чином поінформовані та проконсультовані, необхідно створити Європейські виробничі ради або створити інші відповідні процедури для транснаціональної інформації та консультацій з працівниками [24]. Директива про Європейські робочі ради застосовується до компаній з 1000 або більше працівників, які представлені принаймні 150 працівниками у двох або більше державах-членах. Заступник генерального секретаря Європейської конфедерації профспілок І.Шьоман зазначає: «Європейські робочі ради є унікальними органами в міжнародних корпораціях, які надають працівникам право та можливість обмінюватися інформацією та проводити консультації з питань транснаціонального характеру, що впливають на права працівників, робочі місця та умови праці» [25]. Тобто, правовий статус працівників, об'єднаних спільною працею, хоч і без найменування «трудоий колектив», але певною мірою закріплений у міжнародно-правових актах і законодавстві європейської спільноти, що є важливою ознакою, яка вказує на їх роль у процесі узгодження інтересів сторін колективних трудових відносин.

Висновки. Дослідження сучасних проблем регулювання соціально-правового статусу трудового колективу дозволяє дійти таких висновків.

1. Хоча серед фахівців у сфері українського трудового права переважає позиція щодо особливого, специфічного статусу трудового колективу як суб'єкта трудового права і сторони колективних трудових відносин, проте, очевидно є нагальна потреба поглибленої послідовної ревізії трудового законодавства України та його оновлення на засадах дерадянзації.

2. Процес реформування трудового законодавства України вказує на певну неоднозначність підходів в питаннях необхідності закріплення положень про трудоий колектив. Вказане породжує ситуацію, коли з правового поля взагалі вилучається трудоий колектив як первинна спільнота працівників, яка, за бажанням, вправі ініціювати створення представницьких органів задля реалізації своїх прав. Необґрунтована відмова від установлених понять, таких, як: «трудоий колектив», на нашу думку, збіднює термінологічні підвалини національного трудового законодавства. Слушним є підхід розробників останнього проекту Трудового кодексу України, в якому з метою визначення правового статусу відповідного суб'єкта, закрі-

плено поняття «трудовий колектив», а також вказано його органи.

3. Відсутність у міжнародно-правових актах та актах законодавства європейської спільноти терміну «трудовий колектив» не вказує на применшення його значення, оскільки із загального аналізу відповідних норм вбачається, що роль та участь трудового колективу в узгоджувальних колективних процедурах здебільшого закріплена у міжнародно-правових актах опосередковано через застосування таких правових категорій, як-от: «працівники підприємства», «їх представники» тощо. Разом з тим, зважаючи на особливості формування міжнародних норм, такі узагальнення є доречними, натомість, у національному законодавстві, на нашу думку, важливу роль відіграє чіткість та ясність змісту правового понятійного апарату, ознаками якого, серед інших, є сталість термінології, як його складової.

Література

1. Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці: ухвалена 18 червня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_260#Text
2. Європейська соціальна хартія (переглянута): міжнародний документ Ради Європи від 03.05.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
3. Чанишева Г.І. Поняття та суб'єкти колективних трудових правовідносин. Право та інновації № 1(13) 2016. С.17–22. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Chanysheva13.pdf>
4. Гетьманцева Н.Д., Козуб І.Г. Щодо віднесення трудового колективу до суб'єктів трудового права. Форум права. 2009. № 3. С. 167–173. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/558/19.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. Довжич К.В. Трудовий колектив як суб'єкт трудового права в Україні та країнах Європи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / К.В. Довжич. Дніпропетровськ, ДНУВС, 2015. 189 с.
6. Дибань М.П. Порушення трудових прав працівників у сучасних умовах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / М.П. Дибань. Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 20 с.
7. Огородник О. Трудовий колектив як суб'єкт трудового права і соціального діалогу. Бюлетень національної служби посередництва і примирення. № 9–10. 2012. С. 19–21. URL: <https://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/9126/1.pdf>
8. Костюк В.Л. Трудовий колектив: окремі проблеми законодавчого закріплення трудової правосуб'єктності. Наукові записки НаУКМА. 2011. Т. 116: Юридичні науки. С. 84–86. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7d7a3a2c-ecce-4640-8e71-d63ff9a865ff/content>
9. Костюк В. Поняття та ознаки трудової правосуб'єктності трудового колективу: теоретико-правовий аспект. Віче. 2011. № 22. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2803/>
10. Черноус С.М., Тищенко О.В. Про концепцію трудового колективу у сучасних умовах. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 1(125). 2023. С. 100–105. URL: <https://legal.bulletin.knu.ua/article/view/790/758>
11. Про дерадянiзацiю законодавства України: Закон України від 21.04.2022 р. № 2215-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text>
12. Про внесення до Кодексу законів про працю Української РСР змін і доповнень, пов'язаних з перебудовою управління економікою: Указ Президії Верховної ради УРСР від 27.05.1988 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5938-11#Text>
13. Кодекс законів про працю: Закон України в редакції станом на 01.01.2025 р. № 4170-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
14. Проект Закону України «Про трудові колективи» № 6047-1 від 13.09.2001 р. URL. Офіційний портал Верховної Ради України
15. Про колективні угоди і договори: Закон України від 23.02.2023 р. № 2937-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text>
16. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12?find=1&text=%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9+%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2#w11>
17. Положення про Почесну грамоту Кабінету Міністрів України: затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2008 р. № 728. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2008-%D0%BF#Text>
18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню): Закон України від 16.11.2022 р. № 2759-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text>
19. Проект Трудового кодексу України. URL: https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/d1_proekt-trudovogo-kode_su-ukrayiny-25122024.pdf
20. Бутинська Р.Я. Правовий статус учасників колективно-трудова правовідносин: монографія. Львів: Видавництво «Растр-7», 2020. 234 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2884/1/%D0%91%D1%83%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf>
21. Про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів: Конвенція МОП № 98 від 8 червня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_004#Text
22. Щодо консультацій та співробітництва між роботодавцями і працівниками на рівні підприємства: Рекомендації МОП № 94 від 26.06.1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_235#Text
23. Про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються: Конвенція МОП № 135 від 2 червня 1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_186#Text
24. Council Directive 94/45/EC of 22 September 1994 on the establishment of a European Works Council or a procedure in Community-scale undertakings and Community-scale groups of undertakings for the purposes of informing and consulting employees. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1994/45/oj/eng>
25. Директиву про Європейські виробничі ради має бути посилено. URL: <http://pmguinfo.dp.ua/profsoyuznye-novosti/7858-direktivu-pro-evropejski-virobnichi-radi-mae-buti-posileno>

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.9>**С.І. Баран***аспірантка юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
orcid.org/0009-0008-6069-4821*

СТАНДАРТИ СУДОВОГО ОСКАРЖЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Європейський поступ України та курс розвитку в напрямку Європейського Союзу (далі – ЄС) є беззаперечним і стратегічним для розвитку національної правової системи. Так, преамбула Конституції України підтверджує європейську ідентичність українського народу, незворотність європейського та євроатлантичного курсу України[4]. У таких умовах критичною стає адаптація законодавства до стандартів ЄС. Актуально це і в частині судового оскарження нормативно-правових актів (далі – НПА). Саме цей тип судових справ покликаний забезпечити дотримання верховенства права у державі та захист прав широкого кола громадян при цьому гарантуючи стабільність правового регулювання.

У цьому контексті необхідним є врахування у праві України стандартів Європейського Союзу. Така гармонізація сприятиме не лише узгодженню законодавства, але й забезпеченню його ефективного застосування на практиці, що відповідає очікуванню українського суспільства та міжнародним зобов'язанням нашої держави. Враховуючи викладене, вважаємо за доцільне здійснити дослідження стандартів оскарження НПА на рівні ЄС. Окрему увагу звернемо на практику Суду Європейського Союзу (далі – Суд ЄС), оскільки його рішення формують правові підходи до тлумачення та застосування діючих норм, в тому числі тих, які регулюють процедури оскарження НПА.

Європейський Союз приділяє значну увагу дотриманню правових гарантій, що дозволяють громадянам ефективно захищати свої права в межах судового оскарження. Ці стандарти базуються, серед іншого, на принципах законності, прозорості, доступності та ефективності, які забезпечують баланс між інтересами держави та правами індивіда. Аналіз стандартів ЄС у цій сфері є важливим для розуміння оптимальних механізмів правового захисту, які Україна може імплементувати. Це також, сприятиме формуванню візії напрямків розвитку правової системи України, забезпечення відповідності права України стандартам Європейського Союзу.

Ключові слова: європейська інтеграція, судове оскарження, нормативно-правовий акт, європейські стандарти, гармонізація права.

Baran S.I. KEY STANDARDS OF JUDICIAL REVIEW OF NORMATIVE LEGAL ACTS IN THE EUROPEAN UNION

The European path of Ukraine and its development towards the European Union (EU) is indisputable and strategic for the development of the national legal system. The preamble of the Constitution of Ukraine confirms the European identity of the Ukrainian people and the irreversibility of Ukraine's European and Euro-Atlantic course. In this context, adapting the legislation to European standards becomes critical, especially concerning procedural approaches to judicial review of normative legal acts (NLA). Such cases are intended to ensure the rule of law and protect citizens' rights.

In this context, it is necessary to take into account the legal standards of the European Union. Such harmonization will not only align the legislation but also ensure its effective application in practice, meeting the expectations of Ukrainian society and the state's international obligations. Considering this, we deem it appropriate to study the standards of NLA appeal at the EU level. Particular attention will be given to the practice of the European Court of Justice, as its decisions shape legal approaches to the interpretation and application of norms, including those regulating the procedures for challenging NLAs.

The European Union pays significant attention to legal guarantees that allow citizens to effectively protect their rights in judicial reviews. These standards are based, among other things, on the principles of legality, transparency, accessibility, and effectiveness, which ensure a balance between state interests and individual rights. Analyzing EU standards in this area is crucial for understanding the optimal mechanisms of legal protection that Ukraine can implement, based on this experience. This will also help shape a clear vision of the development of Ukraine's legal system in this area to ensure its alignment with EU standards.

Key words: European integration, judicial review, regulatory legal act, European standards, legal harmonization.

Постановка проблеми. Європейська інтеграція України передбачає не лише формальну адаптацію законодавства до *acquis* ЄС, але й глибоку трансформацію правових механізмів, що забезпечують ефективний судовий контроль за діяльніс-

тю органів державної влади. У цьому контексті особливої ваги набуває процедура судового оскарження нормативно-правових актів.

Наразі в Україні існують виклики у сфері судового контролю за законністю НПА, зокрема щодо

ефективності процедури їх оскарження, доступу до правосуддя, забезпечення належного балансу між стабільністю правової системи та можливістю оскарження нормативного регулювання у випадку його невідповідності правовим вимогам. Водночас, Європейський Союз напружував дієві підходи до судового перегляду таких актів, ці підходи ґрунтуються на принципах правової визначеності, пропорційності та доступу до правосуддя. З огляду на зазначене, виникає необхідність детального дослідження стандартів ЄС у сфері судового оскарження нормативно-правових актів та можливостей їх імплементації в українську правову систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявний науковий доробок демонструє певний інтерес до європейських стандартів оскарження НПА. Зокрема, у статті «Європейські стандарти у сфері оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень» Д. В. Лученко значною мірою зосереджується на практиці Європейського суду з прав людини, розглядаючи доступ громадян до правосуддя у справах про оскарження рішень, дій або бездіяльності органів влади, а також, на стандартах Ради Європи у цій сфері[5]. С. В. Кальченко у своїх дослідженнях підкреслює важливість європейських стандартів у процесі оскарження порушень виборчого законодавства[2]. М. А. Бояринцева вивчає можливості запозичення європейських стандартів адміністративного судочинства в Україні для покращення судової практики та підвищення її ефективності[1]. В. В. Решота у статті «Європейські стандарти адміністративної юстиції» проаналізував європейські стандарти адміністративного судочинства, що є мінімальними вимогами для країн-членів ЄС і Ради Європи з метою захисту суб'єктивних публічних прав громадян. У згаданій статті, зокрема розглянуто: право на справедливий судовий розгляд, ефективний засіб правового захисту та принцип законності. Серед іншого, В. В. Решота наголосив на важливості адміністративної юстиції у забезпеченні верховенства права та захисту прав людини в Європі[9].

У свою чергу ця стаття буде сфокусована на детальному аналізі стандартів ЄС, що стосуються судового оскарження саме нормативно-правових актів, ми розглянемо наявне правове регулювання і практику його застосування, специфічні підходи до оскарження НПА. У результаті проведення цього дослідження буде запропоновано конкретні рекомендації щодо вдосконалення досліджуваного процесу в Україні з урахуванням європейських стандартів.

Метою статті є аналіз стандартів ЄС у сфері судового оскарження нормативно-правових актів та вивчення можливостей їх адаптації в українській правовій системі.

Виклад основного матеріалу. Правові підвалини стандартів судового оскарження НПА у ЄС закладає Договір про функціонування Європейського Союзу (далі – Договір ЄС) [3]. Так, у статтях 263 та 267 цього договору описано право фізичних і юридичних осіб оскаржувати законність актів інституцій ЄС, зокрема нормативно-правових актів.

Стаття 263 Договору ЄС зокрема визначає:

1. Повноваження Суду Європейського Союзу перевіряти законність певних рішень, ухвалених органами ЄС. Зокрема, Суд ЄС може переглядати правомірність законодавчих актів, а також актів, прийнятих Радою, Комісією та Європейським центральним банком, крім рекомендацій та висновків, які не мають обов'язкової юридичної сили. Суд ЄС також здійснює контроль за правомірністю актів Європейського Парламенту, якщо вони створюють правові наслідки для третіх сторін. Крім цього, перевірка поширюється на акти, ухвалені органами, службами та агенціями ЄС, що також можуть впливати на права або обов'язки осіб або суб'єктів поза межами інституцій ЄС[3].

2. Будь-яка фізична чи юридична особа має право ініціювати провадження з метою оскарження рішення, яке прямо адресоване їй, або ж рішення, що безпосередньо й особисто зачіпає її інтереси. Крім того, особа може оскаржити регуляторний акт, який стосується її безпосередньо та не потребує додаткових заходів для його виконання [3].

Відповідно до статті 264 Договору ЄС, якщо позов добре обґрунтовано, Суд ЄС визнає такий акт нікчемним. У той же час, якщо Суд ЄС вважає це необхідним, він окремо зазначає, які наслідки акту, проголошеного нікчемним, вважатимуться діючими після визнання акта нікчемним.

Із викладеного розуміємо, що якщо Суд ЄС вирішує, що оскаржений акт суперечить діючому законодавству ЄС, він проголошує його нікчемним. Це означає, що такий акт втрачає юридичну силу. Однак наслідки цього рішення не завжди є автоматичними чи повними. Суд ЄС має право вирішити, які саме наслідки акта, проголошеного нікчемним, залишаються діючими.

Якщо акт вже мав значний вплив (наприклад, регулював ринок чи впливав на права людей), Суд ЄС може вирішити, що дії, які були здійснені на основі цього акта, залишаються чинними. Такі заходи вживаються для того, щоб уникнути правового вакууму або серйозних негативних наслідків для правопорядку, що вже існують. Ці рішення особливо важливі у випадках, коли повне анулювання акта могло б порушити стабільність правопорядку або створити проблеми для інших учасників ринку чи громадян. Таким чином, стаття 264 Договору ЄС зазначає, що, скасовуючи акт, Суд ЄС може визначити, як його рішення вплине на загальну ситуацію, зберігаючи при цьо-

му баланс між дотриманням закону та стабільністю правовідносин.

Розглядаючи конкретний приклад застосування такого припису варто згадати справу Суду ЄС “Commission v. Council (C-295/90)” [7]. У цій справі Європейська Комісія (далі – Комісія) оскаржувала рішення Ради ЄС, яке стосувалося регулювання рибальства у водах ЄС. Комісія стверджувала, що Рада ЄС перевищила свої повноваження, прийнявши це рішення, адже регулювання у сфері рибальства належить до компетенції Комісії. Суд ЄС погодився з аргументами Комісії та визнав, що Рада ЄС дійсно перевищила свої повноваження. Проте повне і негайне анулювання оскаржуваного акта могло б створити правовий вакуум, який негативно вплинув би на рибальський сектор у ЄС. Щоб уникнути таких наслідків, Суд ЄС вирішив, що рішення і дії, здійснені на підставі оскаржуваного акта, залишаються чинними до ухвалення нового законного рішення. Ця справа є важливою, оскільки вона показує як Суд ЄС забезпечує правову визначеність, навіть визнаючи акти нікчемними. Таким чином Суд ЄС враховує практичні наслідки своїх рішень, щоб уникнути хаосу в регулюванні або створення правового вакууму.

Ще одна справа, яку варто розглянути у цьому контексті – “Inuit Tapiriit Kanatami and Others v. European Parliament and Council of the European Union” [6]. У рішенні по цій справі міститься роз’яснення поняття «regulatory act» у контексті статті 263 Договору ЄС. У цьому випадку позивачі (організації, що захищали інтереси корінних народів Канади) оскаржили регламент Європейської Комісії. Цей регламент, на їхню думку, мав негативний вплив на довкілля. Питання, яке виникло, полягало в тому, чи є цей акт «regulatory act» у розумінні статті 263 Договору ЄС, що дає можливість оскарження в Суді ЄС.

Суд розглянув питання того, як треба розуміти термін «regulatory act» у розумінні Договору ЄС. Зрештою вирішив, що це нормативно-правовий акт, який має загальний характер, але не є законодавчим актом. Тобто не є таким, що приймається спільно Європейським Парламентом та Радою ЄС. Відповідно до цього визначення, акти, які приймаються іншими інституціями ЄС, такими як Європейська Комісія, і мають загальний характер, можуть бути оскаржені у Суді ЄС, якщо вони безпосередньо впливають на інтереси осіб.

Також розглянемо справу “Plaumann & Co. v. Commission of the European Economic Community” [8]. Ця справа демонструє критерії, за якими фізичні та юридичні особи можуть оскаржити акти Європейського Союзу в Суді ЄС відповідно до статті 263 Договору ЄС.

Позивачем у цій справі виступала компанія-імпортер цитрусових. Компанія оскаржувала рішення Європейської Комісії, яке змінювало

ставки мита на імпорт цитрусових до ЄС. Позивач вважав, що це рішення негативно впливає на його бізнес і подав позов до Суду ЄС з вимогою визнати акт нікчемним. Основне питання полягало в тому, чи має компанія “Plaumann & Co” право подати такий позов. Згідно зі статтею 263 Договору ЄС, фізичні та юридичні особи можуть оскаржити акти ЄС, але лише в тому випадку, якщо акт має на них безпосередній та індивідуальний вплив. Позивачем стверджувалось, що це рішення прямо вплинуло на його бізнес, а отже, позивач має право оскаржити це рішення.

Однак Суд ЄС відмовив у задоволенні позову. На думку Суду ЄС, акт Комісії мав загальний характер і стосувався всіх осіб, які імпортують цитрусові в ЄС. Суд вважав, що компанія-позивач не виступала індивідуально зацікавленою особою, оскільки її ситуація не відрізнялася від ситуації інших імпортерів цитрусових.

Це рішення визначило два основні критерії для належності позивача у справах про оскарження НПА ЄС:

1. Безпосередній вплив: акт повинен прямо впливати на права позивача.

2. Індивідуальний вплив: акт має мати особливий ефект саме для позивача, відмінний від впливу на інших осіб.

Таким чином, Суд ЄС сформував суворі вимоги для того, щоб особа могла подати позов до Суду ЄС — акт має бути не тільки загальним, але й мати на позивача безпосередній та індивідуальний вплив.

Нагадаємо також, що статтею 267 згаданого договору встановлено механізм попереднього запитування (preliminary ruling), який дозволяє національним судам звертатися до Суду ЄС для тлумачення права ЄС у разі виникнення питань щодо його застосування.

Ще одним актом, що діє в ЄС і стосується проваджень у Суді ЄС є Процедурні правила Суду Європейського Союзу [10]. У цьому акті деталізовано правила, що регулюють процедуру подання позовів до Суду ЄС, в тому числі щодо оскарження нормативно-правових актів та інших правових інструментів, що порушують права громадян або організацій. Цей порядок визначає процедурні стандарти, якими повинен керуватися Суд ЄС, забезпечуючи доступ до правосуддя. Втім, цей акт не передбачає окремих вимог щодо провадження у справах про оскарження нормативно-правових актів.

Відсутність окремих вимог щодо провадження у справах про оскарження нормативно-правових актів у Процедурних правилах Суду ЄС може свідчити про загальний підхід до регулювання судових процесів, де стандарти подачі позовів є універсальними для різних типів справ. Це може вказувати на необхідність гнучкості в застосуванні процедур, що дозволяє Суду ЄС адаптуватися до

різних обставин, забезпечуючи доступ до правосуддя без зайвих обмежень.

Правовий підхід ЄС до оскарження нормативно-правових актів, що дозволяє фізичним та юридичним особам ініціювати провадження на основі прямого і індивідуального впливу актів на їхні права, може слугувати важливим орієнтиром для України.

Цікавий для нас і підхід ЄС, коли частина наслідків актів, навіть після визнання їх нікчемними, залишається в дії. Це дозволяє зберегти правову стабільність та уникнути негативних наслідків для осіб, які вже встигли скористатися такими актами. Видається, що в Україні теж можна застосувати подібну практику для мінімізації правового вакууму, залишаючи в силі певні приписи чи рішення до прийняття нового НПА. Це сприятиме забезпеченню стабільності правовідносин та захисту прав громадян.

Вході гармонізації українського законодавства зі стандартами ЄС у досліджуваній частині варто звернути увагу на підхід до того, хто може виступати позивачем. У ЄС діє правило, що гарантує доступ до суду лише для осіб, чия ситуація суттєво відрізняється від інших, на яких цей НПА також може впливати. Така практика знижує кількість можливих позовів, водночас безпосередньо захищаючи права лише тих, хто має конкретний і особливий інтерес в результатах справи.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що практика судового оскарження нормативно-правових актів у ЄС базується на принципах правової визначеності, ефективного судового контролю та дотримання балансу між державними інтересами і правами громадян. Суд ЄС застосовує чіткі критерії для визначення правомірності позовів, зокрема вимогу безпосереднього та індивідуального впливу акту на позивача.

Особливістю підходу ЄС є можливість збереження окремих наслідків нікчемного акту для уникнення правового вакууму та забезпечення стабільності правовідносин. Крім того, механізм попереднього запитування дозволяє національним судам уточнювати тлумачення норм права ЄС, що сприяє єдності правозастосування. Водночас процедурні правила Суду ЄС не передбачають окремого регулювання процесу оскарження нормативно-правових актів, що підкреслює універсальність судових процедур.

Запозичення європейського досвіду може сприяти вдосконаленню української системи судового оскарження нормативно-правових актів. Зокрема, доцільним є використання досвіду судової оцінки наявності права виступати позивачем у конкретній справі з оскарження НПА чи певної норми права. Важливим також є застосування підходу,

за якого окремі правові наслідки нікчемного акту можуть зберігатися, щоб уникнути правового вакууму та забезпечити реалізацію принципу правової визначеності.

Література

1. Бояринцева М. А. Сучасні європейські стандарти адміністративного судочинства та можливості їх запозичення Україною (на прикладі норм окремих рекомендацій комітету міністрів ради Європи). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. Т. 1, № 17. С. 123–126. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc17/part_1/34.pdf (дата звернення: 10.02.2025).
2. Кальченко С. Структура та джерела європейських стандартів оскарження порушень законодавства про вибори. ВІСНИК НТУУ «КПІ». політологія. соціологія. право. 2013. Т. 19, № 3. С. 150–154. URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2013/3/28.pdf> (дата звернення: 11.02.2025).
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 : станом на 30 берез. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 14.02.2025).
4. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.02.2025).
5. Лученко Д. В. Європейські стандарти у сфері оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Lex portus. 2017. Т. 7, № 5. С. 51–66. URL: https://lexportus.net.ua/vipusk-5-2017/luchenko_d_v_yevropeiski_standarty_u_sferi_oskarzhennia_rishen_dii_ab_bezdiialnosti_subiektiv_vladnykh_povnovazhen.pdf (дата звернення: 12.02.2025).
6. Judgment of Court of Justice of the European Union of 03.10.2013 in no. C583/11 P. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62011CJ0583> (date of access: 10.02.2025).
7. Judgment of Court of Justice of the European Union of 07.07.1992 in no. C-295/90. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61990CJ0295> (date of access: 10.02.2025).
8. Judgment of Court of Justice of the European Union of 15.07.1963 in no. 25–62. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61962CJ0025> (date of access: 11.02.2025).
9. Reshota V. European standards of administrative justice. Visnyk of the Lviv University. Series Law. 2023. № 77. С. 203–212. URL: <https://doi.org/10.30970/vla.2023.77.203> (date of access: 20.02.2025).
10. Rules of Procedure of the Court of Justice : Rules of procedure of 12.09.2012. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012Q0929\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012Q0929(01)) (date of access: 06.02.2025).

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.10>**М. А. Глушко**

аспірант кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0009-0008-5121-4742

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Стаття присвячена проблемам інформаційного забезпечення представницьких органів місцевого самоврядування в Україні, зокрема в умовах сучасних викликів, спричинених розвитком інформаційних технологій та воєнним станом. В умовах інформаційного суспільства представницькі органи місцевого самоврядування виконують ключову роль у забезпеченні ефективної комунікації між громадянами та владою, а також у реалізації місцевої політики. Однак, стрімкий розвиток цифрових технологій, нові цифрові платформи та збільшення вимог до обробки інформації ставлять під сумнів ефективність традиційних моделей інформаційного забезпечення, що призводить до необхідності оновлення практик управління.

Актуальність дослідження обумовлена низкою факторів, зокрема зростанням обсягів інформаційних потоків, появою нових цифрових платформ та вимог до оперативності обробки даних, що створюють суттєві виклики для органів місцевого самоврядування. Особливо це питання стало важливим після повномасштабного вторгнення Російської Федерації, яке дестабілізувало інформаційне поле України та перетворило інформаційні ресурси на важливий інструмент війни.

Стаття детально аналізує існуючі проблеми в інформаційному забезпеченні, такі як фрагментація інформаційного простору, відсутність інтегрованих інформаційних систем та єдиних стандартів обробки даних, а також низький рівень цифрової грамотності серед співробітників органів місцевого самоврядування. У висновках підкреслюється необхідність комплексного підходу до цифровізації, модернізації нормативно-правового забезпечення, а також підвищення рівня цифрової грамотності, щоб забезпечити ефективне управління та прозорість процесів.

Дослідження вказує на важливість адаптації управлінських процесів до цифрових реалій, зокрема в умовах воєнного стану, коли інформаційне забезпечення стає важливим фактором для прийняття оперативних рішень і забезпечення національної безпеки. Виконане дослідження є актуальним та має на меті сприяти подальшому розвитку стратегії реформування державного управління, що забезпечить сталий розвиток і підвищення довіри громадян до місцевої влади.

Ключові слова: інформація, інформаційне забезпечення, органи місцевого самоврядування, забезпечення, цифровізація.

Hlushko M. A. INFORMATION SUPPORT FOR LOCAL GOVERNMENTS IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION

The article is devoted to the problems of information provision in the representative bodies of local self-government in Ukraine, particularly under the contemporary challenges posed by the development of information technologies and the wartime situation. In the context of an information society, these representative bodies play a key role in ensuring effective communication between citizens and authorities, as well as in the implementation of local policies. However, the rapid advancement of digital technologies, the emergence of new digital platforms, and the increasing demands for data processing call into question the effectiveness of traditional models of information provision, thereby necessitating an update of management practices.

The relevance of the study is determined by a number of factors, including the growth in the volume of information flows, the emergence of new digital platforms, and the need for timely data processing—all of which pose significant challenges for local self-government bodies. This issue has become particularly critical following the full-scale invasion by the Russian Federation, which destabilized Ukraine's information environment and transformed informational resources into an important instrument of warfare.

The article provides a detailed analysis of the existing problems in information provision, such as the fragmentation of the information space, the lack of integrated information systems and unified data processing standards, as well as the low level of digital literacy among the staff of local self-government bodies. In the conclusions, the necessity of adopting a comprehensive approach to digitalization, modernizing the normative and legal framework, and enhancing digital literacy is emphasized to ensure effective governance and transparency of processes.

The article underscores the importance of adapting management processes to digital realities, particularly in wartime conditions, when information provision becomes a crucial factor in making timely decisions and ensuring national security. Overall, the conducted research is timely and aims to contribute to the further development of a strategy for reforming public administration that will secure sustainable development and enhance citizens' trust in local authorities.

Key words: information, information support, local governments, provision, digitalization.

Постановка проблеми. У сучасних умовах інформаційного суспільства представницькі органи місцевого самоврядування відіграють ключову

роль у забезпеченні ефективної комунікації між владою та громадськістю, а також у формуванні реалізації місцевої політики. Разом із тим, стрім-

кий розвиток інформаційних технологій поставив під сумнів ефективність традиційних моделей інформаційного забезпечення цих органів.

Різке зростання обсягів інформаційних потоків, поява нових цифрових платформ та зростаючі вимоги до оперативності обробки даних створюють суттєві виклики, що потребують глибокого аналізу та адаптації. Особливо гостро ці проблеми набули після повномасштабного вторгнення Російської Федерації, що значно дестабілізувало інформаційне поле держави. В умовах воєнного конфлікту інформаційні ресурси стають не лише засобом підтримки управлінських рішень, а й важливим інструментом інформаційної війни.

Водночас спостерігається суттєвий розрив між потенціалом сучасних інформаційних технологій та реальними практиками їх впровадження в діяльність представницьких органів місцевого самоврядування. Відсутність інтегрованих інформаційних систем, єдиних стандартів обробки та розповсюдження даних призводить до фрагментації інформаційного простору. Недостатній рівень цифрової грамотності серед співробітників, обмежені фінансові ресурси та бюрократичні перепони значно уповільнюють запровадження інноваційних технологій, що негативно впливає на доступність, своєчасність і достовірність інформації. Ці чинники критично впливають на прозорість управлінських процесів та довіру громадськості.

Таким чином, існує нагальна потреба в детальному аналізі проблем інформаційного забезпечення представницьких органів місцевого самоврядування з метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків та розробки заходів щодо їх усунення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інформаційного забезпечення представницьких органів місцевого самоврядування та його роль у прийнятті управлінських рішень стали предметом досліджень численних науковців, зокрема В. Авер'янова, І. Арістова, О. Дегтяр, Н. Діденка, І. Древицької, С. Запари, Н. Капітаненко, Р. Калюжного, Р. Ковалю, Н. Мельтюхової, Т. Сергієнка, С. Телешуна, В. Тертички, С. Чукута та інших. Результати цих досліджень підтверджують важливість своєчасного та достовірного обміну інформацією не лише для повсякденної роботи місцевих рад, а й для забезпечення національної безпеки та стабільності в умовах кризи.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток місцевого самоврядування в Україні неможливий без належного інформаційного забезпечення діяльності його представницьких органів. Відповідно до статті 140 Конституції України, місцеве самоврядування є гарантованим правом територіальних громад на самостійне вирішення питань місцевого значення [1]. Представницькі органи – сільські, селищні та міські ради – не лише ухвалюють управлінські рішення, а й фор-

мують, аналізують та поширюють інформацію, що впливає на всі аспекти життєдіяльності громади. Саме тому інформаційне забезпечення виступає як одна з ключових складових функціонування органів публічної влади.

Для подальшого розгляду сутності поняття «інформаційне забезпечення» варто зазначити, що в законодавстві України немає чіткого визначення цього терміну. Проте його елементи присутні в ряді нормативно-правових актів, що регулюють діяльність органів місцевого самоврядування та публічної влади. За думкою доктора юридичних наук Р. В. Калюжний, інформаційне забезпечення – це сукупність організаційних, правових і технічних заходів, спрямованих на збір, обробку, зберігання, передачу та використання інформації в інтересах ефективного управління [2, с. 10].

Подібну концепцію висунув і В. М. Бебик, який розглядає інформаційне забезпечення як систему методів і засобів, що забезпечують своєчасне та достовірне отримання необхідних даних для ухвалення управлінських рішень [3, с. 48].

За визначенням М. Ю. Дітковської, інформаційне забезпечення охоплює процеси підготовки та надання спеціально опрацьованої інформації, яка використовується для розв'язання управлінських, наукових, технічних та інших завдань відповідно до етапів їхнього виконання [4, с. 341].

Історично поняття «інформаційне забезпечення» формувалося під впливом розвитку інформаційних технологій та управлінських практик. Його витоки можна простежити в працях західних учених, коли поняття почало набувати актуальності завдяки розвитку інформаційного суспільства та впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій у державне управління.

Вперше ця концепція активно розвивалася у 50-х–60-х роках ХХ століття в умовах появи систем електронного управління та перших автоматизованих інформаційних систем.

У західній науковій традиції поняття «інформаційне забезпечення» тісно пов'язане з концепціями «інформаційного менеджменту» (Information Management) та «електронного уряду» (e-Government) [5].

Зокрема, Г. Лассвелл [Lasswell, 1956] наголошував, що якість ухвалених управлінських рішень безпосередньо залежить від ефективного збирання, обробки та аналізу інформації [6].

Таким чином, історичний розвиток поняття «інформаційне забезпечення» відображає еволюцію від базових інформаційних технологій до сучасних інтегрованих систем управління, що є невід'ємною складовою ефективного державного управління.

У ХХ столітті розвиток інформаційних систем спричинив появу концепції інформаційного менеджменту, що заклала основу для сучасного

розуміння цього явища. На міжнародному рівні поняття інформаційного забезпечення набуває додаткових вимірів. У країнах Європейського Союзу воно розглядається як комплекс заходів, спрямованих на створення, обробку, передачу та використання інформації для забезпечення ефективності управлінських процесів, що є невід'ємною частиною цифрової трансформації державного управління [7].

У США концепція регламентована Законом про свободу інформації (Freedom of Information Act) та іншими нормативними актами, що забезпечують доступ громадян до даних, створених державними органами. Порівняльний аналіз цих підходів дозволяє виявити спільні риси та відмінності у трактуванні поняття «інформаційне забезпечення» в різних правових і культурних контекстах.

У світлі зазначених міжнародних підходів до поняття «інформаційне забезпечення», що відображають як спільні риси, так і відмінності в трактуванні цього терміну, виникає необхідність адаптації цих моделей до національних реалій. Це створює передумови для формування цілісної стратегії, яка сприятиме модернізації державного управління в Україні.

Особливу увагу слід приділити аналізу Стратегії реформування державного управління в Україні на період 2022–2025 років, спрямованої на створення сучасної сервісної та цифрової держави, що відповідатиме європейським стандартам і забезпечуватиме ефективний захист інтересів громадян [8]. У цій стратегії акцент робиться на інтеграції цифрових технологій у діяльність органів державного управління, зокрема представницьких органів місцевого самоврядування, які виконують функцію зв'язку між владою та громадськістю. Передбачалося, що впровадження єдиних інформаційних систем, автоматизація внутрішніх процесів та розвиток електронного документообігу створять умови для своєчасного та достовірного обміну інформацією, що сприятиме підвищенню прозорості управління та оперативності прийняття рішень.

Водночас, у контексті сучасних соціально-економічних та політико-правових трансформацій, а також з огляду на виклики, спричинені воєнним станом, реалізація цієї стратегії набуває ще більшої актуальності. З одного боку, модернізація інформаційного забезпечення може сприяти підвищенню ефективності управлінських процесів, а з іншого — її недостатня імплементація створює низку ризиків для функціонування представницьких органів місцевого самоврядування. На думку низки дослідників, своєчасний і достовірний обмін інформацією є критично важливим не лише для повсякденної роботи місцевих рад, але й для забезпечення національної безпеки та стабільності в умовах кризи [9].

Проте аналіз останніх моніторингових звітів та наукових досліджень свідчить, що реалізація стратегії здійснюється неповноцінно: деякі напрямки цифровізації, зокрема автоматизація внутрішніх процесів та впровадження електронного документообігу, реалізуються лише частково і нерівномірно в різних регіонах, що створює розрив між запланованими цілями та фактичними результатами [10].

Сучасна практика також свідчить, що фрагментація інформаційного простору є однією з основних перешкод для ефективного управління. Відсутність єдиних стандартів обробки, зберігання та розповсюдження даних призводить до затримок у надходженні необхідної для прийняття управлінських рішень інформації, що не завжди є повною чи достовірною [11]. Саме роздрібненість та неузгодженість інформаційних суб'єктів і систем, що ускладнює ефективний обмін даними між різними підрозділами та зовнішніми структурами призводить до дублювання інформації, затримок у прийнятті рішень та зниження загальної ефективності управління.

Низький рівень цифрової грамотності серед співробітників місцевих органів самоврядування обмежує можливості використання сучасних технологій, що негативно позначається на якості надання публічних послуг.

Особливо гостро зазначені проблеми набувають в умовах воєнного стану. Своєчасний доступ до критично важливої інформації в умовах збройного конфлікту є вирішальним чинником для забезпечення громадського порядку, захисту інтересів громадян та загальної національної безпеки. Незважаючи на те, що Закон України «Про правовий режим воєнного стану» безпосередньо не містить положень щодо цифровізації чи інтегрованих інформаційних систем, вимоги цього закону щодо оперативного інформування населення створюють потребу в сучасних цифрових рішеннях [12]. Проте в Україні вже здійснюються кроки в цьому напрямку. Наприклад, затверджено Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери, яка об'єднує електронні інформаційні ресурси системи соціального захисту населення на основі спільних підходів, стандартів і технологій. [13]

Це сприяє централізації збору, обробки та зберігання даних, що покращує ефективність надання соціальних послуг. Саме швидкість та точність передачі інформації набувають критичного значення для забезпечення безпеки громадян та оперативного реагування органів місцевого самоврядування на виклики кризових ситуацій.

Не менш актуальною є проблема адаптації нормативно-правової бази до сучасних вимог цифрової трансформації. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про

державну службу»», спрямований на вдосконалення процедури вступу та підвищення кваліфікації державних службовців, досі не отримав остаточного ухвалення, що негативно впливає на впровадження цифрових рішень і підриває механізми забезпечення інформаційного обміну. Цей фактор створює правові бар'єри, які стримують процес модернізації управлінської системи в цілому.

Висновки. Отже, незважаючи на амбітні наміри та стратегічно важливі заявлені цілі, Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки не була реалізована у повному обсязі. Основними проблемами залишаються недостатня інтеграція цифрових технологій, організаційні та кадрові перепони, а також затримки у вдосконаленні нормативно-правового забезпечення. Ці чинники суттєво впливають на здатність представницьких органів місцевого самоврядування здійснювати своєчасний і достовірний обмін інформацією, що, у свою чергу, знижує ефективність управлінських процесів і підриває довіру громадян до місцевої влади.

Враховуючи зазначені проблеми, необхідно посилити зусилля у напрямку цифровізації та модернізації нормативно-правового регулювання, а також забезпечити підвищення рівня цифрової грамотності серед кадрів. Лише комплексний підхід дозволить створити сучасну систему інформаційного забезпечення, яка відповідатиме європейським стандартам, забезпечуватиме відкритість, оперативність і підзвітність управлінських процесів навіть у кризових умовах, що є особливо актуальним у сучасний військовий період.

Провівши дослідження, ми погоджуємося з думкою науковців, які підкреслюють, що ефектне інформаційне забезпечення представницьких органів місцевого самоврядування є критично важливим для прийняття виважених управлінських рішень, підвищення рівня відкритості та підзвітності влади, а також забезпечення сталого розвитку громад.

Зокрема, ми підтримуємо позицію дослідників, які наголошують на необхідності комплексного підходу до модернізації інформаційної політики, що включає впровадження інтегрованих інформаційних систем, автоматизацію документообігу, підвищення цифрової грамотності серед співробітників органів місцевого самоврядування та усунення нормативно-правових перешкод.

Окрім того, ми поділяємо висновки науковців про те, що стрімкий розвиток інформаційних технологій потребує адаптації управлінських процесів до цифрових реалій, а в умовах воєнного стану інформаційне забезпечення набуває ще більшого значення, адже воно відіграє ключову роль у забезпеченні оперативного прийняття рішень,

ефективної комунікації з громадськістю та підтримці інформаційної безпеки держави.

Таким чином, лише через системне впровадження цифрових технологій та адаптацію управлінських процесів до нових умов можна забезпечити ефективне функціонування органів місцевого самоврядування, що сприятиме розвитку демократичних процесів та підвищенню довіри громадян до влади.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
2. Калюжний Р. А. Інформаційному суспільству України – інформаційне законодавство (щодо питань реформування законодавства у сфері суспільних інформаційних відносин) / Р. А. Калюжний, В. Д. Гавловський, М. В. Гуцалюк, В. С. Цимбалюк. Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. 2001. № 2. С. 7–11.
3. Бебик, В. М. «Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації.» *Інформація і право* 1(2011): 41–49, с. 48. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Infpr_2011_1_11.pdf
4. Дітковська М. Ю. Аналіз системи інформаційного забезпечення органу державної влади на регіональному рівні. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. 2012. № 4. С. 339–343, с. 341. URL: <https://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/10499/1413.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. E-Government Act of 2002 (Public Law 107-347; December 17, 2002). URL: <https://www.congress.gov/107/plaws/publ347/PLAW-107publ347.pdf>
6. Lasswell H. D. (1956). *The Decision Process: Seven Categories of Functional Analysis*. University of Maryland. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Decision_Process.html?id=RKgdAAAAMAAJ&redir_esc=y
7. Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2024р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-p#Text>
8. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-p#n9>
9. Антонова О. В., Дрешпак В. М. Інформаційно-аналітична сфера державно-управлінської діяльності на місцевому рівні. Державне управління: теорія та практика. 2007. Випуск 1. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej5/txts/07aovrsf>
10. П. Шпиґа, Ю. Карпенко. «Відповідність стратегії реформування державного управління України вимогам регламенту Кабінету Міністрів». *Аспекти публічного управління* 11.4 (2023р.): с. 21–27. URL: https://www.researchgate.net/publication/378474321_Vidpovidnist_strategii_reformuvanna_derzavnogo_

upravlina_Ukraini_vimogam_reglamentu_Kabinetu_Ministriv

11. О.М. Солодка. Організаційно-правові аспекти взаємодії держав у глобальному інформаційному просторі. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*, 2022р. (1-3 (34-36)), с. 113-120. URL: <https://journals.urau.ua/ispss/article/download/291521/284944>

12. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

13. Про затвердження Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери. Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 14.04.2021р. № 404. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-п#Text>

УДК 336.22:351.86:355(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.11>

Т.О.Голоядова
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-4864-1312

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ ЗГІДНО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Розглянуто та проаналізовано правові аспекти вдосконалення податкового контролю в Україні згідно міжнародних стандартів.

Звернено увагу на те, що державна податкова служба України є основним органом фінансового контролю у сфері формування публічних фондів грошових коштів, що забезпечують функціонування держави. Відповідно до Податкового кодексу України, норми якого регулюють відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зазначено, що Кодексом визначено вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення податкового законодавства. Як встановлено, податковий контроль це система заходів, що вживаються контролюючими органами та координуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. Відомо, що податковий контроль здійснюється шляхом ведення обліку платників податків; інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів; перевірок та звірок відповідно до вимог ПКУ, а також перевірок щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Доведено, що основною метою податкового контролю є забезпечення законності та фінансової дисципліни у сфері надходження податкових платежів до публічних грошових фондів. В статті визначено основні методи податкової оптимізації податків, що використовуються в складний воєнний час. Звернено увагу на оскарження результатів податкових перевірок та судову практику Верховного суду України.

Ключові слова: податковий контроль, фінансова дисципліна, податковий орган, платник податків, методи податкової оптимізації, податкова перевірка.

Goloyadova T.O. LEGAL ASPECTS OF IMPROVING TAX CONTROL IN UKRAINE IN ACCORDANCE WITH INTERNATIONAL STANDARDS

The legal aspects of improving tax control in Ukraine in accordance with international standards are considered and analyzed.

Attention is drawn to the fact that the State Tax Service of Ukraine is the main body of financial control in the field of formation of public funds of funds that ensure the functioning of the state. In accordance with the Tax Code of Ukraine, the norms of which regulate relations arising in the field of collection of taxes and fees, it is noted that the Code defines an exhaustive list of taxes and fees collected in Ukraine and the procedure for their administration, taxpayers of taxes and fees, their rights and obligations, the competence of controlling bodies, the powers and obligations of their officials during the administration of taxes and fees, as well as liability for violation of tax legislation. As established, tax control is a system of measures taken by regulatory authorities and coordinated by the central executive body that ensures the formation and implementation of state financial policy, in order to control the correctness of the calculation, completeness and timeliness of payment of taxes and fees, as well as compliance with legislation on the regulation of cash circulation, settlement and cash transactions, patenting, licensing and other legislation, control over which is entrusted to regulatory authorities. It is known that tax control is carried out by keeping records of taxpayers; information and analytical support for the activities of regulatory authorities; inspections and reconciliations in accordance with the requirements of the Tax Code, as well as inspections of compliance with legislation, control over which is entrusted to regulatory authorities.

It is proved that the main purpose of tax control is to ensure legality and financial discipline in the field of receipt of tax payments to public funds. The article identifies the main methods of tax optimization of taxes used in difficult wartime. Attention is paid to the appeal of the results of tax audits and the judicial practice of the Supreme Court of Ukraine.

Key words: tax control, financial discipline, tax authority, taxpayer, tax optimization methods, tax audit.

Прагнення України увійти до Європейського Союзу вимагає узгодженості національного податкового законодавства до законодавчих вимог у сфері оподаткування, що існують у ЄС. Контролюючі органи України у сфері оподаткування попереджають, виявляють, забезпечують, припиняють порушення податкового законодавства платниками податків та зборів. Дослідженню теоретичних про-

blem визначення змісту податкового контролю та механізму його реалізації в науковій літературі присвятили свої праці такі автори, як: Ф. Ф. Бутинець, О. Д. Василик, Л. К. Воронова, Л. М. Касьяненко, М. П. Кучерявенко, Т. А. Латковська, Л. А. Савченко, В. К. Савчук, Л. С. Шатковська та інші.

Контроль, зазначає Т. А. Латковська – це функція управління, тобто система спостереження та

перевірки процесу функціонування відповідного об'єкта з метою встановлення відхилення його від заданих параметрів. Вчена додає, що контроль – це система спостереження та перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням, встановлення результатів управлінського впливу на керований об'єкт, виявлення відхилень, допущених у ході виконання цих рішень [6, с. 69–70].

Основною метою податкового контролю є забезпечення законності та фінансової дисципліни у сфері надходження податкових платежів до публічних грошових фондів. Державна податкова служба України є основним органом фінансового контролю у сфері формування публічних фондів грошових коштів, що забезпечують функціонування держави [4].

Однією з найбільш ефективних форм здійснення податкового контролю Державною податковою службою України є перевірки. Саме податкові перевірки передбачають формування висновку щодо достовірності фінансової звітності. Податковий кодекс України визначає податкову перевірку як спосіб податкового контролю, але не містить нормативного закріплення її як попереджувального примусового заходу. При цьому, завдяки податковим перевіркам контролюючі органи попереджають, виявляють, забезпечують, припиняють порушення податкового законодавства платниками податків

Сьогодні особливо важливим та актуальним є питання, пов'язані з визначенням методів податкової оптимізації податків, що використовуються в складний воєнний час.

Відповідаючи на питання щодо податкової оптимізації, зазначимо, що поняття податкової оптимізації слід розглядати через зменшення розміру податкового зобов'язання шляхом ціле-направлених правомірних дій платника податку, що включають в себе повне використання всіх наданих законодавством пільг, податкових звільнень та інших законних переваг. При оптимізації задіють пільги, що надані законодавством, зокрема, застосування спрощеної системи оподаткування, сплата ПДВ за пільговою ставкою, податкові послаблення тощо. Основні методи податкової оптимізації включають в себе різноманітні стратегії та інструменти, які дозволяють мінімізувати податкові зобов'язання при дотриманні норм законодавства. Серед них можна виділити наступні:

вибір оптимальної організаційно-правової форми підприємства. Оцінюючи переваги та недоліки різних організаційно-правових форм можна дозволити вибрати ту, яка найбільше підходить для бізнесу з погляду на сплату податків;

вибір системи оподаткування. Перехід на спрощену систему оподаткування (як, правило, для малих підприємств) або застосування спеціальних

податкових режимів може значно знизити податковий тиск;

оптимізація структури доходів і витрат. Планування доходів і витрат з урахуванням податкових пільг, можливість використання амортизації, витрат на НДДКР, витрат на маркетинг та рекламу;

інвестування в активи з податковими пільгами. Вкладення в інвестиційні проекти, що дають податкові пільги, наприклад, в екологічні чи інноваційні сфери;

податкові кредити та пільги. Використання доступних податкових кредитів, пільг для певних секторів бізнесу або інвестиційних програм;

перерозподіл доходів серед членів підприємства. Наприклад, якщо члени підприємства є фізичними особами, можна застосовувати оптимізацію через перерозподіл дивідендів чи інших доходів з урахуванням податкових ставок;

офшорні компанії та міжнародне оподаткування. Створення компаній в юрисдикціях з низькими податками або податковими пільгами для міжнародної діяльності;

коригування фінансової звітності. Використання різних методів для коригування звітності, таких як заниження вартості активів, застосування різних методів амортизації тощо;

передача активів (трансфертне ціноутворення). Оптимізація через налаштування трансфертних цін між підрозділами або компаніями в різних країнах з різними податковими ставками;

податкове планування та консультації з експертами. Використання послуг податкових консультантів або спеціалістів для складання ефективних податкових стратегій з урахуванням змін у законодавстві та можливих пільг.

Враховуючи те, що податкову оптимізацію потрібно проводити з обережністю, щоб уникнути порушення податкового законодавства, необхідно завжди консультуватися зі спеціалістами в цій сфері.

Таким чином, досліджуючи основні методи податкової оптимізації, стикаємося з такими діями, коли прибуток компанії у вигляді витрат виводиться на фізичних осіб-підприємців з оподаткуванням за системою єдиного податку. Такий метод дозволяє зменшити базу оподаткування податком на прибуток в підприємстві на загальній системі оподаткування. Це може бути і формування прибутку в компаніях, зареєстрованих в юрисдикціях з більш вигідною системою оподаткування, ніж українська, при міжнародних операціях за умови побудови власником ланцюга з контрольованих операцій. Це те, що було відомо широкому загалу під спільною назвою «офшори». Але дана схема є дуже ризиковою з огляду на те, що державна податкова служба України може зробити донарахування податків. Ще один метод еконо-

мії на сплаті податків за працевлаштованих робітників шляхом оформлення таких робітників, як суб'єктів підприємницької діяльності на спрощеній системі оподаткування. Юридична особа чи фізична особа-підприємець може самостійно обрати спрощену систему оподаткування та реєструються платником єдиного податку в порядку гл. 1 Податкового Кодексу України п.п. 291.3. [1].

Це широко використовується на ринку ІТ-послуг в Україні.

Ухиленням від сплати податків є неподання або неповне подання платниками податків документів, необхідних для обчислення податку, або подання недостовірних документів шляхом зменшення доходу тих чи інших об'єктів оподаткування, незаконного отримання податкових пільг та інших пільг, а також інші порушення законодавства. Неправомірне зменшення податку може бути обумовлено заниженням податкової бази окремої категорії оподаткування. У цьому випадку нарахований податок буде нижчим за фактично нарахований податок. Нарешті, коли платники податків свідомо використовують неправдиву інформацію для подання звітності до податкових органів. За такі дії передбачена податкова, адміністративна та кримінальна відповідальність. Тому не рекомендується розглядати ухилення від сплати податків як спосіб оптимізації оподаткування, оскільки при застосуванні цього методу суб'єкти господарювання будуть нести все більше ризиків.

Для оптимізації податків доцільним також є використання податкових пільг. За Податковим кодексом України податкова пільга надається шляхом: а) податкового вирахування (знижки); б) зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору; в) встановлення зниженої ставки податку та збору; г) звільнення від сплати податку та збору [1].

Отже, платник податків вправі відмовитися від використання податкової пільги (крім податкових пільг з податку на додану вартість) чи зупинити її використання на один або декілька податкових періодів, якщо інше не передбачено цим Кодексом. Податкові пільги, не використані платником податків, не можуть бути перенесені на інші податкові періоди, зараховані в рахунок майбутніх платежів з податків та зборів або відшкодовані з бюджету.

Контролюючі органи України складають зведену інформацію про суми податкових пільг юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та визначають втрати доходів бюджету внаслідок надання податкових пільг. Контролюючі органи в Україні здійснюють контроль за правильністю надання та обліку податкових пільг, а також їх цільовим використанням, за наявності законодавчого визначення напрямів використання (щодо умовних податкових пільг) та своєчасним поверненням коштів, не сплачених до бюджету внаслідок

надання пільги, у разі її надання на поворотній основі. План дій BEPS – це масштабна реорганізація діючої системи міжнародного оподаткування.

Для України імплементація плану дій BEPS покликана підтримати фінансову стабільність в умовах переходу до вільного руху капіталу, підвищити ефективність податкового регулювання та запровадити єдині вимоги до прозорості ведення бізнесу за міжнародними стандартами.

На шляху до імплементації плану протидії BEPS наша країна з 23.07.2018 приєдналась до Багатосторонньої конвенції щодо виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування – Конвенцію MLI. Конвенція MLI дає Україні можливість одночасного внесення змін в усі або деякі діючі Конвенції про уникнення подвійного оподаткування, що значно скорочує тривалі двосторонні переговори з кожною конкретною державою.

Законом надано право як платнику податків, так і контролюючому органу під час перевірок відкрито здійснювати звукозапис, фото-, відео-фіксацію та відповідно використовувати такі записи як підставу для висновків акту перевірки. Також, необхідно звернути увагу на те, що в Україні є чимало випадків, коли посадові особи контролюючих органів необґрунтовано відображали податковий борг, що може мати негативні наслідки для платників податків. Це відбувається через несвоєчасне внесення інформації про адміністративне чи судові оскарження податкових повідомлень-рішень або несвоєчасне рознесення вже сплачених нарахувань

Оскарження результатів податкових перевірок – це процедура, за допомогою якої платник податків може оскаржити неправомірні рішення, які були прийняті податковим органом у процесі проведення податкової перевірки. Основна мета цієї процедури – захист прав та інтересів платників податків від можливих помилок, недоліків або неправомірних дій з боку суб'єкта владних повноважень. Виділяють процедуру адміністративного та судового оскарження.

Для того, щоб у платника податків була змога оскаржити результати податкової перевірки, слід, перш за все, визначити, що саме є підставою для оскарження. Переважна більшість справ, пов'язаних з оскарженням результатів податкових перевірок пов'язані з неправильністю нарахування податковими органами податкових повідомлень-рішень, рішень про арешт активів платника, заборону здійснення операцій з заставними активами платника. Також виникають порушення самого порядку проведення податкових перевірок, як дослідження контролюючими органами питань, які виходять за межі відповідної призначеної перевірки.

Судова практика Верховного суду констатує можливість платника податків посилаючись на порушення податкового органу, допущені ним під час проведення перевірки, якщо платник вважає, що такі порушення зумовлюють протиправність рішень податкового органу, прийнятих за результатами перевірки [2].

Акт перевірки є підставою для прийняття податкового повідомлення-рішення, тому платник податків має право протягом 10 робочих днів подати до податкового органу, заперечення та пояснення, які підтверджують відсутність його вини або ж пом'якшують відповідальність чи звільняють від неї. При цьому, надсилання заперечення не ототожнюється із процедурою оскарження, адже сам по собі акт перевірки не створює для платника податків будь-яких правових наслідків, адже за своєю сутністю акт лише фіксує фактичні дані. Про це вказує і Верховний Суд, наголошуючи, що «акт перевірки, так само, як і відповідь за результатами розгляду заперечень на акт перевірки та інші листи контролюючого органу, направлені на адресу платника податків з приводу оскарження ним акту перевірки, є лише службовими документами контролюючого органу, пов'язаними із збирання податкової інформації, не створюють для платника податків правових наслідків у вигляді зміни (припинення) прав чи встановлення обов'язків, однак, в подальшому можуть враховуватися контролюючим органом при прийнятті актів індивідуальної дії» [3].

Щодо адміністративного оскарження, то протягом 10 робочих днів, що настають за днем отримання платником податків податкового повідомлення-рішення, що оскаржується, платник податків, який не згодний із таким рішенням, може подати скаргу до контролюючого органу вищого рівня або до Державної Податкової Служби України [4].

Проте, процедура адміністративного оскарження має низку, як переваг, так і недоліків. До переваг можна віднести порівняну простоту процедури, оперативність, дешевизну та зменшення навантаження на судову систему. Щодо недоліків, то існують високі ризики необ'єктивного розгляду справи, тому що юрисдикційний орган також належить до владної вертикалі, що й контролюючий орган, який виступає стороною спору.

При цьому, право на оскарження податкових повідомлень-рішень в суді зберігається, якщо платнику податків було відмовлено у задоволенні його вимог після адміністративного оскарження. Проте, якщо платник податків одразу звертається до процедури судового оскарження, то можливість адміністративного оскарження буде втрачена.

Що стосується оскарження результатів податкових перевірок в судовому порядку, то його перевагами є відносна об'єктивність, адже спір

розглядається за межами податкового відомства, можливість застосування судом заходів забезпечення позовних вимог та забезпечення примусового виконання судового рішення. При цьому, в умовах дії воєнного стану, доступ до судової системи зазнає обмежень через введення особливих правил роботи судів, що безпосередньо впливає на процедуру судового оскарження.

Отже, на підставі вищевказаного можна зробити наступні висновки:

1. Сьогодні, Міністерство фінансів активно запроваджує кращі світові практики боротьби з розмиванням оподатковуваної бази й виведенням прибутку з-під оподаткування (BEPS), а також веде постійну роботу щодо вдосконалення умов конвенцій про уникнення подвійного оподаткування. План дій BEPS – це масштабна реорганізація діючої системи міжнародного оподаткування. Для України імплементація плану дій BEPS покликана підтримати фінансова стабільність в умовах переходу до вільного руху капіталу, підвищити ефективність податкового регулювання та запровадити єдині вимоги до прозорості ведення бізнесу за міжнародними стандартами.

2. За платником податків зберігається право оскаржити податкові повідомлення-рішення в суді, якщо йому було відмовлено у задоволенні його вимог після перегляду в адміністративному порядку. Також він може одразу звернутись за захистом до суду, але право на адміністративне оскарження вже втрачається.

3. Сьогодні у такі складні часи, податковий контроль у свою чергу забезпечує дотримання податкового законодавства, попереджує ухилення від сплати податків та сприяє економічному розвитку країни. При цьому, держава повинна сприяти забезпеченню умов для добровільного виконання вимог податкового законодавства платниками податків та стабільності податкового законодавства в Україні.

Література

1. Податковий кодекс України: Закон, Кодекс від 02.12.2010р. №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
2. Постанова Верховного суду від 24.02.2022 р. № 520/5314/2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103562014>
3. Постанова Верховного суду від 31.05.2021 р. №520/10718/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/97284038?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01
4. Державна податкова служба України. Офіційний портал. URL: <https://tax.gov.ua/>.
5. Кучерявенко М.П. Податкове право: підручник / М.П. Кучерявенко. Харків : Право, 2013. 536 с.
6. Латковська Т.А. Бюджетна політика держави як один з основних напрямків економічної політики за господарським законодавством. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Випуск 65. С. 68–70.

УДК 340.1:338.1

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.12>**Р. С. Кірін***доктор юридичних наук, доцент,**провідний науковий співробітник**ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К.Мамутова**Національної академії наук України»**orcid.org/0000-0003-0089-4086***Р. М. Ширшикова***кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права**Волинського національного університету імені Лесі Українки**orcid.org/0000-0001-9840-1045*

ПІДЕТАП ДРУГОЇ КОНЦЕПЦІЇ У РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО Е-УРЯДУВАННЯ (2017–2020 РР.)

У статті досліджуються особливості формування законодавства про е-урядування на підетапі другої Концепції у розвитку е-урядування впродовж 2017–2020 рр. Початок 2017 р. був пов'язаний із набранням чинності Концепції розвитку системи е-послуг, адже в процесі розвитку інформаційного суспільства виникла необхідність надання адміністративних та інших публічних послуг в е-формі.

Визначальною подією 2017 р., в аспекті розвитку законодавства про е-урядування, стало прийняття відповідної, другої за ліком, Концепції. Виявлено, що важлива роль протягом 2017–2020 рр. була відведена розвитку таких складових е-урядування як: – цифровізація соціальних послуг; – забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі; – використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку е-урядування; – цифровізація охорони здоров'я; – фінансово-контрольні відносини; науково-освітні відносини; – цивільні (майнові) відносини; – інформаційно-комунікаційні відносини; – інформаційно-реєстрові відносини; – інформаційно-культурні відносини; – інформаційно-консульські відносини; – інформаційно-архівні відносини.

Найбільш помітними нормативно-правовими актами в сфері е-урядування, слід визнати ті, які врегульовували базові та концептуальні відносини: – Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. та План заходів щодо її реалізації; – План заходів з реалізації Концепції розвитку е-урядування в Україні; – План дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2018–2020 рр.; – План дій з реалізації принципів Міжнародної хартії відкритих даних; – запровадження та Порядок організації інформаційної е-взаємодії.

Зазначається, що 2020 р. видався найбільш насиченим у розвитку правового забезпечення окремих складових е-урядування на рівні законодавчих актів, прийняття яких безпосередньо або опосередковано торкалося відповідних блоків правовідносин. Представлено основні законодавчі та політичні ініціативи, що були прийняті ЄС впродовж 2017–2020 рр. про: – управління даними; – використання цифрових інструментів та процесів у корпоративному праві; – відкриті дані.

Ключові слова: е-урядування, законодавство, концепція, електронні послуги, нормативно-правовий акт, цифровізація.

Kirin R. S., Shyrshykova R. M. Sub-stage of the second Concept in the development of e-government legislation (2017–2020)

The article examines the peculiarities of forming e-government legislation at the sub-stage of the second Concept for the development of e-government in 2017–2020. The beginning of 2017 was marked by the entry into force of the Concept for the Development of the e-Services System, as the development of the information society has made it necessary to provide administrative and other public services in e-form.

The defining event of 2017, in terms of the development of e-government legislation, was the adoption of the relevant Concept, the second in a row. It was found that an important role in 2017–2020 was given to the development of such components of e-government as: – digitalization of social services; – ensuring road safety in automatic mode; – use of funds provided for in the state budget for the development of e-government; – digitalization of healthcare; – financial and control relations; scientific and educational relations; – civil (property) relations; – information and communication relations; – information and registry relations; – information and cultural relations; – information and consular relations; – information and archival relations.

The most notable legal acts in the field of e-governance are those that regulate basic and conceptual relations: – Concept for the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020 and Action Plan for its Implementation; – Action Plan for the Implementation of the Concept for the Development of e-Governance in Ukraine; – Action Plan for the Implementation of the Open Government Partnership Initiative in 2018–2020; – Action Plan for the Implementation of the Principles of the International Open Data Charter; – Implementation and Procedure for Organizing Information e-Interaction.

It is noted that 2020 was the most intense year in the development of legal support for certain components of e-government at the level of legislative acts, the adoption of which directly or indirectly affected the relevant blocks of legal relations. The author presents the main legislative and policy initiatives adopted by the EU in 2017–2020 on: – data management; – use of digital tools and processes in corporate law; – open data.

Key words: e-government, legislation, concept, electronic services, regulatory act, digitalization.

Постановка проблеми. Із завершенням строку, на який була розрахована перша Концепція розвитку е-урядування на 2011–2015 рр., в Україні активізувалася робота з розробки її другої редакції. Дорожньою картою та одним з першочергових пріоритетів реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (2016 р.) було визнано Програму е-урядування. Крім того, прийнята у 2016 р. перша редакція Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 р. також задекларувала у якості результату проведення такої реформи створення ефективної, прозорої, відкритої та гнучкої структури державного управління із застосуванням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) – е-урядування.

У наступний 2017 р. Україна вступала не тільки в умови збройного протистояння, що тривало на Сході, а й під впливом євроінтеграційних зобов'язань, закріплених в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС). Саме на цей рік прийшлися зміни у законодавстві, якими втілювалися освітня, пенсійна, медична, судова реформи, був прийнятий та введений безвізовий режим України з ЄС.

Ще більш актуальним напрям е-урядування в Україні зробив третій План дій з розвитку е-урядування на 2016–2020 рр. (*e-Government Action Plan 2016–2020*). Тож, прискорення цифрової трансформації уряду було визначено одним із ключових завдань Стратегії єдиного цифрового ринку (*Digital Single Market Strategy*). У доповіді Європейської Комісії від 24.01.2017 р. «Звіт про громадянство ЄС» (*EU Citizenship Report 2017*), було визнано, що цифрові портали є пріоритетом у реалізації прав громадян ЄС. Україна не могла і не мала права залишатися осторонь розвитку процесів цифровізації держави і суспільства

Тож, другий концептуальний етап (2017–2020 рр.) у розвитку законодавства про е-урядування вбачається достатньо важливим для формування більш розгорнутого уявлення про особливості генези цього міжгалузевого інституту в системі національного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище е-урядування, до розвитку якого була прикута увага не лише суб'єктів практичного втілення його ідей, а й численного кола науковців, продовжувало знаходитися у сфері предмету досліджень представників галузей знань, в яких розвиток так чи інакше був пов'язаний із необхідністю цифровізації. Цей процес безумовно вплинув і на кількість публікацій, які з'явилися у цей період часу. За таких обставин зупинимося лише на окремих з них, адже формат статті, навіть попри об'єктивне бажання, не дозволяє зробити більшого.

Так, О. Волох, з метою вивчення процесів становлення й розвитку е-урядування в Україні, вва-

жав за доцільне розглянути поетапно, що саме здійснювалось у цій сфері від початку 1990-х рр. і донині. Умовно, враховуючи основні віхи інформатизаційних процесів у державі, увесь розглядуваний період автор поділив на такі етапи: 1) початок 1990-х рр.–1998 р.; 2) 1998–2007 рр.; 3) 2007–2010 рр.; 4) 2011–2013 рр.; 5) 2014–2016 рр.; 6) 2016 р. – донині [1]. З позиції економістів О. Тур та І. Новикова розглянули особливості імплементації досвіду ЄС у розвитку е-урядування в Україні [2].

Розглядаючи правове забезпечення розвитку е-урядування в Україні Є. Калішенко зазначає, що впровадження е-урядування в Україні регулюється великою кількістю нормативних актів у сфері розвитку інформаційного суспільства, (далі – ІС) е-урядування та інформатизації. Причому е-урядування розглядається здебільшого не як окрема сфера, а як складова частина сфери інформатизації. Аналіз низки законодавчих та інших нормативно-правових актів (далі – НПА) інформаційного законодавства свідчить, що саме на державу покладається головна організуюча, координуюча та контролююча роль у відносинах, що виникають у процесі впровадження е-урядування між основними її суб'єктами: державою та бізнесом, міжнародними та громадськими організаціями, громадянами. А тому проаналізовані джерела інформаційно-правових норм дозволяють підтвердити висновок про належність до інформаційного законодавства також положень, статей із НПА адміністративного законодавства. І навпаки, в адміністративному законодавстві містяться інформаційно-правові норми [3]. Хоча реалії правового регулювання відносин е-урядування свідчать про те, що воно вже давно вийшло за межі інформаційно-адміністративного формату.

У своїй статті Л. Шимченко акцентувала увагу на е-урядуванні як важливому для України механізмі переходу до інформаційного етапу розвитку [4]. Втім вести мову у 2019 р. про рух саме про до такого етапу навряд чи виправдано, адже тоді виникає питання про характер етапу, в якому світ та Україна перебували до цього.

Інші автори справедливо зазначають, що систематизація нормативно-правової бази в сфері е-урядування дасть змогу усунути відставання державного регулювання суспільних відносин в цій сфері від потреб суспільства, а також дозволить наблизитись до якісної гармонізації національної правової системи із загальновизнаними міжнародними нормами та принципами щодо інформатизації та е-урядування [5]. Проте, звужувати узгодження лише до принципів вказаної сфери, уявляється необґрунтованим.

Досить вузько розглядається е-урядування і в іншій публікації, а саме – реалізація, підтримка та спрощення процесів інформаційних зв'язків

на державному та місцевому рівнях, між органами влади та громадянами, органами влади та бізнесом, всередині самих органів влади між службовцями [6].

Також слід відмітити, що представлена стаття продовжує серію публікацій, присвячених дослідженню історії формування законодавства про е-урядування на етапах та підетапах впровадження інформатизації (1998–2001 рр.) [7], інтернетизації (2002–2005 рр.) [8, 9], телекомунікації (2006–2008 рр.) [10], електронізації (2009–2010 рр.) [11] та першої Концепції (2011–2014 рр.) [12] в процесі розвитку відносин е-урядування. В той же час слід відмітити, що не зважаючи на наявні публікації, етап другої Концепції е-урядування в період з 2017 по 2020 роки, в аспекті систематизованого огляду, має достатній потенціал для подальшого вивчення.

Тож, метою статті є встановлення особливостей розвитку законодавства про е-урядування на підетapie другої Концепції е-урядування (2017–2020 рр.).

Виклад основного матеріалу. 2017 р. Початок цього року був пов'язаний із набранням чинності Концепції розвитку системи е-послуг (20.12.2016 р.) [13], адже в процесі розвитку ІС та суспільних відносин виникає необхідність надання адміністративних та інших публічних послуг в е-формі. Концепція е-послуг була тісно корельована із законами України, прийнятими у попередні роки, як то «Про адміністративні послуги», «Про електронні документи та електронний документообіг», а також з Порядком ведення Єдиного державного веб-порталу відкритих даних (постанова Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 30.11.2016 р. № 867). Також вона закладала підґрунтя для розробки та прийняття закону «Про електронні довірчі послуги» (в редакції закону № 2801-IX від 01.12.2022 р. – «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [14]). Останній, щодо сфери е-ідентифікації та довірчих е-послуг, наразі визначає: а) правові та організаційні засади; б) права та обов'язки суб'єктів відносин; в) порядок здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства.

Необхідність розвитку сфери е-послуг була викликана тим, що згідно з дослідженням ООН (*United Nations E-government Survey 2016*) щодо розвитку е-урядування (*E-Government Development Index*) Україна посіла 62 місце серед 193 держав. Це свідчило про значне відставання України від світових темпів розвитку е-послуг та вимагало розроблення єдиної скоординованої державної політики у зазначеній сфері.

Крім зазначеного закону та Концепції е-послуг, ця сфера була розвинута відповідними планами заходів, затвердженими Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) щодо реалізації

концептуальних положень на 2017–2018 рр. [15] та 2019–2020 рр. [16].

Надзвичайно важливим НПА цього року став план пріоритетних дій Уряду [17], адже у ньому містилися низка актуальних для розвитку е-урядування положень, а саме:

- забезпечення повноцінного функціонування е-сервісу «Е-кабінет платника податків»;
- проект закону щодо подальшого розвитку е-системи обміну інформацією за принципом «єдиного вікна»;
- проект Закону України «Про державні електронні інформаційні ресурси» (далі – ДЕІР);
- план реалізації проекту впровадження е-документообігу в системі центральних органів виконавчої влади (далі – ОВВ) з урахуванням кращого досвіду управління проектами;
- переведення в е-форму найбільш важливих публічних послуг відповідно до вимог ЄС;
- запровадження е-системи Prozorro під час передачі в оренду, відчуження, списання та приватизації державного майна;
- створення та розгортання системи розроблення дорожньої карти розвитку е-взаємодії та інтеперабельності ДЕІР, розроблення правил та способів використання державних класифікаторів;
- запровадження Національного реєстру ДЕІР;
- запровадження інструментів е-ідентифікації;
- запровадження першої черги єдиного веб-порталу е-урядування gov.ua;
- створення і впровадження інформаційної системи моніторингу, аналізу, рейтингування розвитку ІКТ «Е-Україна» тощо.

Втім, визначальною подією 2017 р., в аспекті розвитку законодавства про е-урядування, стало прийняття відповідної, другої за ліком, Концепції е-урядування [18], в якій, з огляду на міжнародний досвід, зазначалося, що розвиток е-урядування є одним з основних факторів забезпечення успішності реформування та підвищення конкурентоспроможності країни, оскільки:

1) реформа будь-якої галузі в сучасних умовах спрямована на широке використання сучасних ІКТ для досягнення необхідного рівня ефективності та результативності;

2) саме інструменти е-урядування здатні забезпечити значне покращення якості обслуговування фізичних і юридичних осіб та підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади (далі – ОДВ) та органів місцевого самоврядування (далі – ОМС);

3) запровадження е-урядування є базовою передумовою для розбудови в Україні ефективних цифрової економіки і цифрового ринку та його подальшої інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС (*EU Digital Single Market Strategy*).

Важлива роль протягом 2017–2020 рр. була відведена розвитку цифровізації соціальних послуг. Базовим НПА в цій сфері є Закон України «Про соціальні послуги», в якому встановлено, що доступ до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг здійснюється з використанням засобів е-ідентифікації, що мають середній або високий рівень довіри відповідно до вимог закону про довірчі е-послуги [19]. На підзаконному рівні у цьому блоці відносин було врегульовано:

- Порядок надання в е-формі інформації з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування органам праці та соціального захисту населення [20];

- Порядок обміну інформацією про відомості, що містять ознаки використання праці неоформлених працівників та порушень законодавства про працю [21];

- Порядок організації надання соціальних послуг [22].

Для обраного для дослідження підетапу характерним також стало й розвиток відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі. Протягом 2017–2020 рр. були прийняті НПА підзаконного рівня, якими затверджувалися:

- Порядок функціонування системи фіксації адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху (далі – БДР) в автоматичному режимі [23];

- Порядок звернення особи, яка допустила адміністративне правопорушення у сфері забезпечення БДР, до уповноваженого підрозділу Національної поліції [24];

- Положення про Реєстр адміністративних правопорушень у сфері БДР [24];

- Порядок фіксації адміністративних правопорушень у сфері безпеки на автомобільному транспорті (далі – БАТ) в автоматичному режимі [25];

- Порядок взаємного обміну інформацією про вручення/невручення або відмову від отримання рекомендованих листів з постановами про накладення адміністративного стягнення за правопорушення у сфері БАТ, зафіксовані в автоматичному режимі [26];

- Положення про Єдиний державний реєстр транспортних засобів [27].

Втім, найбільше нормативно-правове забезпечення впродовж цього часового відрізка отримали відносини, пов'язані із впровадженням у структурі Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС) єдиної (далі – ЄІС), інформаційно-комунікаційних (далі – ІКС) та автоматизовано-інформаційних систем (далі – АІС). Основні дані про них та пов'язаних з цим блоком відносин, наведено у таблиці 1.

Повертаючись до огляду здобутків у правовому забезпеченні е-урядування в 2017 р. відмітимо також точкові НПА, які розвивали фінансово-контрольні [39] та науково-освітні [40] відносини.

Перед тим як перейти до наступного 2018 р. визначеного підетапу слід зупинитися на вагомому внеску в розвиток е-урядування Державного агентства з питань е-урядування України (далі – ДАПЕУ), згідно із Положенням про яке (постанова КМУ від 01.10.2014 р. № 492, втратила чинність на підставі постанови КМУ № 645 від 27.06.2023 р.), воно було центральним ОВВ, діяльність якого спрямовувалося і координувалося КМУ і який до вересня 2019 р. реалізовував державну політику у сферах інформатизації, е-урядування, формування і використання національних інформаційних е-ресурсів, розвитку ІС. Згідно із постановою

Таблиця 1

Нормативно-правове забезпечення розвитку е-урядування в системі МВС (2017–2020 рр.)

Реквізити нормативно-правового акту	Складова інформаційної системи
наказ МВС від 03.08.2017 р. № 676 [28]	ІКС «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – ІП НПУ)
наказ МВС від 20.10.2017 р. № 870 [29]	АІС оперативного призначення ЄІС МВС
постанова КМУ від 14.11.2018 р. № 1024 [30]	ЄІС МВС та перелік пріоритетних інформаційних е-ресурсів її суб'єктів
наказ МВС від 13.06.2018 р. № 497 [31]	інформаційна підсистема «Гарпун» ІКС ІП НПУ
наказ МВС від 14.06.2019 р. № 508 [32]	інформаційна підсистема «Єдиний облік» ІКС ІП НПУ
наказ МВС від 11.12.2019 р. № 1032 [33]	інформаційна підсистема «Атріум» ІКС ІП НПУ
наказ МВС від 23.12.2019 р. № 1082 [34]	технічний захист інформації в апараті та структурі МВС
наказ МВС від 16.03.2020 р. № 257 [35]	інформаційна підсистема «СЛІД» ІКС ІП НПУ
наказ МВС від 16.09.2020 р. № 665 [36]	центральна підсистема ЄІС МВС
наказ МВС від 14.07.2020 р. № 531 [37]	ІКС «Освітньо-науковий портал МВС»
наказ МВС від 13.11.2020 р. № 3956/5/805 (втратив чинність, наказ МВС № 2012/5/464 від 05.07.2024 р.)	інформаційна е-взаємодія Міністерства юстиції України та МВС
наказ МВС від 19.12.2019 р. № 26/1057 [38]	інформаційна е-взаємодія Міністерства цифрової трансформації України (далі – Мінцифри) та МВС

КМУ від 02.09.2019 р. № 829 «Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» відбулася реорганізація ДАПЕУ шляхом його перетворення на Мінцифри. У таблиці 2 наведені основні НПА, прийняті ДАПЕУ для розвитку е-урядування протягом 2017–2019 рр. Майже всі вони втратили чинність, проте сенс наведеної інформації полягає в тому, що практично з аналогічним змістом вони оновлені відповідними наказами Мінцифри. Прикладом є його наказ від 07.05.2020 р. № 67 «Про затвердження Методики визначення належності бюджетних програм до сфери інформатизації», яким скасовувався аналогічний наказ ДАПЕУ.

Найбільш помітними НПА в сфері е-урядування, прийнятими у 2018 р., слід визнати ті, які врегульовували базові та концептуальні відносини:

1) Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. та План заходів щодо її реалізації [41];

2) План заходів з реалізації Концепції розвитку е-урядування в Україні [42];

3) План дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2018–2020 рр. [43];

4) План дій з реалізації принципів Міжнародної хартії відкритих даних [44];

5) Перелік пріоритетних ДЕІР для запровадження е-взаємодії [45];

6) Порядок організації інформаційної е-взаємодії ДЕІР (втратив чинність на підставі постанови КМУ № 38 від 17.01.2023 р.).

Іншими НПА цього року врегульовувалися окремі види відносин з наступних блоків:

– цивільні (майнові) відносини – передача нерухомого майна до сфери управління ДАПЕУ [46];

– освітні відносини – Національна освітня е-платформа [47], Єдина державна е-база з питань освіти [48];

– інформаційно-комунікаційні відносини – система е-пошти Національного банку України [49], авторизація осіб, які мають намір провадити діяльність з надання інформаційних послуг на ринках капіталу та організованих товарних ринках [50];

– інформаційно-реєстрові відносини – взаємодія Державного реєстру актів цивільного стану громадян (далі – ДРАЦС) та Єдиного державного демографічного реєстру [51];

– культурні відносини Українська цифрова бібліотека [52].

Серед джерел права е-урядування, що були прийняті у 2019 р., перш за все слід відзначити закони України про: – забезпечення функціонування української мови як державної, в якому розглянуто особливості вживання української мови у сферах обслуговування споживачів е-комерції та е-комунікацій і поштового зв'язку [53]; – верифікацію та моніторинг державних виплат, де серед іншого, врегульовані особливості використання інформаційно-аналітична платформа е-верифікації та моніторингу [54].

Важливу роль у подальшому розвитку відносин е-урядування відіграли прийняті урядом «Засади реалізації ОБВ принципів державної

Таблиця 2

Нормативно-правове забезпечення розвитку е-урядування ДАПЕУ (2017–2019 рр.)

Реквізити нормативно-правового акту	Статус
Порядок стажування громадян з числа молоді в ДАПЕУ (наказ від 22.12.2017 р. № 58)	втратив чинність (наказ Мінцифри № 130 від 23.09.2021 р.)
Умови, критерії, диференційовані показники та розміри посадового окладу і преміювання керівника державного підприємства, заснованого на державній власності, що належить до сфери управління ДАПЕУ (наказ від 09.10.2017 р. № 42)	втратив чинність (наказ Мінцифри № 151 від 16.10.2024 р.)
Порядок відшкодування фактичних витрат на копіювання або друк документів, що надаються за запитом на інформацію, розпорядником якої є ДАПЕУ (наказ від 21.09.2017 р. № 35)	втратив чинність (наказ Мінцифри № 25 від 11.02.2020 р.)
Порядок роботи із запитом на публічну інформацію, розпорядником якої є ДАПЕУ, та Форми для подання запиту на отримання публічної інформації (наказ від 20.09.2017 р. № 34)	втратив чинність (наказ Мінцифри № 66 від 30.04.2020 р.)
Порядок організації та проведення особистого прийому громадян у ДАПЕУ (наказ від 06.07.2017 р. № 22)	втратив чинність (наказ Мінцифри № 20 від 05.02.2020 р.)
Інструкція з діловодства за зверненнями громадян у ДАПЕУ (наказ від 06.06.2018 р. № 38)	втратив чинність (наказ Мінцифри № 36 від 18.02.2020 р.)
Вимоги до засобів е-ідентифікації, рівнів довіри до засобів е-ідентифікації для їх використання у сфері е-урядування (наказ від 27.11.2018 р. № 86)	втратив чинність (наказ Мінцифри № 130 від 05.12.2022 р.)
Методика оцінювання роботи із забезпечення прав осіб з інвалідністю в ДАПЕУ (наказ від 11.06.2019 р. № 40)	чинний
Методика визначення належності бюджетних програм до сфери інформатизації (наказ від 14.05.2019 № 35)	№ 67 від 07.05.2020 р.)

політики цифрового розвитку» [55]. Зокрема, Регламент КМУ (затверджений постановою КМУ від 18.07.2007 р. № 950) був доповнений парагр. 37-1 «Цифрова експертиза», відповідно до якого ДАПЕУ проводить цифрову експертизу проекту акту КМУ з метою виявлення у ньому положень, що не узгоджуються із засадами реалізації ОВВ принципів державної політики цифрового розвитку, зокрема перешкоджають створенню сучасних е-форм взаємодії та доступності для громадян і суб'єктів господарювання переваг і можливостей цифрових технологій.

Підзаконний рівень регулювання відносин е-урядування також був розвинутий КМУ у відповідних постановах, якими було визначено:

1) Порядок обробки та захисту отриманих від суб'єктів надання інформації персональних даних під час здійснення верифікації та моніторингу державних виплат [56];

2) Порядок проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту використання інформаційних технологій [57];

3) Положення про інтегровану систему е-ідентифікації (постанова КМУ від 19.06.2019 р. № 546, втратила чинність на підставі постанови КМУ від 31.12.2023 р. № 1150);

4) Положення про Єдину інформаційно-аналітичну систему управління соціальною підтримкою населення України (E-SOCIAL) (постанова КМУ від 17.07.2019 р. № 676, втратила чинність на підставі постанови КМУ від 22.12.2020 р. № 1278).

Також слід відмітити й кілька НПА з блоку інформаційно-комунікаційних відносин, де розглядалися: – інформаційна взаємодія автоматизованої системи виконавчого провадження та ДРА-ЦСГ [58]; – організація роботи щодо оприлюднення публічної інформації у формі відкритих даних (наказ Національного агентства України з питань державної служби від 18.07.2019 р. № 130-19, втратив чинність на підставі наказу № 53-24 від 26.03.2024 р.); – завдання та призначення системи автоматизації роботи інклюзивно-ресурсних центрів [59]. При цьому, останній наказ й досі вважається чинним хоча у 2020 р. був прийнятий інший НПА з аналогічною назвою [60].

Взагалі **2020 р.** видався найбільш насиченим у розвитку правового забезпечення окремих складових е-урядування. Перш за все необхідно звернути увагу на низку законодавчих актів, прийняття яких безпосередньо або опосередковано торкалися відповідних блоків правовідносин:

1) е-комунікації – закон визначає правові та організаційні основи державної політики у сферах е-комунікацій та радіочастотного спектра, а також права, обов'язки та відповідальність фізичних і юридичних осіб, які беруть участь

у відповідній діяльності або користуються комунікаційними е-послугами [61];

2) національна інфраструктура геопросторових даних – дія закону поширюється на відносини, що виникають у зв'язку із створенням, функціонуванням та розвитком системи геопросторових даних, метаданих, геопорталів, геоінформаційних систем [62];

3) інформаційно-телекомунікаційні системи – зміни щодо підтвердження відповідності інформаційної системи вимогам із захисту інформації [63];

4) оборонні закупівлі – закон визначає спрощені торги із застосуванням е-системи закупівель [64].

При цьому відмітимо не надто активну участь уряду в розвитку інституту е-урядування в цьому році, адже окрім внесення численних змін та доповнень у раніше прийняті НПА, КМУ спромігся повноцінно врегулювати лише окремі види відносин: – інформаційна система управління людськими ресурсами в державних органах [65]; – експериментальний проект щодо запровадження першої черги Єдиної інформаційної системи соціальної сфери [66].

У 2020 р. також набули подальшого розвитку відносини у сфері цифровізації охорони здоров'я (далі – ОЗ). Правові засади, закладені Законом України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [67], було конкретизовано КМУ шляхом регламентування Порядку функціонування е-системи ОЗ [68]. Крім того, на відомчому рівні були визначені:

1) Порядок ведення Реєстру медичних записів, записів про направлення та рецептів в е-системі ОЗ [69];

2) Порядок ведення Реєстру медичних висновків в е-системі ОЗ [70];

3) Порядок формування та видачі медичних висновків про народження в Реєстрі медичних висновків е-системи ОЗ [70];

4) Порядок ведення Реєстру пацієнтів в е-системі ОЗ [71];

5) Положення про Єдину державну інформаційну систему трансплантації органів та тканин [72].

Окремо слід зупинитися на блоці відносин у сфері фінансового забезпечення розвитку е-урядування. Важливість цього напрямку виникла ще на етапі реалізації першої Концепції е-урядування-2010, коли урядовою постановою був затверджений Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Електронне урядування» [73]. Протягом 2017–2019 рр. КМУ було прийнято більше двох десятків постанов і розпоряджень, присвячених Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку е-урядування у різних сферах, які наведені у таблиці 3.

До цього ж блоку НПА належить й міжнародний акт, зміст якого пов'язаний із відносинами

Таблиця 3

**Правове забезпечення КМУ використання коштів, передбачених у державному бюджеті
для розвитку е-урядування (2017–2019 рр.)**

Реквізити нормативно-правового акту	Сфера фінансування
розпорядження КМУ від 12.07.2017 р. № 462-р	ДАПЕУ
постанова КМУ від 23.08.2017 р. № 649	державне управління
постанова КМУ від 20.09.2017 р. № 710	Юстиція
постанова КМУ від 27.09.2017 р. № 725	регіональний розвиток, будівництво та житлово-комунальне господарство
постанова КМУ від 04.10.2017 р. № 770	надання адміністративних послуг
постанова КМУ від 18.10.2017 р. № 790	паливно-енергетичний комплекс
постанова КМУ від 25.10.2017 р. № 799	законотвора діяльність
постанова КМУ від 25.10.2017 р. № 800	агропромисловий комплекс
постанова КМУ від 25.10.2017 р. № 801	Культура
розпорядження КМУ від 20.06.2018 р. № 421-р	ДАПЕУ
постанова КМУ від 05.09.2018 р. № 706	реалізація прав і свобод людини і громадянина
постанова КМУ від 26.09.2018 р. № 777	геодезія, картографія та кадастр
постанова КМУ від 19.09.2018 р. № 837	контроль за виконанням державного бюджету
постанова КМУ від 24.10.2018 р. № 858	казначейське обслуговування
постанова КМУ від 24.10.2018 р. № 886	зв'язок та інформатизація
постанова КМУ від 31.10.2018 р. № 916	екологія та природні ресурси
постанова КМУ від 31.10.2018 р. № 917	управління зоною відчуження
постанова КМУ від 07.11.2018 р. № 919	фінансовий моніторинг
постанова КМУ від 07.11.2018 р. № 943	експортний контроль
постанова КМУ від 07.11.2018 р. № 944	державне майно
постанова КМУ від 21.11.2018 р. № 988	архітектурно-будівельний контроль та нагляд
постанова КМУ від 12.12.2018 р. № 1053	безпечність харчових продуктів та захист споживачів
постанова КМУ від 12.12.2018 р. № 1054	лісове та мисливське господарство
постанова КМУ від 18.12.2018 р. № 1099	геологічне вивчення та раціональне використання надр
розпорядження КМУ від 26.06.2019 р. № 455-р	ДАПЕУ

щодо фінансування заходу «Підтримка ЄС для електронного урядування та цифрової економіки в Україні» [74].

Нарешті наведемо окремі НПА, присвячені правовому врегулюванню певних видів відносин е-урядування, як то:

1) інформаційно-комунікаційні відносини – Порядок роботи із запитами на інформацію, розпорядником якої є Мінцифри [75]; – Інструкція е-обміну інформацією (документами) між державними органами щодо спеціальних перевірок стосовно осіб, які претендують на зайняття посад [76]; – Порядок обміну е-документами з контролюючими органами [77];

2) інформаційно-реєстрові відносини – Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення [78];

3) інформаційно-консульські відносини – Вимоги до організації ведення консульського обліку в е-формі [79];

4) інформаційно-архівні відносини – Методичні рекомендації «Забезпечення збереженості е-документів Національного архівного фонду» [80].

Для порівняння стану розвитку інституту е-урядування в Україні та ЄС слід згадати й про

основні законодавчі та політичні ініціативи, що були прийняті впродовж 2017–2020 рр. і представлені у таблиці 4.

ППСР – це програма ЄС, яка дозволяла Європейській Комісії координувати та надавати індивідуальну допомогу країнам ЄС на їхні запити, підтримуючи їх у розробці та впровадженні інституційних, адміністративних та структурних реформ, а також у ефективному та результативному використанні відповідних фондів ЄС, що набула чинності 20.05.2017 р.

Держави-члени ЄС та країни Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ, *European Free Trade Association, EFTA*) підписали «Декларацію про е-урядування» в Таллінні 06.10.2017 р. Саме вона надала важливий імпульс державам-членам і Комісії, як колективно, так і індивідуально, продовжувати інвестувати в прискорення модернізації державного сектору.

Берлінська декларація про цифрове суспільство та цифровий уряд, що базується на цінностях, була підписана 08.12.2020 р. відповідальними міністрами всіх країн-членів ЄС. Вона стала продовженням Талліннської декларації про е-урядування і розвинула принципи орієнтованості на

Таблиця 4

Розвиток е-урядування в ЄС 2017–2020 рр. [81, додаток 1]

Фінансування	Законодавство	Політичні ініціативи
2017		
Програма підтримки структурних реформ на 2017–2020 рр. (далі – ППСП) (<i>Structural Reform Support Programme, SRSP, 2017–2020</i>) [82]		– Підписання Талліннської декларації міністрів з питань е-урядування (<i>Tallinn Ministerial Declaration on e-Government</i>) [83]; – новий Європейський збірник приписів сумісності (далі – ЄЗПС, <i>New European Interoperability Framework, EIF</i>) [84]; – План дій щодо інтероперабельності (<i>Interoperability Action Plan</i>) [85]
2018–2020		
	– Регламент про управління даними <i>Regulation № 2018/1724 on the Single Digital Getaway</i>) [86]; – Директива № 2019/1151 про використання цифрових інструментів та процесів у корпоративному праві (<i>Directive № 2019/1151 on use of digital tools and processes in company law</i>) [87]; – Директива про відкриті дані № 2019/1024 (<i>Open Data Directive № 2019/1024</i>) [88]	Підписання Берлінської міністерської декларації (<i>Berlin Ministerial Declaration</i>) [89]

користувача на крок далі, посилюючи провідну роль державних адміністрацій у просуванні цінностей цифрової трансформації.

ЄЗПС являє собою набір рекомендацій, в якому надано перелік технологій, що забезпечують сумісність інформаційно-аналітичних систем для взаємодії державних органів, бізнесу та громадян між собою, а також сприяння безперервному наданню послуг та потокам даних для європейських державних адміністрацій. Він містив й План дій щодо інтероперабельності.

Висновки. Таким чином, розглянутий підетап другої Концепції розвитку законодавства про е-урядування (2017–2020 рр.) дав можливість узагальнити наступне.

1. Встановлено, що початок 2017 р. був пов'язаний із набранням чинності Концепції розвитку системи е-послуг, адже в процесі розвитку ІС виникла необхідність надання адміністративних та інших публічних послуг в е-формі. Цим актом були закладені засади розроблення єдиної скоординованої державної політики у цій сфері, а також розробки та прийняття закону «Про електронні довірчі послуги», необхідність якого була викликана значним відставанням України від світових темпів розвитку е-послуг. План пріоритетних дій Уряду містив низку актуальних для розвитку е-урядування положень: – «Е-кабінет платника податків»; – е-система обміну інформацією «єдине вікно»; – проект закону про державні інформаційні е-ресурси; – запровадження е-системи Prozorro, інструментів е-ідентифікації тощо.

2. Аргументовано, що визначальною подією 2017 р., в аспекті розвитку законодавства про е-урядування, стало прийняття відповідної,

другої за ліком, Концепції е-урядування, в якій, з огляду на міжнародний досвід, зазначалося, що розвиток е-урядування є одним з основних факторів забезпечення успішності реформування та підвищення конкурентоспроможності країни, оскільки запровадження е-урядування є базовою передумовою для розбудови в Україні ефективних цифрової економіки і ринку та його подальшої інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС.

3. Виявлено, що важлива роль протягом 2017–2020 рр. була відведена розвитку таких складових е-урядування як: – цифровізація соціальних послуг; – забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі; – впровадження у структурі МВС єдиної, інформаційно-комунікаційних та автоматизовано-інформаційних систем; – використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку е-урядування; – цифровізація охорони здоров'я; – фінансово-контрольні відносини; науково-освітні відносини; – цивільні (майнові) відносини; – інформаційно-комунікаційні відносини; – інформаційно-реєстрові відносини; – інформаційно-культурні відносини; – інформаційно-консульські відносини; – інформаційно-архівні відносини.

4. Розкрито вагомий внесок в розвиток е-урядування Державного агентства з питань е-урядування України, яке на той час реалізовувало державну політику у сферах інформатизації, е-урядування, формування і використання національних інформаційних е-ресурсів, розвитку ІС. Серед сфер, що були врегульовані його наказами слід виділити: – порядок роботи із запитами на публічну інформацію; – вимоги до засобів е-ідентифікації, рівнів довіри до засобів е-ідентифікації

для їх використання у сфері е-урядування; – методика оцінювання роботи із забезпечення прав осіб з інвалідністю; – методика визначення належності бюджетних програм до сфери інформатизації.

5. Визнано, що найбільш помітними нормативно-правовими актами в сфері е-урядування, прийнятими у 2018 р., слід визнати ті, які врегульовували базові та концептуальні відносини: – Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. та План заходів щодо її реалізації; – План заходів з реалізації Концепції розвитку е-урядування в Україні; – План дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2018–2020 рр.; – План дій з реалізації принципів Міжнародної хартії відкритих даних; – запровадження та Порядок організації інформаційної е-взаємодії.

6. Наведено основні джерела права е-урядування, що були прийняті у 2019 р.: 1) закони України про: – забезпечення функціонування української мови як державної, в якому розглянуто особливості вживання української мови у сферах обслуговування споживачів е-комерції та е-комунікацій і поштового зв'язку; – верифікацію та моніторинг державних виплат, де серед іншого, врегульовані особливості використання інформаційно-аналітична платформа е-верифікації та моніторингу; 2) підзаконні акти про: – засади реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку; – порядок проведення Державною аудиторською службою державного фінансового аудиту використання інформаційних технологій; – інтегровану систему е-ідентифікації; – Єдину інформаційно-аналітичну систему управління соціальною підтримкою населення України (E-SOCIAL).

7. Визначено, що 2020 р. видався найбільш насиченим у розвитку правового забезпечення окремих складових е-урядування на рівні законодавчих актів, прийняття яких безпосередньо або опосередковано торкалося відповідних блоків правовідносин: – е-комунікації; – національна інфраструктура геопросторових даних; – інформаційно-телекомунікаційні системи; – оборонні закупівлі. Натомість уряд цього року був не надто активним в розвитку інституту е-урядування, адже повноцінно було врегульовано лише окремі види відносин: – інформаційна система управління людськими ресурсами в державних органах; – експериментальний проєкт щодо запровадження першої черги Єдиної інформаційної системи соціальної сфери.

8. Представлено основні законодавчі та політичні ініціативи, що були прийняті ЄС впродовж 2017–2020 рр.: – Регламент про управління даними (Regulation № 2018/1724); – Директива про використання цифрових інструментів та процесів у корпоративному праві (Directive № 2019/1151); – Директива про відкриті дані (Open Data Directive № 2019/1024); – Талліннська декларації міні-

стрів з питань е-урядування (Tallinn Ministerial Declaration on e-Government); – новий Європейський збірник приписів сумісності (New European Interoperability Framework); – План дій щодо інтеоперабельності (Interoperability Action Plan); – Берлінська декларація міністрів про цифрове суспільство та цифровий уряд (Berlin Ministerial Declaration).

Література

1. Волох О. Генезис електронного урядування в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 121–125.
2. Тур О. М., Новикова І. В. Особливості імплементації досвіду ЄС у розвитку електронного урядування в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 6 (11). С. 590–593.
3. Калішенко Є. Правове забезпечення розвитку електронного урядування в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 140–146. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313.2019.7.25>
4. Шимченко Л. Становлення е-урядування в Україні: реалії сьогодення. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2019. (6), 248–267. DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2018-6-248-267>
5. Барегамян С. Х., Карпі Ю. В. Електронне урядування на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях: сучасний стан та перспективи впровадження в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.11.30>
6. Бучковська О. Ю., Веремчук О. В. Електронне урядування як основа взаємодії держави та суспільства в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 3. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.3.34>
7. Кірін Р. С., Шеховцов В. В. Право е-урядування: інформаційний та інформатизаційний етапи формування системи джерел. *The scientific heritage*. 2023. № 121. С. 14–24. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8371806>
8. Кірін Р. Правове регулювання відносин е-урядування на етапі інтернетизації діяльності органів влади (2002–2003 рр.). *Юридичний вісник*. 2024. № 3. – С. 148–157. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2024.17>
9. Кірін Р. С. Етап інтернетизації діяльності органів влади: особливості правового регулювання відносин е-урядування в 2004–2005 рр. *Juris Europensis Scientia*. 2024. 3. – С. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2024.2>
10. Кірін Р. С. Інформаційно-телекомунікаційний підетап (2006–2008 рр.) правового регулювання відносин е-урядування. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 4 (57), 2024. – С. 20–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2024.4>
11. Кірін Р. С., Гришак С. В., Петлюк Ю. С. Формування джерел права е-урядування на підетапі розвитку відносин електронізації (2009–2010 рр.). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 4. – С. 107–118. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.4.18>
12. Кірін Р. С., Ширшикова Р. М. Розвиток законодавства про е-урядування на підетапі першої концепції (2011–2014 рр.). *Правові новели*. 2024. № 24. – С. 84–102. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2024.24.12>
13. Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні: розпорядження Кабіне-

ту Міністрів України від 16.11.2016 р. № 918-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 99, ст. 3234.

14. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017р. №2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>

15. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні на 2017–2018 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.06.2017 р. № 394-р. *Урядовий кур'єр*. 01.07.2017 р. № 120.

16. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні на 2019–2020 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 37-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-2019-%D1%80#Text>

17. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 р. № 275-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80#Text>

18. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 78, ст. 2402.

19. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019р. №2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

20. Про затвердження Порядку надання в електронній формі інформації з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування органам праці та соціального захисту населення : постанова правління Пенсійного фонду України від 20.02.2017 р. № 2-1, наказ Міністерства соціальної політики України від 20.02.2017 р. № 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0598-17#Text>

21. Про Порядок обміну інформацією про відомості, що містять ознаки використання праці неоформлених працівників та порушень законодавства про працю : постанова правління Пенсійний фонду України від 29.05.2017 № 11-1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0776-17#Text>

22. Про організацію надання соціальних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>

23. Про функціонування системи фіксації адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі : постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.2017 р. № 833. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2017-%D0%BF#Text>

24. Про затвердження Положення про Реєстр адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10.05.2019 р. № 359. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0766-19#Text>

25. Деякі питання фіксації порушень законодавства про автомобільний транспорт : постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2019 р. № 1174 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 16.06.2021 р. № 623). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2019-%D0%BF#Text>

26. Про затвердження Порядку взаємного обміну інформацією про вручення/невручення або відмову від отримання рекомендаційних листів з постановами про накладення адміністративного стягнення за правопо-

рушення у сфері безпеки на автомобільному транспорті, зафіксовані в автоматичному режимі : наказ Міністерства інфраструктури України від 23.11.2020 р. № 797. *Офіційний вісник України*. 2021. № 8, ст. 386.

27. Деякі питання функціонування Єдиного державного реєстру транспортних засобів : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2020 р. № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1336-20#Text>

28. Про затвердження Положення про інформаційно-комунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.08.2017 р. № 676. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17#Text>

29. Про затвердження Положення про автоматизовану інформаційну систему оперативного призначення єдиної інформаційної системи МВС : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20.10.2017 р. № 870. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1433-17#Text>

30. Про затвердження Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ та переліку пріоритетних електронних інформаційних ресурсів її суб'єктів : постанова Кабінету Міністрів України від 14.11.2018 № 1024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2018-%D0%BF#Text>

31. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Гарпун» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13.06.2018 р. № 497. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0787-18#Text>

32. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Єдиний облік» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14.06.2019 р. № 508. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0739-19#Text>

33. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Атріум» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11.12.2019 р. № 1032. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0217-20#Text>

34. Про затвердження Положення про контроль за станом технічного захисту інформації в апараті МВС, територіальних органах з надання сервісних послуг МВС, закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери управління МВС : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23.12.2019 р. № 1082. *Офіційний вісник України*. 2020. № 7, ст. 308.

35. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16.03.2020 р. № 257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20#Text>

36. Про затвердження Порядку функціонування центральної підсистеми єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16.09.2020 р. № 665. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1092-20#Text>

37. Про затвердження Положення про інформаційно-комунікаційну систему «Освітньо-науковий портал Міністерства внутрішніх справ Украї-

ни»: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14.07.2020 р. № 531. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0743-20#Text>

38. Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії Міністерства цифрової трансформації України та Міністерства внутрішніх справ України: наказ Міністерства цифрової трансформації України, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2019 р. № 26/1057. *Офіційний вісник України*. 2020. № 9, ст. 366.

39. Про затвердження Порядку обміну електронними документами з контролюючими органами: наказ Міністерства фінансів України від 06.06.2017 р. № 557 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 01.06.2020 р. № 261). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0959-17#Text>

40. Положення про Національний репозитарій академічних текстів: постанова Кабінету Міністрів України від 19.07.2017 р. № 541. *Офіційний вісник України*. 2017. № 61, ст. 1874.

41. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

42. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 617-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018-%D1%80#Text>

43. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2018–2020 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1088-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1088-2018-%D1%80#Text>

44. Про затвердження плану дій з реалізації принципів Міжнародної хартії відкритих даних: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2018 р. № 900-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/900-2018-%D1%80#Text>

45. Деякі питання організації електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357-2018-%D0%BF#Text>

46. Про передачу нерухомого майна у м. Києві до сфери управління Державного агентства з питань електронного урядування: розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.01.2018 р. № 15-р. *Урядовий кур'єр*. 20.01.2018. № 14.

47. Про затвердження Положення про Національну освітню електронну платформу: наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 р. № 523. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0702-18#Text>

48. Про затвердження Положення про Єдину державну електронну базу з питань освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 № 620. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1132-18#Text>

49. Про затвердження Положення про систему електронної пошти Національного банку України: постанова Національного банку України від 17.04.2018 р. № 42. *Офіційний вісник України*. 2018. № 41, ст. 1466.

50. Про затвердження Положення про авторизацію осіб, які мають намір провадити діяльність з надання інформаційних послуг на ринках капіталу та організованих товарних ринках, та умови провадження такої діяльності: рішення Національної комісії з цінних

паперів та фондового ринку від 27.09.2018 р. № 670 (у редакції рішення від 18.04.2023 р. № 431). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1371-18#Text>

51. Про інформаційну взаємодію Державного реєстру актів цивільного стану громадян та Єдиного державного демографічного реєстру: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України від 14.06.2018 р. № 1843/5/507. *Офіційний вісник України*. 2018. № 50, ст. 1780.

52. Про затвердження Положення про Українську цифрову бібліотеку: наказ Міністерства культури України від 08.08.2018 № 684. *Офіційний вісник України*. 2018. № 69, ст. 2345.

53. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

54. Про верифікацію та моніторинг державних виплат: Закон України від 03.12.2019 р. № 324-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 1, ст. 3.

55. Деякі питання цифрового розвитку: постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2019 р. № 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D0%BF#Text>

56. Про затвердження Порядку обробки та захисту отриманих від суб'єктів надання інформації персональних даних під час здійснення верифікації та моніторингу державних виплат: постанова Кабінету Міністрів України від 03.04.2019 р. № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2019-%D0%BF#Text>

57. Про затвердження Порядку проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту використання інформаційних технологій: постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 р. № 517. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/517-2019-%D0%BF#Text>

58. Про інформаційну взаємодію автоматизованої системи виконавчого провадження та Державного реєстру актів цивільного стану громадян: наказ Міністерства юстиції України від 03.07.2019 р. № 2008/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0737-19#Text>

59. Про затвердження Положення про систему автоматизації роботи інклюзивно-ресурсних центрів: наказ Міністерства освіти і науки України від 25.11.2019 р. № 1472. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1472729-19#Text>

60. Про затвердження Положення про систему автоматизації роботи інклюзивно-ресурсних центрів: наказ Міністерства освіти і науки України від 02.11.2020 р. № 1353. *Офіційний вісник України*. 2021. № 5, ст. 287.

61. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>

62. Про національну інфраструктуру геопросторових даних: Закон України від 13.04.2020 р. № 554-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text>

63. Про внесення змін до Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» щодо підтвердження відповідності інформаційної системи вимогам із захисту інформації: Закон України від 04.06.2020 р. № 681-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 54, ст. 1653.

64. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17.07.2020 р. № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text>

65. Про затвердження Положення про інформаційну систему управління людськими ресурсами в державних органах : постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 28.12.2020 № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1343-2020-%D0%BF#Text>

66. Про запровадження експериментального проекту щодо запровадження першої черги Єдиної інформаційної системи соціальної сфери : постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2020 р. № 1278. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1278-2020-%D0%BF#Text>

67. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017р. № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>

68. Деякі питання електронної системи охорони здоров'я : постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2018 р. № 411. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2018-%D0%BF#Text>

69. Деякі питання ведення Реєстру медичних записів, записів про направлення та рецептів в електронній системі охорони здоров'я : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 28.02.2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0236-20#Text>

70. Деякі питання ведення Реєстру медичних висновків в електронній системі охорони здоров'я : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 18.09.2020р. № 2136. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0952-20#Text>

71. Про затвердження Порядку ведення Реєстру пацієнтів в електронній системі охорони здоров'я : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 30.11.2020 № 2755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0044-21#Text>

72. Про затвердження Положення про Єдину державну інформаційну систему трансплантації органів та тканин : постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2020 р. № 1366. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1366-2020-%D0%BF#Text>

73. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Електронне урядування» : постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2012 р. № 236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2012-%D0%BF#Text>

74. Угода про фінансування заходу «Підтримка ЄС для електронного урядування та цифрової економіки в Україні» : Міжнародний акт Міністерства цифрової трансформації України та Європейської комісії від 11.02.2020 р. *Офіційний вісник України*. 2020. № 23, ст. 913.

75. Про затвердження Порядку роботи із запитами на інформацію, розпорядником якої є Міністерство цифрової трансформації України, та Форми для подання запиту на отримання інформації : наказ Міністерства цифрової трансформації України від 30.04.2020 р. № 66. *Офіційний вісник України*. 2020 р., № 41, ст. 1348.

76. Про затвердження Інструкції електронного (автоматизованого) обміну інформацією (документами) між державними органами щодо спеціальних перевірок стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, призначення (обрання) на які здійснюється Президентом України, Верховною Радою України або Кабінетом Міністрів України : наказ Національного агентства України з питань державної служби, Міністерства цифрової трансформації України від 24.03.2020 р. № 49–20/56. *Офіційний вісник України*. 2020. № 34, ст. 1149.

77. Про затвердження Порядку обміну електронними документами з контролюючими органами наказ Міністерства фінансів України від 06.06.2017 р. № 557 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 01.06.2020 р. № 261). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0959-17#Text>

78. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298 (в редакції наказу Генерального прокурора від 17.08.2023 № 231). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

79. Про затвердження Вимог до організації ведення консульського обліку в електронній формі : наказ Міністерства закордонних справ України від 24.07.2020 р. № 281. *Офіційний вісник України*. 2020. № 66, ст. 2138.

80. Про затвердження та впровадження методичних рекомендацій «Забезпечення збереженості електронних документів Національного архівного фонду» : наказ Державної архівної служби України від 13.02.2020 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0013842-20#Text>

81. e-Government actions targeting businesses Commission's actions implemented, but availability of e-services still varies across the EU. European Court of Auditors. Special report. № 24. 2022. URL: https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/e-government-24-2022/en/#_Ref106607555

82. Structural Reform Support Programme (SRSP). URL: https://commission.europa.eu/about/departments-and-executive-agencies/structural-reform-support/structural-reform-support-programme-srsp_en

83. Ministerial Declaration on e-Government – the Tallinn Declaration. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/ministerial-declaration-e-government-tallinn-declaration>

84. New European Interoperability Framework. URL: https://ec.europa.eu/isa2/sites/default/files/eif_brochure_final.pdf

85. Annex to the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Interoperability Framework – Implementation Strategy Interoperability Action Plan. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vkcy8zsdkxg>

86. Regulation (EU) 2018/1724 of the European Parliament and of the Council of 2 October 2018 establishing a single digital gateway to provide access to information, to procedures and to assistance and problem-solving services and amending Regulation (EU) No 1024/2012. 21.11.2018. *Official Journal of the European Union*. L 295/1.

87. Directive (EU) 2019/1151 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 amending Directive (EU) 2017/1132 as regards the use of digital tools and processes in company law. 11.7.2019. *Official Journal of the European Union*. L 186/80.

88. Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on open data and the re-use of public sector information. 26.6.2019. *Official Journal of the European Union*. L 172/56.

89. Berlin Declaration on Digital Society and Value-based Digital Government. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/berlin-declaration-digital-society-and-value-based-digital-government>

УДК 342.9:35.076

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.13>**Т. А. Латковська**

доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0003-3159-5994

Д. А. Біленець

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0003-0866-0698

В. С. Веселий

доктор філософії,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ В БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ: МАТЕРІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У статті досліджується роль адміністративного процесу у боротьбі з корупцією, з особливим акцентом на матеріально-правові аспекти, які визначають ефективність державного управління та антикорупційної політики. Автори аналізують нормативно-правові акти, що регламентують діяльність державних органів, таких як Закон України «Про державну службу», Закон України «Про запобігання корупції», Кодекс адміністративного судочинства України, а також міжнародні документи, зокрема Конвенцію ООН проти корупції. Підкреслено, що адміністративний процес є одним із ключових інструментів забезпечення прозорості та підзвітності в діяльності органів державної влади, адже він встановлює чіткі правила взаємодії між державою та громадянами, що значно зменшує можливості для корупційних зловживань.

Окрема увага приділяється ролі Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), яке виконує функцію розслідування складних корупційних справ і взаємодіє з судовими органами для забезпечення справедливого розгляду справ, пов'язаних із корупцією. У статті наголошується, що співпраця між НАБУ та судовою системою сприяє формуванню довіри громадян до державних інституцій і забезпечує реальну підзвітність посадових осіб. Зазначено, що автоматизація процесів моніторингу, впровадження електронного документообігу та цифрових платформ дозволяють значно мінімізувати вплив людського фактора, який є одним із ключових джерел корупційних ризиків.

Розглядаються моменти адаптації норм Конвенції ООН проти корупції, яка встановлює чіткі вимоги до прозорості процедур, контролю за діяльністю посадових осіб і забезпечення підзвітності органів державної влади. У статті наведено приклади успішного впровадження цих стандартів у практику українських органів державного управління.

Загалом у статті обґрунтовано важливість комплексного підходу до боротьби з корупцією, що включає вдосконалення законодавчої бази, впровадження технологічних інновацій, розробку ефективних механізмів моніторингу та контролю, а також розвиток правової свідомості. Зазначається, що саме поєднання цих компонентів здатне забезпечити прозоре, підзвітне та ефективне управління, яке мінімізує корупційні ризики і сприяє зміцненню довіри громадян до державних інституцій.

Ключові слова: адміністративний процес, адміністративне право, антикорупційна політика, прозорість, Національне антикорупційне бюро України, адміністративні процедури, цифровізація, міжнародні стандарти, правова культура, запобігання корупції, моніторинг, електронний документообіг.

Latkovska T. A., Bilenets D. A., Veselyi V. S. THE ROLE OF THE ADMINISTRATIVE PROCESS IN COMBATING CORRUPTION: SUBSTANTIVE LEGAL ASPECTS

This article examines the role of the administrative process in combating corruption, with a particular focus on the substantive legal aspects that determine the effectiveness of public administration and anti-corruption policies. The author analyzes legal acts regulating the activities of public authorities, including the Law of Ukraine "On Civil Service", the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", the Code of Administrative Procedure of Ukraine, as well as international documents such as the United Nations Convention against Corruption. It is emphasized that the administrative process serves as one of the key instruments for ensuring transparency and accountability in the activities of public authorities, as it establishes clear rules of interaction between the state and citizens, significantly reducing opportunities for corrupt practices.

Particular attention is paid to the role of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU), which is tasked with investigating complex corruption cases and cooperating with judicial bodies to ensure fair adjudication of corruption-related cases. The article highlights that the cooperation between NABU and the judiciary fosters public trust in state institutions and ensures real accountability of public officials. It is noted that the automation of monitoring processes, the introduction of electronic document management, and digital platforms significantly minimize the impact of the human factor, which is one of the primary sources of corruption risks.

The article also addresses the adaptation of the provisions of the United Nations Convention against Corruption, which establishes clear requirements for procedural transparency, control over the activities of public officials, and ensuring the accountability of public authorities. Examples of successful implementation of these standards into the practices of Ukrainian public administration are provided.

In general, the article substantiates the importance of a comprehensive approach to combating corruption, which includes improving the legislative framework, implementing technological innovations, developing effective monitoring and control mechanisms, and fostering legal awareness. It is argued that the combination of these components can ensure transparent, accountable, and efficient governance, which minimizes corruption risks and strengthens public trust in state institutions.

Key words: administrative process, administrative law, anti-corruption policy, transparency, National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, administrative procedures, digitalization, international standards, legal culture, corruption prevention, monitoring, electronic document management.

Постановка проблеми. Корупція є однією з найсерйозніших загроз демократичному розвитку, соціальній справедливості та економічному зростанню будь-якої країни, і Україна не є винятком. Незважаючи на прийняття низки законодавчих актів і створення спеціалізованих органів, корупція продовжує залишатися значним викликом, який підриває довіру громадян до державних інституцій. Зокрема, проблема полягає у тому, що більшість заходів спрямовані на покарання корупційних дій, але не забезпечують достатнього рівня запобігання їм через ефективні адміністративні механізми.

Особливу увагу потребує роль адміністративного процесу, який може виступати важливим інструментом у мінімізації корупційних ризиків. Відсутність чітких адміністративних процедур, прогалин у законодавстві та механізмів контролю за діяльністю посадових осіб створює передумови для зловживань. У цьому контексті необхідно не лише вдосконалювати правове регулювання адміністративних процесів, а й інтегрувати найкращі міжнародні практики, які вже довели свою ефективність у боротьбі з корупцією.

Проблема також посилюється низьким рівнем правової культури та недостатньою прозорістю роботи органів влади. Це вимагає не тільки нормативно-правових змін, але й підвищення відповідальності посадових осіб, вдосконалення адміністративних процедур і запровадження технологічних інновацій, таких як електронне урядування. Таким чином, дослідження матеріально-правових аспектів адміністративного процесу у боротьбі з корупцією є вкрай актуальним і практично значущим завданням.

Метою даної статті є аналіз ролі адміністративного процесу в боротьбі з корупцією через призму матеріально-правових аспектів. Особливу увагу приділено дослідженню ефективності адміністративно-правових механізмів у мінімізації корупційних ризиків та забезпеченні прозорості діяльності органів державної влади. У роботі також

визначено основні напрями вдосконалення чинного законодавства, орієнтованого на запобігання корупційним проявам, із врахуванням міжнародного досвіду. Основним завданням є обґрунтування необхідності комплексного підходу до правового регулювання адміністративних процедур для забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності у сфері державного управління.

Проблематика. Питаннями ролі адміністративного процесу в боротьбі з корупцією займалося відносно небагато науковців, оскільки ця тема є міждисциплінарною та перебуває на стику адміністративного права, державного управління та антикорупційної політики.

Серед наукових робіт, присвячених адміністративному праву, найбільш поширеними є дослідження щодо нормативно-правового регулювання адміністративних процедур, підвищення ефективності адміністративного судочинства та запровадження інноваційних технологій у державному управлінні. Водночас питання використання адміністративного процесу як ефективного механізму запобігання корупційним ризикам зазвичай розглядається поверхово або зосереджується лише на окремих аспектах, таких як публічна прозорість чи контроль за діяльністю посадових осіб.

Ця проблема потребує глибшого вивчення, зокрема через призму матеріально-правових аспектів, що дозволить визначити, як саме адміністративні процедури можуть мінімізувати корупційні прояви та створити більш прозору та підзвітну систему державного управління.

Виклад основного матеріалу. Адміністративний процес відіграє надзвичайно важливу роль у запобіганні корупції, створюючи не лише прозорі й підзвітні механізми в діяльності органів державної влади, але й формуючи довіру громадян до державних інституцій.

Одним із основних інструментів у цьому напрямі є адміністративні процедури, які дозволяють встановити чіткі правила взаємодії між держав-

ними органами та громадянами, тим самим мінімізуючи можливості для зловживань.

Адміністративні справи вирішуються у формі адміністративного судочинства місцевими загальними судами як адміністративними судами, окружними адміністративними судами, апеляційними адміністративними судами, Вищим антикорупційним судом та Верховним Судом. При цьому вказані суди наділено законом різним обсягом компетенції щодо розгляду адміністративних справ [1, с. 42].

Закон України «Про державну службу» визначає конкретні норми для регулювання діяльності службовців, передбачає запобігання конфлікту інтересів і підвищує рівень відповідальності працівників державного апарату [6]. Важливо підкреслити, що ефективна реалізація цих норм залежить не лише від їх змісту, але й від належного контролю та моніторингу їх дотримання.

Корупція часто виникає через непрозорість процедур та відсутність ефективного контролю, що створює сприятливе середовище для зловживань. Закон України «Про запобігання корупції» формує правову основу для боротьби з корупційними ризиками, включаючи впровадження механізмів декларування доходів, моніторинг способу життя посадових осіб і контроль за їхніми діями [7].

Ці інструменти значно підвищують рівень підзвітності державних службовців. Як зазначає Колобиліна О., автоматизація процесів моніторингу здатна значно знизити вплив людського фактора, який часто є джерелом корупційних ризиків [4].

Возняковська К. та інш. зазначають, що законодавство передбачає впровадження антикорупційних програм у державних установах та підприємствах, що сприяє запобіганню корупційним проявам у сфері господарювання. Ці програми включають заходи з підвищення прозорості та підзвітності, а також створення умов для виявлення та запобігання корупційним схемам. Наприклад, державні підприємства зобов'язані розробляти та впроваджувати внутрішні комплаєнс-політики, які регламентують правила поведінки працівників та стандарти етики, що дозволяє підвищити відповідальність підприємств за дотримання антикорупційних норм. Цей підхід сприяє формуванню корпоративної культури, орієнтованої на запобігання корупції та зловживань, що є важливим для забезпечення ефективного управління державними ресурсами [2].

Важливу роль у боротьбі з корупцією відіграє Кодекс адміністративного судочинства України, який регламентує порядок вирішення публічно-правових спорів, включаючи справи про корупційні порушення [3].

Судова практика підтверджує, що чіткі адміністративні процедури сприяють справедливому

та неупередженому розгляду справ, пов'язаних із корупцією. Це дає змогу не лише карати порушників, але й запобігати потенційним зловживанням, демонструючи, що корупція має неминучі наслідки.

Однією з ключових інституцій у цій сфері є Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), діяльність якого регулюється Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України». НАБУ здійснює превентивні заходи та розслідування у справах про корупцію, забезпечуючи підзвітність органів влади [8].

Співпраця між Національним антикорупційним бюро України (НАБУ) та судами є надзвичайно важливим компонентом у боротьбі з корупцією. НАБУ, виконуючи функцію розслідування складних корупційних схем, забезпечує ефективне збирання доказів і їх підготовку для подальшого судового розгляду. Взаємодія між НАБУ та судовою системою створює механізми, які дозволяють забезпечити прозорість та неупередженість у розгляді справ про корупційні правопорушення.

Інтеграція міжнародного досвіду є ще одним важливим кроком у мінімізації корупції. Конвенція ООН проти корупції передбачає ефективні механізми контролю та прозорості, які Україна активно впроваджує у своє законодавство [5].

Адміністративний процес є важливим інструментом у боротьбі з корупцією, адже він забезпечує прозорість і підзвітність діяльності органів державної влади. Завдяки чітко регламентованим адміністративним процедурам, знижується ризик зловживання посадовими обов'язками, а також посилюється контроль за прийняттям і виконанням управлінських рішень. Однак важливо, щоб ці механізми ефективно працювали на практиці, що потребує належного фінансування, технічного забезпечення та підвищення рівня професійної підготовки посадових осіб.

Окрему увагу слід приділити цифровізації адміністративних процедур, яка дозволяє усунути багато корупційних ризиків. Цифрові платформи мінімізують необхідність безпосереднього контакту між громадянами та посадовими особами, що значно знижує ймовірність зловживань.

Важливим кроком є цифровізація адміністративних процесів, що включає автоматизацію документообігу, моніторинг діяльності державних службовців і забезпечення відкритого доступу до даних. Ці технологічні рішення мінімізують вплив людського фактора і забезпечують більш справедливий розгляд адміністративних питань.

Крім технічних аспектів, вирішальним фактором залишається розвиток правової культури та правосвідомості громадян. Освітні програми, інформаційні кампанії та доступ до юридичної допомоги є потужними засобами у формуванні

відповідального ставлення як державних службовців, так і громадян до проблеми корупції. Таким чином, комплексний підхід, що поєднує нормативно-правові зміни, технологічні інновації та підвищення рівня обізнаності громадян, є ключем до успішної реалізації антикорупційної стратегії в Україні.

Література

1. Адміністративний процес (загальна частина): Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти денної форми навчання / Осадчий А., Закаленко О., Біленець Д.. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2023. 185 с.
2. Возняковська К. А., Біленець Д. А., Марчук В. В. Антикорупційні механізми у системі публічного адміністрування як засіб боротьби з організованою злочинністю в сфері господарювання. Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. 2024, № 84 С. 43–48
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
4. Колобиліна О. О. Поняття кадрового забезпечення Державної митної служби України. 2023. Вип. 56. С. 14–19. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2023-4-2/Pravo_ua_2023_4_2_182.pdf
5. Конвенція ООН проти корупції: ратифікована Україною 18 жовтня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
6. Продержавну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
7. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
8. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>

УДК 342.9: 347.961

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.14>**С.С.Розсоха**

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту публічного права

orcid.org/0000-0001-6039-3174

ВИДАННЯ ПІДЗАКОННИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В статті розкрито юридичну природу та зміст видання підзаконних нормативно-правових актів як інструменту публічного адміністрування нотаріальної діяльності в Україні. Доведено, що підзаконні нормативно-правові акти є фундаментальним адміністративно-правовим механізмом деталізації законодавства, спрямованого на регулювання правових відносин у сфері нотаріальної діяльності. Ці акти забезпечують реалізацію загальних положень законів, адаптуючи їх до практичного застосування через конкретизацію норм та правил. Вони виконують подвійну функцію: створення правових інструментів для публічного адміністрування та забезпечення прозорості й доступності нотаріальних послуг для споживачів. Адміністративне врядування, закріплене у цих актах, сприяє удосконаленню організації процесів надання послуг нотаріусами, включаючи реєстрацію нотаріальних дій, встановлення професійних стандартів і норм поведінки. Особливе значення підзаконні нормативно-правові акти мають для регулювання адміністративних послуг нотаріусів, зокрема таких як проставлення апостиля на офіційних документах, що використовуються для міжнародного обігу документів. Крім того, нотаріуси здійснюють додаткові правові та технічні функції, як-от складання юридичних довідок, друк документів і виїзди за межі офісів, які також регламентовані підзаконними нормативно-правовими актами. Адміністративно-правове забезпечення кадрової діяльності нотаріусів є важливим аспектом публічного адміністрування. Підзаконні нормативно-правові акти визначають порядок отримання правового статусу нотаріуса та його припинення. Міністерство юстиції України, як ключовий орган у цій сфері, затверджує етичні стандарти професійної діяльності нотаріусів, спрямовані на забезпечення їхньої незалежності, дотримання правових норм, а також прозорості відносин із клієнтами. Електронне врядування у сфері нотаріату є сучасною тенденцією, що знаходить своє закріплення в підзаконних нормативно-правових актах. Коли вони регулюють доступ нотаріусів до державних реєстрів, забезпечують кібербезпеку та спрощують адміністрування нотаріальних дій через автоматизацію процесів. В умовах воєнного стану підзаконні нормативно-правові акти набувають особливого значення, швидко адаптуючи нотаріальну діяльність до надзвичайних умов. Вони також регламентують обмеження нотаріальних дій для суб'єктів, пов'язаних із державою-агресором, а також передбачають моніторинг діяльності нотаріусів через відповідні реєстри.

Ключові слова: адміністративний орган, адміністративні послуги, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, нотаріальні послуги, нотаріус, публічне адміністрування, підзаконна правотворчість, розпорядча діяльність, споживачі нотаріальних послуг.

Rozsokha S.S. ISSUANCE OF SUB-LEGAL REGULATORY ACTS AS AN INSTRUMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION OF NOTARIAL ACTIVITIES IN UKRAINE

The article explores the issuance of subordinate regulatory legal acts as an instrument of public administration for notarial activities in Ukraine. It is proven that subordinate regulatory legal acts are a fundamental administrative-legal mechanism for detailing legislation aimed at regulating legal relations in the field of notarial activity. These acts ensure the implementation of general legal provisions, adapting them for practical application through the concretization of norms and rules. They perform a dual function: creating legal instruments for public administration and ensuring transparency and accessibility of notarial services for consumers. Administrative governance enshrined in these acts contributes to the improvement of organizational processes in the provision of notarial services, including the registration of notarial actions, establishment of professional standards, and codes of conduct. Subordinate regulatory legal acts are particularly significant in regulating administrative services provided by notaries, such as affixing apostilles on official documents used for international circulation. Moreover, notaries perform additional legal and technical functions, such as drafting legal opinions, printing documents, and conducting out-of-office visits, which are also regulated by subordinate regulatory legal acts. Administrative-legal support of personnel activities for notaries is an essential aspect of public administration. Subordinate regulatory legal acts define the procedure for acquiring the legal status of a notary. The Ministry of Justice of Ukraine, as a key authority in this area, establishes ethical standards for notarial professional activities aimed at ensuring their independence, adherence to legal norms, and transparency in relations with clients. E-governance in the notarial sector is a modern trend that finds its legal framework in subordinate regulatory legal acts. These acts regulate notary access to state registers, ensure cybersecurity, and simplify the administration of notarial actions through process automation. During martial law, subordinate regulatory legal acts gain particular importance by rapidly adapting notarial activities to extraordinary conditions. They also regulate restrictions on notarial actions for entities connected with the aggressor state and provide for monitoring notarial activities through appropriate registers.

Key words: administrative body, administrative services, Cabinet of Ministers of Ukraine, Ministry of Justice of Ukraine, notarial services, notary, public administration, subordinate regulatory legal acts, regulatory activity, consumers of notarial services.

Постановка проблеми. Актуальність наукового аналізу видання підзаконних нормативно-правових актів як інструменту публічного адміністрування нотаріальної діяльності в Україні обумовлена декількома важливими аспектами. По-перше, підзаконні нормативно-правові акти виступають основним механізмом, що забезпечує деталізацію законодавства, створення умов для його практичного застосування, а також адаптацію до динамічних умов розвитку суспільства та держави. Особливе значення це має для нотаріальної діяльності, яка є однією з ключових сфер забезпечення юридичних прав і свобод громадян.

По-друге, в умовах воєнного стану, коли суспільні та правові реалії постійно змінюються, саме підзаконні нормативно-правові акти дозволяють забезпечити швидку адаптацію нотаріату до надзвичайних умов воєнного стану. Це включає врегулювання порядку надання нотаріальних послуг у зонах бойових дій, контроль за нотаріальними реєстрами та забезпечення захисту даних клієнтів. По-третє, євроатлантичні прагнення українського народу, зокрема інтеграція до європейських і міжнародних організацій, вимагають приведення нормативно-правового регулювання у відповідність до європейських стандартів. Це стосується не лише нотаріальних послуг, але й адміністративних функцій, які виконують нотаріуси, таких як апостилювання документів, правові консультації тощо. По-четверте, розширення діяльності нотаріату за межі традиційних нотаріальних послуг вимагає нових підходів до публічного адміністрування цієї сфери. Включення до роботи нотаріусів електронних реєстрів, забезпечення прозорості та доступності послуг для громадян через інноваційні технології сприяє формуванню сучасної моделі публічного адміністрування.

Отже, актуальність аналізу видання підзаконних нормативно-правових актів у сфері нотаріальної діяльності зумовлена необхідністю підвищення ефективності публічного адміністрування, адаптації до умов воєнного стану та міжнародних стандартів, а також розширення функціонального спектру нотаріату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому аналізі адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності значний внесок зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як А. Абдурашидова, Х. Аджі, А. Азізі, А. Берлач, Я. Бенъ, Т. Білоус, Д. Браун, Р. Брукс, В. Бусел, О. Буханевич, М. Глобінець, Н. Гриців, А. Гуледза, Г. Гулевська, В. Галунько, Р. Ігонін, Н. Ільєва, А. Іп, У. Кінаш, Н. Карнарук, С. Ковальчук, І. Когутич, О. Коротун, О. Косілова, О. Костюченко, О. Красногор, А. Лазур, С. Лізкано Чапета, П. Малавет, А. Маржина, О. Мартинюк, Г. Массе, Л. Міранда Чавес, С. Моріна, А. Моро, В. Мустафа,

І. Нуроїні, О. Надьон, І. Орловська, У. Палієнко, Є. Пряхін, Л. Піньяс, П. Ройек-Соха, М. Саптомо, С. Стеценко, С. Супанджі, С. Мартінез Новелья, В. Тищенко, Б. Цвойдрак, А. Сяра Судраджат, Е. Мренца, Б. Сіхомбінг, К. Федорова, М. Фролков, Е. Халіті-Мустафа, К. Янг, В. Черниш, К. Чижмарь, О. Чудний, О. Яра та інші. Цей перелік підкреслює багатогранність наукових підходів до аналізу досвіду видання підзаконних нормативно-правових актів як інструментів публічного адміністрування нотаріальної діяльності в Україні та важливість подальшого розвитку цієї тематики.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права, доктринальних поглядів на цю проблематику вчених, а також вітчизняного законодавства розкрити юридичну природу видання підзаконних нормативно-правових актів як інструменту публічного адміністрування нотаріальної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Юридична природа видання адміністративними органами підзаконних нормативно-правових актів полягає у тому, що вони є інструментом публічного адміністрування, за допомогою якого публічна адміністрація виконує свої адміністративні зобов'язання. Нормативно-правові акти забезпечують права, свободи та законні інтереси приватних осіб. Коли виникає потреба у деталізації законів, оскільки вони не можуть охопити всі аспекти адміністративно-правового регулювання. Підзаконні нормативно-правові акти конкретизують та деталізують закони до рівня, придатного для правозастосування. Вони мають подвійну юридичну природу. По-перше, підзаконні нормативно-правові акти виступають інструментом адміністративної діяльності суб'єктів публічної адміністрації. По-друге, ці акти є нормами адміністративного права. Видання нормативно-правових актів є правотворчим підзаконним розпорядчим напрямком адміністративної діяльності [1, с. 272–274].

Законодавче розуміння нормативно-правового акта базується на тому, що це офіційний документ, прийнятий суб'єктом правотворчої діяльності на основі Конституції України, законів або чинних міжнародних договорів України. Він спрямований на реалізацію цих документів і містить норми права, обов'язкові до виконання. Юридична сила підзаконного нормативно-правового акту має відповідати Конституції України, законам і актам вищої юридичної сили. Такий акт визначається формою, передбаченою Конституцією чи законом, наприклад, це може бути – положення, порядок, інструкція тощо. Він може затверджувати інші документи, які стають його невід'ємною частиною і набувають його юридичної сили. У межах закону суб'єкти правотворчої діяльності можуть приймати спільні акти. Модельний нормативно-правовий акт визначає типові та стандартизовані форми

правотворчих документів. Модельний нормативно-правовий акт використовується у формі зразкових або типових документів, угод, договорів тощо. Основні вимоги до нормативно-правового акта полягають у тому, що він має узгоджуватися з актами вищої юридичної сили і між собою. Нормативно-правові акти приймаються виключно повноважними суб'єктами правотворчої діяльності у відповідності до встановленої процедури. Вони підлягають оскарженню та опротестуванню у випадках, визначених законодавством [2].

Наприклад, Міністерство юстиції України, приймаючи Наказ № 36/5 «Про затвердження Положення про вимоги до робочого місця приватного нотаріуса та здійснення контролю за їх дотриманням», вийшло за межі своїх повноважень. Положення наказу, зокрема абзац 9 пункту 3, а також пункти 11 і 12, встановлювали додаткові вимоги до робочого місця приватного нотаріуса, які не передбачені Законом України «Про нотаріат». Абзац 9 пункту 3 зобов'язував приватних нотаріусів обладнувати свої робочі місця засобами охоронної та пожежної сигналізації, хоча Закон України «Про нотаріат» таких вимог не встановлює. Натомість у статті 25 Закону зазначено лише про необхідність захисту приміщення від несанкціонованого проникнення, без деталізації щодо конкретних засобів охорони. Пункти 11 і 12 наказу передбачали можливість тимчасового зупинення або припинення нотаріальної діяльності через невідповідність приміщення вимогам наказу або відмову нотаріуса від перевірки [17].

Отже, підзаконні нормативно-правові акти є одним із головних і єдиним правотворчим інструментом публічного адміністрування у сфері нотаріату. Вони деталізують і уточнюють норми Закону України «Про нотаріат» та деяких інших, забезпечуючи підзаконними нормами гарантії прав, свобод та законних інтересів споживачів нотаріальних послуг, створюючи інструментарій для їх практичного застосування у нотаріальній діяльності. Це здійснюється з метою забезпечення ефективності публічного адміністрування до моменту правозастосування у вирішенні суспільних значущих проблем в межах публічного інтересу громадян, фізичних осіб та Українського суспільства в цілому.

Науковий аналіз видів підзаконних нормативно-правових актів ми розпочнемо з кадрових. Які забезпечують нотаріат доброчесними та професійними нотаріусами та іншим персоналом. Так, згідно з Порядком видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, який затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 11 липня 2012 року, № 1043/5, свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю може бути видане лише громадянину України. Яка повинна мати повну вищу юридичну освіту зі освітньо-квалі-

фікаційним рівнем магістра. Обов'язковою умовою є володіння державною мовою на визначеному рівні. Вимога щодо стажу роботи у сфері права складає не менше шести років. Зазначений стаж повинен включати три роки роботи помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори. Успішне складання кваліфікаційного іспиту є обов'язковою умовою. Свідоцтво є підставою для призначення на посаду державного нотаріуса. Документ також використовується для реєстрації приватної нотаріальної діяльності. Свідоцтво видається Міністерством юстиції України [3]. З наведеного узагальненого змісту аналізованого підзаконного нормативно-правового акту ми наглядно бачимо наскільки детально та глибинно його норми виписують підстави та порядок забезпечення нотаріату новими доброчесними та професійними нотаріусами.

В тандемі з першим нормативно-правовим актом працюють норми адміністративного права, які затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 22 березня 2011 року № 871/5 що утверджують Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса. Згідно з яким Реєстрація приватної нотаріальної діяльності здійснюється територіальним органом Міністерства юстиції України в межах визначеного нотаріального округу. Для цього особа подає заяву та акт про сертифікацію відповідності робочого місця встановленим вимогам. Документи, необхідні для реєстрації, включають засвідчені копії свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, документа про вищу юридичну освіту, акта про сертифікацію робочого місця, договору страхування відповідальності, а також зразок підпису нотаріуса та відбиток його печатки. Відмова в реєстрації допускається лише у випадках невідповідності поданих документів вимогам або наявності підстав, передбачених законодавством [4].

Нотаріуси зобов'язані підтримувати високий рівень професійності. Умовах динамічних змін суспільних відносин в Україні це забезпечується нормами, які закріплені в Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів, який затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 28 серпня 2014 року, № 1422/5. Він визначає, що метою навчання є вдосконалення професійної підготовки нотаріусів та інших зазначених осіб через оновлення, поглиблення і розширення їхніх знань, умінь і навичок. Порядок базується на положеннях Законів України «Про нотаріат», «Про вищу освіту» та «Про освіту», а також на підставі Положення про Міністерство юстиції України [5].

Отже, підзаконні нормативно-правові акти відіграють ключову роль у забезпеченні кадрового

публічного адміністрування нотаріальної діяльності, шляхом деталізації та конкретизації положень законів України, створюючи дієві вторинні норми права для їх практичного застосування. Зокрема постачання суспільству нових професійних та доброчесних нотаріусів, підвищення їх освітньої кваліфікації.

Окремим рядком слід розглянути підзаконні нормативно-правові акти, які утверджують правила професійної етики нотаріусів України, що затверджені Міністерством юстиції України. Згідно з якими визначено основні засади професійної етики, морально-етичні стандарти поведінки нотаріусів у професійній діяльності, їх взаємодії з клієнтами, органами влади, іншими нотаріусами та органами нотаріального самоврядування. Ці правила є обов'язковими для нотаріусів, їх помічників та консультантів нотаріальних установ. Основними принципами професійної етики є публічність, незалежність, законність, доступність, безпосередність, конфіденційність, чесність, сумлінність, повага до професії. Вимоги до нотаріусів включають виконання обов'язків згідно з присягою, утвердження верховенства права і довіри до закону, уникнення дій, що можуть зашкодити репутації професії. Забезпечується незалежність нотаріусів від стороннього тиску, протидія неправомірному впливу та уникнення конфлікту інтересів. У своїй діяльності нотаріуси повинні дотримуватися чинного законодавства України, забезпечувати захист прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. [6].

Отже, Міністерство юстиції України відіграє ключову роль у формуванні стандартів професійної етики нотаріусів через затвердження підзаконних нормативно-правових актів, зокрема Правил професійної етики нотаріусів України. Ці правила визначають основні принципи професійної поведінки нотаріусів, морально-етичні стандарти, а також регламентують їхню взаємодію з клієнтами, органами державної влади, іншими нотаріусами та Нотаріальною палатою України. Особливу увагу приділено забезпеченню незалежності нотаріусів від стороннього тиску, захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Також передбачено обов'язок нотаріусів інформувати клієнтів про вартість послуг, забезпечувати своєчасність консультацій і доступність для населення. Забороняється розголошення нотаріальної таємниці та використання конфіденційної інформації в особистих інтересах.

Публічні послуги, які надаються нотаріусами можна поділити на власне нотаріальні, адміністративні та інші, які безпосередньо надаються на основі законодавчих норм, що дозволені законами України та деталізовані підзаконними нормативно-правовими актами затвердженими Кабінетом Міністрів та Міністерством юстиції України. Най-

більш вагомим з яких є Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, що визначає основні правила, місце та строки вчинення нотаріальних дій, порядок встановлення особи, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, перевірку її цивільної дієздатності, а також дійсних намірів та волевиявлення сторін. Нотаріальні дії можуть вчинюватися будь-яким нотаріусом на всій території України, за винятком обмежень, передбачених законом. Нотаріальні дії зазвичай здійснюються у приміщенні державної нотаріальної контори, робочому місці приватного нотаріуса або державному нотаріальному архіві, але у виключних випадках можуть бути вчинені поза цими приміщеннями. Строки вчинення нотаріальних дій залежать від подання всіх необхідних документів, оплати послуг та виконання інших передбачених законом умов, але не можуть перевищувати одного місяця у разі їх відкладення для отримання додаткових відомостей чи проведення експертиз. Установлення особи нотаріусом здійснюється на основі офіційних документів, передбачених законодавством, зокрема паспортів, свідоцтв про народження, або інших ідентифікаційних документів. Особливий порядок передбачено для осіб, які через фізичні вади або хвороби не можуть підписати документи, а також для осіб, які звертаються за вчиненням дій від імені малолітніх чи недієздатних [7].

Отже, власне нотаріальні послуги, які є основою професійної діяльності нотаріусів, надаються безпосередньо на основі вторинних норм адміністративного права. Їхній порядок і правила чітко регламентовані відповідними нормативно-правовими актами, серед яких головне місце займає Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, який затверджений Міністерством юстиції. При цьому нотаріальні послуги, будучи споживачами публічного адміністрування, завдяки структурованості у підзаконних нормативно-правових актах створюють зворотний зв'язок для ефективного підґрунтя публічного адміністрування нотаріальної діяльності в цілому.

Переходячи до наукового аналізу підзаконних нормативно-правових актів які забезпечують надання нотаріус адміністративних послуг, в першу чергу слід звернутися до Наказу Міністерства юстиції України від 18 вересня 2014 року, № 1551/5 «Про затвердження інформаційної і технологічної карток адміністративної послуги з проставлення апостиля на офіційних документах, що видаються судами, а також на документах, оформлених нотаріусами». Яким регламентовано така адміністративна послуга, що надається нотаріусами відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» і регламентована міжнародною Конвенцією 1961 року, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних доку-

ментів. Постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 року № 61 та спільним наказом трьох міністерств визначено порядок і правила проставлення апостиля. Проставлення апостиля здійснюється Міністерством юстиції України на офіційних документах, виданих судами, а також документах, оформлених нотаріусами, які призначені для використання на території іноземних держав [8].

Отже, нотаріуси надають адміністративні послуги відповідно до положень Закону України «Про адміністративні послуги», норми якого знайшли свою деталізацію в підзаконних нормативно-правових актах, затверджених Міністерством юстиції України. Однією з важливих адміністративних послуг є проставлення апостиля на офіційних документах, оформлених судами та нотаріусами, для їх подальшого використання за кордоном. Ця послуга регламентується міжнародною Конвенцією 1961 року та національними нормативно-правовими актами високої та вторинного рівнів.

Нотаріат в Україні є одним із найбільш розвинутих та наближених до потреб людей як територіальна так і за якістю надання публічних юридичних послуг. Відповідно правильним є те що законодавець нотаріусам, крім нотаріальних делегує надання інших юридичних послуг. З метою врегулювання цього Наказом Міністерства юстиції України від 6 грудня 2022 року, № 5441/5 затверджені «Деякі питання щодо надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру». Цей підзаконний нормативно-правовий акт визначає порядок надання державними нотаріусами додаткових послуг правового та технічного характеру. До правових послуг належать консультації, складання документів та письмових довідок з питань законодавства. Технічні послуги включають друк документів, виготовлення дублікатів, надсилання документів та виїзди нотаріусів для вчинення дій за межами робочого місця. Надання таких послуг здійснюється без мети отримання прибутку, відповідно до затверджених переліків та розмірів плати. Собівартість послуг розраховується на основі норми часу та вартості людино-години згідно з бухгалтерськими стандартами. Кошти, отримані за ці послуги, використовуються на оплату праці нотаріусів та консультантів, утримання нотаріальних контор і архівів, а також організацію надання послуг [9].

Отже, нотаріуси в Україні надають не лише нотаріальні та адміністративні послуги, але й додаткові правові та технічні послуги, регламентовані підзаконними нормативно-правовими актами. Зокрема, Наказ Міністерства юстиції України від 6 грудня 2022 року № 5441/5 утворює підзаконні норми адміністративного права

які встановлюють порядок надання державними нотаріусами таких послуг, які не пов'язані безпосередньо із вчиненням нотаріальних дій. До правових послуг належать консультації, складання документів і письмових довідок із питань законодавства. Технічні послуги включають друк документів, виготовлення дублікатів, надсилання документів та виїзди нотаріусів для вчинення дій за межами робочого місця.

Вагомі норми адміністративного права зосереджені підзаконних нормативно-правових актах, які забезпечують нотаріальну діяльність сучасним електронним врядуванням. Так, Наказом Міністерства юстиції України від 13 жовтня 2010 року, № 2501 затверджений «Порядок ведення Єдиного реєстру нотаріусів». Згідно з яким Єдиний реєстр нотаріусів є комп'ютеризованою базою даних, яка містить інформацію про державні нотаріальні контори, архіви та нотаріусів України, де держателем виступає Міністерство юстиції України, а адміністратором — державне підприємство «Національні інформаційні системи». Реєстр виконує функції ведення обліку державних і приватних нотаріусів, їхнього місця роботи та контактної інформації, забезпечення доступу до відомостей через вебсайт для органів державної влади, підприємств і громадян, а також відкритості інформації про нотаріусів і їхню діяльність [10].

В сучасну еру інформаційного суспільства Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 року, № 619 був затверджений підзаконний нормативно-правовий акт «Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо реєстрації вчинених нотаріусами нотаріальних дій в Електронному реєстрі нотаріальних дій». Який надає можливість здійснити експериментальний проект щодо забезпечення уніфікованого підходу до реєстрації нотаріальних дій в Електронному реєстрі нотаріальних дій, який є складовою частиною Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, для покращення збереження, захисту, обліку та надання відомостей про вчинені нотаріальні дії [11].

Ще одним прикладом підзаконного нормативно-правового акту у сфері електронного врядування є Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2023 року, № 700, яка затвердила «Порядок доступу нотаріусів до Єдиного державного демографічного реєстру». Порядок передбачає використання відомостей з Реєстру для перевірки дійсності документів та отримання персональних даних, але виключно в межах вчинення нотаріальних дій. Доступ нотаріусів до Реєстру здійснюється через Єдину державну електронну систему е-нотаріату, яка забезпечує електронну інформаційну взаємодію між Системою е-нотаріату та Реєстром засобами платформи «Трембіта». Електронна інформаційна взаємодія між суб'єк-

тами доступу відбувається із дотриманням законодавчих вимог щодо захисту інформації, зокрема персональних даних [12].

Отже, адміністративні органи України, в першу чергу (Уряд та Міністерство юстиції України), активно впроваджують підзаконні нормативно-правові акти, що сприяють розвитку електронного врядування у сфері нотаріальних послуг. Постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2023 року № 700 затверджено порядок доступу нотаріусів до Єдиного державного демографічного реєстру, що визначає механізми використання даних для встановлення особи та перевірки дійсності документів у процесі вчинення нотаріальних дій через інтеграцію електронної інформаційної взаємодії. Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 року № 619 регламентовано реалізацію експериментального проекту щодо реєстрації нотаріальних дій в Електронному реєстрі нотаріальних дій, інтегрованому в Єдину державну електронну систему е-нотаріату, з метою забезпечення єдиного підходу до збереження, обліку та надання інформації відповідно до законодавства. Наказом Міністерства юстиції України від 13 жовтня 2010 року № 2501 затверджено порядок ведення Єдиного реєстру нотаріусів, що забезпечує облік інформації про державних і приватних нотаріусів, їх контактні дані та місця роботи, а також доступ до цих відомостей для органів влади, підприємств та громадян.

Наказом Міністерства юстиції України від 17 лютого 2014 року, № 357/5 затверджений Порядок проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства. Здійснення таких перевірок включає як планові заходи, так і позапланові, що проводяться залежно від обставин. Планові перевірки організовуються не частіше одного разу на два роки та базуються на графіку, який затверджується Міністерством юстиції України або його територіальними органами. Позапланові перевірки можуть бути цільовими, контрольними або ініційованими на підставі звернень фізичних чи юридичних осіб. Метою перевірок є оцінка організації нотаріальної діяльності, умов роботи та дотримання професійної етики. Крім цього, перевіряється якість нотаріального обслуговування, належність збереження документів та архіву. Окремо аналізується відповідність умов праці вимогам чинного законодавства [13].

Наказом Міністерства юстиції України від 13 грудня 2022 року № 5591 були утверджені форми формування звітності про роботу державних, та приватних нотаріусів, Міністерством

юстиції України та його територіальними органами. Згідно з яким запроваджено Форма звітності № 1-нотаріат (річна), що передбачає відображення показників діяльності державних нотаріальних контор, архівів та приватних нотаріусів. Державні нотаріальні контори, архіви та приватні нотаріуси зобов'язані подавати звіти до відповідних міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції до 10 числа після звітного періоду, а міжрегіональні управління забезпечують збір, обробку та подання зведених звітів Міністерству юстиції до 20 числа. До 30 числа після звітного періоду зведені звіти розміщуються на вебсайтах міжрегіональних управлінь та Міністерства юстиції України. Звіти подаються в електронній формі у форматі із засвідченням кваліфікованим електронним підписом [14].

Отже, спеціальні адміністративні органи здійснюють комплексну розпорядчу діяльність, спрямовану на деталізацію контрольних норм адміністративного права у сфері нотаріату. Наказом Міністерства юстиції України від 17 лютого 2014 року № 357/5 встановлено порядок проведення перевірок діяльності державних нотаріальних контор, архівів і приватних нотаріусів. Основною метою цих перевірок є забезпечення якості нотаріального обслуговування, дотримання правил професійної етики, правильного збереження документів та відповідності умов праці чинному законодавству. Питання звітності у сфері нотаріату також безпосередня регламентовано норми підзаконного нормативно-правового акту – Наказу Міністерства юстиції України від 13 грудня 2022 року № 5591, яким затверджено форми звітності, що охоплюють ключові показники діяльності державних нотаріальних контор, архівів та приватних нотаріусів.

В умовах воєнного стану підзаконним нормативно-правовим актом, що затверджений Постановою Уряду України від 19 квітня 2022 року № 480 встановлено обмеження для суб'єктів, пов'язаних із державою-агресором, зокрема нотаріальні дії щодо громадян російської федерації або юридичних осіб, створених за її законодавством. Згідна з цим зупиняються або їм відмовляється у виконанні нотаріальних дій, за винятком окремих випадків, таких як вихід з громадянства або посвідчення заповіту військовополоненого. Заборонено вчинення окремих нотаріальних дій, зокрема виконавчих написів на кредитних договорах, що не є нотаріально посвідченими. Посвідчення довіреностей та заповітів військовослужбовців дозволяється командирами підрозділів із подальшою реєстрацією у нотаріальних реєстрах. Доступ до єдиних і державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, забезпечується за зверненням користувачів до технічного адміністратора у визначеному законодавством

порядку. У разі неналежного функціонування реєстрів строки внесення даних продовжуються на підтверджений час технічних проблем [15].

Отже, в умовах воєнного стану компетентні адміністративні органи адаптують нотаріальну діяльність до особливостей надзвичайного правового режиму шляхом прийняття підзаконних нормативно-правових актів. Основний акцент зроблено на забезпеченні законності, прозорості процедур та збереженні функціональності ключових реєстрів у складних умовах. Встановлено обмеження на нотаріальні дії для суб'єктів, пов'язаних із державою-агресором, та запроваджено спеціальні механізми моніторингу і контролю за діяльністю нотаріусів через відповідні реєстри. Надається пріоритет захисту прав громадян і дотриманню законодавчих вимог, зокрема у частині виключення нотаріусів з переліків у разі порушень. Усі заходи спрямовані на мінімізацію ризиків та забезпечення стабільності правового регулювання в умовах надзвичайної ситуації.

Порядок і правила проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса, який затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року, регламентує механізми захисту майнових інтересів осіб, які отримують нотаріальні послуги. У випадку заподіяння шкоди клієнтам через незаконні дії або недбалість нотаріуса забезпечується право на страхове відшкодування. Підтвердженням страхового випадку є рішення суду, що набрало законної сили, або визнана страхувальником і погоджена страховиком претензія. Укладення договорів страхування є обов'язковим для всіх приватних нотаріусів. Мінімальна страхова сума становить тисячу мінімальних розмірів заробітної плати [16].

Висновки. Отже, підзаконні нормативно-правові акти є одним із головних та єдиним правотворчим інструментом адміністрування у сфері нотаріату, забезпечуючи деталізацію законодавчих положень, що надає можливість ефективного публічного адміністрування надання нотаріусами публічних послуг. Коли нотаріальні послуги базуються на нормах адміністративного права, деталізованих підзаконними нормативно-правовими актами, вони стають більш ефективними та доступними. Адміністративні послуги нотаріусів, зокрема прощення апостиля, є прикладом адаптації міжнародних вимог у національну правову систему через розпорядчу діяльність загальних та спеціальних адміністративних органів. Нотаріуси також виконують додаткові правові та технічні функції, які врегульова-

ні нормативно-правовими актами для забезпечення ефективності публічного адміністрування.

Література

1. Галунько В., Стеценко С., Берлач А., Бухачевич О., Ситников О. та ін. Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану: колективна монографія / за заг. ред. В.Фелика, В.Курила. Київ : «Видавництво Людмила», 2023. 704 с.
2. Про правотворчу діяльність. Закон України 24 серпня 2023 року, № 3354-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 93. ст. 364.
3. Порядком видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 11 липня 2012 року, № 1043/5. Офіційний вісник України. 2012. № 54. С. 194. Стаття 2193. Кодакта 62574/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1170-12>
4. Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 22 березня 2011 року, № 871/5. Офіційний вісник України. 2011. № 25. Стор. 28. Ст. 1028. Код акта: 55546/2011.
5. Порядок підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів. Затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 28 серпня 2014 року, № 1422/5. Офіційний вісник України. 2014. № 69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1046->
6. Правила професійної етики нотаріусів України. Затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 7 червня 2021 року, № 2039/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 2 серпня 2023 року, № 2765/5). Офіційний вісник України. 2021. № 43. Стор. 92. Стаття 2650. Код акта 105381/2021.
7. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року, № 296/5. Зареєстрований у Міністерстві юстиції України 22 лютого 2012 року за № 282/20595. Офіційний вісник України. 2012. № 17. ст. 632.
8. Про затвердження інформаційної і технологічної карток адміністративної послуги з прощення апостиля на офіційних документах, що видаються судами, а також на призначених для використання на території іноземних держав документах, що оформляються нотаріусами. Затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 18 вересня 2014 року, № 1551/5. Офіційний вісник України. 2014. № 155. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1551323-14>
9. Деякі питання щодо надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру. Затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 6 грудня 2022 року, № 5441/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 29 жовтня 2024 року, № 3081/5).

Зареєстрований у Міністерстві юстиції України 7 грудня 2022 року за № 1546/38882.

10. Порядок ведення Єдиного реєстру нотаріусів. Затверджений наказом Міністерства юстиції України від 13 жовтня 2010 року, № 2501/5 (із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства юстиції України № 1059/5 від 25 червня 2015 року, № 1827/5 від 12 червня 2018 року, № 109/5 від 13 січня 2020 року, № 5609/5 від 13 грудня 2022 року). Офіційний вісник України. 2010. № 82. ст. 2899.

11. Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо реєстрації вчинених нотаріусами нотаріальних дій в Електронному реєстрі нотаріальних дій. Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 року, № 619. Урядовий кур'єр. 2024. № 113. URL: офіційний ресурс.

12. Порядок доступу нотаріусів до Єдиного державного демографічного реєстру. Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2023 року, № 700 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 619 від 30 травня 2024 року). Офіційний вісник України. 2023. № 140.

13. Порядок проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства.

Затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 17 лютого 2014 року, № 357/5. Офіційний вісник України. 2014. № 16. ст. 512.

14. Деякі питання формування звітності про роботу державних, приватних нотаріусів, Міністерства юстиції України та його територіальних органів у сфері нотаріату. Прийнято Наказом Міністерства юстиції України від 13 грудня 2022 року № 5591/5. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 грудня 2022 року за № 1594/38930. Офіційний вісник України. 2022. № 97. Стор. 214. Стаття 6081. Код акта 115475/2022.

15. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 року № 480. Урядовий кур'єр. 2022. № 96 від 27.04.2022.

16. Порядок і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса. Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року № 624, із змінами, внесеними Постановою КМУ від 26 квітня 2017 року, № 293. Офіційний вісник України. 2015. № 186.

17. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду у справі № 2а-10926/09/2670 від 25 січня 2011 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. 2011. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/13611128>

UDC 346.1

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.15>

Starushchenko Ya. V.
Postgraduate Student
Kyiv Aviation Institute
orcid.org/0009-0008-5164-5075

PREVENTION OF MONEY LAUNDERING FROM THE CIRCULATION OF VIRTUAL ASSETS: CURRENT LEGAL ASPECTS

The purpose of the article is to study the legal basis for preventing money laundering obtained from the circulation of virtual assets. **Research methods:** the chosen topic of scientific research requires the use of various scientific methods and approaches to obtain qualitative results. Therefore, the following research methods were used to solve the tasks: analysis; system method; analytical, etc. **Results:** the legal framework for preventing money laundering received from the circulation of virtual assets is in its infancy, and the current legislation of both the EU and other developed democracies in this area is still characterized by inconsistencies, contradictions, needs to eliminate gaps and does not provide optimal regulation of the digital market. However, for a comprehensive approach to eliminating gaps and inconsistencies in national legislation, the world The community has developed a number of recommendations to prevent money laundering received from the circulation of virtual assets. It is the preparation and implementation of the proposed norms that is the optimal step towards the development of appropriate national legal framework for the prevention of money laundering received from the circulation of virtual assets. **Discussion:** effective policies and legal frameworks for the prevention of money laundering derived from the circulation of virtual assets are key to the integrity and stability of both the international and national financial system and economy. Money laundering and related crimes (so-called “predicate crimes”) can threaten the integrity and stability of both the financial sector and the external stability of the country as a whole. They can lead to economic destabilization, banking crises, inefficient revenue collection, broader deficiencies in public administration, reputational risks to international financial centers, and the loss of correspondent banking relationships. In an increasingly interconnected world, the damage caused by these crimes is global and affects the integrity and stability of the international financial system.

Digital technology is an integral part of any modern economy due to its high degree of productivity and technological capabilities. A distinctive feature of the Ukrainian economy is the introduction of digital technologies into everyday life, both to accelerate management decision-making and to achieve the goal of their implementation. It is worth pointing out that in the digital age, there is a rapid development in the use of virtual assets, which, among other things, contributes to the development of illegal activities.

Key words: funds, virtual assets, digital age, prevention, money laundering.

Старущенко Я.В. ЗАПОБІГАННЯ ВІДМИВАННЮ КОШТІВ ВІД ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Метою статті є дослідження правових засад запобігання відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів. **Методи дослідження:** обрана тема наукового дослідження потребує застосування різноманітних наукових методів і підходів для отримання якісних результатів. Тому для вирішення поставлених завдань використано такі методи дослідження: аналіз; системний метод; аналітичний тощо. **Результати:** правові засади запобігання відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів перебувають на стадії становлення, а чинне законодавство як ЄС, так й інших розвинених демократій, у цій сфері досі характеризується неузгодженістю, суперечностями, потребує усунення прогалин і не забезпечує оптимального регулювання цифрового ринку. Проте задля комплексного підходу до усунення прогалин та неузгодженостей національного законодавства світовою спільнотою розроблено низку рекомендацій щодо запобігання відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів. Саме підготовка та впровадження пропонованих норм є оптимальним кроком на шляху розроблення належних національних правових засад запобігання відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів. **Обговорення:** ефективна політика та правові засади запобігання відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів є ключем до цілісності та стабільності як міжнародної, так й національної фінансової системи та економіки. Відмивання грошей та пов'язані з ним злочини (так звані «предикатні злочини») можуть загрожувати цілісності та стабільності як фінансового сектору, так і зовнішній стабільності країни в цілому. Вони можуть призвести до дестабілізації економіки, банківських криз, неефективного збору доходів, більш широких недоліків публічного адміністрування, репутаційних ризиків для міжнародних фінансових центрів та втрати кореспондентських банківських відносин. У все більш взаємопов'язаному світі шкода, завдана цими злочинами, є глобальною та впливає на цілісність і стабільність міжнародної фінансової системи.

Цифрові технології є невід'ємною частиною будь-якої сучасної економіки завдяки своєму високому ступеню продуктивності та технологічним можливостям. Відмінною рисою української економіки є впровадження цифрових технологій у повсякденне життя, як для прискорення прийняття управлінських рішень, так і для досягнення мети їх впровадження. Варто вказати, що у цифрову епоху відбувається стрімкий розвиток використання віртуальних активів, що у тому числі сприяє розвитку незаконної діяльності.

Ключові слова: кошти, віртуальні активи, цифрова епоха, запобігання, відмивання коштів.

Statement of the problem and its relevance. Effective policies and legal frameworks to prevent money laundering derived from the circulation of

virtual assets are key to the integrity and stability of both the international and national financial system and economy. Money laundering and related

crimes (so-called ‘predicate offences’) can threaten the integrity and stability of both the financial sector and the external stability of the country as a whole. They can lead to economic destabilisation, banking crises, inefficient revenue collection, wider public administration failures, reputational risks for international financial centres and the loss of correspondent banking relationships. In an increasingly interconnected world, the harm caused by these crimes is global and affects the integrity and stability of the international financial system.

Digital technologies are an integral part of any modern economy due to their high degree of productivity and technological capabilities. A distinctive feature of the Ukrainian economy is the introduction of digital technologies into everyday life, both to accelerate management decision-making and to achieve the goal of their implementation. It is worth noting that in the digital age, the use of virtual assets is rapidly developing, which, among other things, contributes to the development of illegal activities.

Analysis of research and publications on the issue. The issue of regulating the virtual asset market is covered in the works of such scholars as D.Zetsche, M.Dinis Lucas, V.Ferrari, and others. The EU’s experience in the legal regime of cryptocurrencies is described in the works of V.A.Ustymenko, B.V.Derevyanko, O.I.Kulyk, I.P.Ustinova, etc.

The purpose of the article is to study the legal framework for preventing money laundering derived from the circulation of virtual assets.

Summary of the main material. The Law of Ukraine No. 361-IX dated 06.12.2019 ‘On Prevention and Counteraction to Legalisation (Laundering) of the Proceeds of Crime, Terrorist Financing and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction’ stipulates that a virtual asset is a digital expression of value that can be traded in a digital format or transferred and can be used for payment or investment purposes (clause 13 of Article 1) [1]. It is worth noting that this Law adapts Ukrainian legislation to the provisions of the fourth EU Directive 2015/849 and EU Regulation 2015/847, as well as the standards of the Financial Action Task Force on Money Laundering and Terrorist Financing (FATF).

In order to understand the role of virtual assets in money laundering, it is important to understand the basics of this process. In particular, money laundering is a term used to describe actions aimed at disguising the source of funds and property obtained through criminal means and transferring them from criminal to legal circulation [2]. This process involves a series of transactions and actions that conceal the true source of funds, allowing criminals to avoid the attention of law enforcement agencies.

Traditionally, money laundering involved the circulation of cash through complex networks of intermediaries. However, with the rise of digital technology and the emergence of digital currencies, including cryptocurrencies, criminals have found new ways to launder money. Cryptocurrencies have also facilitated the operation of illegal online markets, commonly referred to as the ‘dark web’, where illegal goods and services are bought and sold. Virtual assets have become an attractive target due to their decentralised nature, which allows transactions to be conducted without revealing the identity of the owner. The anonymity provided by cryptocurrencies has made it difficult to trace and detain these individuals in the event of a criminal offence.

However, it is worth noting that not all cryptocurrencies are created equal in the field of illegal activities. Some of them are more popular among criminals due to specific features that help to conceal the origin and flow of funds. According to the Financial Crimes Academy, criminals mainly use Monero, Bitcoin, Ethereum, Ripple and Litecoin because of their ease of use, availability for sale and ability to conduct transactions with relative anonymity. Bitcoin in particular, due to its brand recognition and acceptance among darknet markets and other providers, remains the most commonly used cryptocurrency for illicit transactions. Monero is popular for its privacy and anonymity features, using technologies such as ring signatures and hidden addresses, which makes it much more difficult to trace transactions than Bitcoin. Ripple’s XRP can function as a bridge to facilitate exchanges between different cryptocurrencies quickly and with lower fees compared to traditional exchanges, thereby making it easy to launder the funds generated from the circulation of virtual assets. Ethereum smart contracts can also be used to create decentralised applications that facilitate money laundering through automated processes and transactions [3].

Indeed, understanding the appeal and use of these key cryptocurrencies in virtual asset laundering schemes is crucial to developing effective strategies to prevent financial crime in the digital currency sector. As we move into an increasingly digital age, it is vital that measures to prevent money laundering from virtual assets evolve in tandem with the development of virtual assets.

In order to prevent money laundering from virtual assets, regulators, financial institutions and law enforcement agencies are implementing measures to strengthen supervision and regulation. In particular, in response to the growing problem of money laundering, the Financial Action Task Force (FATF) was established in 1989 at a meeting of the Group of Seven leaders in Paris [4].

The Financial Action Task Force has been given the mandate to study money laundering methods and

trends, review measures already taken at the national or international level and identify measures that still need to be taken to prevent money laundering derived from the circulation of virtual assets.

The FATF has issued recommendations to address the risks associated with the laundering of funds derived from the circulation of virtual assets. These recommendations provide a consistent framework for states to regulate and supervise virtual asset service providers (VASPs) in the process of preventing money laundering.

In particular, one of the key recommendations is that VASPs should collect and store information about both the sender and the recipient of virtual asset transactions, which helps to create a transparent environment and prevent anonymous transactions that can be used to launder the proceeds of virtual assets.

It is worth noting that the global market capitalisation of virtual assets is currently more than USD 1 trillion, with the industry reaching USD 2.1 trillion in 2021 (the peak of its development). In 2023, the total capitalisation of the cryptocurrency market was over USD 1 trillion 143 billion. Currently, Ukraine ranks 3rd in terms of its propensity to use virtual assets [5].

Given the global nature of virtual assets and the challenges they pose to traditional anti-money laundering mechanisms, international cooperation and joint coordination of relevant authorities is essential. The vast majority of countries have recognised the importance of sharing information, best practices and intelligence to implement the best possible mechanism to prevent money laundering derived from the circulation of virtual assets.

Through initiatives such as the Egmont Group, Interpol and other international organisations, countries are working together to identify illicit financial flows facilitated by virtual assets. Increased cooperation allows for faster detection and response to new threats, providing a more robust global framework for preventing money laundering from virtual assets in the digital age.

It is worth noting that in order to keep pace with the changing landscape of virtual assets and money laundering schemes, countries are constantly updating their legal frameworks. Such legal reforms are aimed at ensuring that virtual assets are subject to effective regulation and supervision. To this end, for example, the European Union has taken steps to introduce regulation of cryptoasset markets (MiCA). The MiCA regulation is quite liberal and establishes certain requirements for a public offering of virtual assets, one of the main requirements of which is the publication of a white paper.

In particular, the Markets in Crypto Assets Regulation (MiCA) establishes common EU market rules for crypto assets. The regulation covers

crypto assets that are not currently regulated under existing financial services legislation. The key provisions for those issuing and trading crypto assets (including asset reference tokens and e-money tokens) cover transparency, disclosure, authorisation and transaction supervision. The new legal framework supports market integrity and financial stability by regulating public offerings of cryptoassets and ensuring that consumers are aware of the risks involved. Therefore, MiCA seeks to establish a comprehensive regulatory framework for digital finance and virtual assets, including rules to prevent money laundering derived from the circulation of virtual assets.

In particular, the Crypto Asset Markets Regulation (MiCA) entered into force in June 2023 and aims to provide regulators with the tools necessary to track cryptocurrencies used for money laundering, while ensuring that users are protected [6].

Similarly, countries such as the United States, the United Kingdom and others are implementing rules to monitor and control virtual asset transactions and prevent illegal activities such as money laundering derived from virtual assets [7].

By updating their legal frameworks, countries aim to ensure effective monitoring, regulation and compliance with relevant AML/CFT measures in virtual asset transactions. These measures provide a reliable basis for detecting, preventing and deterring money laundering activities derived from the circulation of virtual assets.

In our opinion, the implementation of regulatory measures, such as the FATF recommendations, MiCA provisions, international cooperation and coordination, and updated legal provisions, are crucial in the process of preventing money laundering from virtual assets. By working together, regulators and governments can mitigate the risks associated with virtual assets and contribute to a safer and more transparent financial system.

It is worth noting that criminals use a variety of methods and techniques to launder the proceeds of virtual assets. Understanding these methods is crucial to preventing the laundering of proceeds of crime from virtual assets in the digital age. In particular, the five most popular methods used by criminals to launder money on the blockchain include:

1. Nested services are a broad category of services that operate within one or more exchanges. These services use the addresses listed on the exchanges to tap into the liquidity of the exchanges and exploit trading opportunities. Some exchanges do not require high compliance standards for nested services, allowing bad actors to use them for money laundering. In the blockchain landscape, these nested service transactions appear to have been conducted by their host counterparties (i.e. exchanges) rather

than the hosted nested services or individual addresses. The most common and notorious type of nested service is the over-the-counter (OTC) broker. OTC brokers allow traders to trade large amounts of cryptocurrency easily, securely and anonymously. OTC brokers facilitate direct cryptocurrency trading between two parties without the intermediation of an exchange. These trades can be made between different cryptocurrencies (e.g. Ethereum and Bitcoin) or between cryptocurrencies and fiat currencies (e.g. cryptocurrencies such as Bitcoin and fiat currencies such as the euro). OTC brokers find counterparties for a transaction in exchange for a commission, but are not involved in the negotiation. Once the terms are agreed upon, the parties transfer custody of the assets to the broker. In particular, in August 2020, the US Department of Justice (DOJ) filed a complaint for the confiscation of 280 cryptocurrency addresses involved in the laundering of approximately \$28.7 million worth of cryptocurrency stolen from the exchange by hackers linked to North Korea known as the Lazarus Group. The complaint details two crypto exchange hacks by North Korean actors that stole millions of dollars worth of cryptocurrency and ultimately laundered the funds through Chinese over-the-counter (OTC) cryptocurrency traders, and follows related actions involving the theft of \$250 million in cryptocurrency through other exchange hacks by North Korean actors [8]. Lazarus Group continues to use OTC traders for money laundering. In April 2023, the U.S. Treasury Department's Office of Foreign Assets Control (OFAC) imposed sanctions on three individuals, including two OTC crypto traders, for assisting the North Korean group [9].

2. Gambling platforms are popular among cryptocurrency money launderers. Gambling services were mentioned in the FATF report 'Virtual Assets Red Flag for Money Laundering and Terrorist Financing' issued in September 2020 [10]. In this report, the FATF identified two situations in which gambling platform services can be considered as money laundering, in particular: 1) funds deposited or withdrawn from a virtual asset or wallet address with direct and indirect links to known suspicious sources, including dubious gambling sites; 2) transactions originating from or destined for online gambling services.

3. Mixers are services that combine digital assets from multiple addresses together before releasing them at random intervals to new destination addresses or wallets, thereby increasing anonymity. They are often used to hide the trail of funds before they are transferred to legitimate businesses or major exchanges. It is worth noting that in March 2023, the US Department of Justice announced a joint international takedown of ChipMixer, a cryptocurrency mixing service on the

darknet responsible for laundering more than \$3 billion in cryptocurrency. The operation allowed the German authorities to withdraw more than \$46 million in cryptocurrency from the servers [11]. Another example is Tornado Cash, a mixer that laundered more than \$7 billion from 2019 to 2022 until the service developer was arrested by Dutch authorities [12].

4. Fiat exchanges exchange cryptocurrencies for cash and can be mainstream, peer-to-peer (P2P) or non-compliant (exchanges that do not obey or are not subject to the rules). For example, exchanges used such addresses to cash out almost \$23.8 billion in cryptocurrency in 2022, which is 68% more than in the previous year [13].

5. Services headquartered in high-risk jurisdictions are services in jurisdictions identified as having strategic deficiencies in their AML or counter-terrorist financing (CFT) regimes. In particular, the FATF identifies jurisdictions with weak AML/CFT measures, often referred to as the 'Black and Grey List' [14]. The FATF's measures to publicly publish a list of countries with weak AML/CFT regimes have proved effective. On 18 January 2024, Commission Delegated Regulation (EU) 2024/163 [15] amending the EU list was published. As of June 2024, the FATF has reviewed 133 countries and jurisdictions and publicly identified 108 of them as having a weak AML/CFT regime. As a result, 84 countries have implemented the necessary reforms to address their AML/CFT weaknesses and have been removed from the list. The European Commission also identifies countries that have strategic deficiencies in their AML/CFT regimes and pose a significant threat to the financial system of the European Union [16].

Thus, the global community is constantly facing new challenges in the process of preventing money laundering from the circulation of virtual assets due to the increasingly complex methods of this process. However, it should be emphasised that measures are constantly being taken to prevent the laundering of funds derived from the circulation of virtual assets. In particular, the Commonwealth Secretariat developed and presented a new Model Law on 8 July 2024 in London to help countries regulate the rapidly growing virtual asset industry.

This law takes a principled approach to regulating virtual assets in line with the international standards set by the FATF and provides for a broad set of provisions, including licensing of virtual assets such as virtual currencies, defining issuer obligations, supervising financial activities and enforcing fines for non-compliance, etc. In addition, the Model Law proposes rules to prevent money laundering from the circulation of virtual assets, while protecting owners and providing them with legal clarity and stability. At the current stage, 19 Commonwealth countries

are in the process of using the Model Law to develop new or amend existing domestic legislation.

At the same time, on 30 May 2024, the Council of the European Union adopted a package of new rules to prevent money laundering derived from the circulation of virtual assets, which included EU Directive 2024/1640 of 31 May 2024 amending and repealing EU Directive 2015/849. EU Directive 2024/1640 sets out the mechanisms that Member States must implement to prevent the laundering of funds derived from the circulation of virtual assets in the financial system at the national level. Member States must implement this Directive by 10 July 2027.

In addition, EU Regulation 2024/1620 of 31 May 2024 establishing a body for the fight against money laundering and the financing of terrorism, also known as AMLA, which sets out the rules for preventing the laundering of funds derived from the circulation of virtual assets, should be added to this list. The Regulation will come into force on 10 July 2027, except for certain provisions that will come into force on 10 July 2029. As well as EU Directive 2024/1654 of 31 May 2024, which amends EU Directive 2019/1153 and establishes new rules for access to bank account registers by authorities and facilitates the use of transaction records.

The objectives of this package are to strengthen cooperation and coordination between national authorities, create a separate mechanism for this purpose, and create a single European AML/CFT regulation that could combine all the rules governing this area. That is, to make a transition from a model based solely on directives to a model based on a single regulation. The European Parliament emphasises that the new acts include enhanced due diligence and identity verification measures, after which the so-called obliged persons must report suspicious activities to the competent authorities [17].

Conclusions. The legal framework for the prevention of money laundering derived from the circulation of virtual assets is still in its infancy, and the current legislation of both the EU and other developed democracies in this area is still characterised by inconsistencies and contradictions, requires the elimination of gaps and, at the present stage, does not ensure optimal regulation of the digital market. However, as part of a comprehensive approach to eliminating gaps and inconsistencies in national legislation, the international community has developed a number of recommendations to prevent money laundering from the circulation of virtual assets. It is the preparation and implementation of the proposed rules that is the best step towards the development of an appropriate national legal framework for the prevention of money laundering derived from the circulation of virtual assets.

Bibliography

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
2. Енциклопедія сучасної України URL: <https://esu.com.ua/article-3439>
3. Most Relevant Cryptocurrencies For Criminals: Tracing the Evolution of Criminal Money Finances URL: <https://financialcrimeacademy.org/relevant-cryptocurrencies-for-criminals/>
4. Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей – FATF URL: <https://fiu.gov.ua/content/uk/fatf.htm>
5. CoinGeko. URL: <https://www.coingecko.com/uk>
6. What Is Markets in Crypto-Assets (MiCA)? URL: <https://www.investopedia.com/what-is-market-in-crypto-assets-6751039#toc-markets-in-crypto-assets-titles>
7. Cryptocurrency Regulations Around the World URL: <https://www.investopedia.com/cryptocurrency-regulations-around-the-world-5202122>
8. United States Files Complaint to Forfeit 280 Cryptocurrency Accounts Tied to Hacks of Two Exchanges by North Korean Actors URL: <https://www.justice.gov/usao-dc/pr/united-states-files-complaint-forfeit-280-cryptocurrency-accounts-tied-hacks-two>
9. Treasury Targets Actors Facilitating Illicit DPRK Financial Activity in Support of Weapons Programs URL: <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1435>
14. FATF report Virtual Assets Red Flag Indicators of Money Laundering and Terrorist Financing URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/reports/Virtual-Assets-Red-Flag-Indicators.pdf>
15. Justice Department Investigation Leads to Takedown of Darknet Cryptocurrency Mixer that Processed Over \$3 Billion of Unlawful Transactions URL: <https://www.justice.gov/usao-edpa/pr/justice-department-investigation-leads-takedown-darknet-cryptocurrency-mixer-processed>
16. Suspected developer of crypto mixer Tornado Cash arrested URL: <https://techcrunch.com/2022/08/12/suspected-tornado-cash-developer-arrested-in-amsterdam/>
17. The Chainalysis 2024 Crypto Crime Report URL: <https://go.chainalysis.com/crypto-crime-2024.html>
18. “Black and grey” lists URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/countries/black-and-grey-lists.html>
19. Commission Delegated Regulation (EU) 2024/163 of 12 December 2023 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R0163>
20. Anti-money laundering and countering the financing of terrorism at international level URL: https://finance.ec.europa.eu/financial-crime/anti-money-laundering-and-countering-financing-terrorism-international-level_en
21. New EU rules to combat money-laundering adopted URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240419IPR20586/new-eu-rules-to-combat-money-laundering-adopted>
22. Устинова І. Е-гривня як крок до реформ у фінансовій системі України: зарубіжний досвід. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2024. № 1. С. 70–77.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.16>**Ю. І. Тюря**

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
orcid.org/0000-0001-7732-3535

ЦИФРОВА ЕВОЛЮЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ГАЛУЗІ

У статті розглядається актуальна проблема цифрової трансформації юридичної галузі та розвитку цифрової компетентності правників в умовах глобальної цифровізації. Досліджено ключові аспекти впровадження інформаційних технологій у юридичну практику, проаналізовано сучасні тенденції та виклики цифрової трансформації правничої сфери.

У контексті цифровізації європейського простору, зокрема через ініціативу Європейської комісії «Цифрове десятиліття», юридична сфера зіткнулася з необхідністю адаптації до нових реалій та фундаментальної трансформації. Поява нових викликів, таких як регулювання цифрових активів, новітніх форм електронної комерції та протидія кіберзлочинності, вимагає від правників розвитку принципово нових компетентностей. Важливим інструментом у цьому процесі стала європейська рамкова система DigComp, що визначає стандарти цифрових навичок і слугує орієнтиром для професійного розвитку фахівців юридичної сфери відповідно до амбітних планів ЄС щодо цифрової модернізації економіки до 2030 року.

На основі актуальних досліджень та статистичних даних у статті розкрито принципові переваги цифрової трансформації, зокрема: мінімізація людських помилок, підвищення операційної ефективності, покращення клієнтського досвіду, вдосконалення управління знаннями та впровадження предикативної аналітики.

У роботі встановлено, що основною перешкодою для успішної цифрової трансформації є не відсутність технологічних рішень, а низька цифрова компетентність і психологічна неготовність правничої спільноти до змін. Запропоновано комплексний підхід до прискорення цифрової трансформації галузі, який включає системні зміни в освітній сфері, трансформацію корпоративної культури юридичних фірм, розробку державних стандартів цифрової компетентності юристів і створення програм фінансової підтримки цифровізації.

Ключові слова: цифрова трансформація, цифрова компетентність, юридична галузь, електронний нотаріат, оптимізація юридичної діяльності.

Tiuria Yu. I. DIGITAL EVOLUTION OF THE LEGAL INDUSTRY

The article examines the current issue of digital transformation in the legal industry and the development of digital competency among legal professionals in the context of global digitalization. Key aspects of implementing information technologies in legal practice are explored, and modern trends and challenges of digital transformation in the legal field are analyzed.

In the context of the digitalization of the European space, particularly through the European Commission's initiative "Digital Decade", the legal sector faces the need to adapt to new realities and undergo a fundamental transformation. The emergence of new challenges, such as the regulation of digital assets, new forms of e-commerce, and combating cybercrime, requires legal professionals to develop entirely new competencies. An important tool in this process has been the European framework system DigComp, which defines standards for digital skills and serves as a benchmark for the professional development of legal specialists in line with the EU's ambitious plans for digital modernization of the economy by 2030.

Based on current research and statistical data, the article outlines the key advantages of digital transformation, including: minimizing human errors, increasing operational efficiency, enhancing client experience, improving knowledge management, and implementing predictive analytics.

The study establishes that the main obstacle to successful digital transformation is not the lack of technological solutions, but rather low digital competence and the psychological unpreparedness of the legal community for change. A comprehensive approach to accelerating the digital transformation of the industry is proposed, which includes systemic changes in the educational sector, transformation of the corporate culture of law firms, development of national standards for legal professionals' digital competence, and the creation of financial support programs for digitalization.

Key words: digital transformation, digital competence, legal industry, electronic notary, optimization of legal activities.

¹ Дослідження проведено на виконання міжнародного проекту у сфері освіти «Безпечний штучний інтелект: європейський правовий вимір» [101176092, спільний проект НТУ «Дніпровська політехніка», Еразмус+ Фонду Жана Моне і Європейського виконавчого агентства з питань освіти й культури (ЕАЕСА)]. Підтримка Європейською комісією випуску цієї публікації не означає схвалення її змісту, який відображає виключно погляди та думки автора, і Комісія не може нести відповідальність за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі інформаційні технології стають ключовим чинником розвитку економіки та суспільства. Практично всі економічно розвинені країни розглядають ІТ-сферу як стратегічний напрямок підвищення національної конкурентоспроможності та забезпечення національної безпеки. Процеси цифровізації охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності, докорінно трансформуючи професійну діяльність і суспільні відносини.

Особливої актуальності цифрова трансформація набуває в контексті європейської стратегії розвитку. У березні 2021 року Європейська Комісія представила ініціативу «Цифрове десятиліття», що передбачає комплексний план цифрової модернізації економіки та суспільства до 2030 року. Основними пріоритетами визначено розвиток цифрової грамотності населення, створення сучасної цифрової інфраструктури, стимулювання цифрової трансформації бізнесу та модернізацію державних послуг. Визначено, що до 2030 року в ЄС принаймні 80 % всіх дорослих громадян мають володіти базовими цифровими навичками та повинно бути створено не менше 20 мільйонів робочих місць для спеціалістів ІТ-сфери [1].

Юридична сфера перебуває в епіцентрі цих трансформаційних процесів. Швидкий розвиток цифрових технологій створює принципово нові виклики для правового регулювання: поява цифрових активів, нових форм електронної комерції та кіберзлочинності вимагає розробки інноваційних правових механізмів регулювання та захисту. Сучасний юрист опиняється в умовах, де професійна компетентність безпосередньо залежить від здатності ефективно працювати з інформаційними технологіями, які стали невід'ємним інструментом у повсякденній роботі правників, дозволяючи ефективно обробляти великі обсяги інформації та вирішувати широкий спектр професійних завдань [2].

Дослідження щодо релевантності робочого середовища демонструють критичну важливість інформаційних технологій для професійної діяльності. Зокрема, за даними компанії Coveo, працівники витрачають понад 3,6 години щодня на пошук інформації, а співробітники ІТ-сфери – до 4,2 години. Більше ніж 31 % опитаних зазначають, що складнощі з пошуком необхідної інформації призводять до емоційного вигорання та зниження мотивації [3].

Таким чином, в умовах цифрової трансформації цифрова компетентність перетворюється з додаткової навички на критично важливий професійний інструмент правника. Здатність працювати з великими масивами даних, використовувати сучасні технологічні рішення та миттєво адаптуватися до змін інформаційного середовища стає неодмінною умовою успішної професійної реалізації в юридичній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження стали наукові праці вітчизняних дослідників, зокрема М. В. Дубняк, І. В. Міщенко, аналітичні матеріали провідних Legal-платформ, таких як Thomson Reuters Institute, The impact lawyers, Lexzur та Notarize, а також електронні ресурси міжнародних та національних юридичних спільнот.

Мета статті визначити основні напрямки та особливості цифрової трансформації юридичної

галузі, окреслити ключові переваги впровадження цифрових технологій у правничу практику та виявити основні бар'єри, що перешкоджають ефективній цифровізації юридичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сучасні темпи технологічного прогресу висувають принципово нові вимоги до професійної компетентності фахівців різних галузей, зокрема і юридичної сфери. У центрі цих трансформацій перебуває рамкова система цифрової компетентності для громадян DigComp, яка більше десятиліття слугує визначальним інструментом формування цифрових навичок у Європейському Союзі [4]. DigComp використовується з метою розробки інструментів оцінки компетентностей, створення навчальних курсів і матеріалів, визначення професійних цифрових профілів у контексті працевлаштування, освіти та навчання, а також для соціальної інтеграції.

Еволюція цифрової компетентності відображає складні процеси глобальної цифровізації. Від моменту першої публікації у 2013 році система DigComp пройшла чотири ітерації, постійно адаптуючись до стрімких технологічних змін. Четверта версія фреймворку, представлена у березні 2022 року, враховує новітні технологічні явища: штучний інтелект, Інтернет речей, Big Data та істотно нові умови для організації дистанційної роботи [5].

Принциповою особливістю сучасного етапу цифровізації є перетворення цифрової грамотності з додаткової навички на обов'язкову компетентність. Європейський Союз визначив цифрову компетентність однією з восьми ключових компетентностей, необхідних для повноцінної життєдіяльності в сучасному світі [6]. Це означає, що володіння цифровими технологіями стає не просто перевагою, а критично важливим професійним інструментом. Дедалі роботодавці частіше висувають вимоги до цифрової компетентності навіть для професій, що традиційно не були пов'язані з інформаційними технологіями. Мінімально необхідний рівень комп'ютерної грамотності дозволяє оптимізувати кадровий потенціал, гнучко адаптувати виробничі процеси до впровадження інноваційних технологічних рішень [7].

Вітчизняний контекст цієї проблеми додатково ускладнюється викликами воєнного часу та необхідністю прискореної повоєнної відбудови. Міністерство цифрової трансформації України наголошує, що цифрова трансформація економіки та суспільства є ключем до відновлення країни, створення нових робочих місць і забезпечення сталого розвитку.

Існуюча проблема розвитку цифрової компетентності юриста тісно пов'язана з глобальною цифровою трансформацією юридичної сфери. Інтеграція технологій кардинально змінює спосіб надання

та отримання юридичних послуг. Сучасні клієнти очікують від юридичних послуг максимальної зручності, прозорості та індивідуального підходу. Цифрові технології створюють нові канали комунікації, дозволяють здійснювати глибший аналіз потреб і надавати рекомендаційні консультації.

Дослідження Thomson Reuters Institute демонструє, що 83 % юридичних фірм розглядають цифрову трансформацію як центральний елемент своєї стратегічної діяльності. Це принципово новий підхід до надання правничих послуг, який докорінно змінює традиційні уявлення про роботу юриста [8].

Новий звіт Digital Strategy Report, підготовлений Thomson Reuters Institute на основі 115 інтерв'ю з керівниками юридичних фірм у всьому світі, демонструє цікаву тенденцію. Близько 46 % юридичних фірм, які брали участь у дослідженні, віднесли себе до категорії «лідерів» – тобто тих, для кого цифрова трансформація не тільки важлива, а і є центральною складовою професійної діяльності. Ці компанії активно впроваджують інновації, переосмислюючи існуючі робочі процеси та бізнес-моделі.

Принципова особливість сучасної цифрової трансформації полягає в реінжинірингу існуючих робочих процесів. Мова йде не просто про впровадження окремих технологічних рішень, а про глибоку інтеграцію цифрових інструментів у повсякденну операційну діяльність. Технології можуть охоплювати весь життєвий цикл юридичного супроводу – від первинної консультації до управління справами та віртуальних судових засідань. Одночасно з цим технологічні рішення усувають географічні бар'єри та часові обмеження, створюючи принципово нові можливості взаємодії з клієнтами. Загалом цифровізація призводить до підвищення операційної ефективності, точності та співпраці як зовні, так і всередині організації.

До суттєво важливих переваг цифрової трансформації юридичної галузі, що докорінно змінюють традиційні підходи до надання правничих послуг, можна віднести:

Мінімізацію людських помилок. У високоризикованій юридичній сфері помилки можуть мати критичні наслідки. Застарілі процеси, що базуються на ручному введенні даних, перегляді документів і управлінні справами, традиційно були вразливими до людського фактора. Сучасні цифрові інструменти – розумні контракти, автоматизоване подання документів і юридичні пошукові системи на основі штучного інтелекту – забезпечують принципово новий рівень точності. Автоматизовані алгоритми здатні самостійно коригувати помилки в режимі реального часу, створюючи своєрідну «страховку» від потенційно негативних наслідків цих помилок, підвищуючи якість надання юридичних послуг.

Підвищення операційної ефективності. Сучасне корпоративне програмне забезпечення – системи управління справами, автоматизований документообіг, платформи для eDiscovery та хмарні засоби співпраці – суттєво скорочують як часові, так і адміністративні витрати. Правники отримують можливість миттєвого доступу до файлів з будь-якої локації та використання типових шаблонів, не витрачаючи багато часу і зосереджуючись на виконанні ключових завдань. Своєю чергою такі інструменти забезпечують значно швидшу реакцію на запити клієнтів, оскільки фахівці можуть миттєво знаходити необхідну інформацію для відповідей на запитання та відстежувати документи, потрібні для просування справи.

Покращення клієнтського досвіду. Онлайн-портали, мобільні додатки, персоналізація та AI-чатботи дозволяють забезпечити цілодобовий доступ до інформації про справу та комунікацію. Дослідження показують, що 80 % клієнтів заявили, що з більшою ймовірністю співпрацюватимуть з юридичною фірмою, яка забезпечує персоналізований контент [9]. Цифрові інструменти дозволяють реалізувати персоналізацію завдяки використанню даних для прогнозування потреб клієнтів, враховуючи актуальні події та їх індивідуальні вподобання.

Водночас можливість надавати віртуальний зворотний зв'язок стала важливим елементом клієнтського досвіду. Сучасні дослідження свідчать, що своєчасні та зручні методи віртуального зворотного зв'язку цінуються як наявними, так і потенційними клієнтами навіть більше, ніж особисті зустрічі з юристом [10]. Відповідно компанії, які впроваджують такі технологічні рішення, мають перевагу в залученні нових клієнтів і утриманні існуючих.

Боти та/або мобільні додатки надають можливість швидко та якісно отримати і використати дані з інформаційних баз, державних реєстрів, «тримаючи руку на пульсі». Нині кожна людина може ознайомитися з найактуальнішим законодавством, маючи доступ до Інтернету.

Поряд з цим найуспішніші юридичні компанії використовують методіку картування клієнтського шляху (customer journey mapping), що дозволяє їм глибше зрозуміти потреби клієнтів та ефективніше конвертувати потенційні запити у реальні угоди.

Удосконалення управління знаннями. Як свідчить статистика співробітники витрачають у середньому 3,6 години щодня на пошук інформації. Сучасні пошукові системи на основі штучного інтелекту й цифрові бази даних забезпечують структурований доступ до величезних масивів судової практики, прецедентів і нормативних актів безпосередньо в робочих процесах юристів. Ефективніше управління знаннями підвищує

продуктивність внутрішніх процесів, звільняючи фахівців від рутинного пошуку інформації та дозволяючи концентруватися на вирішенні фахових завдань.

До того ж юристові необхідно слухати історії клієнтів, проводити брифінги, вивчати свідчення, щоб знайти те, що допоможе виграти справу. Часом обсяги інформації настільки великі, що на пошук можуть піти місяці та/або навіть роки, яких немає. Іноді це нагадує пошук голки у стозі сіна. Машинне навчання, штучний інтелект дозволяють швидко знайти найважливішу інформацію.

Застосування предикативної аналітики. Використання великих даних та предикативної аналітики є ще однією сферою, де цифровізація має значний вплив. Юридичні фірми дедалі частіше застосовують складні алгоритми аналізу даних для прогнозування результатів судових справ, ідентифікації потенційних ризиків тощо. До суттєво важливих переваг цифрової трансформації юридичної галузі, що докорінно змінюють традиційні підходи до надання правничих послуг і прийняття більш обґрунтованих рішень. Предикативна аналітика, що базується на великих обсягах даних, може допомогти юристам розробляти ефективні стратегії ведення справ. Це не тільки підвищує шанси на успіх, але й створює додаткову цінність для клієнтів [11].

Показовим прикладом ефективності використання цифрових технологій є автоматизація аналізу законодавства. У звичайному 90-хвилинному огляді законодавства юрист може ретельно вивчити 30 положень, приділяючи кожному в середньому три хвилини. Застосування генеративного штучного інтелекту дозволяє скоротити час такого аналізу на 98 % – з 90 хвилин до приблизно двох [12].

Наразі цифровізація юридичної діяльності демонструє виняткові кількісні результати. Дослідження показують, що впровадження цифрових технологій дозволяє заощадити понад 23 % робочого часу юриста, що еквівалентно двом додатковим годинам до середнього робочого дня. Особливо показовим є той факт, що 37 % робочого часу традиційно витрачаються на рутинні завдання, які можуть бути повністю або частково автоматизовані [13].

Отже, сучасний юридичний ринок перебуває в стані активної технологічної трансформації. Пандемія COVID-19 стала каталізатором принципових змін у професійній діяльності правників, продемонструвавши критичну важливість технологічної адаптивності.

Традиційне уявлення про роботу юриста як про процес з купами паперів, нескінченними судовими засіданнями та томами кодексів сьогодні кардинально змінюється. Цифрові технології перетворюють юридичну практику на високотех-

нологічну, мобільну та максимально ефективну сферу. Сьогодні значна частина інформації доступна в електронному вигляді – в реєстрах та базах даних. Проте, робота з цими джерелами часто ускладнюється різними форматами документів, великою кількістю посилань, неактуальною інформацією та відсутністю можливості для систематизації.

Попри очевидні переваги технологічної модернізації, юридична галузь стикається з низкою принципових бар'єрів, які ускладнюють процеси цифрової трансформації. Ключова проблема полягає не стільки в наявності інноваційних технологічних рішень, скільки в реальній готовності та спроможності юристів ефективно інтегрувати й використовувати ці інструменти, трансформуючи усталені професійні практики. Традиційна консервативність юридичної професії створює потужний внутрішній опір змінам, внаслідок чого навіть прогресивні технологічні рішення ризикують залишитися нереалізованими через психологічну неготовність і низьку цифрову компетентність правничої спільноти.

Навіть найбільш геніальні технологічні винаходи залишаються беззмисловими та нереалізованими, якщо правники не будуть мати необхідних навичок для їх впровадження і застосування. Це принципово новий виклик для консервативної за своєю природою юридичної професії – трансформація не стільки технологічного середовища, скільки професійного мислення та підходів до роботи.

Ця проблематика часто недооцінюється. Юридичні компанії можуть витрачати значні кошти на придбання новітнього програмного забезпечення, систем штучного інтелекту та інших цифрових інструментів, але якщо юристи не володіють необхідними навичками для їх застосування, ці інвестиції не принесуть очікуваного результату. Натомість вони можуть призвести до розчарування та неприйняття нових технологій.

Тому для успішної цифрової трансформації юридичні фірми мають зосередитися на інвестиціях у людський капітал, оскільки без належної підготовки фахівців навіть найсучасніші технологічні рішення залишаються лише можливостями. У цьому контексті основними завданнями мають бути: системне навчання персоналу сучасним цифровим технологіям, формування корпоративної культури, орієнтованої на технологічні інновації, поступова трансформація внутрішніх бізнес-процесів, рекрутинг талановитих фахівців, здатних поєднувати класичну юридичну діяльність з вміннями застосовувати цифрові технології, створення середовища, яке заохочуватиме співробітників до експериментування та впровадження нових підходів, та інше.

Водночас на шляху до повного впровадження цифрової трансформації юридичної галузі важ-

ливо максимально ефективно використовувати наявні інструменти, які вже довели свою результативність. Електронне подання документів, віртуальні засідання, системи обліку робочого часу, голосові асистенти та штучний інтелект для перевірки документів – це практичні рішення, що забезпечують оперативність, економію ресурсів і зручність для всіх учасників правового процесу. Вони створюють основу для подальшого розвитку галузі, дозволяючи оптимізувати роботу без необхідності значних структурних змін. Вже зараз значна кількість таких інновацій інтегрована в роботу правничих фірм, судів та інших установ, суттєво спрощуючи процеси й підвищуючи їхню продуктивність.

Наприклад, електронна подача документів, що допомагає подавати позови, заяви та інші процесуальні документи онлайн. Це зручно як для клієнтів, так і для правників, адже дозволяє сплачувати судові збори, штрафи чи пені в електронному форматі, зменшуючи витрати на пересилання документів поштою або доставлення фізичних копій до судів.

Віртуальні засідання, які ще під час пандемії COVID-19 стали життєво важливими для забезпечення безперервності правосуддя. Застосування відеоконференцій дозволяє: зменшити витрати на транспортування ув'язнених до суду; економити ресурси, пов'язані з утриманням інфраструктури; проводити засідання, дотримуючись соціальної дистанції тощо.

Впровадження політики віддаленої роботи співробітників. Хоча юридична сфера традиційно повільна до змін, пандемія COVID-19 довела, що юридична діяльність може ефективно функціонувати й в режимі віддаленої роботи. Не обов'язково розробляти абсолютно нові інструменти – можна інтегрувати вебконференції та системи операційного управління з вже наявними програмами чи сайтами для ефективного керування співробітниками, які працюють віддалено.

Застосування голосових технологій для диктування та транскрибації. Диктування завжди було важливим інструментом юридичної діяльності, адже люди можуть говорити швидше, ніж писати. Наприклад, диктування однієї сторінки тексту займає близько двох хвилин, тоді як написання тієї ж сторінки може зайняти приблизно 14 хвилин. Диктофонні мікрофони можна інтегрувати з програмами розпізнавання мовлення та програмами запису диктування.

Отже вже сьогодні українські юристи мають унікальну можливість підвищити свою конкурентоспроможність завдяки активному впровадженню та застосуванню технологічних рішень у професійну діяльність.

Крім того, цифрова трансформація державних послуг в Україні демонструє значні економічні

переваги. За оцінкою міністра цифрової трансформації Михайла Федорова, за 5 років цифровізація дозволила державі заощадити мільярди гривень, і цей потенціал економії продовжує зростати. Особливу увагу Мінцифра приділяє використанню цифрових технологій для подолання корупції, зокрема через впровадження проекту «Електронний нотаріат», який передбачає створення єдиної електронної системи для нотаріусів з можливістю надання послуг через відеозв'язок у застосунку «Дія» [14].

Показовим прикладом успішної реалізації подібної ініціативи є американська платформа Notarize, яка функціонує з 2015 року у всіх штатах США. Технологія віддаленої онлайн-нотаризації (RON), яку використовує Notarize, пропонує зручний процес отримання нотаріальних послуг через мобільні пристрої або комп'ютер. Процедура починається з завантаження необхідних документів та документа, що посвідчує особу з фотографією, після чого нотаріус проводить верифікацію особи шляхом перевірки даних у відповідних базах.

Після успішної ідентифікації клієнти заповнюють необхідні форми під керівництвом нотаріуса, а потім проводиться відеозустріч з нотаріальним агентом для остаточного підтвердження особи та нотаріального оформлення документа. Така система забезпечує не лише зручність та економію часу, але й високий рівень безпеки та надійності процесу нотаріального засвідчення.

Бізнес-модель Notarize передбачає отримання оплати як від нотаріусів, так і від клієнтів, що робить платформу економічно вигідною для всіх учасників процесу [15]. Такий підхід не лише спрощує доступ до нотаріальних послуг, але й оптимізує весь процес підготовки документів, що може стати корисним прикладом для розвитку подібних сервісів в Україні.

Таким чином, цифровізація перетворюється з технологічного тренду на фундаментальний інструмент трансформації юридичної практики, який змінює саму парадигму надання правничих послуг.

І на це є кілька причин:

- юристи усвідомлюють, що професія трансформується і що тепер для того, щоб вижити «професійно», необхідно використовувати технології у своїй роботі;
- автоматизація замінює юристів на початкових етапах. Наприклад, тепер для того, щоб подати документи на реєстрацію торгової марки, проконсультуватися з цивільних питань або скласти документ, не потрібно фізично йти до юриста. Все це можна зробити в чат-ботах, мобільних додатках та онлайн-платформах за лічені хвилини;
- кількість людей у світі, які не можуть дозволити собі юридичні консультації, залишається

ся дуже високою. Лише у США цей показник сягає 80 % у цивільних справах. Можна уявити, наскільки високим цей відсоток є в менш розвинених країнах. Головна причина – висока вартість послуг, брак часу (якщо йдеться про бізнес), а також незнання і недовіра до незнайомого фахівця.

Дійсно, висококваліфікованих спеціалістів не замінить жодна технологія, адже юриспруденція – не математика, і не існує єдиної формули успіху справи, яку б могли прорахувати боти. Проте традиційний шлях професійного становлення юриста, який зазвичай починається з базових адміністративних завдань – оформлення типових документів, підготовки простих процесуальних паперів і взаємодії з різними інстанціями – опиняється під загрозою через автоматизацію саме цих процесів. І хоча в українських реаліях масштабна технологічна трансформація юридичної галузі ще попереду, як початківцям, так і досвідченим правникам важливо усвідомити невідворотність цих змін та адаптувати свій професійний підхід. Замість того, щоб опиратися технологічному прогресу, юристам варто зосередитися на освоєнні та ефективному використанні нових інструментів, перетворюючи їх з потенційної загрози на конкурентну перевагу у своїй професійній діяльності.

Висновки. Підсумовуючи можна дійти висновку, що цифровізація юридичної сфери створює подвійний позитивний ефект: з одного боку, юристи отримують потужні інструменти для оптимізації своєї роботи, які дозволяють автоматизувати рутинні процеси, як-от складання типових документів, пошук релевантної судової практики чи аналіз великих масивів правової інформації, звільняючи час для більш складних інтелектуальних завдань та стратегічного планування; з іншого боку, клієнти юридичних послуг можуть використовувати різноманітні технологічні рішення для самостійного вирішення простих правових питань – від генерації базових договорів до отримання консультацій через чат-боти, що суттєво знижує їхні витрати на юридичний супровід і робить правову допомогу більш доступною для широкого кола споживачів.

Водночас головною перешкодою для цифрової трансформації виступає не відсутність технологій, а неготовність та низька цифрова компетентність правничої спільноти. Традиційна консервативність юридичної професії створює потужний внутрішній опір змінам.

З огляду на виявлені тенденції та проблеми, можна запропонувати комплексний підхід до прискорення цифрової трансформації юридичної галузі. В освітній сфері необхідно здійснити системні зміни, включивши до програм підготовки юристів обов'язкові курси з цифрової гра-

мотності та практичні заняття з використання юридичних технологій. Юридичним фірмам важливо зосередитися на трансформації корпоративної культури, впроваджуючи програми постійного підвищення цифрової кваліфікації співробітників і створюючи ефективні системи мотивації для освоєння нових технологій.

На державному рівні доцільно розробити стандарти цифрової компетентності для юристів і створити програми фінансової підтримки цифровізації малих юридичних фірм. Самим юридичним компаніям рекомендується розпочати з проведення аудиту цифрової готовності персоналу та поетапного впровадження цифрових інструментів, починаючи з найпростіших.

Такий комплексний підхід дозволить системно подолати розрив між технологічними можливостями та реальною готовністю юридичної спільноти до їх впровадження, забезпечивши сталий розвиток галузі в умовах глобальної цифровізації.

Література

1. Цифрова стратегія ЄС: EU4Digital. URL: <https://eufordigital.eu/uk/discover-eu/eu-digital-strategy/>
2. Дубняк М.В., Соловійова В.С. Цифрова трансформація юридичних послуг. Науковий журнал «Інформація і право». 2022. Вип. 2(41). С. 52–57. doi: 10.37750/2616-6798.2022.2(41).270363.
3. Report: Employees spend 3.6 hours each day searching for info, increasing burnout: VentureBeat. URL: <https://venturebeat.com/business/report-employees-spend-3-6-hours-each-day-searching-for-info-increasing-burnout/>
4. Digital Competence Framework for Citizens (DigComp): European Commission. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities-z/education-and-training/digital-transformation-education/digital-competence-framework-citizens-digcomp_en
5. Digital Competences Framework (DigComp 2.2) update published: European Commission. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/news/digital-competences-framework-digcomp-22-update-published-2022-03-22_en
6. Проект оновленої Рамки цифрової компетентності для громадян України. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/1/6287-proekt_ramki_cifrovoi_kompetentnosti_gromadan_ukraini_digcompua_2_2.pdf
7. DigComp та штучний інтелект: перетин технологій та освіти у європейському контексті / Ю. І. Тюря // Міжнародний форум: безпечна, комфортна та спроможна територіальна громада: м. Дніпро, 11–13 жовтня 2023 р. – С. 341–343.
8. Law firm digital transformation efforts increasingly tied to firm strategy, new report shows: Thomson Reuters Institute. URL: <https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/technology/digital-transformation-report-2023/>
9. Digital Transformation of Law Firms (+Examples): Whatfix. URL: <https://whatfix.com/blog/digital-transformation-law-firms/>

10. Krunoslav Ris. How Can Legal industry be Digitally Transformed? URL: <https://lumenspei.com/digital-transformation-legal-industry/>

11. The impact of digitalization on legal practice: The impact lawyers. URL: <https://theimpactlawyers.com/articles/the-impact-of-digitalization-on-legal-practice>

12. James Thomas, Geoffrey Banzi. Where to begin? Digital transformation for law. Document Classification: KPMG Public. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/uk/pdf/2024/07/digital-transformation-for-law.pdf>

13. Transform your Law Practice: Law Firms Management in the Digital Age: Lexzur. URL: <https://www.lexzur.com/transform-your-law-practice-law-firms-management-in-the-digital-age/>

14. Федоров розповів про топ-4 цифрових проєктів для боротьби з корупцією: що зміниться для українців: UNN. URL: <https://unn.ua/news/fedorov-zaiavyv-pro-top-4-tsyfrovykh-proiektiv-dlia-borotby-z-koruptsiiei-shcho-zminytsia-dlia-ukraintsiv>

15. Notarize online. Anywhere. Anytime: Notarize. URL: <https://www.notarize.com/>

УДК 349.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.17>

А. О. Чайка

аспірант кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету
orcid.org/0009-0007-1272-3539

НЕДОТРИМАННЯ ВИМОГ ЗАКОННОСТІ ТА ОБҐРУНТОВАНOSTІ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЯК ПІДСТАВИ ЇХ АПЕЛЯЦІЙНОГО ТА КАСАЦІЙНОГО ПЕРЕГЛЯДУ

У статті розглянуто питання вимог, що ставляться до судових рішень, та зв'язок недотримання таких вимог з підставами апеляційного та касаційного перегляду судових рішень в адміністративному судочинстві. Автор звертає увагу, що адміністративне процесуальне законодавство пред'являє низку вимог, яким повинні відповідати судові акти, основними з них є законність та обґрунтованість. Втім, в вітчизняній правовій літературі висловлюється думка, що насправді лише одна вимога повинна висуватися до судових актів – законність, яка є найбільш широкою категорією і охоплює у себе інші вимоги, які ставляться до судових рішень (у тому числі і обґрунтованість). Неоднозначність розуміння змісту таких правових категорій призводить до того, що неусталеним є і погляд щодо можливості та необхідності перевіряти судом касаційної інстанції обґрунтованості судового акта – одні вчені дотримуються думки, що межі розгляду справи судом касаційної інстанції обмежені перевіркою законності оскаржуваного судового акта, інші вважають, що перевірці підлягає також і обґрунтованість. Причина зазначеної проблеми, на думку автора, пов'язана з тісним взаємозв'язком законності та обґрунтованості судових актів, який визнається всіма процесуалістами, оскільки обґрунтованість та законність судових актів – це дві сторони єдиної якості судового акта – його правосудності. Автор підсумував, що у ході касаційного перегляду також як і під час апеляційного перегляду перевіряється законність та обґрунтованість судового рішення, оскільки відмежування таких властивостей судового рішення як незаконність та необґрунтованість принципово видається неможливим. Зважаючи на взаємозалежності даних понять та невіддільності одного від іншого, можна зробити висновок, що окрема перевірка законності у відриві від обґрунтованості є в принципі неможливою. При цьому найважливішим критерієм, що визначає межу між апеляційним та касаційним провадженням, є можливість окремої перевірки фактичних обставин адміністративної справи та правових питань.

Ключові слова: законність судового рішення, обґрунтованість судового рішення, неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, недоведеність обставин, невідповідність висновків обставинам справи, апеляційний перегляд, касаційний перегляд.

Chaika A. O. FAILURE TO COMPLY WITH THE REQUIREMENTS OF LEGALITY AND REASONABLENESS OF A COURT DECISION AS GROUNDS FOR ITS APPELLATE AND CASSATION REVIEW

The article examines the issue of requirements for judicial decisions and the relationship between non-compliance with such requirements and the grounds for appellate and cassation review of judicial decisions in administrative proceedings. The author draws attention to the fact that administrative procedural legislation sets out a number of requirements that judicial acts must meet, the main ones being legality and justification. However, in domestic legal literature, the opinion is expressed that in fact only one requirement should be put forward for judicial acts – legality, which is the broadest category and encompasses other requirements for judicial decisions (including justification). The ambiguity of the understanding of the content of such legal categories also leads to the fact that the view on the possibility and necessity of checking the validity of a judicial act by the court of cassation is also unsettled – some scholars hold the opinion that the scope of consideration of the case by the court of cassation is limited to checking the legality of the contested judicial act, others believe that the validity is also subject to verification. The reason for the above problem, in the author's opinion, is connected with the close relationship between the legality and validity of judicial acts, which is recognized by all proceduralists, since the validity and legality of judicial acts are two sides of the single quality of a judicial act – its justice. The author concluded that during cassation review, as well as during appellate review, the legality and validity of a judicial decision is checked, since the distinction between such properties of a judicial decision as illegality and unfoundedness seems to be impossible in principle. Given the interdependence of these concepts and the inseparability of one from the other, it can be concluded that a separate verification of legality in isolation from the validity is, in principle, impossible. At the same time, the most important criterion that determines the boundary between appellate and cassation proceedings is the possibility of a separate verification of the factual circumstances of the administrative case and legal issues.

Key words: legality of a court decision, validity of a court decision, incorrect application of substantive law or violation of procedural law, incomplete clarification of circumstances relevant to the case, lack of evidence of circumstances, inconsistency of conclusions with the circumstances of the case, appellate review, cassation review.

Постановка проблеми. У механізмі забезпечення процесуально-правової безпеки громадян чільна роль належить судовому захисту. Судовий захист є найефективнішим із усіх запропонованих світовою практикою способів охорони прав і свобод людини і громадянина. Рівень судового

захисту – основний показник правового характеру судочинства та демократичності судової системи. Судовий захист реалізується шляхом ухвалення судового акта. У науковій літературі виокремлюють різні вимоги, які ставляться до судових рішень у адміністративних справах. У той же час

не залишено дане питання і поза увагою законодавця – адміністративне процесуальне законодавство пред'являє низку вимог, яким повинні відповідати судові акти, основними з яких є законність та обґрунтованість. Не менш важливе значення для реалізації права на судовий захист та ефективного відновлення порушених прав і законних інтересів громадян і організацій має встановлена на конституційному рівні інстанційність судочинства, що передбачає процесуальну можливість оскаржити незаконні рішення судів з метою виправлення судової помилки. Відтак, держава зобов'язана забезпечити у повному обсязі здійснення права на судовий захист (у тому числі і від допущених судових помилок), який має бути справедливим, компетентним та ефективним, що досягається, зокрема, забезпеченням права на перегляд рішень з підстав їх незаконності та (або) необґрунтованості. У той же час щодо розуміння таких вимог до судового рішення на сьогоднішній день в науковій літературі не склалося єдиної думки, зокрема і щодо можливості та необхідності перевіряти судом касаційної інстанції обґрунтованості судового акта, що і стане предметом нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вимог, що пред'являються до судового рішення, неодноразово привертало увагу фахівців з різних галузей права (Л.Бзова, П.Гуйван, І.Завальнюк, Д.Луспеник, К.Мудрицька, С.Сеник, О.Шиманович, Н.Шелевер та інші). У той же час відсутність однозначних підходів щодо розуміння законності та обґрунтованості судових рішень робить наше дослідження актуальним і своєчасним.

Метою статті є дослідження законності та обґрунтованості як вимог, що ставляться до судових рішень, та зв'язок недотримання таких вимог з підставами апеляційного та касаційного перегляду судових рішень в адміністративному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі висловлюється думка, що насправді лише одна вимога повинна висуватися до судових актів – законність, яка є найбільш широкою категорією і охоплює у себе інші вимоги, які ставляться до судових рішень. Прихильники такого підходу зазначають, що необґрунтоване судове рішення є незаконним, оскільки законність вимагає дотримання усіх вимог судового рішення, у тому числі й щодо його обґрунтованості [1].

У той же час ми помічаємо, що на законодавчому рівні відображені одночасно дві вимоги до судового рішення. Питанню законності та обґрунтованості судових рішень безпосередньо присвячена ст. 242 КАС України, де зазначається, що рішення суду повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтова-

ним [2]. Крім того норма, розміщена в даній статті, розкриває зміст законності та обґрунтованості, а саме: законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права при дотриманні норм процесуального права; обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи [2].

Як бачимо, КАС України містить норму, яка імперативно закріплює дві основні вимоги, яким має відповідати будь-який судовий акт незалежно від положення органу, що його ухвалив, в судовій системі: законність та обґрунтованість.

О.Джафарова, Я.Синицька, які досліджували питання судових рішень в адміністративному судочинстві, надали пояснення виокремлення законодавцем законності та обґрунтованості як вимог судового рішення, обумовлюючи це практичними потребами, зокрема з метою визначення різних підстав для апеляційного оскарження судового рішення (необґрунтованості або незаконності рішення) та для касаційного оскарження судового рішення (лише незаконність судового рішення) [3, с. 76].

Однак чи дійсно в ході касаційного перегляду не перевіряється дотримання такої вимоги до судового рішення як обґрунтованість? Видається, що довкола можливості та необхідності перевіряти судом касаційної інстанції обґрунтованість судового акта триває широка наукова дискусія – одні вчені дотримуються думки, що межі розгляду справи судом касаційної інстанції обмежені перевіркою законності оскаржуваного судового акта, інші вважають, що перевірка підлягає також обґрунтованості. Причина зазначеної проблеми ховається у тісному взаємозв'язку законності та обґрунтованості судових актів, що визнається всіма процесуалістами. Обґрунтованість і законність судових актів – це дві сторони єдиної якості судового акта – його правосудності. До того ж обґрунтованість означає об'єктивну істинність висновків суду щодо фактичних обставин справи, правильність рішення з фактичного боку.

Звертає увагу на себе те, що законодавець, визначаючи підстави для апеляційного та касаційного перегляду судового рішення прямо не вказує, що є предметом перевірки для кожного з видів перевірочних проваджень (маємо на увазі законність чи обґрунтованість оскаржуваного судового рішення). У той же час визначити предмет перевірки можливо на підставі аналізу відповідних законодавчих положень.

Так, ст. 296 КАС України зазначає, що в апеляційній скарзі апелянтом, між іншим, зазначаються обґрунтування вимог із зазначенням того, у чому полягає неправильність чи неповнота дослі-

дження доказів і встановлення обставин у справі та (або) застосування норм права. Розкриваючи підстави для реалізації повноваження апеляційного суду залишити апеляційну скаргу без задоволення, а рішення – без змін, законодавець зазначає, що такою є правильне встановлення судом першої інстанції обставини справи та ухвалення судового рішення з додержанням норм матеріального і процесуального права (ст. 316 КАС України). У той же час ст. 317 КАС називає такі підстави для скасування судового рішення суду першої інстанції повністю або частково та ухвалення нового рішення у відповідній частині або зміни рішення: 1) неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи; 2) недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції визнав встановленими; 3) невідповідність висновків, викладених у рішенні суду першої інстанції, обставинам справи; 4) неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права [2].

Четверта підстава, що уособлює собою незаконність (адже дійсно, вона перегукується з розумінням незаконності, запропонованим у ст. 242 КАС України), одержала додаткове розгорнуте регулювання у ч. 2 і 3 ст. 317 КАС України. Дійсно, законодавець роз'яснює, що неправильним застосуванням норм матеріального права вважається: 1) неправильне тлумачення закону; 2) застосування закону, який не підлягає застосуванню; 3) незастосування закону, який підлягав застосуванню. Стосовно порушення норм процесуального права, то такі законодавець диференціює на такі: 1) що є обов'язковою підставою для скасування судового рішення та ухвалення нового рішення суду; 2) що можуть бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи.

І якщо четверту підставу – неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права – пов'язувати з недотриманням вимоги щодо законності судового рішення, то перші три з наведених підстав за залишковим принципом нерідко відносять до необґрунтованості (хоча для справедливості зазначимо, що вимога щодо обґрунтованості судового рішення закріплена в процесуальному законодавстві, а відтак її недотримання по суті є порушенням норм процесуального права). Це, у свою чергу, призводить до змішування понять незаконності та необґрунтованості та розмиття кордонів між ними. Внаслідок цього певні порушення норм права (насамперед, процесуального) у юридичній літературі визнаються одночасно порушеннями законності та обґрунтованості.

Таке розуміння утвердилося і практично, що підтверджується змістом п. 4 Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України

від 20.05.2013 № 7, який свого часу вказував: «Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені під час судового розгляду справи (у судовому засіданні, у порядку скороченого чи письмового провадження) з урахуванням вимог статті 70 КАС України щодо належності та допустимості доказів або обставин, які не підлягають доказуванню, та висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними» [4].

Такий стан речей зумовив «інертність» у розумінні цього питання. Деякі порушення норм процесуального права як і раніше визнаються багатьма вченими одночасно порушеннями законності та обґрунтованості. Тим часом, видається, що достатніх причин для включення всіх цих трьох підстав (з 1 по 3), наведених у ст. 317 КАС України у поняття необґрунтованості не було і немає.

Так, наприклад, неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи (перша підстава), насправді є неправильним визначенням судом предмета доказування у справі, що є нічим іншим як порушенням норм процесуального права. До того ж слід зауважити, що засадою адміністративного судочинства є принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі, який вимагає активності суду при розгляді справи. На відміну від суто змагального процесу, адміністративним судом мають бути повністю встановлені усі обставини справи, суд повинен з'ясувати, якими доказами сторони можуть обґрунтовувати свої доводи чи заперечення щодо таких обставин, та за потреби суд повинен запропонувати особам, які беруть участь у справі, доповнити чи пояснити певні обставини, а також надати суду додаткові докази.

У свою чергу невідповідність висновків суду, викладених у рішенні, обставинам справи (третя підстава) є логічною помилкою суду при рішенні правового силогізму, яка найчастіше полягає в неправильній правовій кваліфікації факту.

Обидві ці підстави – неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи, та недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції визнав встановленими – неспроможні мати самостійне значення, оскільки вони поглинаються поняттям незаконності, тобто відносяться до цієї підстави.

Видається, що позиція науковців, які дотримуються думки про неможливість перевірки законності судового акта окремо від його обґрунтованості, зумовлена існуючою проблемою з термінологією, а саме тим, що в поняття законності та обґрунтованості вкладається різний зміст залежно від контексту. Справа в тому, що поняття «законність» та «обґрунтованість» традиційно є вимогами до судового рішення. Однак ці категорії нерівнозначні поняттям «правильність з правової сторони» та

«правильність з фактичної сторони», які можуть використовуватися для характеристики «глибини» перевірки судового акта, що здійснюється судами апеляційної та касаційної інстанцій.

За радянських часів суди будь-якої перевіркової інстанції, керуючись принципом об'єктивної істини, перевіряли як правову, так і фактичну сторону справи. З цієї причини необхідність в існуванні понять «правильність з правової точки зору» і «правильність з фактичної точки зору» поступово відпала. З часом це привело до превалювання в науці і правозастосуванні наступного підходу: якщо законність та обґрунтованість – це вимоги до рішення, то підставами для скасування рішення мають бути виявлені невідповідності даним вимогам, тобто – незаконність та необґрунтованість. Тим часом, поняття «обґрунтованість» як вимога до судового акта за своїм змістом набагато ширша за категорію «правильність вирішення питань факту» в контексті обсягу перевірки, що здійснюється вищестоящим судом. Відсутність чіткого розуміння самостійності даних понять щодо одне одного і призводить до існуючих проблем.

Тож нам видається, що у чистому вигляді (у вузькому значенні) до необґрунтованості (у значенні помилки у вирішенні питання факту) може бути віднесена лише недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд вважає встановленими (друга підстава). Саме перевіряючи доведеність обставин, що мають значення для справи, суд перевіркової інстанції прямо зачіпає фактичну сторону справи, тобто самостійно проводить дослідження та оцінку доказів (так звана «критична оцінка доказів»). У разі перевірки тільки законності судового рішення (у вузькому її розумінні) така діяльність суду перевіркової інстанції не допускається. Подібне розуміння вищевикладеного «вузького» підходу до обґрунтованості в тому чи іншому вигляді є у деяких сучасних учених, однак традиції, що склалися, не дозволяють їм остаточно відмовитися від прийнятої в науці радянського процесу термінології.

Тож під предметом апеляційного перегляду, на основі аналізу чинного законодавства, слід розуміти законність та обґрунтованість рішення, оскільки судові рішення, як підсумкове рішення, формується в ході всієї попередньої процесуальної діяльності. Характеризуючи повноваження суду апеляційної інстанції, слід зазначити що при перегляді рішень суду першої інстанції він перевіряє як формальну, так і змістовну якість прийнятого останнім судового рішення, де перше зі згаданих понять означає відповідність рішення положенням матеріального та процесуального законодавства, а друге передбачає, що висновок, якого дійшов суд першої інстанції при вирішенні спору у цілому та певних процесуальних питань зокрема, заснований на повному, всебічному,

об'єктивному, неупередженому з'ясуванні і дослідженні обставин справи та доказів у ній, що забезпечує встановлення судової істини у спорі та прийняття справедливого рішення.

Повертаючись до предмета касаційного перегляду, варто зазначити, що ст. 328 КАС України підставами касаційного оскарження судових рішень називає неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. При цьому законодавець зазначає, що суд касаційної інстанції залишає касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення – без змін, якщо рішення, переглянуте в передбачених ст. 341 цього Кодексу межах, ухвалено з додержанням норм матеріального і процесуального права [2].

Тож на перший погляд може здатися, що під час касаційного перегляду перевіряється лише законність оскаржуваних судових рішень, однак, на нашу думку, насправді це не відповідає дійсності. Адже говорити про законність судового акта неможливо, не торкаючись його обґрунтованості через тісний органічний взаємозв'язок цих двох основних якостей судового акта. Пояснюється це тим, що без правильного встановлення істотних для справи обставин (обставин, що мають правове значення для спірних правовідносин), неможливе правильне застосування судом норм матеріального права для вирішення спору. Варто зауважити, що процесуальні кодекси деяких держав прямо закріплюють, що суд касаційної інстанції перевіряє як законність, так і обґрунтованість судового акта.

Для перевірки законності суд касаційної інстанції змушений вдаватися до перевірки обґрунтованості, але остання не є самостійним предметом касаційної перевірки, а носить допоміжний характер і є актуальною настільки, наскільки сприяє досягненню мети щодо встановлення законності судового акта. В останньому випадку оцінка обставин справи та наявних доказів здійснюється з позиції правильності застосування норм права до фактичної сторони справи, встановленої та дослідженої нижчестоящими судами. Цей спосіб не передбачає перегляду фактичних обставин і переоцінку наявних доказів.

Тож, на нашу думку, на сьогодні найважливішим критерієм, що визначає межу між апеляційним та касаційним провадженням, є можливість окремої перевірки фактичних обставин адміністративної справи та правових питань, тоді як різні сторони законності та обґрунтованості судового рішення перевіряються як в апеляційному, так і в касаційному перегляді.

Дійсно, чинне регулювання дозволяє знайти відмінності між апеляційним та касаційним переглядами в адміністративному процесі. Ключова відмінність полягає в тому, що суд касаційної інстанції не наділений повноваженнями

встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази [2], про що прямо зазначено в ч. 2 ст. 341 КАС України, тобто він не має права самостійно встановлювати фактичні обставини справи. Результатом дослідження та оцінки доказів у справі може стати лише вираження згоди чи незгоди з позицією нижчестоящих судів щодо доведеності чи недоведеності встановлених судами фактичних обставин (зокрема, суд може розглянути, чи дослідив суд зібрані у справі докази, чи обґрунтовано відхилено клопотання про витребування, дослідження або огляд доказів або інше клопотання (заяву) учасника справи щодо встановлення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи; чи встановив суд обставини, що мають істотне значення, на підставі недопустимих доказів). При цьому у разі незгоди з оцінкою доказів, запропонованою нижчестоящим судом, касаційна інстанція має лише право направити справу на новий розгляд. Наявність непрямой можливості торкнутися фактичної сторони справи шляхом перевірки правильності вирішення питань, пов'язаних із встановленням фактичних обставин справи, визнається за судом касаційної інстанції.

Як звертає увагу М.Бояринцева, розмежовуючи апеляційне та касаційне провадження, сутність першого полягає в повторному розгляді справи по суті та перевірці судом апеляційної інстанції судового рішення в юридичному та фактичному аспектах, тоді як сутність касаційного провадження – перевірка лише правового аспек-

ту ухваленого судом нижчої інстанції рішення, правильності застосування норм матеріального та процесуального права [5, с. 101], з чим ми цілком погоджуємося.

Висновки. Отже, у ході касаційного перегляду також як і під час апеляційного перегляду перевіряється законність та обґрунтованість судового рішення, оскільки відмежування таких властивостей судового рішення як незаконність та необґрунтованість принципово видається неможливим. Зважаючи на взаємозалежність даних понять та невіддільність одного від іншого, можна зробити висновок, що окрема перевірка законності у відриві від обґрунтованості є неможливою. При цьому найважливішим критерієм, що визначає межу між апеляційним та касаційним провадженням, є можливість окремої перевірки фактичних обставин адміністративної справи та правових питань.

Література

1. Куйбіда Р. Посібник із написання судових рішень / Р.Куйбіда, О.Сироїд. К. : Дрім Арт, 2013. С. 39.
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 12.02.2025).
3. Джафарова О.В. Судові рішення в адміністративному судочинстві : питання теорії та практики: монографія /О.Джафарова, Я.Синицька. Харків : Вид-во ХНУВС, 2014. 260 с.
4. Про судові рішення в адміністративній справі: Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду від 20.05.2013 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007760-13#Text> (дата звернення: 12.02.2025).
5. Бояринцева М. Інстанційність судового розгляду адміністративного позову як гарантія забезпечення прав і свобод. *Правове забезпечення адміністративної реформи*. 2018. № 3. С. 99–103.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.3.344

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.18>**П. Г. Висоцький***ад'юнкта кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України
orcid.org/0000-0001-8222-1103*

САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Стаття присвячена дослідженню правових аспектів самовільного залишення військової частини або місця служби, що є одним з найбільш поширених порушень у військовому середовищі. Це порушення має значні наслідки для військової дисципліни та боєздатності збройних сил, а також може бути підставою для адміністративної чи кримінальної відповідальності. Метою статті є порівняльний аналіз адміністративної та кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини, зокрема, визначення юридичних складових порушення, санкцій і відмінностей у застосуванні покарань.

Автор аналізує адміністративну відповідальність за самовільне залишення військової частини через призму статті 172-11 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також кримінальну відповідальність за цим діянням згідно зі статтею 407 Кримінального кодексу України. Особливу увагу приділено юридичному складу правопорушень, де об'єктивна і суб'єктивна сторона, а також конкретні заходи покарання визначають кваліфікацію діяння як адміністративного чи кримінального правопорушення.

Порівняльний аналіз дозволяє виявити ключові відмінності між адміністративною і кримінальною відповідальністю, зокрема в залежності від тривалості порушення. У випадку, якщо самовільне залишення триває до трьох діб, це кваліфікується як адміністративне правопорушення, і застосовуються більш м'які покарання, такі як штраф або арешт. Якщо порушення триває більше трьох діб, кваліфікується як кримінальне правопорушення, що передбачає більш суворі покарання, включаючи позбавлення волі.

Також в статті порушуються питання щодо наукових підходів до визначення відповідальності за самовільне залишення військової частини, з огляду на сучасні зміни в законодавстві та судову практику. Визначення меж між адміністративною і кримінальною відповідальністю є важливим для забезпечення справедливого покарання та підтримки дисципліни в армії.

Ключові слова: самовільне залишення, військова частина, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, військова дисципліна, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України.

Vysotskyi P. G. UNAUTHORISED LEAVING OF A MILITARY UNIT OR PLACE OF SERVICE

The article is devoted to the study of the legal aspects of voluntarily leaving a military unit or place of service, which is one of the most common violations in the military environment. This violation has significant consequences for military discipline and combat effectiveness of the armed forces, and may also be grounds for administrative or criminal liability. The purpose of the article is a comparative analysis of administrative and criminal liability for voluntarily leaving a military unit, in particular, determining the legal components of violations, sanctions and differences in the application of punishments.

The author analyzes the administrative responsibility for voluntarily leaving a military unit through the prism of Article 172-11 of the Code of Ukraine on administrative offenses, as well as criminal responsibility for this act in accordance with Article 407 of the Criminal Code of Ukraine. Special attention is paid to the legal composition of offenses, where the objective and subjective side, as well as specific measures of punishment, determine the qualification of an act as an administrative or criminal offense.

Comparative analysis allows us to identify key differences between administrative and criminal liability, in particular depending on the duration of the violation. In the event that the arbitrary abandonment lasts up to three days, it is qualified as an administrative offense, and milder penalties such as a fine or arrest are applied. If the violation lasts more than three days, it is classified as a criminal offense, which provides for more severe penalties, including imprisonment.

The article also raises questions about scientific approaches to determining responsibility for the voluntary abandonment of a military unit, taking into account modern changes in legislation and judicial practice. Determining the boundaries between administrative and criminal responsibility is important to ensure fair punishment and maintain discipline in the army.

Key words: voluntary abandonment, military unit, administrative responsibility, criminal responsibility, military discipline, Code of Ukraine on administrative offenses, Criminal Code of Ukraine.

Постановка проблеми. Самовільне залишення військової частини або місця служби є одним із найпоширеніших правопорушень у військовому середовищі, що викликає серйозні наслідки для забезпечення належної дисципліни та боєздатності збройних сил. Порухення військової дисципліни в даному контексті може мати як адміністративні, так і кримінальні наслідки, залежно від тривалості та обставин правопорушення. Питання відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби є важливою складовою військової юстиції і потребує детального розгляду з огляду на зміни в законодавстві та судову практику.

У науковій літературі існує чимало досліджень, присвячених аналізу адміністративної та кримінальної відповідальності за це правопорушення. Однак питання порівняльного аналізу різних форм відповідальності та впливу на правовий статус військовослужбовців залишається актуальним. Метою цієї статті є комплексний аналіз адміністративної та кримінальної відповідальності військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби, з особливим акцентом на юридичний склад правопорушень, санкції та відмінності у застосуванні заходів покарання.

Зокрема, дослідження зосереджене на порівнянні адміністративного та кримінального підходів до цього правопорушення, що дозволить виявити ключові аспекти, які визначають сутність відповідальності за самовільне залишення служби. Окрему увагу буде приділено аналізу юридичних елементів цього правопорушення, таких як об'єкт, об'єктивна і суб'єктивна сторона, а також заходи покарання, передбачені за кожним видом відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби як військового правопорушення привертала увагу науковців, серед яких можна згадати М. Ю. Веселова, І. М. Коропатніка, М. А. Микитюка, О. О. Павлюка, С. В. Петкова та ін. Якщо ж розглядати самовільне залишення військової частини або місця служби через призму військового кримінального правопорушення, то дослідженням відповідальності за такі дії займалися такі науковці, як Ю. В. Баулін, С. Б. Гавриш, С. В. Гізімчук, С. В. Гринчак, Ю. В. Гродецький, Л. В. Дорош, В. І. Тютюгін та інші.

Метою статті є порівняльний аналіз адміністративної та кримінальної відповідальності військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наявного адміністративного законодавства вказує на те, що самовільне залишення військової частини або місця служби є частиною військових адміністра-

тивних правопорушень, відповідно до чинного законодавства. Основні принципи адміністративної відповідальності за цей проступок закріплені в статті 172-11 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. Основною підставою для притягнення особи до адміністративної відповідальності є факт скоєння адміністративного правопорушення, що визначено відповідною нормою в КУпАП. Тому підставою для притягнення військовослужбовця до адміністративної відповідальності за частиною статті 172-11 КУпАП буде самовільне залишення військової частини або місця служби. Отже, для з'ясування особливостей адміністративної відповідальності за ці правопорушення важливо визначити юридичний склад цього проступку, тобто проаналізувати всі його елементи [1].

Юридичний склад будь-якого адміністративного правопорушення являє собою набір об'єктивних і суб'єктивних ознак, визначених законодавством, які дозволяють кваліфікувати певне діяння як адміністративний проступок. Серед таких ознак виділяють об'єкт і об'єктивну сторону (як складові об'єктивних ознак проступку), а також суб'єкт і суб'єктивну сторону (які є суб'єктивними ознаками правопорушення) [2, с. 490]. Враховуючи зазначене, юридичний склад військового адміністративного правопорушення, що описаний у ст. 172-11 КУпАП, можна трактувати як сукупність визначених елементів (об'єктивних та суб'єктивних ознак), наявність яких дозволяє визнати певне діяння самовільним залишенням військової частини або місця служби згідно з цією статтею КУпАП [1].

Об'єктивні ознаки правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 172-11 КУпАП, включають два основні елементи юридичного складу – об'єкт і об'єктивну сторону. Об'єктом адміністративного правопорушення є суспільні відносини, які захищаються адміністративним правом і передбачають застосування заходів адміністративної відповідальності. Згідно з цим, об'єктом правопорушення за ст. 172-11 є відносини у сфері забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань. Безпосереднім об'єктом є порядок проходження військової служби [3, с. 38].

Об'єктивна сторона цього правопорушення відображає сукупність ознак, що визначають зовнішній бік діяння відповідно до норми, яка його передбачає [5, с. 160]. Вона може виявлятися у різних формах, зокрема: 1) самовільне залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби; 2) нез'явлення на службу без поважних причин після звільнення з частини, призначення, переведення, повернення з відрадження або лікарняного.

Для визначення суб'єктивних ознак самовільного залишення військової частини або місця служби як адміністративного проступку необхідно з'ясувати, хто може бути суб'єктом цього правопорушення та які особливості його суб'єктивної сторони. Суб'єктами такого діяння можуть бути військовослужбовці строкової служби (відповідно до частин 1, 2, 4 ст. 172-11 КУпАП), а також військовослужбовці, які не перебувають на строковій службі, військовозобов'язані і резервісти (стосовно проступків, передбачених частинами 3, 4 цієї статті) [1].

Суб'єктивна сторона адміністративних правопорушень відображає внутрішнє ставлення порушника до його дій та їх наслідків [5, с. 98]. Що стосується самовільного залишення військової частини або місця служби, то суб'єктивна сторона цього проступку передбачає прямий умисел. Однак у разі нез'явлення на службу без поважних причин це може бути як умисне діяння, так і результат необережності.

Розгляд адміністративної відповідальності військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби також вимагає аналізу заходів адміністративно-правового примусу, які можуть бути застосовані до порушника, відповідно до ст. 172-11 КУпАП. Згідно з цією статтею, в разі самовільного залишення частини або місця служби до правопорушника можуть бути застосовані такі види адміністративних стягнень: штраф або арешт з утриманням на гауптвахті. Розмір штрафу та тривалість арешту значною мірою залежить від того, як саме кваліфікується діяння за відповідними частинами ст. 172-11 КУпАП. Якщо правопорушення кваліфікується за частинами 1 і 2 цієї статті, то порушнику загрожує лише один вид стягнення – арешт на гауптвахті, тривалість якого становить до десяти діб (ч. 1) або від семи до п'ятнадцяти діб (ч. 2) [1].

Вчинення правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 172-11 КУпАП, призводить до застосування однієї з двох альтернативних санкцій до військовослужбовця: або накладення штрафу в розмірі від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до десяти діб. Однак, якщо діяння є самовільним залишенням військової частини або місця служби в умовах особливого періоду (окрім воєнного стану), то відповідно до частини 4 статті 172-11 КУпАП застосовується більш сувора адміністративна відповідальність. В такому разі розмір штрафу зростає (від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), а строк арешту з утриманням на гауптвахті збільшується (від десяти до п'ятнадцяти діб) [1].

З точки зору наукового аналізу, варто звернути увагу, що самовільне залишення військової части-

ни або місця служби може призвести не лише до адміністративної, але й до кримінальної відповідальності. Вивчення норм Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року (КК України) показує, що самовільне залишення місця служби є одним з видів військових кримінальних правопорушень. Це кримінальні правопорушення, що порушують порядок несення військової служби і регулюються розділом XIX Особливої частини КК України [5].

Для порівняльного аналізу адміністративної та кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби важливо розглянути юридичний склад військового кримінального правопорушення, відповідальність за яке визначена статтею 407 КК України, а також роз'яснити, які саме кримінально-правові заходи можуть бути застосовані у випадку його вчинення. Об'єктом цього злочину є встановлений порядок проходження військової служби, що зобов'язує військовослужбовців строкової служби постійно перебувати у розташуванні військової частини або на місці служби, а офіцерів, прапорщиків та військовослужбовців за контрактом – бути на службі у визначений час та не залишати її без дозволу відповідного начальника [6, с. 933].

Аналізуючи зміст статті 407 Кримінального кодексу України, можна визначити, що з об'єктивної точки зору цей злочин може бути вчинений у кількох формах: 1) самовільне залишення військової частини або місця служби; 2) нез'явлення на службу вчасно без поважних причин. Залежно від конкретних обставин діяння, кваліфікація злочину за відповідною частиною статті 407 КК України змінюється, що впливає і на коло можливих суб'єктів цього правопорушення. Суб'єктами злочину, визначеного частиною 1, можуть бути лише військовослужбовці строкової служби, у той час як частини 2, 3, 4 та 5 охоплюють більш широкий круг осіб, включаючи військовослужбовців за контрактом, офіцерів, прапорщиків і резервістів.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується переважно прямим умислом, оскільки особа свідомо ухиляється від виконання своїх обов'язків. Проте, у випадку нез'явлення на службу без поважних причин, така поведінка може бути вчинена як умисно, так і через необережність [5, с. 934]. Важливою ознакою, що відрізняє адміністративну відповідальність від кримінальної у випадку самовільного залишення військової частини або місця служби, є тривалість вчиненого діяння. Якщо самовільне залишення або нез'явлення на службу триває не більше трьох діб, то відповідно до частини 1 статті 172-11 КУпАП особа може бути притягнута до адміністративної відповідальності, з огляду на всі обставини справи [1].

Проте, якщо це порушення триває більше трьох діб, це вже є підставою для кваліфікації діяння як

кримінального правопорушення, і відповідно до обставин справи воно буде підпадати під відповідну частину статті 407 КК України. Важливо, що настання кримінальної відповідальності не обов'язково є результатом лише тривалості порушення, але й залежить від інших обставин, таких як намір особи, умови і характер дій.

Окремо слід розглянути питання, які саме заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані до військовослужбовців у випадку визнання їх дій самовільним залишенням військової частини або місця служби як військового кримінального правопорушення. У таких випадках до осіб можуть бути застосовані такі покарання, як обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, що залежатиме від тяжкості правопорушення, а також від обставин, які свідчать про ступінь вини військовослужбовця.

Аналізуючи санкції, передбачені різними частинами статті 407 Кримінального кодексу України [6], можна виділити декілька видів покарань, які можуть бути застосовані до військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служби. Залежно від того, за якою частиною цієї статті буде кваліфіковано діяння, покарання можуть включати: 1) штраф; 2) службове обмеження; 3) тримання у дисциплінарному батальйоні; 4) позбавлення волі.

Якщо діяння кваліфікується за частиною 1 статті 407, то застосовується одне з двох покарань: або тримання у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років, або позбавлення волі на термін до трьох років. Для частини 2 передбачено більше можливих покарань: або штраф у розмірі від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або службове обмеження на строк до двох років, або позбавлення волі на термін до трьох років. Частина 3 передбачає більш суворе покарання — позбавлення волі від двох до п'яти років. Частини 4 та 5 статті 407 передбачають ще більш серйозні санкції: позбавлення волі на строки від трьох до семи років (ч. 4) та від п'яти до десяти років (ч. 5).

Таким чином, варіанти покарань за самовільне залишення військової частини або місця служби суттєво відрізняються в залежності від обставин вчиненого правопорушення, тяжкості діяння та кваліфікації злочину за відповідною частиною статті 407 КК України. Водночас застосування цих санкцій має на меті не лише покарання порушника, але й забезпечення належного рівня дисципліни у військових підрозділах, що є основою для ефективного функціонування Збройних Сил та інших військових формувань.

З огляду на проведені дослідження особливостей адміністративної та кримінальної відповідальності військовослужбовців за самовільне залишення військової частини або місця служ-

би, можна зробити кілька важливих зауважень. Адміністративна відповідальність за такі діяння настає у випадку, коли порушення кваліфікується як військове адміністративне правопорушення, що передбачено відповідними частинами статті 172-11 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Водночас кримінальна відповідальність може бути застосована у разі, якщо самовільне залишення частини або місця служби має більшу тривалість або інші обтяжуючі обставини, що призводить до кваліфікації діяння як кримінального правопорушення за статтею 407 КК України.

Військове правопорушення, таке як самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення на службу без поважних причин, може бути кваліфіковане не тільки як адміністративне, але й як кримінальне правопорушення. Залежно від тривалості порушення та інших обставин справи, діяння може бути оцінене відповідно до статті 407 Кримінального кодексу України. При цьому, порівняння юридичних складів адміністративного і кримінального правопорушення за самовільне залишення частини дозволяє виокремити як спільні риси, так і суттєві відмінності між ними.

В обох випадках порушення здійснюється в межах однієї і тієї ж сфери суспільних відносин — забезпечення правопорядку та підтримки військової дисципліни. Ці відносини є основою для належного функціонування Збройних Сил України, оскільки вони сприяють підтриманню високої ефективності та бойової готовності військових частин.

Як адміністративне, так і кримінальне правопорушення проявляється у схожих формах: самовільне залишення частини або місця служби, а також нез'явлення на службу без поважних причин. Це порушення безпосередньо впливає на стан військової дисципліни і порядок у військових підрозділах, що може призвести до серйозних наслідків для загальної функціональності та безпеки.

Основними суб'єктами правопорушень є військовослужбовці. Однак, у разі адміністративного правопорушення, відповідальність може бути покладена не тільки на військовослужбовців строкової служби, але й на контрактників, військовозобов'язаних та резервістів. Водночас кримінальна відповідальність може бути застосована до всіх категорій військовослужбовців без винятків.

У обох випадках правопорушення має бути вчинене з прямим умислом. Проте, нез'явлення на службу без поважних причин може бути як умисним, так і необережним. Це визначає ступінь вини та впливає на кваліфікацію діяння в залежності від його тяжкості та наслідків.

Ключова різниця між адміністративною та кримінальною відповідальністю полягає саме у три-

валості порушення. Якщо самовільне залишення частини або нез'явлення на службу триває до трьох діб, таке порушення кваліфікується як адміністративне правопорушення і карається відповідно до статті 172-11 КУпАП. Це означає, що військовослужбовцю загрожують більш м'які покарання, такі як штраф або арешт на гауптвахті.

У випадку, коли самовільне залишення військової частини або місця служби триває понад три доби, діяння може бути кваліфіковане як кримінальне правопорушення відповідно до статті 407 Кримінального кодексу України. Це вказує на більш серйозні наслідки порушення, оскільки тривала відсутність військовослужбовця може суттєво вплинути на боєготовність підрозділу та створити загрозу для національної безпеки. У таких випадках покарання стають значно суворішими, включаючи штрафи, тримання у дисциплінарному батальйоні або навіть позбавлення волі.

Коректне визначення тривалості порушення і відповідної кваліфікації діяння має вирішальне значення для визначення виду відповідальності та наслідків для військовослужбовця. Тому важливо враховувати всі обставини справи для того, щоб правильно застосувати юридичні санкції і забезпечити адекватне покарання в залежності від тяжкості порушення.

Таким чином, хоча адміністративна та кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини чи місця служби мають певні спільні риси, їх відмінності, зокрема тривалість правопорушення, визначають застосування різних видів покарань і наслідків для порушника.

Перевищення тривалості порушення в три доби стає підставою для кваліфікації діяння як кримінального правопорушення, що може призвести до настання кримінальної відповідальності згідно з відповідною частиною статті 407 Кримінального кодексу Укра-

їни, з урахуванням конкретних обставин справи. Важливою різницею є і суб'єктний склад, оскільки в рамках військових адміністративних правопорушень, окрім військовослужбовців, можуть бути притягнуті також військовозобов'язані та резервісти.

Залежно від кваліфікації діяння, для військовослужбовців передбачено різні види юридичної відповідальності та санкцій. Якщо правопорушення має адміністративний характер, то можливі покарання включають накладення штрафу або арешт з утриманням на гауптвахті. У разі ж кримінальної відповідальності, застосовуються більш серйозні заходи, зокрема штраф (значно більший, ніж адміністративний), службові обмеження, тримання в дисциплінарному батальйоні чи позбавлення волі.

Література

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 80731-Х. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додат. до № 51. Ст. 1122.
2. Адміністративне право України (загальна частина): навч. посіб. [Остапенко О.І., Ковалів М.В., Єсімов С.С. та ін.]; [Вид. 2-е, доп.] Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.
3. Військові адміністративні правопорушення: науково-практичний коментар / С.С. Вітвіцький, М.Ю. Веселов, О.М. Нестеренко, П.С. Єпринцев. Харків : Право, 2024. 182 с.
4. Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / [В.В. Галунько, В.І. Курило, С.О. Короед, О.Ю. Дрозд, І.В. Гиренко, О.М. Єшук, І.М. Риженко, А.А. Іванищук, Р.Д. Саунін, І.М. Ямкова]; за ред. проф. В.В. Галунька. Херсон : Грінь Д.С., 2015. 272 с.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 13
6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.14:347.963

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.19>*І. П. Андрєєв**адвокат, аспірант**Одеського державного університету внутрішніх справ**orcid.org/0009-0008-7231-3694*

ДОКТРИНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТУ ФОРМУВАННЯ ДОКАЗІВ АДВОКАТОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті здійснено доктринальний аналіз поняття та змісту формування доказів адвокатом у кримінальному провадженні. Досліджено наукові підходи до визначення сутності поняття «формування доказів» у контексті кримінального процесу, визначено його відмінність від суміжних категорій, таких як «збирання доказів» та «дослідження доказів». Акцентовано увагу на ролі адвоката у процесі доказування та його функціях у забезпеченні права на захист. Охарактеризовано основні етапи формування доказів адвокатом, зокрема їх збирання, перевірку, оцінку та використання у кримінальному процесі. Розглянуто процесуальні можливості адвоката щодо витребування доказів, збору пояснень, залучення експертів, подання клопотань про проведення слідчих дій, а також використання новітніх методів, зокрема цифрових технологій та OSINT-інструментів. Особливу увагу приділено проблематиці допустимості доказів, отриманих стороною захисту, та аналізу судової практики щодо їх оцінки. Проаналізовано наявні законодавчі обмеження у доказовій діяльності адвоката, зокрема труднощі у доступі до певних категорій інформації та відсутність належного процесуального статусу адвокатських розслідувань в Україні. Досліджено міжнародний досвід правового регулювання формування доказів стороною захисту та можливості його імплементації у вітчизняну правову систему. Обґрунтовано необхідність удосконалення кримінального процесуального законодавства з метою розширення процесуальних можливостей адвоката у збиранні доказів, впровадження більш чітких критеріїв допустимості доказів, отриманих захисником, та зміцнення принципу рівності сторін у кримінальному провадженні. Запропоновано конкретні напрями реформування правового регулювання доказової діяльності адвоката, зокрема законодавче закріплення адвокатських розслідувань, удосконалення механізмів витребування документів та використання електронних доказів у кримінальному процесі. Таким чином, проведене дослідження дозволяє сформулювати комплексні пропозиції щодо підвищення ефективності формування доказів адвокатом у кримінальному процесі, що сприятиме зміцненню засад змагальності, справедливості судового розгляду та дотриманню прав людини у кримінальному судочинстві.

Ключові слова: адвокат, формування доказів, кримінальне провадження, доказова діяльність, допустимість доказів, адвокатське розслідування, змагальність сторін, судова практика, OSINT, цифрові докази.

Andriev I. P. DOCTRINAL ANALYSIS OF THE CONCEPT AND ESSENCE OF EVIDENCE FORMATION BY AN ATTORNEY IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article provides a doctrinal analysis of the concept and essence of evidence formation by a defense attorney in criminal proceedings. It examines scientific approaches to defining the essence of “evidence formation” within the context of criminal procedure and distinguishes it from related categories such as “evidence collection” and “evidence examination”. Particular attention is given to the role of the attorney in the evidentiary process and their functions in ensuring the right to defense. The study characterizes the main stages of evidence formation by an attorney, including the collection, verification, evaluation, and use of evidence in criminal proceedings. The procedural capabilities of attorneys in obtaining evidence, collecting witness statements, engaging experts, submitting motions for investigative actions, and applying modern methods such as digital technologies and OSINT tools are analyzed. Special focus is placed on the admissibility of evidence obtained by the defense and an assessment of judicial practice concerning its evaluation. The article explores existing legislative limitations on attorneys’ evidentiary activities, particularly difficulties in accessing certain categories of information and the lack of a defined procedural status for attorney-led investigations in Ukraine. The study also examines international experiences in regulating evidence formation by the defense and the possibilities of their implementation in the domestic legal system. The necessity of improving criminal procedural legislation is substantiated to expand attorneys’ procedural capabilities in evidence collection, establish clearer criteria for the admissibility of defense-obtained evidence, and strengthen the principle of equality between parties in criminal proceedings. Specific proposals for reforming the legal regulation of attorneys’ evidentiary activities are suggested, including the legislative recognition of attorney-led investigations, improvement of mechanisms for obtaining documents, and the use of electronic evidence in criminal procedure. Thus, the research provides comprehensive recommendations for enhancing the effectiveness of evidence formation by attorneys in criminal proceedings, contributing to the reinforcement of adversarial principles, the fairness of judicial proceedings, and the protection of human rights in criminal justice.

Key words: attorney, evidence formation, criminal proceedings, evidentiary activity, admissibility of evidence, attorney-led investigation, adversariality of parties, judicial practice, OSINT, digital evidence.

Постановка проблеми. Формування доказів є ключовим елементом доказової діяльності у кримінальному провадженні, що безпосередньо впливає на забезпечення принципів змагальності, рівності сторін та справедливої судового розгляду. Водночас, процесуальне законодавство України не містить чіткого визначення поняття «формування доказів», що ускладнює його правозастосування та породжує теоретичні суперечності. Загальновизнаним є те, що адвокат відіграє важливу роль у доказовому процесі, проте його можливості щодо збирання, перевірки та подання доказів залишаються обмеженими порівняно з повноваженнями сторони обвинувачення. Адвокат не має прямого доступу до багатьох джерел інформації, а результати його доказової діяльності часто піддаються сумніву в судовій практиці через відсутність чітких процесуальних механізмів їхньої допустимості та оцінки. Крім того, недостатнє законодавче врегулювання використання сучасних технологій у процесі доказування, зокрема цифрових доказів та OSINT-методів, створює додаткові виклики для ефективної доказової діяльності адвоката. Відсутність процесуального статусу адвокатських розслідувань у національному законодавстві також обмежує можливості сторони захисту у формуванні доказової бази. Таким чином, необхідним є глибокий доктринальний аналіз поняття та змісту формування доказів адвокатом, визначення його процесуально-правових меж, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання доказової діяльності сторони захисту у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти досліджуваної проблематики висвітлено у наукових працях таких дослідників, як Аленін Ю., Байдеріна Ю., Балалацька О., Баулін О., Берназ В., Деев М., Дем'янчук В., Гловюк І., Грошевий Ю., Капліна О., Коваленко Є., Котюк І., Кубрак П., Кучинська О., Литвин О., Лобойко Л., Лук'янчиков Б., Лук'янчиков Є., Погорецький М., Рогатинська Н., Середа Ю., Сібільова Н., Скільська Л., Слінько С., Шибіко В., Чучукало О. та інших. У їхніх працях проаналізовано питання формування доказів у кримінальному провадженні, зокрема нормативно-правові засади доказової діяльності адвоката, процесуальні механізми збирання, оцінки та використання доказів, а також особливості їх допустимості у судовій практиці. Досліджено роль адвоката у реалізації принципу змагальності та забезпеченні права на захист. Попри значний науковий інтерес до цієї тематики, низка проблем залишається недостатньо розкритою, зокрема відсутність чіткого визначення поняття «формування доказів», неврегульованість процесуального статусу адвокатських розслідувань,

труднощі у використанні цифрових доказів та їх правова оцінка. Це зумовлює необхідність подальших досліджень, спрямованих на вдосконалення механізмів доказової діяльності сторони захисту у кримінальному провадженні.

Метою статті є доктринальний аналіз поняття та змісту формування доказів адвокатом у кримінальному провадженні, визначення його теоретико-правових засад, процесуальних меж і практичних аспектів реалізації. У межах дослідження здійснюється розмежування понять «формування доказів», «збирання доказів» та «дослідження доказів» та інших понять, а також аналізується роль адвоката у доказовій діяльності та його функції в забезпеченні права на захист.

Виклад основного матеріалу. Формування доказів є однією з основоположних складових кримінального провадження, що безпосередньо впливає на обґрунтованість судових рішень, забезпечення прав підозрюваних, обвинувачених та ефективну реалізацію принципу змагальності. Водночас, чинне законодавство України не містить чіткого визначення поняття «формування доказів», що спричиняє труднощі в його тлумаченні та правозастосуванні. Роль адвоката у доказовому процесі є надзвичайно важливою, оскільки саме він здійснює захист прав і законних інтересів особи у кримінальному провадженні, формуючи стратегію доказування та забезпечуючи реалізацію принципу рівності сторін. Однак у порівнянні зі стороною обвинувачення, можливості адвоката щодо збору, перевірки та подання доказів є значно обмеженими. Формальні перешкоди у витребуванні доказів, труднощі у залученні експертів, складнощі у доведенні допустимості доказів, отриманих захистом, суттєво ускладнюють його діяльність у процесі доказування.

В національній доктрині питання процесу формування доказів може мати наступні прояви зазначеного процесу. Крім того, узагальнюючи існуючі підходи, відмітимо, що вони не є новими та інколи розглядаються дослідниками як етапи збирання доказів, але на нашу думку, зазначені ідеї, на разі потребують додаткового дослідження з урахуванням вимог сьогодення та сучасних підходів та можливостей адвоката щодо формування доказів. Узагальнення різних підходів до цієї проблематики свідчить про те, що дослідники надають самостійне значення наступним складовим процесу збирання доказів: виявлення доказів [1, с. 137; 2, с. 15–16; 3, с. 336]; пошук доказів [4, с. 270–271; 5, с. 851; 6, с. 65]; закріплення доказів (у тому числі процесуальне закріплення та фіксація) [1, с. 137; 7, с. 196; 8, с. 88; 5, с. 851; 9, с. 138; 10, с. 21; 11, с. 9]; документування доказів [12, с. 158; 13, с. 96]; витребування доказів [1, с. 137]; вилучення доказів [9, с. 138; 14, с. 20];

зберігання та забезпечення збереження доказів [1, с. 137; 15, с. 59; 16, с. 23].

В. А. Журавель слушно зазначає, що процесуалісти акцентують увагу на формальній процесуальній стороні закріплення доказів, тоді як криміналісти зосереджуються на їхньому змістовному аспекті, приділяючи особливу увагу способам фіксації та засобам реалізації цього процесу [17, с. 33].

Необґрунтованим є підхід, за яким закріплення та фіксацію доказів розглядають як окремі елементи доказування, вказуючи, що фіксація здійснюється через протоколювання та аудіо-відеозапис процесуальних дій, а закріплення фактів – під час проведення нових слідчих чи негласних слідчих дій [2, с. 15; 18, с. 234]. Оскільки дотримання процесуальної форми є обов'язковою умовою цього процесу, вживання терміна «процесуальна» щодо закріплення та фіксації доказів є надлишковим. На нашу думку, розмежування закріплення та фіксації доказів як окремих елементів доказування є невиправданим, оскільки обидва процеси здійснюються в межах єдиної процесуальної форми, що робить додавання терміна «процесуальна» надлишковим.

Термін «закріплення (фіксація) доказів» слід визначати з урахуванням ґносеологічного, процесуального, криміналістичного та інформаційного аспектів у їх сукупності. Це забезпечує розкриття його змісту та формування максимально повного уявлення про об'єкт, відображаючи його властивості й ознаки, що надають йому доказового значення [19, с. 20].

Термін «документування», на думку науковців, найбільш повно відображає зміст процесуальних дій, спрямованих на закріплення, збереження та подальше використання зафіксованих відомостей [13, с. 96; 20, с. 172]. У правовому аспекті він трактується як форма засвідчувальної діяльності суб'єкта пізнання в процесі доказування або оперативно-розшукової діяльності [12, с. 162].

Пору із тим, у процесі формування доказів має бути забезпечено аспект розвитку аналітичної складової при роботі з тою чи іншою інформацією, яка може мати певну цінність в контексті формування доказів, або інформації, яка є значима для досудового розслідування в цілому. Водночас сам інститут доказування в правовій доктрині є певною мірою обсолений та зазнає впливу в контексті дискусій стосовно використання сучасних методологій OSINT для роботи з оперативно-начимою інформацією, яка має цінність для органів як досудового розслідування так і для сторони захисту [21, с. 677; 22, с. 393; 23, с. 246].

Варіативність наукових підходів до структури кримінального процесуального доказування зумовлює різне трактування наведених етапів,

їх поєднання та наповнення специфічним змістом. Це, у свою чергу, актуалізує необхідність їх детального аналізу, з урахуванням правозастосовної практики та теоретичних концепцій доказової діяльності. Аналіз існуючих підходів до структури збирання доказів у кримінальному провадженні свідчить про значну варіативність у визначенні його етапів та складових. Відсутність єдиної концепції щодо цього питання у правовій доктрині пояснюється тим, що різні дослідники підходять до розуміння процесу доказування з позицій кримінального процесуального права, криміналістики чи теорії доказів. Водночас, незважаючи на наявність розбіжностей у трактуванні окремих аспектів доказової діяльності, очевидним залишається те, що ефективне формування доказової бази є ключовою передумовою для забезпечення змагальності кримінального процесу та реалізації права на захист.

На нашу думку, структура збирання доказів адвокатом має бути розглянута як комплексний процес, що включає такі основні етапи: виявлення доказів, їх пошук, отримання (витребування або збір), закріплення, документування, оцінку та використання. Важливо підкреслити, що кожен із цих етапів має свої особливості у контексті кримінального процесуального права та може потребувати окремого правового регулювання.

Одна з найбільших проблем доказової діяльності адвоката – обмеженість його процесуальних можливостей у порівнянні зі стороною обвинувачення. Якщо слідчий та прокурор мають широкий арсенал інструментів для збирання доказів (проведення обшуків, допитів, тимчасовий доступ до документів, вилучення майна тощо), то адвокат часто змушений працювати в умовах, коли його запити можуть залишатися без відповіді, а зібрані докази піддаватися сумнівам у суді через відсутність чітких механізмів їхнього процесуального закріплення.

Таким чином, поняття формування доказів у кримінальному провадженні є комплексним процесом, що включає ідентифікацію, отримання, закріплення, аналіз і використання доказової інформації стороною захисту або обвинувачення з метою підтвердження чи спростування юридично значущих обставин справи. Цей процес охоплює як традиційні методи збору доказів, так і сучасні цифрові технології, забезпечує їхню належність, допустимість та достовірність, а також створює умови для їхнього ефективного застосування в судовому розгляді.

Також необхідно враховувати сучасні тенденції розвитку кримінального судочинства, зокрема використання цифрових доказів, OSINT-методів та новітніх технологій. У цьому контексті відсутність належного правового регулювання

електронних доказів та адвокатських розслідувань створює серйозні ризики для сторони захисту. Вважаю, що законодавче закріплення статусу адвокатських розслідувань, розширення можливостей адвоката щодо витребування доказів, а також встановлення чітких критеріїв допустимості зібраних ним доказів є необхідними кроками для забезпечення реальної рівності сторін у кримінальному процесі.

З огляду на викладене, подальший розвиток доказової діяльності адвоката повинен бути спрямований на усунення процесуальних дисбалансів між стороною обвинувачення та захисту, імплементацію міжнародних стандартів доказування та модернізацію доказових процедур із врахуванням технологічних змін. Лише за таких умов можна гарантувати ефективний механізм захисту прав підозрюваного та справедливий судовий розгляд.

Висновки та пропозиції. Аналіз доктринальних підходів до формування доказів адвокатом у кримінальному провадженні дозволяє зробити висновок, що цей процес є багатокомпонентним і включає виявлення, пошук, отримання, закріплення, оцінку та використання доказів. Незважаючи на закріплене у кримінальному процесуальному законодавстві право адвоката на збирання доказів, його процесуальні можливості суттєво обмежені порівняно зі стороною обвинувачення, що порушує принцип рівності сторін і змагальності кримінального процесу. Відсутність чіткого визначення поняття «формування доказів» у законодавстві спричиняє його неоднозначне тлумачення та ускладнює правозастосування. Крім того, адвокат стикається з труднощами у витребуванні інформації, обмеженістю доступу до певних джерел доказів та ризиком невизнання зібраних ним матеріалів у судовому процесі через відсутність належного процесуального регулювання. З огляду на це, необхідним є закріплення на законодавчому рівні чіткого визначення поняття «формування доказів», його структури та складових етапів. Важливим кроком є врегулювання інституту адвокатських розслідувань, що дозволить стороні захисту ефективніше здійснювати доказову діяльність та гарантуватиме допустимість зібраних доказів у судовому розгляді. Також слід розширити процесуальні можливості адвоката у витребуванні доказів, запровадивши відповідальність за безпідставну відмову державних органів та інших суб'єктів у наданні необхідної інформації. Окрему увагу варто приділити врегулюванню статусу електронних доказів, отриманих адвокатом, зокрема використання OSINT-методів у доказовій діяльності, що відповідає сучасним тенденціям цифрової криміналістики. Крім того, удосконалення процеду-

ри документування доказів адвокатом шляхом впровадження єдиних стандартів їх фіксації та збереження сприятиме мінімізації ризиків їхньої втрати чи спотворення. Важливим напрямом розвитку є імплементація міжнародних стандартів доказування, включно з практикою Європейського суду з прав людини, що забезпечить дотримання принципу рівності сторін та посилить ефективність захисту в кримінальному процесі.

Література

1. Капліна О. В. Кримінальне процесуальне доказування та його суб'єкти: лекція. Право України. 2014. № 10. С. 136–147.
2. Берназ В. Д. Структура доказування у кримінальному провадженні за новим КПК України. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса). Одеса : «Юридична література», 2013. С. 11–17.
3. Комісарчук Ю. А. Поняття та зміст кримінально-процесуального доказування. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: «Юридична». 2011. Вип. 4. С. 333–343.
4. Байдеріна Ю. О. Технологія збирання доказів. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса). Одеса: «Юридична література», 2013. С. 269–272.
5. Слінько С. В. Кримінальний процес у руслі Європейської конвенції з прав людини. Форум права. 2011. № 2. С. 848–852.
6. Іщенко А. В., Ієрусалимов І. О., Удовенко Ж. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів: навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. 160 с.
7. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. К. : «Юрінком Інтер», 2006. 632 с.
8. Сібільова Н. В. Сучасні проблеми організації та функціонування в Україні судової влади. Питання боротьби зі злочинністю. Вип. 10. Х. : «Право», 2005. С. 79–89.
9. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: підручник. К. : «Істина», 2010. 496 с.
10. Деев М. В. Достатність доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2007. 218 с.
11. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтєвський, Г. С. Семаков. К. : МАУП, 2001. 216 с.
12. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Засоби документування процесуальних дій та доказове значення результатів їх застосування. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. пр. 2010. № 3(7). С. 158–163.
13. Дем'янчук В. А. Фіксація інформації при розгляді кримінальної справи у суді: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2009. 225 с.
14. Чучукало О. І. Процесуальне та криміналістичне забезпечення доказування на судових стадіях кримінального процесу України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2004. 204 с.
15. Середа Ю. М. Формування доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2012. 213 с.

16. Котюк І.І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2008. 427 с.
17. Журавель В.А. Фіксація вербальної інформації: правові та організаційні проблеми. Юрист України. 2011. № 1(14). С. 33–39.
18. Рогатинська Н.З. Деякі проблеми щодо доказування та його елементів за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. Вісник Запорізького національного університету. Серія: «Юридичні науки». 2015. № 2. С. 230–235.
19. Скільська Л.Д. Кримінально-процесуальні та тактико-криміналістичні особливості фіксації результатів огляду місця події: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Івано-Франківськ, 2010. 221 с.
20. Дем'янчук В.А., Лук'янчиков Б.Є. Документування слідчих і судових дій. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2006. № 3. С. 170–177.
21. Биков І.О. Роль кримінального аналізу у забезпеченні національної безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. №2.С.676–678.DOI<https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/167>
22. Биков І.О. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності слідчих та оперативних підрозділів у боротьбі з економічними злочинами. Право і суспільство. 2024. № 1. Т. 2. С. 392–396. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.59>
23. Биков І.О., Павлютін Ю.М. Актуальні проблеми забезпечення доказів в адміністративному процесі. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 4. Ч. 3. С. 245–249. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.41>

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.20>**Л.І. Аркуша***доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності**Національного університету «Одеська юридична академія»**orcid.org/0000-0002-0422-6416***О.В. Чернов***доктор філософії, асистент кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності**Національного університету «Одеська юридична академія»**orcid.org/0009-0002-6038-9479***О.О. Паламарчук***аспірант кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності**Національного університету «Одеська юридична академія»**orcid.org/0000-0003-3354-3215*

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КВАРТИРНИХ КРАДІЖОК

У статті досліджено окремі інноваційні методи, які доцільно застосовувати під час проведення огляду місця події при розслідуванні квартирних крадіжок.

Результати виявлення та розслідування квартирних крадіжок свідчать про необхідність комплексного підходу до збору доказів та аналізу слідів під час огляду місця події.

Окрему увагу приділено інноваційним методам фіксації та моделювання місця події. Серед них використання цифрових технологій, таких як 3D-сканування, фотографія високої роздільної здатності, відеозйомка з дронів та застосування програмного забезпечення для створення інтерактивних моделей місця події. Такі підходи дозволяють більш точно зафіксувати обстановку, мінімізувати ризик втрати важливої інформації та полегшити її подальший аналіз.

У статті розглянуто типові сліди злочинів, які залишаються на місці квартирних крадіжок: сліди злому, відбитки пальців, сліди взуття, волокна одягу, біологічні матеріали (кров, волосся), а також цифрові докази (відеозаписи з камер спостереження, дані зі смарт-пристроїв). Акцентовано увагу на важливості виявлення та належного документування таких слідів для підвищення ефективності розслідування.

Доведено необхідність акцентування уваги на нетипові сліди, які можуть вказувати на інсценування крадіжки. Зазначено, що важливим етапом тактики огляду місця події є використання спеціальних засобів для виявлення слідів, таких як магнітні і флуоресцентні порошки для дактилоскопії, а також хімічні засоби для виявлення відбитків пальців на різних поверхнях.

У підсумку, стаття містить узагальнення сучасних підходів до огляду місця події при розслідуванні квартирних крадіжок, акцентує увагу на важливості комплексного та професійного підходу. Результати дослідження мають теоретичну та практичну цінність для працівників правоохоронних органів, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, а також можуть стати основою для розробки інструкцій та рекомендацій щодо вдосконалення процесу розслідування цього виду злочинів.

Ключові слова: огляд місця події, квартирна крадіжка, інноваційні методи, розслідування, сліди, виявлення, документування, інсценування, цифрові технології, інтерактивні моделі, науково-технічні засоби.

Arkusha L.I., Chernov O.V., Palamarchuk O.O. INNOVATIVE METHODS OF CRIME SCENE INSPECTION DURING THE INVESTIGATION OF RESIDENTIAL BURGLARIES

The article explores certain innovative methods that are advisable to apply during crime scene inspection in the investigation of residential burglaries.

The results of detecting and investigating residential burglaries indicate the need for a comprehensive approach to collecting evidence and analyzing traces during crime scene inspections.

Particular attention is given to innovative methods of documentation and modeling of the crime scene. These include the use of digital technologies such as 3D scanning, high-resolution photography, drone video recording, and specialized software for creating interactive models of the crime scene. These approaches enable more accurate documentation of the environment, minimize the risk of losing critical information, and facilitate further analysis.

The article examines typical traces left at residential burglary crime scenes: signs of forced entry, fingerprints, footwear impressions, clothing fibers, biological materials (blood, hair), as well as digital evidence (CCTV footage, data from smart devices). The importance of detecting and properly documenting such traces is emphasized to enhance the effectiveness of investigations.

The necessity of focusing on atypical traces that may indicate a staged burglary is also proven. It is noted that an important tactical step in crime scene inspection is the use of specialized tools for trace detection, such as magnetic and fluorescent powders for fingerprinting, as well as chemical agents for revealing latent prints on various surfaces.

In conclusion, the article summarizes modern approaches to crime scene inspection in residential burglary investigations, highlighting the importance of a comprehensive and professional approach. The research findings have both theoretical and practical value for law enforcement officers, educators, and students of legal disciplines. Additionally, they can serve as the basis for developing guidelines and recommendations to improve the investigation process for this type of crime.

Key words: crime scene inspection, residential burglary, innovative methods, investigation, traces, detection, documentation, staging, digital technologies, interactive models, forensic tools.

Постановка проблеми. Аналіз результатів виявлення та розслідування квартирних крадіжок свідчить про необхідність комплексного підходу до збору доказів та аналізу слідів під час огляду місця події.

Перш за все, якість огляду місця події має значний вплив на подальший хід розслідування і може суттєво визначити успішність пошуку слідів злочинця. Оскільки квартирні крадіжки часто супроводжуються ретельним плануванням та інсценуванням, важливо не лише правильно фіксувати фізичні сліди, але й звертати увагу на будь-які деталі, що можуть вказувати на фальсифікацію обставин злочину. Зокрема, на місці проникнення можуть бути виявлені ознаки, які свідчать про те, що злочинець спочатку проникнув всередину, а потім інсценував крадіжку, намагаючись зробити злам схожим на реальний.

Одним з основних аспектів є застосування сучасних науково-технічних засобів, таких як 3D-сканування, відеозйомка з дронів та фотографія високої роздільної здатності. Використання таких інструментів дозволяє точно зафіксувати положення всіх об'єктів і слідів на місці події, що значно полегшує подальше відтворення хронології подій та виявлення нетипових для крадіжки слідів. Крім того, технології для створення інтерактивних моделей місця події можуть бути корисними для вивчення розташування предметів, слідів та інших елементів, що допомагає у визначенні логіки поведінки злочинця.

Також важливим етапом є обов'язкова перевірка всіх поверхонь на наявність дактилоскопічних слідів, особливо на предметах, до яких злочинці можуть мати доступ. Вилучення таких слідів разом з предметом, на якому вони були виявлені, є важливим елементом тактики огляду. У разі неможливості вилучити предмет повністю, його частини, або навіть мікросліди, повинні бути зафіксовані для подальшого аналізу. Всі сліди, зокрема ті, що вказують на механічні пошкодження, наприклад, від інструментів зламу, повинні бути ретельно зафіксовані з урахуванням їхнього положення та характеру.

Не менш важливою є увага до нетипових слідів, які можуть вказувати на інсценування крадіжки. Визначення характерних ознак, таких як неспіввідношення розмірів пролomu та викрадених предметів, наявність зайвого безладу або «проду-

маного безладу» в приміщенні, має бути здійснено з особливою увагою, оскільки такі ознаки можуть свідчити про спробу переконати слідчого в реальності вчиненого злочину.

Важливим етапом тактики огляду місця події є використання спеціальних засобів для виявлення слідів, таких як магнітні і флуоресцентні порошки для дактилоскопії, а також хімічні засоби для виявлення відбитків пальців на різних поверхнях. Применшення значення цього етапу може призвести до втрати важливих доказів. Застосування аерозольних балончиків з нітгидриновими та іншими хімічними розчинами допомагає виявити сліди, які можуть бути не помітні при звичайному огляді.

Таким чином, актуальність дослідження застосування інноваційних методів огляду місця події під час розслідування квартирних крадіжок не викликає сумнівів. Використання новітніх технологій потребує постійної щільної уваги як практиків, так і науковців, у зв'язку із стрімким розвитком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям використання криміналістичних методів та тактичних прийомів приділено значну увагу багатьма вітчизняними вченими-криміналістами, такими як: Ю.П.Аленін, А.Ф.Волобуєв, В.А.Журавель, А.В.Іщенко, В.О.Коновалова, В.В.Тіщенко, Л.Д.Удалова, Д.М.Цехан, С.С.Чернявський, В.М.Шевчук, В.Ю.Шепітько та ін. Але проблеми використання інноваційних технологій при проведенні як огляду місця події, так і інших слідчих (розшукових) дій залишаються недостатньо вирішеними, у зв'язку із постійним розвитком науково-технічного прогресу.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей використання інноваційних методів огляду місця події під час розслідування квартирних крадіжок

Виклад основного матеріалу. Якість та ефективність проведення огляду місця події при розслідуванні квартирних крадіжок залежить досить часто від виявлення мікрослідів, таких як мікроволокна на предметах, з якими злочинці могли контактувати під час вчинення правопорушення. Оскільки злочинці переміщаються по приміщенню, торкаються меблів, одягу або навіть використовують особисті предмети, мікросліди

можуть накопичуватися на різних поверхнях. Виявлення і вилучення таких слідів є важливим етапом для подальшого розслідування. У випадках, коли вилучення предметів, що містять мікросліди, є неможливим через їх велику цінність чи громіздкість, слід вилучати тільки сліди з поверхні об'єктів.

У разі виявлення слідів пальців рук на місці події, слід одразу після огляду провести забори зразків відбитків пальців від осіб, які мешкали в цьому приміщенні або перебували в ньому нещодавно. Якщо є підстави, зразки також беруть у працівників оперативних підрозділів, які першими прибули на місце події. Зволікання з отриманням таких зразків може ускладнити подальше розслідування. Важливо не обмежуватися апіорною констатацією про непридатність слідів для ідентифікації, адже це можна встановити тільки після експертного дослідження, яке дозволить, наприклад, застосувати методи, такі як пороеджіоскопія або групова приналежність крові [1].

Також слід звертати увагу на будь-які предмети, залишені злочинцями, такі як недопалки, особисті речі, обгорілі сірники тощо. Ці предмети можуть містити різноманітні сліди, включаючи волосся, мікрочастинки, наркотичні чи психотропні речовини, а також специфічні мітки, які можуть дати нову інформацію про злочинця. Залишені на місці події документи або предмети, які очевидно не належать потерпілому, можуть бути свідченням намагання злочинців ввести слідчого в оману, що є важливим аспектом для подальшого аналізу.

Необхідно також враховувати запахові сліди, які можуть зберігатися в приміщенні протягом тривалого часу. Це важливо при розслідуванні квартирних крадіжок з проникненням, оскільки запахи можуть допомогти в ідентифікації злочинців. Забір проб запахових слідів здійснюється згідно з відповідними рекомендаціями, що дозволяє зберегти їх як потенційно важливі докази [2].

Крім того, слід намагатися створити аналог викраденого майна. Для цього варто зробити фотографії подібних предметів, вилучити товарні накладні, сертифікати, чеки, а також переглянути сімейні альбоми, щоб знайти фотографії викрадених предметів. У разі необхідності, фахівець-художник може допомогти відтворити зовнішній вигляд викрадених предметів за описами потерпілого. Ця інформація є важливою для подальшого ефективного розшуку як злочинців, так і викраденого майна.

Інноваційні методи фіксації та моделювання місця події при розслідуванні квартирних крадіжок значно покращують ефективність і точність збору доказів, забезпечуючи більш детальну та об'єктивну інформацію, що є важливою для успішного розслідування і судового процесу.

Одним з таких методів є **3D-сканування**, яке дозволяє створити точну тривимірну модель місця події, зберігаючи всі деталі обстановки, включаючи найдрібніші елементи. Завдяки використанню лазерних сканерів та обладнання, наприклад, LiDAR, можна отримати точні вимірювання та форму приміщення, що дозволяє реконструювати подію, з'ясувати логіку дій злочинця і послідовність його переміщень. Це дозволяє переглядати місце події з різних ракурсів і отримувати більш глибоке розуміння обставин.

Іншим ефективним інструментом є **фотографія високої роздільної здатності**, яка забезпечує чітку фіксацію місця події, даючи можливість виявляти навіть найменші сліди, такі як мікросліди, подряпини або відбитки пальців. Використання сучасних камер і технологій, таких як HDR (High Dynamic Range), дозволяє отримати якісні зображення навіть в умовах поганого освітлення, що є актуальним під час розслідування квартирних крадіжок.

Важливим доповненням є **відеозйомка з дронів**, яка дозволяє здійснити зйомку місця події з висоти, включаючи огляд фасадів будівель і прилеглої території, а також оцінити доступ до приміщення, зокрема у випадках, коли крадіжку було вчинено через балкон або вікно. Це дає можливість отримати додаткову інформацію про можливі шляхи проникнення злочинців, що важливо для реконструкції події.

Інтерактивні моделі місця події є ще одним інноваційним методом, що дозволяє створювати детальні 3D-моделі, які можна використовувати для вивчення обстановки з різних точок зору. Ці моделі можна комбінувати з іншими видами доказів, такими як відеозаписи чи сліди пальців рук, і дають можливість візуалізувати різні сценарії події. Це полегшує пошук і аналіз слідів злочинців, а також дозволяє зрозуміти, як відбувалася крадіжка.

Використання спеціалізованого **програмного забезпечення для аналізу та реконструкції подій**, такого як Autodesk Revit або SketchUp, дозволяє слідчим точно відтворювати місце події і розташування предметів. Такі програми дають можливість проводити детальну реконструкцію обстановки, руху злочинців і зосереджувати увагу на важливих слідах та речових доказах. Інтеграція даних з різних джерел дозволяє створити комплексну картину події, що полегшує подальше розслідування.

Застосування цих інноваційних технологій підвищує точність та ефективність фіксації місця події, дозволяючи отримати більше доказів, які можуть бути використані для розслідування та розкриття квартирних крадіжок. Вони забезпечують більш детальну інформацію про місце кримінального правопорушення і послідовність дій

злочинців, що сприяє успішному розслідуванню та розшуку викраденого майна.

При вилученні слідів важливо дотримуватись кількох основних принципів: по-перше, бажано вилучати сліди разом з об'єктом, на якому вони були залишені. Якщо слід знаходиться на громіздкому або малоцінному предметі, доцільно забрати частину цього предмета разом з самим слідом. У випадку, коли неможливо вилучити предмет або частину предмета, на якому знаходиться слід, необхідно створити його копію шляхом виготовлення зліпка або перенесення сліду на спеціальні матеріали для копіювання слідів. Важливо також зафіксувати точне розташування предмета або його частини на місці події, зазначивши, де знаходяться зовнішня та внутрішня сторони, верх і низ предмета. Усі предмети або їх копії слід упакувати таким чином, щоб уникнути пошкодження слідів під час транспортування та зберігання. Упаковка має бути опечатана, а супровідний документ повинен містити інформацію про вміст, місце, час та особу, яка вилучила предмет, а також зазначити причину вилучення, засвідчивши це підписами слідчого та понятих.

Не менш важливим є використання сучасних науково-технічних засобів під час виявлення та вилучення слідів на місці події. Ці засоби поділяються на інструменти для виявлення, фіксації та безпосереднього вилучення слідів. Розробка нових і вдосконалення вже існуючих технічних засобів безпосередньо залежить від характеристик об'єктів, їхнього стану та властивостей. Окрема увага сьогодні приділяється технічним засобам, які дозволяють отримати інформацію, зберігаючи початковий стан об'єкта без його пошкодження чи знищення.

Серед традиційних засобів виявлення слідів рук варто зазначити нові розробки дрібнодисперсних дактилоскопічних порошків з рівномірним нанесенням, які були запропоновані американською компанією «Sirchie». Порошки серії Volcano Latent Print Powders демонструють чудові результати, мають високу чутливість та здатність прилипати, а також хорошу репродуктивну здатність. Вони доступні в різних кольорах і варіантах м'якості та щільності. Окрім звичайних порошків, компанія виробляє магнітні та флуоресцентні дактилоскопічні порошки – Magnetic Latent Print Powders та Fluorescent Latent Print Powders, які також мають високу якість і представлені в різних кольорових варіаціях. Для специфічних поверхонь фірма «Sirchie» пропонує спеціалізовані порошки: для клейких поверхонь (ASP50D, ASP50L, Crystal Violet), для воцених поверхонь (Sudan Black), для багатобарвних і маслянистих поверхонь (Hi-Fi coin box/galvanic), а також порошки подвійної дії (Hi-Fi dual purpose latent print powder), які поєднують

флуоресценцію або зміну кольору в залежності від поверхні, а також мають властивості звичайних або магнітних порошків.

Що стосується інструментів, то пензлі, пропонувані цією компанією, виготовлені з скловолонних матеріалів або з природних волокон пір'я марабу різних кольорів. Окрім цього, варто звернути увагу на розширення використання аерозольних балонів для виявлення слідів рук за допомогою хімічних методів. Готові розчини нінгідрину та азотнокислого срібла в різних розчинниках випускаються рядом закордонних виробників. Зокрема, фірма «Sirchie» пропонує аерозольні балони з нінгідрином: Nynhidrin Spray 202C на основі етанолу та ксилему, Nynhidrin Spray / Acetone 201 ACE на основі ацетону, а також Nynhidrin Special Formula NSI 609 на основі гідрофторофену (ГФЭ-7100), який не розмиває барвники. Аерозольні балони мають різні модифікації в залежності від кольору та властивостей поверхні [3].

Також варто зазначити, що при огляді місця зламу і проникнення в приміщення можуть бути виявлені ознаки, які вказують на можливе інсценування квартирної крадіжки. Зокрема, одними з основних сигналів є сліди пролому, розрубу або свердління, які розташовані на внутрішній поверхні зруйнованої перешкоди. Ці сліди можуть супроводжуватися утворенням трісок і стружок, а основна частина фрагментів зруйнованої перешкоди зазвичай виявляється зовні приміщення. Особливо важливою є наявність металевих ошурків і деревних щепок, які утворюються в результаті розпилювання ґрат або дерев'яної стіни, що можуть бути знайдені саме зовні приміщення. Якщо ж розташування уступів на стінках канавки розпилю вказує на те, що розпилювання виконувалося зсередини приміщення, це є ще однією характерною ознакою інсценування. Крім того, якщо на кінцях висмикнутого пробкою присутні сліди зіскобу металу, це може свідчити про попереднє відгинання металу, що також підтримує версію інсценування.

Вказані ознаки є важливими індикаторами того, що крадіжка може бути інсценована, якщо злочинець не міг завчасно проникнути в приміщення, а потім здійснювати злам з середини. До того ж, важливо зазначити, що в самому приміщенні на місці зламу можуть бути відсутні сліди, які неминуче повинні були б утворитися у випадку проникнення злочинця ззовні. Це може свідчити про те, що злочинець не проходив через ці ділянки чи не виконував злам з зовнішнього боку. Крім того, ще однією важливою ознакою інсценування є розміри пролому, які часто менші за габарити предметів, що нібито були викрадені. Якщо пролом не відповідає розмірам предметів, які залишилися після «крадіжки», це також може свідчити про нереалістичність інциденту.

І, зрештою, «продуманий безлад» у приміщенні або надмірний безлад, що не відповідає логіці поведінки злочинця, також є яскравим індикатором інсценування. Такий безлад може виглядати неприродно, що може бути спричинено спробами створити видимість крадіжки або злому, які насправді не мали місця. Всі ці ознаки разом дають змогу виявити можливе інсценування та розкрити реальні обставини інциденту.

Таким чином, у висновку слід зазначити, що огляд місця події має великий вплив на якість розслідування квартирних крадіжок. Для того, щоб ефективно зафіксувати сліди та провести комплексний аналіз, необхідно поєднувати традиційні методи огляду з сучасними цифровими тех-

нологіями. Це дозволяє не лише підвищити ефективність збору доказів, але й забезпечити вищу точність у відтворенні подій, що значно підвищує ймовірність розкриття кримінального правопорушення та встановлення винних.

Література

1. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019.
2. Басай В. Д. Планування та проведення звичайного варіанту одорологічної експертизи // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Івано-Франківськ: Вид-во Плай, 2002. Вип. ІХ. С. 154–163.
3. Див.: Електронний ресурс. Режим доступу : <http://www.sirchie.com>.

УДК 351.74:343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.21>**Д. О. Бакулін**

адвокат, аспірант

Одеського державного університету внутрішніх справ

orcid.org/0009-0008-7284-3484

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ Й ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ СПІВРОБІТНИКАМИ ПОЛІЦІЇ

У статті розглядаються теоретико-правові та методологічні детермінанти регламентації й імплементації застосування вогнепальної зброї співробітниками поліції. Аналізується нормативно-правова база, що регулює порядок використання зброї правоохоронцями, а також методологічні підходи до оцінки її правомірності в межах доктрини верховенства права та дотримання прав людини. Особлива увага приділяється міжнародним стандартам, зокрема нормам Європейського суду з прав людини, рекомендаціям Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи, які встановлюють чіткі критерії законності та пропорційності застосування сили правоохоронними органами.

Проаналізовано основні концептуальні підходи до регулювання використання вогнепальної зброї поліцією в демократичних правових системах. Досліджено еволюцію нормативного регулювання в Україні, починаючи з радянського періоду, перших законодавчих актів незалежної України, реформування міліції та створення Національної поліції України. Визначено ключові законодавчі проблеми, серед яких відсутність єдиної методики оцінки правомірності застосування зброї, недостатня деталізація законодавчих норм, неоднозначність судової практики та необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

Окрему увагу приділено питанням методології правозастосування. Визначено ключові підходи до імплементації міжнародних стандартів у національну правову систему, які передбачають не лише нормативне врегулювання, а й запровадження ефективних механізмів навчання та підготовки співробітників поліції. У статті розглянуто сучасні методи контролю за застосуванням зброї, включаючи використання боді-камер, незалежний моніторинг правозахисних організацій, судову практику та дисциплінарні механізми.

Автором обґрунтовано необхідність удосконалення нормативно-правової бази щодо застосування вогнепальної зброї співробітниками поліції в Україні, запровадження додаткових запобіжників для мінімізації випадків неправомірного використання сили, а також впровадження ефективних механізмів громадського контролю. Запропоновано напрями подальшого реформування, зокрема адаптацію законодавства до практики ЄСПЛ, вдосконалення механізмів оцінки правомірності застосування сили, забезпечення прозорості розслідувань випадків використання зброї та покращення підготовки поліцейських.

Ключові слова: вогнепальна зброя, поліція, правове регулювання використання зброї, табельна зброя поліцейського, застосування зброї, застосування сили, правоохоронні органи, міжнародні стандарти, судової практика.

Bakulin D.O. THEORETICAL, LEGAL AND METHODOLOGICAL DETERMINANTS OF REGULATION AND IMPLEMENTATION OF THE USE OF FIREARMS BY POLICE OFFICERS

The article examines the theoretical, legal and methodological determinants of regulation and implementation of the use of firearms by police officers. The author analyzes the legal framework governing the use of firearms by law enforcement officers, as well as methodological approaches to assessing its legality within the framework of the rule of law and human rights doctrine. Particular attention is paid to international standards, in particular, the norms of the European Court of Human Rights, recommendations of the United Nations and the Council of Europe, which establish clear criteria for the legality and proportionality of the use of force by law enforcement agencies.

The author analyzes the main conceptual approaches to the regulation of the use of firearms by the police in democratic legal systems. The author examines the evolution of regulatory framework in Ukraine, starting with the Soviet period, the first legislative acts of independent Ukraine, police reform and the establishment of the National Police of Ukraine. The author identifies key legislative problems, including the lack of a unified methodology for assessing the legality of the use of weapons, insufficient detail of legislative norms, ambiguity of judicial practice and the need to harmonize national legislation with international standards.

Special attention is paid to the issues of law enforcement methodology. The author identifies the key approaches to the implementation of international standards into the national legal system, which include not only regulatory regulation but also the introduction of effective mechanisms for education and training of police officers. The article examines modern methods of control over the use of weapons, including the use of body cameras, independent monitoring by human rights organizations, case law and disciplinary mechanisms.

The author substantiates the need to improve the regulatory framework for the use of firearms by police officers in Ukraine, to introduce additional safeguards to minimize the misuse of force, and to introduce effective mechanisms of public control. The author suggests areas for further reform, in particular, the adaptation of legislation to the ECHR case law, improvement of mechanisms for assessing the legality of the use of force, ensuring transparency of investigations into the use of weapons, and improving police training.

Key words: firearms, police, legal regulation of the use of weapons, police service weapon, use of weapons, use of force, law enforcement agencies, international standards, case law.

Постановка проблеми. Забезпечення громадської безпеки та правопорядку є ключовою функцією правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України. Одним із найскладніших аспектів їхньої діяльності є застосування вогнепальної зброї, що має відбуватися у суворій відповідності до принципів необхідності, пропорційності та законності. Водночас, практика правозастосування свідчить про наявність значних проблем у регулюванні та імплементатії норм, що визначають порядок використання зброї співробітниками поліції. Попри існування національного законодавства, яке визначає підстави для застосування вогнепальної зброї, його правозастосування стикається з такими викликами, як відсутність єдиної методології оцінки правомірності використання сили, недостатня деталізація норм щодо пропорційності дій правоохоронців та неоднозначність судової практики. Це створює ризики як для громадян, права яких можуть бути порушені внаслідок надмірного застосування сили, так і для поліцейських, які можуть опинитися у правовій невизначеності щодо своїх дій. Крім того, важливим питанням залишається контроль за правомірністю застосування вогнепальної зброї, оскільки нинішня система відомчого нагляду та судового контролю не завжди забезпечує належну прозорість та об'єктивність у розслідуванні випадків використання сили. Відсутність належної підготовки співробітників поліції, включно з тактико-юридичними аспектами застосування зброї, також є критичним фактором, що впливає на ефективність та правомірність дій правоохоронців. Таким чином, проблема правового регулювання та імплементатії застосування вогнепальної зброї поліцією потребує комплексного наукового аналізу. Важливо не лише вдосконалити законодавчу базу, але й розробити ефективні методологічні механізми імплементатії міжнародних стандартів у національну практику, що сприятиме зміцненню правопорядку, підвищенню рівня правової визначеності та забезпеченню дотримання прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На загальнотеоретичному рівні окремі аспекти досліджуваної проблематики досліджувалися рядом вітчизняних науковців таких як: В.Авер'янов, О.Банчук-Петросова, А.Багряк, Ю.Битяк, С.Банах, В.Бевзенко, А.Денисова, С.Вітвіцький, С.Гончарук, І.Голосніченко, С.Гречанюк, В.Гаращук, Т.Дракохруст, А.Єлистратов,

О.Корнієнко, В.Пузирний, О.Сенаторова, В.Тулінов, К.Чишко, Х.Ярмакі та інші. Проте, не применшуючи здобутки поважних колег науковців, питання використання працівниками поліції вогнепальної зброї не втрачає своєї актуальності та потребує як додаткового наукового дослідження так і вдосконалення нормативно-правового регулювання.

Метою статті є комплексний аналіз теоретико-правових і методологічних засад регламентації та імплементатії норм, що визначають застосування вогнепальної зброї співробітниками поліції. У рамках дослідження передбачається виокремлення та оцінка ключових правових детермінант, що впливають на правове регулювання та практичне використання вогнепальної зброї поліцейськими в контексті міжнародних стандартів, національного законодавства та правозастосовної практики. Окрема увага приділяється дослідженню методологічних підходів до удосконалення правового механізму застосування вогнепальної зброї з метою забезпечення ефективності правоохоронної діяльності, дотримання принципу пропорційності та гарантування прав і свобод людини.

Виклад основного матеріалу. Застосування вогнепальної зброї працівниками поліції є складним і дискусійним питанням, що поєднує правові, етичні та соціальні аспекти. Воно впливає як на ефективність правоохоронної діяльності, так і на рівень довіри суспільства. В сучасних умовах зростаючих загроз, таких як насильство, тероризм та організована злочинність, належне регулювання цього питання є ключовим для забезпечення безпеки. Теоретико-правові підходи базуються на принципах законності, гуманізму, пропорційності та справедливості. Вони визначають баланс між захистом прав людини і необхідністю застосування сили. Методологічні аспекти охоплюють навчання поліцейських, оцінку ризиків та контроль за використанням зброї, що запобігає зловживанням. Міжнародні стандарти, зокрема Європейська конвенція з прав людини та Конвенція ООН проти тортур, встановлюють межі допустимого застосування сили. Важливими є також етичні та соціальні аспекти, що впливають на імідж поліції та рівень довіри громадян. Для вдосконалення регулювання необхідні зміни у правових нормах, покращення навчальних програм і ефективний контроль за застосуванням зброї. Інтеграція сучасних технологій та адаптація до суспільних змін

сприятиме формуванню гуманної та ефективної системи правоохоронної діяльності.

Одним з основних завдань демократичної правової держави є забезпечення стабільного публічного порядку, що гарантується законом. Загроза безпеці суспільства виникає у випадках, коли окремі особи порушують загальний правопорядок або права інших людей, а також діють всупереч загальновизнаним правовим принципам. Основною метою поліції є запобігання таким загрозам і забезпечення публічного порядку та безпеки [1, с. 9]. У 2014 році було затверджено Стратегію розвитку органів внутрішніх справ України, яка спрямована на створення поліції європейського зразка, що відповідає міжнародним стандартам і забезпечує захист прав і свобод людини [2]. Реформа МВС мала на меті формування нового, демілітаризованого і деполітизованого правоохоронного органу, орієнтованого на прозорість, взаємодію з населенням та партнерство. Після ухвалення Закону [3]. 2 липня 2015 року в Україні був заснований новий центральний орган виконавчої влади, завданням якого є забезпечення захисту прав і свобод людини, боротьба з кримінальними проявами і підтримка публічної безпеки і порядку.

Процес реформування правоохоронної системи в Україні, зокрема поліції, має на меті не тільки оновлення структури та функціональних обов'язків органів внутрішніх справ, але й адаптацію до сучасних вимог і стандартів. Важливим аспектом цих змін є інтеграція новітніх технологій, вдосконалення процедур контролю та моніторингу, а також підвищення професійної підготовки кадрів. Однією з основних цілей реформ є створення ефективної системи, здатної швидко і адекватно реагувати на виклики сучасного суспільства. Це передбачає не лише вдосконалення технічних засобів і методів роботи поліції, але і розробку нових стратегій та тактик для забезпечення публічної безпеки. Важливим є також забезпечення високих стандартів професійної етики і відповідальності, що вимагає від правоохоронців не лише дотримання закону, але й уважного ставлення до прав і свобод громадян.

На нашу думку, навчання і професійний розвиток кадрів є важливим елементом реформування правоохоронних органів. Підготовка поліцейських має включати не лише технічні навички, але й розвиток критичного мислення, етичних стандартів і комунікативних здібностей. Програми

навчання повинні бути адаптовані до сучасних умов і враховувати різноманітні аспекти, такі як управління конфліктами, психологічна підготовка і правові знання.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [3].

У наукових дослідженнях в області адміністративного права відзначається, що адміністративна діяльність поліції, як було зазначено в попередньому розділі дисертаційного дослідження, реалізується через використання методів переконання та примусу, які є універсальними засобами державного управління. М.В. Ковалій та З.Р. Кісіль стверджують, що методи адміністративної діяльності поліції слід розглядати як цілеспрямовані способи поведінки, які складають набір дій і засобів, що повторюються і спрямовані на досягнення мети охорони громадського порядку та безпеки [4, с. 26]. Згідно з авторитетними джерелами загальної частини посібника «Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ», методами адміністративної діяльності є ті засоби, прийоми і способи, що визначені адміністративно-правовими нормами і які використовуються поліцією для впливу на суспільні відносини з метою реалізації своїх правоохоронних завдань і функцій [5, с. 70–71].

Методи адміністративної діяльності поліції включають різноманітні інструменти та техніки, що дозволяють їй ефективно виконувати свої завдання. Зокрема, ці методи можуть включати адміністративний контроль, превентивні заходи, а також оперативні та розшукові дії, які використовуються для запобігання правопорушенням і забезпечення правопорядку.

Аналізуючи методи адміністративно-правової діяльності поліції як сукупність адміністративно-правових засобів, важливо звернути увагу на визначення терміна «засіб» в тлумачних словниках української мови [6, с. 326; 7, с. 99]. Згідно з цими словниками, «засіб» розуміється як прийом, спосіб або спеціальна дія, яка дозволяє здійснити певну діяльність або досягти певної мети; це може бути також знаряддя або

предмет, що складає сукупність пристроїв для реалізації конкретних завдань. Виходячи з цього визначення, терміни «засіб», «спосіб» та «прийом» є синонімами, що вказують на можливість застосування певних заходів, які впливають на суспільні відносини. Згідно з думкою В.О.Іванцова та К.О.Чишка [8, с. 162], взаємозв'язок між цими поняттями виявляється в тому, що «методи» є сукупністю «засобів», які реалізуються через конкретні «заходи».

Висновки. У контексті застосування вогнепальної зброї поліцейськими, ці методи набувають особливої важливості, оскільки вогнепальна зброя є крайнім заходом, який застосовується тільки у випадках, коли інші методи не є адекватними або не можуть забезпечити необхідний рівень безпеки. Розглядаючи методи адміністративно-правової діяльності в контексті вогнепальної зброї, на нашу думку, важливо підкреслити кілька ключових аспектів: 1. Визначення обґрунтованих причин для застосування. Методи адміністративно-правової діяльності, що стосуються використання вогнепальної зброї, включають детальні інструкції та норми, які визначають обґрунтованість і допустимість її застосування. Це передбачає необхідність наявності конкретних обставин, які виправдовують використання зброї, таких як загроза життю або серйозному здоров'ю громадян чи правоохоронців; 2. Система навчання і підготовки. Застосування вогнепальної зброї вимагає від поліцейських високого рівня підготовки і тренування. Навчання включає не тільки технічні навички використання зброї, але й психологічну підготовку для управління стресовими ситуаціями. Це допомагає забезпечити, що поліцейські можуть ефективно і безпечно застосовувати зброю лише у випадках крайньої необхідності; 3. Нормативно-правове регулювання і контроль. Ефективне застосування вогнепальної зброї неможливе без належного нормативно-правового регулювання і контролю. Це включає розроблення чітких правил і процедур, які регулюють, коли і як може бути використана зброя. Важливо також забезпечити ефективний механізм контролю і нагляду, щоб уникнути зловживань і порушень прав людини; 4. Оцінка ефективності і відповідальності. Після кожного випадку застосування вогнепальної зброї проводиться ретельна оцінка ефективності та правомірності дій поліцейських. Це включає розслідування обставин інциденту, аналіз відповідності дій правовим нормам і визначення можли-

вих наслідків. Важливо забезпечити високий рівень прозорості і відповідальності, щоб підтримувати довіру громадськості до правоохоронних органів; 5. Реформи і вдосконалення. З метою покращення практики застосування вогнепальної зброї необхідно впроваджувати реформи, що передбачають вдосконалення законодавства і процедур, інтеграцію новітніх технологій для моніторингу і контролю, а також постійне оновлення навчальних програм для поліцейських. Це сприятиме підвищенню ефективності та безпеки у використанні вогнепальної зброї; 6. Прозорість і комунікація з громадськістю. Для забезпечення довіри громадськості важливо підтримувати відкритість у питанні застосування вогнепальної зброї. Це може включати публікацію звітів про інциденти, проведення громадських консультацій і забезпечення доступу до інформації про процедури і правила, що регулюють застосування зброї. Загалом, правильне розуміння і застосування методів адміністративно-правової діяльності, що стосуються використання вогнепальної зброї, є критично важливим для забезпечення балансу між ефективною охороною публічного порядку і дотриманням прав і свобод громадян.

Забезпечення правопорядку та громадської безпеки є однією з ключових функцій Національної поліції України, а питання застосування вогнепальної зброї залишається однією з найскладніших та найбільш дискусійних сфер її діяльності. Аналіз нормативно-правових актів та практики їх реалізації свідчить про існування низки проблем, пов'язаних із регламентацією та імплементацією норм щодо використання зброї. Відсутність єдиної методології оцінки правомірності застосування сили, недостатня деталізація принципу пропорційності та неоднозначність судової практики створюють правову невизначеність як для громадян, так і для правоохоронців. Для підвищення ефективності регулювання цієї сфери необхідно вдосконалити національне законодавство шляхом більш чіткої деталізації підстав та меж застосування вогнепальної зброї, а також гармонізації його положень із міжнародними стандартами. Важливим напрямом удосконалення є запровадження ефективних механізмів контролю та моніторингу правомірності дій правоохоронців, що сприятиме забезпеченню прозорості та підзвітності правоохоронної системи. Ключову роль відіграє підвищення рівня професійної підготовки поліцейських, включно з тактико-юридичними аспектами використання зброї, форму-

ванням навичок управління конфліктними ситуаціями та дотриманням етичних стандартів. Запровадження сучасних технологій та інноваційних методик навчання, зокрема використання симуляційних тренінгів та аналітичних систем оцінки ризиків, дозволить підвищити рівень підготовленості поліцейських до екстремальних ситуацій.

Література

1. Лошицький М. В. Теоретико-правові засади адміністративнополіцейської діяльності держави: монографія Київ : «МП Леся», 2014. 365 с.
2. Питання реформування органів внутрішніх справ України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1118-р. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 230.
3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
4. Адміністративна діяльність: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. М. В. Ковалів, З. Р. Кісіль, Д. П. Калаянов та ін. К. : Права єдність, 2009. 432 с.
5. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина / за заг. ред. О. П. Рябченко. – Харків : ХНУВС, 2009. 256 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2003, 1440 с.
7. Новий тлумачний словник української мови. 42000 слів: у 3 т. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. 2-е вид., виправ. К. : Аконіт, 2001. Т. 1: А-К. 2001. 880 с.
8. Іванцов В. О., Чишко К. О. характеристика поліцейських заходів крізь призму методів адміністративної діяльності поліції. *Процес модернізації системи державного управління: конституційний, адміністративний та фінансовий аспекти*: колективна монографія / за заг. ред. А. С. Нестеренко. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 528 с.

УДК 343.9(045)+351.86+327.56
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.22>

Т.І. Демчук
доктор філософії,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-0955-1816

ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНТЕРПОЛУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОПОРЯДКУ ТА МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У дослідженні аналізуються правовий статус Інтерполу в забезпеченні правопорядку та міжнародної співпраці під час воєнного стану в Україні, який є надзвичайно актуальним в умовах сучасних глобальних викликів, таких як війна, тероризм, організована злочинність та інші загрози національній та міжнародній безпеці. Інтерпол, як міжнародна організація, що об'єднує правоохоронні органи з різних країн, відіграє важливу роль у взаємодії між національними правоохоронними структурами, зокрема в умовах надзвичайного та воєнного стану, що вимагає високого рівня координації для боротьби з глобальними та транснаціональними злочинами.

Окрім цього, зроблено акцент на важливості комплексного підходу до визначення особливостей правового статусу Інтерполу в Україні в умовах воєнного стану, які полягають у необхідності адаптації його діяльності до реалій війни, коли відбувається значна ескалація зовнішніх загроз та внутрішніх криз. Важливими аспектами є правові механізми, які дозволяють Інтерполу працювати в Україні, а також його взаємодія з іншими міжнародними структурами, органами державної влади та місцевими правоохоронними органами. Ці механізми включають як оперативні, так і правові засоби, що дозволяють ефективно боротися зі злочинністю, підтримувати правопорядок та сприяти міжнародному обміну інформацією про злочини та правопорушників.

У контексті воєнного стану в Україні роль Інтерполу значно зростає, адже він не лише підтримує національні органи в боротьбі з тероризмом, незаконною торгівлею зброєю, наркотиками та людьми, а й сприяє запобіганню міжнародним злочинам, що можуть мати наслідки для стабільності та безпеки в Україні та за її межами. Зокрема, у таких умовах важливими стають питання координації між державами-учасницями Інтерполу для забезпечення належної безпеки громадян, обміну оперативною інформацією та надання правової допомоги у розслідуванні злочинів, що здійснюються в умовах війни.

Використання Інтерполом сучасних інформаційних технологій та баз даних дозволяє підвищити ефективність міжнародної співпраці в боротьбі з міжнародною злочинністю навіть у складних умовах, таких як воєнний стан. Водночас існують певні юридичні та практичні труднощі, пов'язані з необхідністю забезпечення безпеки та збереження прав громадян у таких надзвичайних умовах.

Ключові слова: Інтерпол, правовий статус, міжнародна співпраця, воєнний стан, правоохоронні органи, безпека, злочинність, міжнародні стандарти, боротьба з тероризмом, інформаційні технології, правова допомога.

Demchuk T.I. LEGAL STATUS OF INTERPOL IN ENSURING LAW ORDER AND INTERNATIONAL COOPERATION DURING MARTIAL STATE IN UKRAINE

The study analyzes the legal status of INTERPOL in ensuring law and order and international cooperation during martial law in Ukraine, which is extremely relevant in the context of modern global challenges, such as war, terrorism, organized crime and other threats to national and international security. INTERPOL, as an international organization that unites law enforcement agencies from different countries, plays an important role in the interaction between national law enforcement structures, in particular in conditions of emergency and martial law, which requires a high level of coordination to combat global and transnational crimes.

In addition, the emphasis is placed on the importance of a comprehensive approach to the specifics of the legal status of Interpol in Ukraine under martial law, which consists in the need to adapt its activities to the realities of war, when there is a significant escalation of external threats and internal crises. Important aspects are the legal mechanisms that allow Interpol to work in Ukraine, as well as its interaction with other international structures, state authorities and local law enforcement agencies. These mechanisms include both operational and legal means that allow for effective fight against crime, maintain law and order and facilitate the international exchange of information about crimes and offenders. In the context of martial law in Ukraine, the role of Interpol is significantly increasing, as it not only supports national authorities in the fight against terrorism, illegal trafficking in arms, drugs and people, but also contributes to the prevention of international crimes that may have consequences for stability and security in Ukraine and beyond. In particular, in such conditions, coordination issues between Interpol member states become important to ensure proper security of citizens, exchange of operational information and provide legal assistance in the investigation of crimes committed in wartime.

Interpol's use of modern information technologies and databases allows to increase the effectiveness of international cooperation in the fight against international crime even in difficult conditions, such as martial law. At the same time, there are certain legal and practical difficulties associated with the need to ensure security and preserve the rights of citizens in such extraordinary conditions.

Key words: Interpol, legal status, international cooperation, martial law, law enforcement agencies, security, crime, international standards, fight against terrorism, information technologies, legal assistance.

Постановка проблеми. Правовий статус Інтерполу в забезпеченні правопорядку та міжнародної співпраці під час воєнного стану в Україні є актуальною темою дослідження, враховуючи сучасні виклики у сфері безпеки. Варто погодитись, із думкою Л. А. Філяніна, яка визначає, що «міжнародне співробітництво щодо запобігання і боротьби з міжнародною злочинністю як специфічну діяльність держав та інших учасників міжнародних відносин у сфері запобігання злочинності, боротьби з усіма її проявами та визначення порядку поведінки з особами, які скоїли суспільно небезпечні діяння» [5, с. 434].

Водночас, Інтерпол як міжнародна організація відіграє ключову роль у протидії транснаціональній злочинності, зокрема торгівлі людьми, незаконному обігу зброї, кіберзлочинності та тероризму. В умовах воєнного стану в Україні його діяльність набуває особливого значення через зростання ризиків злочинності, переміщення значної кількості людей, зокрема біженців, та збільшення обсягів нелегального обігу зброї.

Тому, для досягнення своїх цілей Інтерпол потребує постійного та активного співробітництва своїх членів, які в рамках повноважень та відповідно до норм чинного законодавства їхніх країн. Для забезпечення зазначеного співробітництва кожна країна має визначити орган, який діятиме як Національне центральне бюро. Цей орган має забезпечувати взаємодію з різними відомствами своєї країни, тими органами інших країн, які діють як Національні центральні бюро, Генеральним секретаріатом Інтерполу [2].

Однак, взаємодія Інтерполу з національними органами України стикається з низкою проблем, зокрема, недосконалістю законодавчої бази, обмеженнями у сфері юрисдикції та складнощами обміну інформацією між країнами-членами організації. Виникають питання щодо ефективності використання інструментів Інтерполу в умовах воєнного стану, таких як «червоні картки», координація дій з іншими країнами та забезпечення захисту прав людини. Це вимагає детального аналізу правового статусу Інтерполу, механізмів його взаємодії з українськими правоохоронними органами та вдосконалення нормативно-правової бази для підвищення ефективності міжнародної співпраці у сфері забезпечення правопорядку в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Правовий статус Інтерполу визначається його роллю як міжнародної організації, створеної для координації правоохоронних органів країн-членів у боротьбі з транснаціональною злочинністю. Інтерпол діє на основі Статуту, прийнятого у 1956 році, і забезпечує співпрацю між державами у сфері кримінального права, не втручаючись у політичні, військові, релігійні або расові питання.

Основне завдання Інтерполу як організації розкривається через його цілі, якими відповідно до Статуту організації є забезпечення та підтримка найширшої взаємної допомоги між усіма органами кримінальної поліції в межах законодавства різних країн та в дусі Загальної декларації прав людини, створення та розвиток всіх інституцій, які можуть ефективно сприяти попередженню та припиненню загально-кримінальних злочинів [2].

Конституція України прямо не зазначає про Інтерпол чи його діяльність. Вона визначає загальні положення про міжнародне співробітництво України, права та обов'язки органів державної у сфері забезпечення правопорядку та безпеки, але без конкретного згадування міжнародних організацій, таких як Інтерпол [1].

Тому, у березні 1993 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про Національне центральне бюро Інтерполу». Зазначений акт було прийнято як відповідь на прийняття України до Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерполу. На думку І. І. Бруса, Національне центральне бюро Інтерполу (далі – НЦБ Інтерполу) в Україні є специфічним підрозділом, який належить до структури національних правоохоронних органів на правах організатора і координатора міжнародної співпраці у сфері боротьби зі злочинністю і надання правової допомоги, що наділений відповідною правозастосовною компетенцією, і водночас залишається невід'ємним елементом системи Інтерполу [4, с. 190].

Це був важливий і великий крок нашої держави у процесі інтеграції. Даний акт встановлював, що взаємодія правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних держав щодо вирішення питань боротьби із злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни, здійснюється лише через Національне центральне бюро Інтерполу, яким виступає Національна поліція [3].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом [6]. Завдання поліції зазначається у ст. 2 вище зазначеного Закону, є надання поліцейських послуг у таких сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [6].

Відповідно до частини 42 статті 23 Закону України «Про Національну поліцію», Національна поліція України уповноважена представляти та виконувати зобов'язання України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі [6].

Науковці наголошують на важливості співпраці Національної поліції з Інтерполом. Так, О.В.Копан зазначає, що взаємодія України з Інтерполом сприяє оперативному обміну інформацією, міжнародному розшуку злочинців та боротьбі з транснаціональною злочинністю. Вчений також звертає увагу на необхідність удосконалення механізмів такої співпраці [7].

Під час воєнного стану в Україні діяльність Інтерполу набуває особливого значення через посилення загроз, які мають транснаціональний характер. Це стосується, зокрема, незаконного обігу зброї, торгівлі людьми, зростання кіберзлочинності та організованої злочинності. Україна, як член Інтерполу, активно використовує його інструменти, зокрема систему міжнародних повідомлень, для розшуку підозрюваних, встановлення місцезнаходження осіб, зниклих безвісти, та ідентифікації злочинних угруповань.

Основним інструментом Інтерполу є система повідомлень, що дозволяє швидко обмінюватися інформацією між правоохоронними органами країн-членів. Особливу увагу привертають «червоні картки», які використовуються для оголошення міжнародного розшуку. Проте, в умовах воєнного стану існує низка викликів, які обмежують ефективність цих механізмів.

Згідно з офіційною статистикою, у 2022 році через канали Інтерполу Україна здійснила понад 1 200 запитів щодо розшуку злочинців, у тому числі тих, хто причетний до міжнародного тероризму. Також було ідентифіковано близько 850 осіб, які перебували у міжнародному розшуку [8].

Таким чином, повноваження Національної поліції щодо представництва України в Інтерполі є критично важливими для забезпечення міжнародної співпраці у боротьбі зі злочинністю. Проте для підвищення ефективності цієї співпраці необхідно вдосконалювати правові механізми, адаптуючи їх до сучасних викликів глобальної безпеки.

Серед викликів, пов'язаних із виконанням повноважень, дослідники відзначають ризики політично мотивованих запитів через Інтерпол. За словами В.С.Мартиненка, це вимагає чіткого регламентування процедур подання запитів для уникнення можливих зловживань [9].

Окрім цього, ключовим викликом є дотримання балансу між безпекою та захистом прав людини. Використання системи Інтерполу в умовах війни може породжувати ризики політично мотивованих переслідувань, що суперечить принципам організації. Важливим є забезпечення націо-

нальної безпеки України через інтеграцію зусиль Інтерполу та правоохоронних органів держави, однак це вимагає вдосконалення національного законодавства, що регулює взаємодію з міжнародними інституціями.

Значущим аспектом є питання обміну інформацією, адже ефективна взаємодія залежить від швидкості та достовірності даних, що передаються через Інтерпол. У сучасних умовах також зростає роль технологій у боротьбі зі злочинністю, і Україна повинна забезпечити технічну модернізацію своїх правоохоронних органів для підвищення рівня співпраці.

Таким чином, Інтерпол залишається одним із ключових партнерів України у сфері боротьби з міжнародною злочинністю. Однак для підвищення ефективності його діяльності під час воєнного стану необхідно усунути нормативно-правові прогалини, посилити технічну спроможність правоохоронців та забезпечити дотримання міжнародних стандартів прав людини.

Однак, у зв'язку з воєнним станом виникають певні обмеження у використанні інструментів Інтерполу. Зокрема, стаття 3 Статуту Інтерполу забороняє організації втручатися у справи політичного, військового, релігійного або расового характеру. Це обмеження ускладнює оголошення в міжнародний розшук осіб, підозрюваних у воєнних злочинах, що створює додаткові виклики для України у притягненні до відповідальності російських військових злочинців [10].

Попри ці обмеження, Національна поліція України продовжує активно використовувати канали Інтерполу для обміну інформацією та координації дій з міжнародними партнерами. Зокрема, у 2023 році було опрацьовано 77,2 тисячі звернень по лінії Інтерполу, що свідчить про високий рівень міжнародної співпраці навіть в умовах воєнного стану [11].

Таким чином, співпраця між Національною поліцією України та Інтерполом залишається важливим елементом забезпечення правопорядку та протидії транснаціональній злочинності під час воєнного стану, хоча й потребує адаптації до сучасних викликів.

Водночас, Інтерпол залучає міжнародну спільноту до координації дій проти глобальних загроз, зокрема тих, які виникли внаслідок військових дій в Україні. Розслідування воєнних злочинів та гуманітарні аспекти (наприклад, повернення викрадених дітей) також є предметом уваги цієї організації.

Висновки. Дослідження правового статусу Інтерполу в забезпеченні правопорядку та міжнародної співпраці під час воєнного стану в Україні дозволяє зробити кілька ключових висновків. Інтерпол, як глобальна організація з боротьби із транснаціональною злочинністю, відіграє важ-

ливу роль у підтримці міжнародної безпеки. Його діяльність спрямована на координацію зусиль правоохоронних органів різних країн у протидії злочинам, що мають міжнародний характер.

В умовах воєнного стану в Україні значення Інтерполу зростає через загострення проблем, таких як нелегальний обіг зброї, торгівля людьми, збільшення кіберзлочинності та терористичних загроз. Інструменти організації, зокрема система міжнародних повідомлень (червоні картки), відіграють важливу роль у відстеженні осіб, які причетні до злочинів, та їх затриманні.

Водночас існують проблеми, які обмежують ефективність співпраці Інтерполу з українськими органами. Це недосконалість нормативно-правової бази, що регулює використання механізмів Інтерполу, складнощі оперативного обміну інформацією та питання дотримання прав людини під час реалізації міжнародних ордерів. Особливої уваги заслуговує проблема використання системи Інтерполу у випадках політично мотивованих переслідувань, що потребує запобіжних механізмів.

Для підвищення ефективності співпраці України з Інтерполом під час воєнного стану необхідно вдосконалити національне законодавство, забезпечити технічну модернізацію для оперативного обміну інформацією та посилити міжнародну взаємодію в боротьбі з ключовими загрозами. Усі заходи повинні ґрунтуватися на принципах захисту прав людини, що є невід'ємною частиною діяльності Інтерполу. В умовах війни важливо забезпечити баланс між забезпеченням безпеки та дотриманням міжнародних стандартів правосуддя.

Література

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Статут міжнародної організації кримінальної поліції – ІНТЕРПОЛ: Статут, Міжнародний документ від 13.06.1956. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#top
3. Про Національне центральне бюро Інтерполу: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.1993 № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-93-п#Text>
4. Брус І. І. Організаційно-правові аспекти функціонування Національного центрального бюро Інтерполу в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 189–192.
5. Філяніна Л. А. Міжнародний досвід запобігання і боротьби з організованою злочинністю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 434–436.
6. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
7. Копан О. В. Міжнародне співробітництво у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 78–84.
8. Міністерство внутрішніх справ України. Звіт про діяльність у 2022 році. URL: <https://mvs.gov.ua>
9. Мартиненко В. С. Правові аспекти взаємодії України з Інтерполом. *Вісник МАУП*. Серія: Право. – 2021. – № 1. – С. 123–128.
10. Чому Інтерпол відмовляється оголошувати в розшук підозрюваних у воєнних злочинах росіян – розслідування. Медійна ініціатива за права людини. 2025. URL: https://mipl.org.ua/chomu-interpol-vidmovlyayetsya-ogoloshuvaty-v-rozshuk-pidozryuvanyh-u-voyennyh-zlochynah-rosiyan-rozsliduvannya/?utm_source=chatgpt.com
11. Як воєнний стан в Україні вплинув на роботу Нацбюро Інтерполу? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/yak-voenniy-stand-v-ukrayini-vplinu-na-robotu-nacbyuro-interpolu.html>

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 343.163

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.23>**С. К. Костенко**

доктор філософії у галузі права,
професор кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0009-0008-1899-0686

ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА В УКРАЇНІ У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

У статті здійснено комплексний науково-правовий аналіз механізмів призначення та звільнення Генерального прокурора в Україні крізь призму європейських стандартів незалежності прокуратури. Розглянуто проблематику частих змін на посаді Генерального прокурора, що зумовлено політичними факторами, що, у свою чергу, підриває стабільність і незалежність органу. Досліджено відповідність національного законодавства міжнародно-правовим зобов'язанням України та окреслено проблеми, які обумовлюють недосконалість чинних механізмів призначення і звільнення Генерального прокурора.

У роботі визначено відмінності у законодавчих підходах до призначення та звільнення генеральних прокурорів в Україні та країнах Європейського Союзу, висвітлено проблематику здійснення ними повноважень. Проаналізовано рекомендації міжнародних інституцій, зокрема Венеціанської комісії та Консультативної ради європейських прокурорів, щодо деполітизації процесу призначення та звільнення Генерального прокурора. Виявлено, що відсутність чітких процедур та гарантій незалежності генерального прокурора спричиняє кадрову нестабільність, що негативно впливає на ефективність роботи прокуратури.

Запропоновано законодавчі зміни, спрямовані на вдосконалення механізму призначення та звільнення Генерального прокурора з урахуванням європейських стандартів незалежності прокуратури. Акцент зроблено на забезпеченні прозорості та передбачуваності цього процесу, що дозволить зменшити політичний вплив і гарантувати стабільність керівництва прокуратури. Важливим аспектом є впровадження ефективних запобіжників проти свавільного звільнення Генерального прокурора, що дозволить зміцнити його правовий статус та гарантувати незалежність від політичної кон'юнктури.

З огляду на сучасні виклики, зокрема функціонування органів прокуратури в умовах воєнного стану, наголошено на необхідності оперативного реформування законодавства з метою посилення інституційної спроможності прокуратури. Запропоновані зміни сприятимуть зміцненню верховенства права, стабільності роботи органів правопорядку та підвищенню суспільної довіри до прокуратури, забезпечуючи відповідність вітчизняної правової системи найкращим європейським практикам.

Ключові слова: Генеральний прокурор; підстави звільнення; порядок призначення; правовий статус; прокуратура; правосуддя; європейські стандарти; деполітизація; кадрова стабільність.

Kostenko S.K. APPOINTMENT AND DISMISSAL OF THE PROSECUTOR GENERAL OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN STANDARDS

The article presents a comprehensive legal and scientific analysis of the appointment and dismissal mechanisms of the Prosecutor General of Ukraine through the prism of European standards of prosecutorial independence. The issue of frequent changes in the position of the Prosecutor General, driven by political factors, is examined, as these changes undermine the stability and independence of the institution. The study evaluates the compliance of national legislation with Ukraine's international legal obligations and highlights the shortcomings of the current mechanisms governing the appointment and dismissal of the Prosecutor General.

The paper identifies differences in the legislative approaches to appointing and dismissing Prosecutors General in Ukraine and European Union countries, addressing the challenges associated with the exercise of their powers. Recommendations from international institutions, particularly the Venice Commission and the Consultative Council of European Prosecutors, regarding the depoliticization of the appointment and dismissal processes of the Prosecutor General, are analyzed. The study reveals that the absence of clear procedures and guarantees of independence results in institutional instability, negatively affecting the efficiency of the prosecution service.

Legislative amendments aimed at improving the appointment and dismissal mechanisms of the Prosecutor General, in line with European standards of prosecutorial independence, are proposed. Emphasis is placed on ensuring transparency and predictability in the process, which would mitigate political influence and guarantee the stability of the prosecution's leadership. A critical aspect of the proposed reforms is the introduction of effective safeguards against arbitrary dismissal, thereby reinforcing the Prosecutor General's legal status and securing independence from political fluctuations.

Given contemporary challenges, particularly the operation of prosecutorial bodies under martial law, the study underscores the urgent need for legislative reforms to enhance the institutional capacity of the prosecution service.

The proposed changes will contribute to strengthening the rule of law, ensuring stability in law enforcement agencies, and increasing public trust in the prosecution system. Ultimately, these reforms will align Ukraine's legal framework with the best European practices.

Key words: Prosecutor General; grounds for dismissal; appointment procedure; legal status; prosecution service; judiciary; European standards; depoliticization; institutional stability.

Постановка проблеми. Прокуратура в Україні є тією державною інституцією, законодавче реформування та організаційні зміни якої вже очевидно набули перманентного характеру. Одним з яскравих маркерів постійних змін є строки перебування генеральних прокурорів на посаді. Жоден з них з часу набуття Україною незалежності не займав свою посаду протягом всього визначеного Конституцією терміну. Не заглиблюючись в розмаїття політичних та соціальних подій, які обумовлювали звільнення/призначення генеральних прокурорів та процеси перетворень у прокуратурі, слід зазначити, що вкотре, зокрема, з 31 жовтня 2024 року, є вакантною посада очільника прокуратури. Зазначене актуалізує дослідження деяких проблем правового статусу Генерального прокурора, які пов'язані з порядком його призначенням та звільненням з посади, у контексті досвіду країн Європи та євроінтеграційних прагнень нашої держави.

Ситуація з нестабільністю посади генерального прокурора не є унікальною у випадку саме України. Водночас для країн Європейського Союзу (далі – ЄС) випадки звільнення генеральних (головних) прокурорів до закінчення строку їх повноважень є скоріше виключенням. Емпіричне дослідження свідчить, що в більшості країн ЄС генеральні прокурори мають строкові мандати з часовими межами від 3 років (Греція, Румунія) до 9 років (Угорщина) і переважно причиною звільнення генерального прокурора є завершення строку, на який його було призначено. Наступною за частотою підставою звільнення є досягнення вікової межі, встановленої законом. Випадки подачі заяв про відставку є рідкими, а звільнення за втручання інших органів або посадових осіб – взагалі поодинокими та всі пов'язані з фактами порушення законодавства генеральними прокурорами.

До прикладу, нами встановлено чотири таких випадки звільнення – в 2013 році у Кіпрі за намагання генпрокурора вплинути на справу про керування його сином автомобілем в стані алкогольного сп'яніння [1]; в 2015 році у Німеччині за наслідками скандалу через втручання у журналістську діяльність та утиски свободи слова [2]; в 2016 році у Румунії через обвинувачення у незаконному використанні поліцейського ескорту [3]; в 2017 році у Фінляндії через обвинувачення (підтверджене рішенням суду) в укладанні контракту на навчання прокурорів з фірмою свого брата [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового статусу Генерального прокурора в Україні були предметом наукових досліджень

таких вчених як: С.Банах, Р.Басараб, Є.Безкровний, В.Долежан, М.Косюта, О.Медведько, А.Мудров, І.Назаров, Ю.Полянський, В.Сухонос і М.Руденко та ін. Однак, попри вагомий внесок у дослідження організації та діяльності Генерального прокурора, питання призначення та звільнення цієї посадової особи в світлі європейських стандартів залишаються недостатньо дослідженими. Цей аспект стає особливо актуальним у сучасних умовах, зокрема під час воєнного стану, коли потрібно оперативно реагувати на нові виклики та приймати ефективні рішення в умовах швидких змін законодавства, що потребує ще більш глибокого наукового осмислення.

Метою статті є комплексний науково-правовий аналіз механізмів призначення та звільнення Генерального прокурора в Україні у світлі європейських стандартів незалежності прокуратури, дослідження їх відповідності міжнародно-правовим зобов'язанням держави, виявлення правових колізій та формулювання рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства з метою деполітизації цього процесу.

Виклад основного матеріалу. В Україні за часів незалежності станом на початок 2025 року 14 осіб займали посаду Генерального прокурора. Аналіз підстав їх звільнення свідчить, що найбільш розповсюдженою підставою є подання заяви про відставку – 6 випадків; висловлення недовіри парламентом – 4; обрання народним депутатом – 2; завершення мандату – 1; досягнення граничного віку – 1 [5]. При цьому, з урахуванням конкретних обставин звільнень через подачу заяв про відставку та переходу на роботу в парламент, де-факто жодне із звільнень не можна вважати таким, що відбулося без політичного втручання у волевиявлення відповідного генерального прокурора, а механізм звільнення парламентом через оголошення недовіри де-юре є заходом політичної відповідальності Генерального прокурора.

Отже, ані законодавчий механізм звільнення Генерального прокурора, ані практика його застосування в нашій державі, очевидно, не відповідають європейським.

У контексті цієї проблематики варто звернути увагу на думку С.Банаха, який зазначає, що постійна зміна Генеральних прокурорів в Україні протягом короткого періоду ставить під сумнів як незалежність органу прокуратури, так і логіку конституційних норм щодо тривалості перебування на цій посаді. Зміни очільників прокуратури без вагомих юридичних підстав створюють серйозні питання щодо стабільності та незалежності

цієї інституції в контексті європейських стандартів. Вчений підкреслює на важливості впровадження механізмів, які захищають Генерального прокурора від політично мотивованих звільнень, наприклад, шляхом введення конкурсного відбору на посаду та встановлення особливого порядку оцінки діяльності прокуратури. Такі заходи, на його думку, дозволять гарантувати професійну незалежність Генерального прокурора, що є необхідною умовою для ефективного функціонування органів правосуддя в Україні [6, с. 350].

Досліджуючи питання призначення та звільнення Генерального прокурора, М. Руденко доходить висновку, що ефективність його діяльності потребує нових гарантій незалежності та усунення політичного впливу. Вчений пропонує змінити механізм призначення, передавши відповідні повноваження від Верховної Ради України до Вищої ради правосуддя, яка б вносила Президенту України подання на основі кандидатур, рекомендованих Всеукраїнською конференцією прокурорів. Така модель, подібна до практик Болгарії, Іспанії та Польщі, сприятиме деполітизації прокуратури. Крім того, вчений вважає, що Вища рада правосуддя має оцінювати професійну діяльність Генерального прокурора при достроковому припиненні повноважень, що потребує внесення змін до Конституції України [7, с. 51].

Заслуговує на увагу позиція М. Косюти, який зазначає, що встановлений шестирічний строк повноважень Генерального прокурора та заборона обіймати цю посаду два строки поспіль є важливими гарантіями забезпечення змінюваності керівництва та запобігання монополізації влади [8, с. 326]. Така регламентація спрямована на збереження балансу в системі органів прокуратури, стимулювання ефективного управління та уникнення надмірної концентрації повноважень в одних руках. Водночас практичне застосування цього положення потребує подальшого вдосконалення, адже історична динаміка свідчить про нестабільність перебування Генерального прокурора на посаді, що часто обумовлюється політичними факторами.

У свою чергу, Ю.Є. Полянський підкреслює, що для забезпечення реальної незалежності прокуратури доцільно закріпити у законодавстві більш чітку процедуру призначення Генерального прокурора, передбачивши можливість подання кандидатури Радою прокурорів України [9, с. 99]. Таким чином, обидва науковці акцентують увагу на необхідності запровадження системних змін у законодавстві, які дозволять усунути політичний вплив на кадрові рішення в прокуратурі та забезпечити її реальну незалежність у відповідності до європейських стандартів.

В той же час, немає якогось обов'язкового європейського стандарту, за яким країни-члени ЄС та Ради Європи (далі – РЄ) повинні визначати органі-

зацію органів прокуратури та статус Генерального прокурора в них. Однак необхідно дотримуватися загальних правил, які впливають з рекомендацій різних органів РЄ: Комітету Міністрів держав-членів, Консультативної ради європейських прокурорів (далі – КРЕП), Венеціанської комісії та інших. В спрощеному вигляді ієрархію нормотворчих актів цих органів можна розглядати так: Комітет Міністрів регламентує засадничі основи щодо організації і діяльності прокуратури в державах-членах РЄ; КРЕП, з урахуванням вказаних основ, структурує та деталізує рекомендації; Венеціанська комісія, надаючи свої висновки та звіти, бере до уваги, крім інших, рекомендації Комітету Міністрів, КРЕП.

Одним із засадничих документів РЄ, який стосується організації і діяльності прокуратури, є Рекомендація (2000)19 Комітету міністрів РЄ державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя, проте вона не містить чіткого врегулювання способу призначення/обрання генеральних (головних) прокурорів. Посада «генеральний прокурор» згадується лише в контексті положень рекомендації щодо покращення міжнародного співробітництва у кримінальних справах – п. 38 рекомендує «установлення постійних особистих контактів між прокурорами з різних країн, зокрема шляхом організації систематичних зустрічей між Генеральними прокурорами» [10].

Тривалий час стандарти призначення/звільнення генпрокурорів містились у численних джерелах так званого «м'якого права» РЄ. Проте наприкінці 2024 року КРЕП узагальнила всі ці джерела та на їх основі, користуючись мандатом, наданим Комітетом міністрів РЄ, склала Висновок № 19 (2024) щодо організації діяльності органів прокуратури для забезпечення їхньої незалежності та неупередженості [11]. В ньому особливо підкреслюються, що незалежність прокуратури як інституції наперу залежить від ступеню незалежності і неупередженості генерального прокурора, тому в більшій частині зміст висновку присвячений саме генеральним прокурорам. Слід зауважити, що Висновок не є компіляцією інших нормативних актів та, хоча і містить багато посилань на них, є продуктом нормотворчості саме КРЕП. Якщо інші джерела фокусуються у правовому статусі генерального прокурора переважно на порядку його призначення/звільнення, то КРЕП також докладно розглядає його функції як органу адміністрування прокуратури та деонтологічні вимоги.

КРЕП визначає три критерії, за якими оцінюється відповідність статусу генерального прокурора як гаранта незалежності прокуратури:

а) забезпечення незалежності генеральних прокурорів через призначення/обрання, термін повноважень і гарантії дострокового звільнення;

б) етичні та професійні стандарти, підзвітність і дисциплінарні провадження як способи гарантувати незалежність генеральних прокурорів;

в) управлінські функції та завдання генеральних прокурорів.

Останні два критерії нами також взяті до уваги з метою дослідження проблеми звільнення Генерального прокурора в Україні, оскільки питання звільнення будь-якої посадової особи в її правовому статусі нерозривно пов'язані з відповідальністю за результати діяльності та дотримання етичних вимог.

Враховуючи, що КРЕП докладно викладає зміст кожного критерію, нами проведено деяке їх узагальнення з акцентуванням уваги на ті, які мають першочергове значення для продовження реформи прокуратури в Україні:

а) КРЕП не формулює якихось рекомендацій щодо конкретних способів призначення/звільнення генеральних прокурорів, посилаючись на розмаїття правових систем, та зазначаючи, що незалежно від того які процедури передбачені національним законодавством, вони мають бути чітко регламентовані, аби забезпечити прозорість, об'єктивні критерії придатності кандидатів і виключення недоречного втручання. Процедура має дотримувати належного балансу між вимогою демократичної легітимності призначень, з одного боку, та необхідністю деполітизації.

Одним зі способів зменшення ризику політизації є мінімізація ролі виконавчої влади в призначенні/обранні генеральних прокурорів, зокрема способом залучення органів прокурорського самоврядування або інших незалежних органів (в тому числі, органів законодавчої влади). При цьому не виключається збереження певного контролю уряду над призначенням/обранням генеральних прокурорів через вирішальну роль органів прокуратури у реалізації національної політики у сфері кримінального права.

Основною вимогою до кандидатів має бути відповідна юридична підготовка і професійний досвід. Загалом вимоги до генерального прокурора з боку КРЕП свідчать про меритократичний підхід до відбору кандидатів. Особливо це важливо для юрисдикцій, де основні важелі управління прокуратурою доручені конкретному посадовцю – генеральному прокурору.

Генеральні прокурори мають призначатися/обиратися або на достатньо тривалий період, або на постійній основі, щоб забезпечити їхнє утримання на посаді та виключити їхню залежність від політичних змін. КРЕП особливо підкреслює свою стурбованість щодо дострокового звільнення генеральних прокурорів, яке має бути крайнім заходом (*ultima ratio*). Підстави для дострокового звільнення генеральних прокурорів не повинні бути сформульовані надто широко або нечітко,

політичні мотиви або особисті вподобання повинні бути заборонені. Підтримується можливість незалежного судового перегляду рішень будь-якого органу, що ухвалює рішення про дострокове звільнення генерального прокурора.

б) Щодо можливих дисциплінарних проваджень у відношенні генеральних прокурорів КРЕП відзначає, що аналогічно, як і відносно дострокового припинення повноважень, повинні існувати гарантії та механізми захисту від політичного або іншого неналежного втручання.

Генеральні прокурори можуть підпадати під етичні вимоги, які висуваються до всієї спільноти прокурорів, або ж до них можуть встановлюватись спеціальні етичні правила. Критерії і процедури дисциплінарного провадження мають бути чітко врегульовані в законодавстві та воно має здійснюватися незалежним, неупередженим органом. Елементами цього механізму, наприклад, можуть бути: окремий орган поза системою прокуратури (зокрема, той, який уповноважений здійснювати дисциплінарні провадження щодо найвищих посадових осіб судової системи), спеціальні гарантії незалежного прийняття рішень попри ієрархічну структуру, публічний нагляд, судовий контроль тощо.

в) Управлінські функції та завдання генеральних прокурорів в контексті свого висновку КРЕП поділяє на загальний та окремі напрямки. До загальних віднесені ефективність діяльності прокуратури, незалежність інституції та окремих прокурорів, прозорість та підзвітність, розподіл і управління ресурсами, представництво відомства всередині країни та за її межами.

Окремо розглядається роль генерального прокурора у питаннях трудової діяльності прокурорів і персоналу органів прокуратури та у питаннях забезпечення послідовного застосування законодавства та ведення справ.

Слід уникати процесів призначення прокурорів, які віддаються на надмірний розсуд певних осіб (в тому числі самого генерального прокурора), або відбуваються без дотримання визначених процедур. Якщо генеральний прокурор має повноваження щодо проведення професійного оцінювання, підвищення, переведення, нагородження за професійні досягнення, участь у дисциплінарних провадженнях проти прокурорів, накладення дисциплінарних санкцій або виконання інших завдань та заходів, то відповідні процедури мають бути уніфіковані та засновуватись на чітких критеріях визначення заслуг або провини прокурора, його компетенції і досвіду, уникнення особистих та інших преференцій.

КРЕП відзначає, що функціональна незалежність прокурорів не суперечить ієрархічній організації органів прокуратури та наданню загальних рекомендацій або директив щодо послі-

довного застосування законодавства. Відносини між різними рівнями ієрархії в органах прокуратури повинні регулюватися чіткими й однозначними правилами, щоб особисті чи інші міркування не відігравали невиннованої ролі. Залежно від правової системи країни, генеральний прокурор може також брати участь у розподілі справ і мати повноваження перерозподіляти справи між прокурорами. Рішення вищих прокурорів про вилучення справ від підлеглих прокурорів мають бути обґрунтованими та складатися в письмовій формі.

Питання щодо статусу генерального прокурора також розглядаються Європейською комісією за демократію через право (Венеціанська комісія).

У питаннях діяльності прокуратури одним з основних документів зазначеного органу РЄ, який дозволяє більш глибоко зрозуміти зміст європейських стандартів статусу генерального прокурора, є Звіт з Європейських стандартів щодо незалежності судової системи: частина II – Служба обвинувачення (Венеція, 17–18 грудня 2010) [12], зокрема:

- зовнішня незалежність генерального прокурора та будь-якого прокурора полягає у неможливості надання йому вказівок у конкретних справах, проте в певних межах є прийнятним надання їм «зовнішніх» загальних вказівок щодо більш прискіпливої уваги до певних видів злочинності. Генеральний прокурор повинен представити прозорий звіт щодо того, як виконується будь-яка «зовнішня» загальна вказівка. Доцільність «зовнішньої» підзвітності прокурорів обумовлена ще і тим, що саме прокурори вирішують чи починати процедури кримінального переслідування. Таким чином, повинен бути запобіжник, за якого захищаються інтереси жертв злочинів у разі, коли прокурор не починає обвинувачення;

- всередині системи прокуратури незалежність обвинувача не означає його повної автономії від генерального прокурора: прокурори можуть отримувати від вищестоящих за ієрархією керівників за чітко регламентованих процедур обов'язкові настанови, вказівки, директиви. При цьому вимагається наявність системи гарантій від невиннованого внутрішнього втручання в діяльність окремого прокурора. Отже, всередині прокуратури в повному обсязі функціонально незалежним є тільки Генеральний прокурор.

В цих двох аспектах, до речі, одна з суттєвих відмінностей між обсягом незалежності прокурорів та суддів.

Щодо призначення/звільнення генерального прокурора Венеціанська комісія відзначає наступне:

- право висувати кандидатів має бути чітко визначене. Слід звернутися за порадою щодо професійної кваліфікації кандидатів до відповідних осіб, таких, як представники юридичної спіль-

ноти (включаючи прокурорів) та громадянського суспільства;

- якщо генеральний прокурор обирається Парламентом, очевидну небезпеку політизації процесу також можливо зменшити шляхом забезпечення підготовки виборів парламентським комітетом, який повинен брати до уваги поради експертів. Використання кваліфікованої більшості для виборів генерального прокурора можливо розглядати як механізм досягнення консенсусу стосовно цих призначень;

- генеральний прокурор повинен призначатися безстроково, або на відносно тривалий термін без можливості поновлення наприкінці цього терміну. Період його діяльності на посаді не повинен збігатися з терміном роботи Парламенту;

- експертний орган повинен зробити висновок, чи присутні достатні підстави для звільнення. Генеральний прокурор повинен мати право на неупереджений розгляд справи про звільнення, у тому числі перед Парламентом.

Венеціанська комісія неодноразово гостро критикувала таку підставу для звільнення Генерального прокурора в Україні як висловлення недовіри парламентом, рекомендуючи взагалі вилучити таке повноваження у Верховної Ради України [13]. Незважаючи на це, навіть після конституційної реформи системи правосуддя в 2016 році, щодо якої також була наявна аналогічна рекомендація Венеціанської комісії [14], у повноваженнях парламенту залишено «висловлення недовіри Генеральному прокуророві, що має наслідком його відставку з посади» (ст. 85 ч. 1 п. 25 Конституції України). Більше того, навіть ті мінімальні запобіжники політичного втручання при звільненні Генерального прокурора, які містились в Законі України «Про прокуратуру» [15], згодом були виключені, а саме частина 4 статті 42, яка передбачала отримання висновку Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів щодо виконання Генеральним прокурором професійних обов'язків [16].

Щодо призначення Генерального прокурора, у вітчизняному законодавстві так і не реалізований механізм залучення до цієї процедури професійної спільноти та громадськості, що навіть мало наслідком усунення на певний період на законодавчому рівні вимоги про наявність у Генерального прокурора вищої юридичної освіти [17]. Немає обов'язку з такого залучення і у профільного комітету Парламенту при вирішенні питання про надання згоди на призначення (ст. 212 Регламенту Верховної Ради України [18]).

За чинним законодавством України щодо Генерального прокурора висувуються ті ж самі етичні вимоги і застосовуються ті ж самі дисциплінарні процедури, що і до всіх прокурорів [19]. Закон України «Про прокуратуру», крім процедури накладення дисциплінарного стягнення Кваліфі-

каційно-дисциплінарною комісією прокурорів, передбачає, що таке стягнення застосовується наказом відповідного керівника органів прокуратури. Водночас питання про те, хто саме застосовує стягнення до Генерального прокурора, залишається невирішеним.

Генеральний прокурор наділений повноваженнями щодо реалізації кримінальної політики в державі – він має координувати діяльність правоохоронних органів у сфері протидії злочинності. Проте ані обов'язку узгоджувати пріоритети у власній діяльності щодо протидії злочинності з Генеральним прокурором, ані відповідальності за невиконання скоординованих заходів у керівників правоохоронних органів немає. Більше того, в законодавстві досі не реалізована конституційна функція прокуратури з організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням – після конституційної реформи 2016 року відповідні зміни до Кримінального процесуального кодексу України не приймалися.

Висновки. Проблеми визначення правового статусу Генерального прокурора в законодавстві України можуть бути вирішені з урахуванням відповідних європейських стандартів, результатом чого має стати деполітизація процедур призначення та звільнення Генерального прокурора, його перебування на посаді протягом конституційного строку, усунення зовнішнього втручання в діяльність. Враховуючи сучасні виклики, особливо в умовах воєнного стану, необхідність удосконалення механізму призначення та звільнення Генерального прокурора стає ще більш актуальною. Закріплення в законодавстві дієвих гарантій його незалежності відповідно до міжнародних стандартів сприятиме підвищенню суспільної довіри до прокуратури та правової системи загалом, що є важливим чинником зміцнення верховенства права в Україні.

Література

1. Petros Clerides. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Petros_Clerides
2. German prosecutor fired over treason case. URL: <https://www.dw.com/en/german-justice-minister-maas-terminates-federal-prosecutor-range/a-18625000>
3. Генпрокурор Румунії подав у відставку із-за свого кортежу. URL: <https://mezha.net/ua/bukvy/21383-genprokuror-rumynii-podal-v-otstavku-iz-za-svoego-kortezha/>
4. Matti Nissinen. URL: https://fi.wikipedia.org/wiki/Matti_Nissinen
5. Інформація про раніше призначених осіб на посаду Генерального прокурора з 1991–2024 роки. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/239294.html>
6. Банах С.В. Сучасна концепція адміністративно-правового забезпечення функціонування органів прокуратури України: дис.... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 421 с.
7. Руденко М.В. Генпрокурори незалежної України: 30 років політико-правового досвіду з передумов призначення на посаду, строку повноважень та підстав звільнення. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2021. № 1(41). С. 47–53.
8. Косюта М.В. Прокуратура України: навчальний посібник. Одеса: Юридична література, 2024. 448 с.
9. Полянський Ю.Є. Про деякі процедурні питання призначення та звільнення з посади Генерального прокурора України. *«Творчий шлях вченого: до 80-річчя професора В.В.Долежана»*: матер. кругл. столу. Творчий шлях вченого: до 80-річчя професора В.В.Долежана; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Юридична література, 2018. С. 98–99.
10. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя, Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 724 засіданні заступників міністрів 6 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf
11. Висновок КРСП № 19 (2024 р.) щодо організації діяльності органів прокуратури для забезпечення їхньої незалежності та неупередженості. URL: <https://rm.coe.int/opinion-no-19-2024-of-the-csrpe-ua/1680b34283>
12. Звіт Венеціанської Комісії з Європейський стандартів щодо незалежності судової системи: частина II – Служба обвинувачення. URL: <https://kdkp.gov.ua/page/inshi-dokumenty>
13. Висновок № 539/2009 Венеціанської комісії щодо проекту Закону України «Про прокуратуру», затверджений на 79-му пленарному засіданні Венеціанської комісії, 12–13 червня 2009 року. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/zarub_zakon/zv_uk_PR_2009.pdf
14. Висновок щодо проекту змін до Конституції України в частині правосуддя, затвердженого конституційною комісією 4 вересня 2015 року Прийнятий Венеціанською комісією на її 104-му пленарному засіданні, 26 жовтня 2015 року. URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/visnovok%2026.pdf>
15. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України від 19.09.2019 № 113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#n239>
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Генеральної прокуратури України: Закон України від 12.05.2016 № 1355-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1355-19/ed20161005#n23>
18. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>
19. Рішення Вищої ради правосуддя «Про скасування рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 23 травня 2018 року № 216дп-18 про закриття дисциплінарного провадження стосовно Генерального прокурора Луценка Ю.В.» URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/15536>

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕнь*Я. В. Попенко*ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК «АВТОНОМІСТСЬКИХ» ТА «КОНСТИТУЦІЙНИХ»
ПРОЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ДУНАЙСЬКИХ КНЯЗІВСТВ НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ. 3

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

*О. М. Богданов*ЕФЕКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАСАД СУДОУСТРОЮ В УКРАЇНІ:
ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ 9*Д. Є. Волкова*ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКИЙ ПІДХІД У ФУНКЦІОНУВАННІ РЕЛІГІЙНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ: ПРАКТИКА ЄС 14*В. Е. Гедульянов*ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ НАПРЯМИ ПОДАЛЬШОГО УДОСКОНАЛЕННЯ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ
ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ СУЧАСНОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ 18*З. А. Іванцова*РОЛЬ РАДИ ЄВРОПИ В ЗАХИСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ:
СПЕЦИФІКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ 23

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

*А. В. Ткачук*ДО ПИТАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПРИ НАБУТТІ МАЙНА СУБ'ЄКТОМ ГОСПОДАРЮВАННЯ
БЕЗ ДОСТАТНІХ ПІДСТАВ 28

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

*О. Є. Луценко*ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН
ДЛЯ РОЗШИРЕННЯ СФЕРИ ДІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА 31*О. В. Тищенко, С. М. Черноус*СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ТРУДОВОГО КОЛЕКТИВУ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРО ПРАЦЮ 36АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО*С. І. Баран*СТАНДАРТИ СУДОВОГО ОСКАРЖЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 43*М. А. Глушко*ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ 47*Т. О. Голоядова*ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ
ЗГІДНО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ 52

Р.С.Кірін, Р.М.Ширшикова ПІДЕТАП ДРУГОЇ КОНЦЕПЦІЇ У РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО Е-УРЯДУВАННЯ (2017–2020 рр.)	56
Т.А.Латковська, Д.А.Біленець, В.С.Веселий РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ В БОРОТБІ З КОРУПЦІЄЮ: МАТЕРІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	68
С.С.Розсоха ВИДАННЯ ПІДЗАКОННИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	72
Ya. V. Starushchenko PREVENTION OF MONEY LAUNDERING FROM THE CIRCULATION OF VIRTUAL ASSETS: CURRENT LEGAL ASPECTS.....	80
Ю.І.Тюря ЦИФРОВА ЕВОЛЮЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ГАЛУЗІ	85
А.О.Чайка НЕДОТРИМАННЯ ВИМОГ ЗАКОННОСТІ ТА ОБҐРУНТОВАНOSTІ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЯК ПІДСТАВИ ЇХ АПЕЛЯЦІЙНОГО ТА КАСАЦІЙНОГО ПЕРЕГЛЯДУ	92

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

П.Г.Висоцький САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ	97
--	----

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

І.П.Андрєєв ДОКТРИНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТУ ФОРМУВАННЯ ДОКАЗІВ АДВОКАТОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	102
Л.І.Аркуша, О.В.Чернов, О.О.Паламарчук ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КВАРТИРНИХ КРАДІЖОК.....	107
Д.О.Бакулін ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ Й ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ СПІВРОБІТНИКАМИ ПОЛІЦІЇ	112
Т.І.Демчук ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНТЕРПОЛУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОПОРЯДКУ ТА МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	117

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

С.К.Костенко ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА В УКРАЇНІ У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ	121
---	-----

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; HISTORY AND POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

<i>Popenko Ya. V.</i> THE ORIGIN AND THE DEVELOPMENT OF “AUTONOMIST” AND “CONSTITUTIONAL” PROJECTS OF THE STATE SYSTEM OF THE DANUBE PRINCIPALITIES AT THE BEGINNING OF THE XIX CENTURY	3
--	---

CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

<i>Bogdanov O. M.</i> THE EFFICIENCY OF THE ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF THE JUDICIARY IN UKRAINE: CONCEPT AND CONTENT	9
<i>Volkova D. Ye.</i> HUMAN-CENTRED APPROACH TO THE FUNCTIONING OF RELIGIOUS ORGANISATIONS: EU PRACTICE	14
<i>Hedulianov V. E.</i> EUROPEISATION AS THE MAIN DIRECTION FOR FURTHER IMPROVEMENT OF LEGAL REGULATION OF THE ESTABLISHMENT AND OPERATION OF REPRESENTATIVE LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE CURRENT CONSTITUTIONAL REFORM.....	18
<i>Ivantsova Z. A.</i> THE ROLE OF THE COUNCIL OF EUROPE IN THE PROTECTION OF HUMAN CONSTITUTIONAL RIGHTS IN UKRAINE: SPECIFIC FEATURES OF ENSURING PROPERTY RIGHTS	23

ECONOMIC LAW, ECONOMIC PROCEDURE LAW

<i>Tkachuk A. V.</i> ON THE ISSUE OF OBLIGATIONS ARISING FROM THE ACQUISITION OF PROPERTY BY A BUSINESS ENTITY WITHOUT SUFFICIENT GROUNDS.....	28
--	----

EMPLOYMENT LAW; SOCIAL SECURITY LAW

<i>Lutsenko O. Ye.</i> USING BLOCKCHAIN TECHNOLOGY TO EXPAND THE SCOPE OF LABOR LAW	31
<i>Tyshchenko O. V., Chernous S. M.</i> MODERN ISSUES OF THE LEGAL STATUS OF LABOR COLLECTIVE UNDER LABOR LEGISLATION	36

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

<i>Baran S. I.</i> KEY STANDARDS OF JUDICIAL REVIEW OF NORMATIVE LEGAL ACTS IN THE EUROPEAN UNION	43
<i>Hlushko M. A.</i> INFORMATION SUPPORT FOR LOCAL GOVERNMENTS IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION	47
<i>Goloyadova T. O.</i> LEGAL ASPECTS OF IMPROVING TAX CONTROL IN UKRAINE IN ACCORDANCE WITH INTERNATIONAL STANDARDS	52

Kirin R. S., Shyrshykova R. M. SUB-STAGE OF THE SECOND CONCEPT IN THE DEVELOPMENT OF E-GOVERNMENT LEGISLATION (2017–2020)	56
Latkovska T. A., Bilenets D. A., Veselyi V. S. THE ROLE OF THE ADMINISTRATIVE PROCESS IN COMBATING CORRUPTION: SUBSTANTIVE LEGAL ASPECTS	68
Rozsokha S. S. ISSUANCE OF SUB-LEGAL REGULATORY ACTS AS AN INSTRUMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION OF NOTARIAL ACTIVITIES IN UKRAINE	72
Starushchenko Ya. V. PREVENTION OF MONEY LAUNDERING FROM THE CIRCULATION OF VIRTUAL ASSETS: CURRENT LEGAL ASPECTS.....	80
Tiuria Yu. I. DIGITAL EVOLUTION OF THE LEGAL INDUSTRY	85
Chaika A. O. FAILURE TO COMPLY WITH THE REQUIREMENTS OF LEGALITY AND REASONABLENESS OF A COURT DECISION AS GROUNDS FOR ITS APPELLATE AND CASSATION REVIEW.....	92

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL EXECUTIVE LAW

Vysotskyi P. G. UNAUTHORISED LEAVING OF A MILITARY UNIT OR PLACE OF SERVICE	97
---	----

CRIMINAL PROCEDURE AND FORENSIC SCIENCE; FORENSIC ANALYSIS; OPERATIVE INVESTIGATIVE ACTIVITY

Andrieiev I. P. DOCTRINAL ANALYSIS OF THE CONCEPT AND ESSENCE OF EVIDENCE FORMATION BY AN ATTORNEY IN CRIMINAL PROCEEDINGS.....	102
Arkusha L. I., Chernov O. V., Palamarchuk O. O. INNOVATIVE METHODS OF CRIME SCENE INSPECTION DURING THE INVESTIGATION OF RESIDENTIAL BURGLARIES	107
Bakulin D. O. THEORETICAL, LEGAL AND METHODOLOGICAL DETERMINANTS OF REGULATION AND IMPLEMENTATION OF THE USE OF FIREARMS BY POLICE OFFICERS.....	112
Demchuk T. I. LEGAL STATUS OF INTERPOL IN ENSURING LAW ORDER AND INTERNATIONAL COOPERATION DURING MARTIAL STATE IN UKRAINE.....	117

JUDICIAL SYSTEM; PROCURACY AND ADVOCACY

Kostenko S. K. APPOINTMENT AND DISMISSAL OF THE PROSECUTOR GENERAL OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN STANDARDS	121
---	-----

JURIS EUROPENSIS SCIENTIA

науковий журнал

Випуск 1/2025

Виходить шість разів на рік

Українською та англійською мовами

Коректор – Я. Вишнякова
Комп'ютерна верстка – Т. Клименко

Підписано до друку 11.02.2025 р. Формат 60х84/8. Обл.-вид. арк. 15,65. Ум. друк. арк. 15,35.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 100 примірників. Замовлення № 0425/300.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.)
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1.
Тел. +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua